ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΦΛΩΡΙΝΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ 2013-2014

Διπλωματική Εργασία με Τίτλο:

«*Ο Φίλιππος Δραγούμης και το ζήτημα των ξενοφώνων: Προβληματισμοί και εφαρμογές στην εκπαιδευτική πράξη της Δυτικής Μακεδονίας*»

Μεταπτυχιακός Φοιτητής: Βασίλειος Ιωσηφίδης, **ΑΕΜ**: 388

Επόπτρια Καθηγήτρια: κα. Σοφία Ηλιάδου – Τάχου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Επιβλέποντες Καθηγητές: κ. Ανδρέας Ανδρέου, Καθηγητής

κ. Κωνσταντίνος Φωτιάδης, Καθηγητής

Εξάμηνο: Δ΄ **Ακαδημαϊκό Έτος:** 2014-2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 2

Εισαγωγή 5

1. Το ιστορικό συγκείμενο μέσα από την υπάρχουσα βιβλιογραφία 7

1.1. Η παρουσία των ξενοφώνων στη Δυτική Μακεδονία 7

1.2. Η εκπαίδευση των ξενοφώνων στην Ελλάδα 9

2. Μεθοδολογία 13

3. Οι ιδεολογικές απόψεις του Φίλιππου Δραγούμη 15

3.1. Η έννοια «δημοτικισμός» 15

3.2. Η δημοτική ως γλώσσα 24

3.3. Η «διγλωσσία» 26

3.4. Ο ρόλος του κράτους στο γλωσσικό ζήτημα 28

3.5. Η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και ο κομματισμός 30

3.6. Η δίκη των τόνων 32

3.7. Το εθνικό ιδανικό 36

4. Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο και ο Φίλιππος Δραγούμης 44

4.1. Εκπαίδευση 44

4.1.1. Το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο 44

4.1.2. Τα διδακτικά βιβλία 49

4.1.3. Η εκπαιδευτική γλώσσα 55

4.2. Εκπαίδευση με σημείο εστίασης τις Νέες Χώρες 57

4.2.1. Βασιλικό Διάταγμα «Περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών, κλπ.» (ΦΕΚ 234/21.8.1914) 58

4.2.2. Νόμος 402 «Περί κυρώσεως του από 19 Αυγούστου ε.ε. Β.Δ. «περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών»» (ΦΕΚ 348/25.11.1914) 61

4.2.3. Νόμος 577 «Περί προσαυξήσεων του μισθού και συντάξεως των εν ταις νέαις χώραις λειτουργών της εκπαιδεύσεως κλπ.» (ΦΕΚ 19/15.1.1915) 62

4.2.4. Νόμος 1067 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου 402 «περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών»» (ΦΕΚ 268/21.11.1917) 63

4.2.5. Νόμος 2145 «Περί αποδοχών, αδειών και συντάξεως του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής εκπαιδεύσεως» (ΦΕΚ 69/20.3.1920) 64

4.2.6. Νόμος 2249 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεών τινων των νόμων 2145 και 1242β΄ «περί δημοτικής εκπαιδεύσεως»» (ΦΕΚ 142/29.6.1920) 70

4.2.7. Νόμος 2755 «Περί παροχής προσωρινού επιδόματος εις το διδακτικόν προσωπικόν μέσης και δημοτικής εκπαιδεύσεως» (ΦΕΚ 56/14.4.1922) 71

4.3. Επιπόλαια στελέχωση κενών θέσεων από την πλευρά της Ελληνικής Κυβέρνησης 71

5. Οι ξενόφωνοι στη (Δυτική) Μακεδονία 74

5.1. Το εθνικό φρόνημα των ξενοφώνων 76

5.2. Το «σλαβομακεδονικό» ιδίωμα 87

5.3. Η Ελληνική γλώσσα και οι ξενόφωνοι 92

5.4. Ο κίνδυνος του εκσλαβισμού 96

5.4.1. Το βουλγαρικό αλφαβητάριο (Abeccedar) 98

5.4.2. Το «Μακεδονικό Λεξικό» (Λιττρέ) 100

5.4.3. Η Σλαβομακεδονική (Βουλγαρική) Παιδαγωγική Ακαδημία 107

5.4.4. Τα Σλαβομακεδονικά σχολεία 109

5.5. Μέτρα για την αντιμετώπιση της κατάστασης των ξενοφώνων στη (Δυτική) Μακεδονία 111

5.5.1. Ο Φίλιππος Δραγούμης και τα μέτρα αντιμετώπισης των ξενοφώνων112

5.5.2. Η δράση του Φίλιππου Δραγούμη στη Δυτική Μακεδονία 118

6. Πίνακες 130

6.1. Εκπαιδευτική περιφέρεια Σερρών 130

6.2. Εκπαιδευτική περιφέρεια Καστοριάς 133

6.3. Εκπαιδευτική περιφέρεια Φλώρινας 134

6.4. Ρουμάνικα σχολεία στη Μακεδονία & την Ήπειρο 136

6.5. Κατάσταση βουλγαρόφρονου και ρουμανόφρονου πληθυσμού της Βόρειας Ελλάδας 143

6.6. Ελλείψεις, προαγωγές και ιδρύσεις σχολείων δημοτικής εκπαίδευσης στη Μακεδονία 144

6.7. Ελλείψεις διδακτικού προσωπικού Μέσης Εκπαίδευσης στη Μακεδονία . 148

6.8. Συγκεντρωτικοί πίνακες προταθέντων προς ίδρυση σχολείων, προαγωγής σχολείων, διορισμό διδακτικού προσωπικού και κενών θέσεων στα σχολεία των Εκπαιδευτικών Περιφερειών της Γενικής Διοίκησης της Μακεδονίας 149

6.9. Εγκεκριμένες πιστώσεις για αποπερατώσεις σχολικών κτιρίων 165

6.10. Ξένα σχολεία στη Βόρεια Ελλάδα πριν και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο 170

7. Συζήτηση 172

Βιβλιογραφία 183

Νομοθετικές Πηγές 183

Αρχειακό Υλικό 185

Ελληνική Βιβλιογραφία 197

Ξένη Βιβλιογραφία 201

Εφημερίδες 202

Περιοδικά 202

Ιστότοποι 203

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 204

Εισαγωγή

Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι η διερεύνηση μιας σημαντικής πολιτικής προσωπικότητας, του Φίλιππου Δραγούμη, που κανείς μέχρι σήμερα δεν είχε μελετήσει εις βάθος ώστε να φέρει στη δημοσιότητα πληροφορίες σχετικά με τον ίδιο ως άνθρωπο, αλλά και ως προς το έργο του. Σημείο εστίασης αποτέλεσε η στάση και οι ενέργειές του απέναντι στα εκπαιδευτικά πράγματα της εποχής, με ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα των ξενοφώνων της Δυτικής Μακεδονίας που απασχόλησε την Ελλάδα για περίπου μισό αιώνα (από την προσάρτηση της Μακεδονίας στην Ελλάδα μετά τη λήξη των Βαλκανικών Πολέμων -1912, μέχρι το τέλος του εμφυλίου 1949). Η πρωτοτυπία της εργασίας έγκειται και στο γεγονός ότι μέσα από τη μελέτη του πρωτογενούς υλικού, φάνηκαν πολλά σημάδια που μαρτυρούν πιθανή ή και διασταυρωμένη συμμετοχή του Δραγούμη σε κρίσιμα για την εκπαίδευση πράγματα, όπως ψήφιση νόμων, λήψη μέτρων κλπ. Ο Φίλιππος Δραγούμης ήταν στενά συνδεδεμένος και με το κίνημα του δημοτικισμού, το οποίο προώθησε με κάθε μέσο και σε κάθε έκφανση της πολιτικής και αρθρογραφικής τους πορείας.

Το μεγαλύτερο μέρος της παρούσας εργασίας βασίστηκε στο πρωτογενές αρχειακό υλικό που βρίσκεται στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, ενώ υποστηρίχτηκε από αρκετές βιβλιογραφικές παραπομπές που πλαισίωσαν ιστορικο-πολιτικο-κοινωνικά το περιεχόμενο των πηγών. Στην παρούσα εργασία θα παρουσιαστούν οι απόψεις του Φίλιππου Δραγούμη για διάφορα θέματα που αφορούσαν τη γλώσσα, την εκπαίδευση, αλλά και τη πολιτική που έπρεπε να ακολουθηθεί ώστε να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά το ζήτημα της αφομοίωσης των ξενόφωνων πληθυσμών που παρέμειναν στην Ελλάδα, ιδίως στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας μετά την υπογραφή της συνθήκης του Νεϊγύ. Ακόμη θα επιχειρηθεί μια διασταύρωση των όσων επιδίωξε στην πολιτική του σταδιοδρομία με όσα συντελέστηκαν στην πραγματικότητα.

Πρώτα όμως, ας γίνει μια σύντομη και επί χάρτου προσωποβιογραφία του Φίλιππου Δραγούμη, ως φόρος τιμής απέναντι στο πρόσωπό του και το έργο που επιτέλεσε.

Ο Φίλιππος Δραγούμης γεννήθηκε στις 2 Ιανουαρίου 1890 στην Αθήνα, γιος του Στέφανου Δραγούμη και της Ελίζας Κοντογιαννάκη, ενώ η καταγωγή του ήταν από το Βογατσικό της Δυτικής Μακεδονίας. Ως μαθητής φοίτησε στο Ελληνικό Εκπαιδευτήριο (1899-1905) και σπούδασε Νομική στο Εθνικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (1906-1910). Από το 1911-1912 (κατά τη διάρκεια δηλαδή των Βαλκανικών Πολέμων) επιστρατεύτηκε ως Έφεδρος Υπολοχαγός, ενώ το 1913 εργάστηκε ως κρυπτογράφος στο Γενικό Στρατηγείο Ελασσόνας, ακολουθώντας τον Διάδοχο Κωνσταντίνο στην είσοδό του στη Θεσσαλονίκη, στα Ιωάννινα και στην εκστρατεία του κατά των Βουλγάρων. Από το 1914-1915 εργάστηκε στη Διπλωματική Υπηρεσία του Υπουργείου Εξωτερικών ύστερα από διαγωνισμό, ενώ από

τον Απρίλιο μέχρι τον Οκτώβριο του 1916 υπηρέτησε ως Υποπρόξενος στο Γενικό Προξενείο της Αλεξάνδρειας. Το 1917 απολύθηκε από τη θέση του για πολιτικούς λόγους, ενώ μέχρι το 1918 εξορίστηκε στην Κρήτη, τη Θήρα και την Αμοργό ως αντιβενιζελικός. Η πολιτική του σταδιοδρομία άρχισε το 1920 με τον θάνατο του αδελφού του, Ίωνα, όπου εκλέχθηκε βουλευτής της Φλώρινας και της Καστοριάς μέχρι το 1922 και διατέλεσε πληρεξούσιος της Φλώρινας στη Γ΄ Συντακτική Εθνοσυνέλευση ως Ανεξάρτητος Πολιτευόμενος. Εκλέχθηκε ξανά βουλευτής της Φλώρινας και της Καστοριάς από το 1926-1928, ενώ το 1931 παντρεύτηκε τη γυναίκα του, Ελένη Βαλαωρίτη, κόρη του Ιωάννη Α. Βαλαωρίτη. Το 1932 αρχίζει η συνεργασία του με το Λαϊκό Κόμμα όπου εκλέγεται και βουλευτής, ενώ από το 1932-1934 διατελεί Υπουργός Γενικού Διοικητή Μακεδονίας στην κυβέρνηση Τσαλδάρη. Το 1935 σχηματίζει δικό του συνδυασμό ανεξάρτητων βουλευτών όπου και εκλέγεται ολόκληρος. Στάθηκε ενάντιος της δικτατορίας του Μεταξά το 1936, ενώ συνεργάστηκε με αυτήν όταν ακόμη αποτελούσε υπηρεσιακή κυβέρνηση. Από τον Μάϊο του 1944 μέχρι τον Ιανουάριο του 1945, ο Δραγούμης υπηρέτησε ως Υφυπουργός Εξωτερικών στην Κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου, θέση που διατήρησε και επί κυβέρνησης Τσαλδάρη (Απρίλιος – Οκτώβριος 1946), όπου έχουμε και τη δεύτερη συνεργασία του με το Λαϊκό Κόμμα. Στη συνέχεια διατέλεσε Υπουργός Στρατιωτικών (Νοέμβριος 1946 – Ιανουάριος 1947), ενώ την ίδια περίοδο είχε εκλεγεί για τρίτη φορά βουλευτής στον νομό Θεσσαλονίκης (1946-1949). Για έναν μήνα επί κυβερνήσεως Δ. Κιουσόπουλου (Οκτώβριος – Νοέμβριο 1952), υπηρέτησε ως Υπουργός Εξωτερικών και ύστερα αποχώρησε από την ενεργό πολιτική. Η δράση του μέχρι το 1963 εστιάστηκε στην πολιτική αρθρογραφία (σχετικά με το ζήτημα των ξενοφώνων και άλλων σημαντικών θεμάτων της εποχής), σε ακαδημαϊκά ζητήματα, σε κρίσεις βιβλίων και στη συμβούλευση διάφορων οργανισμών και προσώπων. Η τελευταία πολιτική του εμφάνιση διήρκησε μόλις λίγους μήνες (Ιούνιος – Σεπτέμβριος 1963) ως Υπουργός Στρατιωτικών στην κυβέρνηση Πιπινέλη, αποχωρώντας ύστερα ολοκληρωτικά από την πολιτική σκηνή. Ο Φίλιππος Δραγούμης απεβίωσε στις 2 Ιανουαρίου 1980 σε ηλικία 90 ετών από βαθιά γεράμματα[1].

[1] Πληροφορίες για τη βιογραφία του Φίλιππου Δραγούμη αντλήθηκαν από την επίσημη ιστοσελίδα της Γενναδείου Βιβλιοθήκης: http://goo.gl/vV1Rwp, αλλά και από τα έγγραφα του πρωτογενούς αρχειακού υλικού (Φάκελος: 2, Υποφάκελος: 2.4, Έγγραφο: 201 & Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 268).

1. Το ιστορικό συγκείμενο μέσα από την υπάρχουσα βιβλιογραφία

1.1. Η παρουσία των ξενοφώνων στη Δυτική Μακεδονία

Η Δυτική Μακεδονία απασχολήθηκε όσο καμιά άλλη περιοχή της Ελλάδας με το θέμα των ξενοφώνων και της ένταξής τους στον υπόλοιπο πληθυσμό, καθώς εκεί κατοικούσε ο συμπαγέστερος πυρήνας τους αναλογικά με τους ελληνόφωνους της περιοχής (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 20). Το πολιτικο-κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο της εποχής, από την ένταξη της Μακεδονίας στον ελλαδικό χώρο (δηλαδή από το τέλος των Βαλκανικών πολέμων, 1912-1913), μέχρι και πολλά χρόνια μετά την κατοχή και τον εμφύλιο (δεκαετίες 1940-1960), προκαλούσε αναταράξεις και καθυστερήσεις στο εγχείρημα της Ελλάδας για «αφομοίωση» ή «εξελλήνιση» (ανάλογα με την περίοδο) των ξενόφωνων πληθυσμών[2].

Οι πληθυσμοί-μειονότητες που κατοικούσαν στη Μακεδονία την περίοδο 1912-1948, και ιδιαίτερα στη Δυτική, αποτελούνταν από σλαβόφωνους, βλαχόφωνους, αρβανιτόφωνους και τουρκόφωνους (Γούναρης, 1993:11, 1997:90), ενώ υπήρχε και η αντίστοιχη θρησκευτική ποικιλότητα. Ύστερα από την υπογραφή της σύμβασης εθελοντικής ανταλλαγής (Συνθήκη Νεϊγύ) το 1919, οι Έλληνες υπήκοοι βουλγαρικής καταγωγής και οι Βούλγαροι υπήκοοι ελληνικής καταγωγής μπορούσαν να μεταναστεύσουν εθελοντικά στις χώρες τους (Μπακή, 2014: 28-29)[3]. Ωστόσο, λόγω του εθελοντικού χαρακτήρα της εν λόγω σύμβασης, πολλοί Βούλγαροι υπήκοοι δεν εγκατέλειψαν την Ελλάδα και τις περιουσίες τους και αποφάσισαν να συνεχίσουν να ζουν εκεί. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν ομάδες πληθυσμών με διαφορετικά χαρακτηριστικά μέσα σε μια χώρα όπου υπερτερούσε ένα άλλο από το δικό τους στοιχείο. Για παράδειγμα, οι σλαβόφωνοι πληθυσμοί της Μακεδονίας δεν μπορούσαν να ενσωματωθούν εύκολα στον υπόλοιπο γηγενή πληθυσμό καθώς ήταν οργανωμένοι σε πατριές (ζάντρουγκες), όπου η επιβίωσή τους βασιζόταν καθαρά σε έναν αυστηρό καταμερισμό εξουσιών και αρμοδιοτήτων μέσα στην ίδια την οικογένεια, αντιμετωπίζοντας οποιαδήποτε εξωτερική παρέμβαση καχύποπτα και καθιστώντας την ανώφελη (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 47). Έτσι, δημιουργήθηκαν ξεχωριστοί πληθυσμοί μέσα στο ελληνικό κράτος που απαιτούσαν ιδιαίτερη μεταχείριση και αντιμετώπιση, κάτι που δεν ακολουθήθηκε κατά γράμμα από τις ελληνικές κυβερνήσεις και προκάλεσε πολλές αντιδράσεις και επεισόδια.

Η παρουσία μειονοτικών ομάδων μέσα στην Ελλάδα ενεργοποίησε τη θεσμική λειτουργία της Κοινωνίας των Εθνών, που ήταν η προστασία ευπαθών πληθυσμών μέσα σε ένα κράτος. Έτσι υπογράφτηκε η συνθήκη των Σεβρών (20.8.1920), σύμφωνα με την οποία

---

[22] Βλ. ακόμη Ανδρέου & Ηλιάδου – Τάχου (2012).

[3] Μπακή, Σ. (2014). *Η εκπαιδευτική πολιτική για τους ξενόφωνους πληθυσμούς στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού δημοτικισμού (1916 – 1926)*. Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, Τμήμα Νηπιαγωγών. Επίσης, βλ. Ανδρέου, Α. & Ηλιάδου – Τάχου, Σ. (2006, 2008).

οι μειονοτικές ομάδες μπορούσαν να συνιστούν, να διευθύνουν και να ελέγχουν σχολεία και άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα όπου μπορούσαν να χρησιμοποιούν τη δική τους γλώσσα (Τσιούμης, 1998: 144)[4]. Αυτό το πλεονέκτημα που δόθηκε στους ξενόφωνους, ενισχύθηκε τέσσερα χρόνια αργότερα με την υπογραφή του Πρωτοκόλλου Πολίτη – Καλφώφ (29.9.1924), ή του Πρωτοκόλλου «Προστασίας της βουλγαρικής μειονότητας στην Ελλάδα» ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία (Τούντα Φρεγάδη, 1986: 3· Διβάνη, 1999: 138-139· Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 38· Μπακή, 2014: 29). Σύμφωνα λοιπόν με αυτό το Πρωτόκολλο, η Ελλάδα ανέλαβε την υποχρέωση να αναγνωρίσει επίσημα τη βουλγαρική μειονότητα στη Μακεδονία και να τους μεταχειρίζεται όπως όριζε η Συνθήκη των Σεβρών, τόσο σε θέματα εκπαίδευσης, όσο και σε θέματα θρησκείας (Μιχαηλίδης, 1999: 120-121)[5]. Ωστόσο κάτι τέτοιο θεωρήθηκε επικίνδυνο από την ελληνική πλευρά, αφού η ύπαρξη σλαβόφωνων πληθυσμών στην ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας που δεν είχαν καθαρή εθνική συνείδηση, ίσως δημιουργούσε περιστατικά προσηλυτισμού των σλαβόφωνων (Μπακή, 2014: 30). Γι' αυτό και ύστερα από διαπραγματεύσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και την Κοινωνία των Εθνών, η ελληνική κυβέρνηση κατάφερε να απαλλάξει τη χώρα από τις υποχρεώσεις στις οποίες είχε δεσμευθεί με την υπογραφή του Πρωτοκόλλου Πολίτη – Καλφώφ (Μιχαηλίδης, 1999: 123-131· Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 38· Μπακή, 2014: 30).

Η νίκη της Ελλάδας σχετικά με τις δεσμεύσεις της απέναντι στο Πρωτόκολλο, δεν την απάλλαξε από τις δεσμεύσεις της σχετικά με την εκπαίδευση της σλαβικής μειονότητας, όπως προβλεπόταν από τη Συνθήκη των Σεβρών. Οι πιέσεις που ασκούσε η Κοινωνία των Εθνών στην Ελλάδα ήταν τόσο ασφυκτικές, που ανάγκασαν την ελληνική κυβέρνηση να ιδρύσει με νομοθετικό διάταγμα το 1925, ένα ξεχωριστό τμήμα στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως στη Βόρεια Ελλάδα, υπόλογο στα Υπουργεία Παιδείας και Εξωτερικών, για τη διοίκηση και την εποπτεία των ξενόφωνων σχολείων (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 38-39· Μπακή, 2014: 30). Από τα πρώτα μελήματα της ελληνικής κυβέρνησης και του ξεχωριστού αυτού τμήματος της Εκπαίδευσης, ήταν η ανάθεση της σύνταξης αλφαβηταρίου (Abecedar) σε μια τριμελή επιτροπή βλαχόφωνων φιλολόγων (Σαγιαξής, Παπαζαχαρίου και Λαζάρου), το οποίο γράφτηκε στην τοπική σλαβική διάλεκτο, αλλά με λατινικούς χαρακτήρες[6] (Μιχαηλίδης, 1999: 133-135· Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 39· Μπακή, 2014: 31). Η κίνηση αυτή προκάλεσε όχι μόνο την αντίδραση της Βουλγαρίας, καθώς το αλφαβητάριο δεν ήταν γραμμένο στη βουλγαρική γλώσσα αλλά στην τοπική σλαβική (θεωρούσε τη σλαβοφωνία ένδειξη βουλγαρικής ταυτότητας), αλλά και της Ελλάδας, όπου το 1926, όταν η ελληνική κυβέρνηση

[4] Τσιούμης, Κ. (1998). Η νομοθετική πολιτική για την εκπαίδευση της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης, 1923-1940. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση, τ. 27*, σ. 144.

[5] Μιχαηλίδης, Δ. (1999). Μειονοτικές ευαισθησίες και εκπαιδευτικά προβλήματα: Η περίπτωση του Abecedar, Κ. Τσιτσελίκης (επιμ.), *Γλώσσες, αλφάβητα και εθνική ιδεολογία στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια*. Αθήνα: Κριτική, σς. 120-121.

[6] Η επιλογή των λατινικών χαρακτήρων ίσως έγινε για να γίνει διακριτός ο διαχωρισμός του τοπικού σλαβικού ιδιώματος από τη βουλγαρική ή σερβική διάλεκτο (Ιωαννίδου, 1999 στο Μπακή, 2014: 31).

επιχείρησε να εφαρμόσει δοκιμαστικά το αλφαβητάριο στα σχολεία του Αμυνταίου, οι ελληνόφωνοι και σλαβόφωνοι αντέδρασαν βίαια και έκαψαν στην πυρά όλα τα αντίτυπα (Μιχαηλίδης, 1999: 145-146· Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 39).

Η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα από την κυβέρνηση Παγκάλου, στη δικτατορική κυβέρνηση Μεταξά και ύστερα στη Γερμανική Κατοχή και τον εμφύλιο, επηρέασαν καθοριστικά τις σχέσεις εμπιστοσύνης ανάμεσα στους ξενόφωνους πληθυσμούς της Μακεδονίας και την ελληνική κυβέρνηση. Η αστάθεια στις αποφάσεις της εκάστοτε ελληνικής κυβέρνησης και η επιπολαιότητα με την οποία ψήφιζαν νόμους και διατάγματα υπό την πίεση της Κοινωνίας των Εθνών και των άλλων συμβάντων που λάμβαναν χώρα στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια πολιτική σκηνή (οικονομική κρίση, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος κλπ), οδήγησαν στη διαμόρφωση μιας εικόνας στο εσωτερικό της χώρας, όπου το ζήτημα των ξενοφώνων συνδέθηκε με όλες της προβληματικές εκφάνσεις της ζωής του τόπου (Μακεδονικό Ζήτημα, δημοτικιστές-υπέρμαχοι καθαρεύουσας, φιλελεύθεροι-συντηρητικοί, φιλογερμανικοί-κομμουνιστές, εθνική προδοσία κλπ). Με άλλα λόγια οι ξενόφωνοι ταυτίστηκαν με τον εθνικό εχθρό, κάτι που οδήγησε σε έξαρση του συντηρητισμού σε όλα τα πεδία έκφρασης, αλλά και σε ιδεολογικό και κοινωνικό διχασμό (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 43-44).

1.2. Η εκπαίδευση των ξενοφώνων στην Ελλάδα

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η στάση της Ελλάδας - και της κάθε ελληνικής κυβέρνησης ξεχωριστά - απέναντι στην εκπαίδευση των ξενοφώνων, όπου είτε εξ ανάγκης, είτε επί σκοπού, προχώρησαν σε ενέργειες που είχαν μεγάλο αντίκτυπο στην εύρυθμη λειτουργία της χώρας. Οι εν λόγω ενέργειες συνέπεσαν σε εποχές κρίσιμων πολιτικών και οικονομικών καταστάσεων, αλλά και ιδεολογικών και εκπαιδευτικών ρευμάτων που καθόρισαν τη φύση των ληφθέντων αποφάσεων. Για να μιλήσει κανείς για την εκπαίδευση των ξενοφώνων, θα πρέπει να λάβει υπόψη του το ισχύον εκπαιδευτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάχθηκε, καθώς συνέπεσε (η εκπαίδευση των ξενοφώνων) με το κίνημα του δημοτικισμού και του γλωσσοεκπαιδευτικού ζητήματος, καταστάσεις που απασχόλησαν με φλέγοντα τρόπο την κοινωνία και την πολιτική της Ελλάδας τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα.

Ο όρος γλωσσοεκπαιδευτικό ζήτημα αναφέρεται στο ζήτημα της γλώσσας και της εκπαίδευσης που λάμβαναν χώρα στα σχολεία. Ξεκίνησε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με το κίνημα της «*Νέας Αγωγής*» ή της «*Προοδευτικής Εκπαίδευσης*», που έθεσε τις βάσεις ενός

παιδοκεντρικού σχολείου[7]. Στη συνέχεια, την ίδια περίπου περίοδο, εμφανίζεται στη Γερμανία ένα νέο κίνημα μεταρρύθμισης του σχολείου, σύμφωνα με το οποίο θα προσαρμοζόταν στη φύση του παιδιού και όχι το αντίθετο (Μπακή, 2014: 13). Η Ελλάδα έπρεπε να εκσυγχρονίσει και αυτή με τη σειρά της το εκπαιδευτικό της σύστημα, καθώς προβληματίστηκε αρκετά με την τότε ισχύουσα κατάσταση ύστερα από τη χρεοκοπία του 1893 και την ήττα του 1897. Με πρωτεργάτες, λοιπόν, τους Αλέξανδρο Δελμούζο, Δημήτριο Γληνό και Μανόλη Τριανταφυλλίδη, σχηματίζεται το κίνημα του εκπαιδευτικού δημοτικισμού, ο οποίος μέσω της δράσης του στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας θα αναγεννούσε τη *Νέα Ελληνική κοινωνία* (Τερζής, 2002)[8]. Ο Φώτης Φωτιάδης έκανε την απαρχή του κινήματος του εκπαιδευτικού δημοτικισμού, όταν το 1902 δημοσίευσε στην Κωνσταντινούπολη το βιβλίο του «*Το γλωσσικόν ζήτημα και η εκπαιδευτική μας αναγέννησις*»[9], με το οποίο πρέσβευε ότι η χρήση της δημοτικής γλώσσας στο σχολείο θα μπορούσε να αποτελέσει το μέσο της εθνικής και κοινωνικής ανάπτυξης και ανάκαμψης. Υποστήριζε ότι η δημοτική πρέπει να είναι η επίσημη γλώσσα του κράτους, ενώ ψέγει τις μέχρι τότε ελληνικές κυβερνήσεις για την αποτυχία τους να μορφώσουν εθνικά τον λαό (Φωτιάδης, 1902: 15-17). Ακόμη στρέφεται ενάντια στη διδασκαλία της καθαρεύουσας στο δημοτικό, καθώς προκαλεί στο παιδί «*δυσκολία*», «*αταξία*» και «*σύγχυση*» (Φωτιάδης, 1902: 21-22), ενώ μόνο η δημοτική θα πρέπει να παρέχεται από το σχολείο, ως μια αληθινή, σωστή, πραγματική και πραγματολογική γλώσσα (Φωτιάδης, 1902: 35). Το βιβλίο αυτό γνώρισε τεράστια απήχηση στη μερίδα των δημοτικιστών και ιδιαίτερα στη νεολαία της εποχής, η οποία αποτέλεσε τον κορμό του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού (Τερζής, 2002: 23-27).

Οι δημοτικιστές εκφράστηκαν μέσα από σωματεία και περιοδικά της εποχής, όπως ήταν το περιοδικό «*Νουμάς*» (1903) και το σωματείο «*Εταιρεία της Εθνικής Γλώσσας*» (1904)[10], της οποία μέλος ήταν και ο αδελφός του Φίλιππου Δραγούμη, ο Ίωνας[11]. Σκοπός ίδρυσης ενός τέτοιου σωματείου ήταν η μελέτη, η εξάπλωση και η μεταχείριση της δημοτικής γλώσσας σε όλα τα είδη του γραπτού λόγου και τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής, ενώ μέσο επίτευξης αυτού του σκοπού ήταν η εισαγωγή αυτής της γλώσσας στο σχολείο (Λέφας, 1942: 435). Αυτό το γλωσσικό ζήτημα μετατράπηκε από τους δημοτικιστές σε πολιτικό και ο δημοτικισμός αναδείχθηκε ως το πνευματικό κίνημα της εποχής, που μέσω αυτού θα λυνόταν το εθνικό αδιέξοδο και θα αποκαθιστόταν η εθνική ενότητα και υπερηφάνεια (Μπακή, 2014: 19). Ωστόσο, όπως κάθε κίνημα και ιδεολογία έχει τον αντίποδά της, έτσι και ο δημοτικισμός

---

[7] Χατζημπέη, Π. (2011). *Οι πρωτεργάτριες του «Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού» στην Ελλάδα: συμμετοχή στο κίνημα, παιδαγωγικές απόψεις, εκπαιδευτική – παιδαγωγική δράση*. Μεταπτυχιακή εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
[8] Τερζής, Ν. (2002). *Η παιδαγωγική του Αλέξανδρου Π. Δελμούζου*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σ. 28-29.
[9] Φωτιάδης, Φ. (1902). *Το γλωσσικόν ζήτημα και η εκπαιδευτική μας αναγέννησις*. Αθήνα.
[10] Μαυροσκούφης, Δ. (2013). Ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός πριν και μετά την ενσωμάτωση της Μακεδονίας στο ελληνικό κράτος. *Φιλόλογος, τχ. 153*, σ. 405.
[11] Λέφας, Χρ. (1942). *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, σ. 434-435.

βρισκόταν αντιμέτωπος με τους συντηρητικούς που πίστευαν ότι η καθαρεύουσα ήταν η λύση και όχι η δημοτική (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 41). Όλα αυτά οδήγησαν στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917, όπου σύμφωνα με το νόμο 827 (ΦΕΚ 188/5.9.1917) και τον νόμο 1332 (ΦΕΚ 89/27.4.1918) στις κατώτερες τάξεις του δημοτικού σχολείου χρησιμοποιείται αποκλειστικά και μόνο το αναγνωστικό (που είχε συνταχθεί από την Εκπαιδευτική Επιτροπή) και ήταν γραμμένο στη δημοτική γλώσσα. Στις τρεις ανώτερες τάξεις του δημοτικού θα εισαγόταν βαθμιαία και η καθαρεύουσα μέσω του κειμένου της Καινής Διαθήκης (Άρθρο 2). Ακολούθησαν πολιτικές αναταράξεις στις αρχές της δεκαετίας του 1920, όπου ήρθαν στην εξουσία φιλοβασιλικοί και ανέτρεψαν την εκπαιδευτική πολιτική που καθιερώθηκε από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, όμως το 1923 εισάχθηκε ξανά η δημοτική γλώσσα στο δημοτικό σχολείο και εγκρίθηκαν τα αναγνωστικά που είχαν συγγραφθεί την περίοδο 1917-1920 (Νούτσος, 1990: 46)[12].

Μέσα σε αυτό το κλίμα, η παρουσία των ξενόφωνων πληθυσμών που προκαλούσε μια έντονη εθνογλωσσική πολυμορφία, έδωσε την ευκαιρία στους υπέρμαχους της δημοτικής γλώσσας να αντιπαρατεθούν στους υπερασπιστές της καθαρεύουσας σχετικά με το πρόγραμμα αφομοιωτικής πολιτικής που προάσπιζε η κάθε πλευρά (Μαυροσκούφης & Μπέτσας, 2011)[13]. Σε ιδεολογικό επίπεδο επηρεάστηκαν πολιτικά (οι της δημοτικής από τους Φιλελεύθερους και οι της καθαρεύουσας από τους Φιλοβασιλικούς) όλα τα κόμματα, ιδίως την περίοδο 1912-1922, όπου ψηφίστηκαν πολλοί εκπαιδευτικοί νόμοι και διατάγματα[14] που στόχο είχαν την εξεύρεση των κατάλληλων εκπαιδευτικών που θα επιτελούσαν ευσυνείδητα τον ρόλο τους στην περιοχή της Μακεδονίας (Ηλιάδου – Τάχου, 2004)[15].

Σταθμός της εκπαίδευσης των ξενοφώνων στην Ελλάδα αποτέλεσε το *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου*, που δημοσιεύτηκε από το 1911-1924 και ήταν το επίσημο δημοσιογραφικό όργανο του Εκπαιδευτικού Ομίλου (Μπακή, 2014: 32). Στο άρθρο που δημοσιεύτηκε το 1918 με τίτλο: «*Οι ξενόφωνοι στα σχολεία μας*»[16], παρουσιάστηκε το μέγεθος του προβλήματος της γλωσσικής κατάστασης της περιοχής της Μακεδονίας, ενώ τέθηκε το ζήτημα της γλωσσικής αφομοίωσής τους και ότι θα έπρεπε να εξελληνιστούν με κύριο όργανό τους την καθαρεύουσα. Όμως, ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης είχε ήδη

[12] Νούτσος, Χ. (1990). *Ιστορία της εκπαίδευσης και ιδεολογία. Όψεις του μεσοπολέμου*. Αθήνα: Πολίτης.
[13] Μαυροσκούφης, Δ., Μπέτσας, Ι. (2011). Τι πρέπει να κάνωμε για να αφομοιώσουμε τους ξενόφωνους. Το γλωσσοεκπαιδευτικό πρόγραμμα του Εκπαιδευτικού Ομίλου για τη Γλωσσική Αφομοίωση των Ξενόγλωσσων (σε Αττική και Κορινθία), στο *6ο Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης με θέμα Ελληνική Γλώσσα και Εκπαίδευση*, Πάτρα 2011, σ. 285-298.
[14] Ν. 348/
[15] Ηλιάδου – Τάχου, Σ. (2004). Γλωσσικά, Εθνικά και Παιδαγωγικά ζητήματα στην εκπαίδευση της Μακεδονίας (1912-1936). Το παράδειγμα του νομού Φλώρινας, στο *3ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, Πάτρα 1-3 Οκτωβρίου 2004.
[16] Οι ξενόφωνοι στα σχολεία μας. (1918). *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, τ. 3*, σ. 325-326.

δημοσιεύσει το άρθρο του το 1915 με τίτλο: «*Η γλώσσα μας στα σχολεία της Μακεδονίας*»[17], όπου προάσπιζε τη χρήση του εκπαιδευτικού δημοτικισμού για τον γλωσσικό «εξελληνισμό των ξενοφώνων». Δηλαδή, βασικό όργανο διδασκαλίας θα έπρεπε να είναι η δημοτική γλώσσα και όχι η καθαρεύουσα, η οποία ήταν και ο κυριότερος λόγος της αποτυχίας της αφομοίωσης των ξενοφώνων [18] μέχρι εκείνη την περίοδο (Τριανταφυλλίδης, 1915: 12). Η δημοτική γλώσσα θα έπρεπε να εισαχθεί σε όλα τα σχολεία της Μακεδονίας, ιδίως όπου υπήρχαν ξενόφωνοι μαθητές, τουλάχιστον στις τέσσερις πρώτες τάξεις του Δημοτικού σχολείου (Τριανταφυλλίδης, 1915: 12-16). Τις απόψεις του Τριανταφυλλίδη υποστηρίζει και ο Γληνός[19], που χαρακτηρίζει την επιβολή της καθαρεύουσας στους ξενόφωνους ως «ουτοπία» (Γληνός, 1916: 331), αλλά και ο Επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων της περιφέρειας Σιδηροκάστρου, Πύρζας[20]. Ο Πύρζας έκανε φανερή την ανάγκη ίδρυσης νηπιαγωγείων σε όλα τα ξενόφωνα χωριά ανεξαρτήτως του αριθμού των νηπίων, ενώ πρότεινε την υποχρεωτική φοίτηση όλων των μεγαλύτερων παιδιών που δεν γνώριζαν την ελληνική γλώσσα σε νυκτερινά σχολεία (Πύρζας, 1919: 207). Επίσης πρότεινε να καθιερωθεί η δημοτική γλώσσα στις ξενόφωνες περιοχές και στις έξι τάξεις του δημοτικού σχολείου (Μπακή, 2014: 36). Τέλος, όσον αφορά την πνευματική αφομοίωση των ξενοφώνων, ο Γληνός ήταν αυτός που πρόβαλε δύο παράγοντες για την επίτευξή του: τον δημοτικισμό και την ιστορική συνέχεια του έθνους μέσω της γλώσσας και των αξιών (Γληνός, 1922: 87 στο Μπακή, 2014: 38)[21].

[17] Τριανταφυλλίδης, Μ. (1915). Η γλώσσα μας στα σχολεία της Μακεδονίας. *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, τ. 5*, σ. 11-46.
[18] Για την αφομοιωτική εκπαιδευτική πολιτική των ξενοφώνων βλ. Andreou & Iliadou – Tachou (2010).
[19] Γληνός, Δ. (1916). Η γλώσσα για τα σχολεία της Μακεδονίας. *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, τ. 5*, σ. 331-332.
[20] Πύρζας, Π. (1919). Οι ξενόφωνοι της Μακεδονίας και η γλωσσική τους αφομοίωση. *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, τ. 7*, σ. 205-208.
[21] Γληνός, Δ. (1922). Έθνος και Γλώσσα. *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, τ. 10*, σ. 47-93.

2. Μεθοδολογία

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για τη μελέτη των απόψεων, στάσεων και ενεργειών του Φίλιππου Δραγούμη πάνω στην εκπαίδευση των ξενοφώνων της Δυτικής Μακεδονίας, ήταν η *Ιστορική Ερμηνευτική μέθοδος* (Historical Interpretative method) λόγω της φύσης της έρευνας. Η μέθοδος αυτή ανήκει στις εμπειρικές μεθόδους και επικεντρώνεται στη συλλογή και ανάλυση δεδομένων που αναφέρονται στο παρελθόν. Παρέχει τη δυνατότητα ανάδειξης κινήτρων, προοπτικών, αξιών και άλλων παραγόντων μέσω της «κατανόησης» που συνθέτουν ένα ιστορικό φαινόμενο (Lange, 2013: 9-13 στο Μπακή, 2014: 10)[22]. Ο ορισμός της μεθόδου σύμφωνα με τους Cohen & Manion (1994) έχει ως εξής: «*ο συστηματικός και αντικειμενικός εντοπισμός, η εκτίμηση και σύνθεση μαρτυριών, προκειμένου να θεμελιωθούν γεγονότα και να συναχθούν συμπεράσματα σχετικά με συμβάντα του παρελθόντος*»[23].

Η ιστορική έρευνα έχει ως στόχο: «*… τον εντοπισμό και την οριοθέτηση ενός προβλήματος, τη συλλογή, οργάνωση, επαλήθευση, ανάλυση και επιλογή δεδομένων για την κατανόηση του παρελθόντος και της σημασίας του*» (Μπακή, 2014: 10), ενώ παράλληλα μπορεί να συμβάλλει σε μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση της εκπαίδευσης και της πολιτικής, της κοινωνίας, του μαθητή, του σχολείου και του δασκάλου (Cohen & Manion, 1994: 72-73).

Η παρούσα έρευνα βασίστηκε, εκτός από την υπάρχουσα βιβλιογραφία, και σε πρωτογενείς πηγές που εντοπίζονται στη Γεννάδειο βιβλιοθήκη στην Αθήνα, και περιλαμβάνουν επιστολές, τηλεγραφήματα, σημειώσεις, επίσημες και απόρρητες εκθέσεις, τόσο του ίδιου του Φίλιππου Δραγούμη, όσο και άλλων φυσικών προσώπων με τα οποία συνδιαλλεγόταν ο Δραγούμης. Επίσης, χρησιμοποιήθηκαν αρκετά ΦΕΚ που είτε βρίσκονταν στο αρχείο της Γενναδείου, είτε αντλήθηκαν από το διαδίκτυο μέσα από την επίσημη ιστοσελίδα του Εθνικού Τυπογραφείου[24].

Κοιτάζοντας κανείς τον τίτλο της εργασίας καταλαβαίνει το τι πραγματεύεται: «*Ο Φίλιππος Δραγούμης και το ζήτημα των ξενοφώνων: προβληματισμοί και εφαρμογές στην εκπαιδευτική πράξη της Δυτικής Μακεδονίας*». Αναλυτικότερα, η εργασία βασίζεται στον Φίλιππο Δραγούμη και τον ρόλο του στο ζήτημα των ξενοφώνων της Δυτικής Μακεδονίας. Δηλαδή, στις απόψεις του, την οπτική του πάνω σε διάφορα θέματα, όπως η αφομοίωση, η γλώσσα που θα χρησιμοποιούταν γι' αυτό το σκοπό κλπ., αλλά και στις ενέργειες που

---

[22] Lange, M. (2013). *Comparative – Historical Methods: An introduction*. Mc Gill University, SAGE Publications Ltd, pp. 9-13.
[23] Cohen, L., Manion, L. (1994). *Μεθοδολογία της εκπαιδευτικής έρευνας*/μετ. Χ. Μητσοπούλου – Μ. Φιλοπούλου. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 71.
[24] http://goo.gl/k2uTZQ

προσχώρησε ώστε να επιτύχει κάποιες από τις επιδιώξεις του, όπως η επικοινωνία με ανθρώπους-κλειδιά, οι ομιλίες και οι προτάσεις του στη βουλή, στα Υπουργεία κλπ. Λόγω του ότι λειτουργούσε συμβουλευτικά και παραινετικά, η δράση του δεν ήταν εντόνως εμφανής (δηλαδή, δεν παρουσιάστηκε το όνομά του σε κάποιο νόμο ή επίσημο έγγραφο), αλλά αν μελετήσει κανείς την αλληλογραφία και την αρθρογραφία του θα συνειδητοποιήσει την τεράστια επιρροή που ασκούσε στους κυβερνητικούς, πολιτικούς - και όχι μόνο- κύκλους της εποχής. Στόχος λοιπόν της εργασίας είναι να καταδείξει πού, με ποιον τρόπο και κατά πόσο, μπόρεσε να επηρεάσει ο Φίλιππος Δραγούμης τα πολιτικά πράγματα σχετικά με το ζήτημα των ξενοφώνων στη Δυτική Μακεδονία, όπου άρχισε να δραστηριοποιείται πολιτικά αμέσως μετά τον θάνατο του αδερφού του Ίωνα, ο οποίος ήταν βουλευτής της Φλώρινας και της Καστοριάς.

Η εργασία δομείται σε πέντε κυρίως μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται το ιστορικό – θεωρητικό συγκείμενο μέσα στο οποίο εντάσσονται οι απόψεις και οι ενέργειες του Φίλιππου Δραγούμη. Στο δεύτερο μέρος αναπτύσσονται οι απόψεις του Δραγούμη πάνω σε βασικές έννοιες (όπως ο δημοτικισμός, το έθνος κλπ.), που είναι πολύ σημαντικό να μελετηθούν, αφού αποτελούν τον ηθικό, ιδεολογικό και εθνικό προμαχώνα του, βάσει του οποίου ενήργησε. Το τρίτο μέρος αποτελεί το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο σχετικά με την κατάσταση της εκπαίδευσης, τόσο σε ευρύτερο φάσμα, όσο και σε εστιασμένο στο ζήτημα των ξενοφώνων. Στο τέταρτο μέρος αναφέρεται η κατάσταση των ξενοφώνων στη Δυτική Μακεδονία, όπως παρατηρείται μέσα από το αρχείο του Δραγούμη, είτε από τον ίδιο, είτε από ανθρώπους του κύκλου του. Ακόμη αναφέρονται τα μέτρα που προτάθηκαν από τον ίδιο και από άλλους για την αντιμετώπισή τους (δηλ. τους ξενόφωνους), ενώ αναδεικνύονται οι ενέργειες του ίδιου που απαντούν στην περιτρέχουσα κατάσταση. Τέλος, το πέμπτο μέρος περιλαμβάνει πίνακες που αντλήθηκαν μέσα από το αρχείο της Γενναδείου και περιλαμβάνουν δεδομένα που περιγράφουν με αριθμούς την εκπαιδευτική κατάσταση στην οποία βρισκόταν η (Δυτική) Μακεδονία την περίοδο που έδρασε ο Φίλιππος Δραγούμης.

3. Οι ιδεολογικές απόψεις του Φίλιππου Δραγούμη

3.1. Η έννοια «δημοτικισμός»

Ο Φίλιππος Δραγούμης, έχοντας αποκτήσει κλασική παιδεία και όντας απόφοιτος της Νομικής Σχολής, ήταν εμποτισμένος στο πνεύμα της φιλοσοφίας. Μορφωμένος και προερχόμενος από τη μεγάλη αστική τάξη, δεν τον απασχολούσαν, όπως υποστήριζε, οι ανιδιοτελείς στόχοι της πολιτικής εξουσίας και της προσωπικής ανύψωσης, αλλά αντιθέτως, τη δράση του διακατείχε πάντα ένα υψηλότερο ιδανικό· το ιδανικό της Χριστιανοσύνης, του Ελληνισμού, του γενικού λαϊκού συμφέροντος, που όπως ο ίδιος ομολόγησε σε επιστολήτου προς τον απόστρατο αξιωματικό Δ. Σ. Αρχιμανδρίτη το 1956: […] «*Τ' ομολογώ· μ' ενδιαφέρει πολύ περισσότερο το γενικό λαϊκό συμφέρον, το Έθνος κ' η ηθική και πνευματική του εξύψωση· μ' ενδιαφέρει απόλυτα ο Ελληνισμός και ο Χριστιανισμός*». […] «*…εργαζόμουν πάντα για να παύσει η εθνικά καταστρεπτική εσωτερική διχόνοια ανάμεσα στο βενιζελισμό και στον αντιβενιζελισμό, ανάμεσα στους ντόπιους και στους πρόσφυγες, ανάμεσα στους παλαιοελλαδίτες και στους νεοελλαδίτες, ανάμεσα στους πολιτικούς και στους στρατιωτικούς κλπ*»[25]. Βλέπουμε δηλαδή, ότι ο Δραγούμης είχε τον ρόλο του «διαιτητή», θα λέγαμε, ανάμεσα στις πολιτικές διαμάχες των αντίπαλων στρατοπέδων της εποχής του, που σημάδεψαν την πορεία της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, μερικές από τις οποίες θα αναλυθούν στην παρούσα εργασία.

Η φιλοσοφική φύση του Φίλιππου, εκφράστηκε από τον ίδιο σε διάφορα δημοσιευμένα άρθρα του, κυρίως κατά τη δεκαετία 1915-1925. Σε ένα από αυτά, ανέλυσε και ερμήνευσε την έννοια του «*δημοτικισμού*», όρος που απασχόλησε ιδιαίτερα την Ελλάδα και την πολιτική σκηνή της εποχής, καθώς αποτέλεσε το ''μήλον της έριδος'' ανάμεσα στις δύο αντιμαχόμενα επικρατούσες πολιτικές δυνάμεις, τους φιλελεύθερους και τους συντηρητικούς (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 33). Το άρθρο αυτό, που ήταν αφιερωμένο από τον Φίλιππο Δραγούμη στον Περικλή Γιαννόπουλο[26], λογοτέχνη και ελληνολάτρη διανοητή, δημοσιεύθηκε το 1915 στον 10ο Τόμο του περιοδικού «*Νέα Ζωή*» της Αλεξάνδρειας της Αιγύπτου, με τίτλο: «*Ο αγώνας του Δημοτικισμού*» [27].

Ο «δημοτικισμός» για τον Φίλιππο Δραγούμη, είναι ένα φαινόμενο που ενυπάρχει μέσα σε κάθε φυλή ανθρώπου και ενεργοποιείται μόλις συναντήσει κάποιον κατακτητή που προσπαθεί να τον υποδουλώσει: «*Για την ώρα το φαινόμενο του δημοτικισμού είναι άμεση και αυθόρμητη αμυντική κίνηση της φυλής, καθώς ξυπνά από το βραχνά της σκλαβιάς – σκλαβιάς τριπλής: κάτω από τους Τούρκους, από τη λογία παράδοση κι από το φράγκικο ή δυτικό*

[25] Φάκελος 104, Υποφάκελος 104.8, Έγγραφο: 268
[26] http://goo.gl/CqQ91L
[27] Φάκελος 157, Υποφάκελος 157.1, Έγγραφο: 1

πολιτισμό»[28]. Βλέπουμε ότι για τον Δραγούμη, «σκλαβιά» σημαίνει τουρκοκρατία, λόγια παράδοση (καθαρεύουσα και εμμονή στην αρχαία πολιτισμική κληρονομιά) και ρεύματα του δυτικού πολιτισμού, που περιλαμβάνουν την ξενόφερτη τεχνολογία. Ο «δημοτικισμός» συσχετίζεται με την ελευθερία του ανθρώπου, καθώς τον οδηγεί στην αυτογνωσία του, παρωθώντας τον ταυτόχρονα στην αυτοκαλλιέργειά του, απαλλαγμένος πλέον από τις ξένες επιρροές που εμποδίζουν τη φυσική ανάπτυξη του εαυτού του: «*Ο δημοτικισμός – με τη γενικώτερη έννοια του, όχι με τη στενά γλωσσική – αγωνίζεται πρώτα να μας κάμει να γνωρίσομε τον εαυτό μας και να τον αναγνωρίσομε· δηλαδή προσπαθεί να ελευθερωθούμε από κάθε εξωτερική επίδραση, που τώρα στρεβλώνει τη φυσική μας ανάπτυξη· γιατί έτσι μόνο, κύριοι των ιδιοτήτων μας, θα μπορέσουμε ν' αφοσιωθούμε στην αυτοκαλλιέργεια και να εκδηλώσομε το ανώτατο μέτρο της ζωϊκής δύναμής μας*»[29].

Ξεκινώντας από τον τίτλο του άρθρου του, ο Δραγούμης μιλάει για τις δύο τάσεις του αγώνα του δημοτικισμού που είναι η θετική και η αρνητική. Η θετική είναι η εκδήλωση για τη ζωή, η δημιουργικότητα, αυτή που πηγάζει μέσα από τον ίδιο τον άνθρωπο. Η αρνητική, είναι αυτή που εμφανίζεται πρώτη και πολύ πιο ισχυρή, περιλαμβάνοντας όλα τα εμπόδια που πρέπει ο άνθρωπος να υπερνικήσει με τη βοήθεια της κατάφασης, δηλαδή, την αποδοχή της αρνητικής τάσης που σηματοδοτεί την απαρχή του παραμερισμού κάθε εξωτερικής επίδρασης:

«*Ο αγώνας του δημοτικισμού – όπως κάθε αγώνας- έχει δύο χαρακτηριστικές τάσεις: την αρνητική και τη θετική. Η θετική εκδήλωση της ζωής, πηγάζοντας από τα βάθη του είναι, μας σπρώχνει να δράσομε. Για να ενεργήσομε όμως, πρώτα πρέπει να χτυπήσομε ό,τι στέκεται εμπόδιο στη θέλησή μας και να το γκρεμίσομε. Η άρνηση ποτέ δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς σύγχρονη κατάφαση· κι αυτή δεν έχει τη δύναμη να θριαμβέψει αν δε συμμαχήσει με την άρνηση.*

Αξίζει να παρατηρήσει κανένας πως ο δημοτικιστικός αγώνας στην αρχή δείχνει πολύ εντονότερα την αρνητική του όψη, παρά τη θετική. Ξεκινεί για το δημιουργικό του έργο προσπαθώντας πρώτα να παραμερίσει και να μηδενίσει κάθε εξωτερικήν επίδραση, που μπορεί να βλάψει την ακεραιότητα της ιδιοσυγκρασίας μας και ν' αλλοιώσει το φυσικό σχηματισμό του χαρακτήρα μας. Αρχή του δημοτικισμού είναι ο πόλεμός του ενάντια στην εξωτερική, στην ξενική πίεση και στον ισοπεδωτικό κοσμοπολιτισμό. Έτσι η ονομασία ΄΄δημοτικισμός΄΄ ορίζει καθαρότατα την ουσία του»[30].

Ο «δημοτικισμός» λοιπόν, λειτουργεί ως φίλτρο των ξένων στοιχείων που επιδρούν πάνω στον άνθρωπο και τη φύση του. Στο σημείο αυτό, ο Φίλιππος ορίζει τι είναι αυτά τα

[28] *Εννοώ εδώ το μηχανικό πολιτισμό* (υποσημείωση του Φίλιππου Δραγούμη).
[29] Ό. π.
[30] Ό. π.

ξένα στοιχεία και προχωράει στη διάκρισή τους σε κατηγορίες, τα ζωντανά και τα μη ζωντανά-πεθαμένα, στοιχεία.

«*Ξένο μας είναι κάθε στοιχείο που δεν γεννιέται από την κανονική λειτουργία του οργανισμού μας, κάθε στοιχείο που, αντί να συμβιβάζεται με την ιδιοσυγκρασία μας, όχι μόνο αρνείται να την επικυρώσει, μα και της ταράζει την ισορροπία, καθώς και κείνο που δεν ταιριάζει με τη γύρω μας φύση, τη φύση του τόπου μας. Κριτήριο των ξένων στοιχείων είναι το πώς δείχνονται ανίκανα να αντιπροσωπέψουν κανένα από τα πιο ατομικά ψυχόρμητά μας. Όσα στοιχεία δεν μπορούν να χωνευθούν από τον οργανισμό μας, να γίνουν αίμα και σάρκα του, παρά καταντούν στείρα και άγονα στα χέρια μας, είναι ξένα για μας. Τότε είναι αλήθεια δικό μας κάποιο στοιχείο, όταν όχι μόνο συντηρείται μέσα στον οργανισμό μας, μα και δημιουργεί εκεί καινούργια ζωντανά στοιχεία.*

Τα ξένα στοιχεία χωρίζονται σε ζωντανά και μη. Πεθαμένα είναι όσα δε φανερώνονται πια στην πραγματική ζωή. Όλα τα πεθαμένα στοιχεία, είτε ήταν κάποτε, σε περασμένη εποχή της εθνικής ζωής μας, δικά μας είτε μη, είναι τώρα όλα ξένα για μας. Όποιο όμως από τα περασμένα δικά μας στοιχεία μπορεί ακόμη να γονιμοποιηθεί μέσα στην καρδιά ή το νου μας και να τους γίνει ελατήριο ζωής είναι ακόμη ζωντανό και μπορεί να συνυπάρξει με τα' άλλα ζωντανά συστατικά μας, π.χ. η ομηρική αντίληψη για τη ζωή και το θάνατο, η βυζαντινή μουσική, οι μινωϊκές, οι αρχαίες ελληνικές, οι βυζαντινές γραφικές τέχνες κλπ. Απεναντίας τα μη ελληνικά στοιχεία και ζωντανά ακόμη μας αφήνουν ψυχρούς ή δεν ευρίσκουν μέσα μας έδαφος για ν' αναπτυχτούν και να δημιουργήσουν ή και μας φέρνουν αηδία στην πρώτη επαφή: π.χ. η ινδική φακιρική αντίληψη, τα γαλλικά κοπλιμέντα, η γερμανική βαρειά μεθοδικότητα, η αγγλική αυτάρκεια, η σλαυική θρησκοληψία κλπ. ο γοτθικός ρυθμός, ο ρυθμός ΄΄ροκοκό΄΄, η ιταλική, η γερμανική μουσική, τα έργα των μεγάλων ζωγράφων της Δύσης κλπ. Μπορεί όλα αυτά να μας κάνουν να τα θαυμάζουμε, να μας καταπλήσσουν, να νοιώθουμε την έννοια τους τη γενικά ανθρώπινη και κάποτε να μας συγκινούν, μα ποτέ δεν θα τα αισθανθούμε σαν έκφραση του δικού μας του είναι, της ιδικής μας ατομικότητας. Θα τα εχτιμήσομε για τη δύναμη, τον ανθρωπισμό ή τον εξωτισμό τους, για την αισθητική ηδονή που μας προξενούν, μα δεν μπορούμε να πούμε πως αντιπροσωπεύουν τα πιο θεμελιακά χαρακτηριστικά μας, την υφή που μας ξεχωρίζει από τα άλλα έθνη. Δεν έχουν τη δύναμη να μας κάμουν πιο γόνιμους, να σταθούν μέσα μας ρίζες ζωής και κίνησης.

[…] *Όταν λέμε ''ξένα στοιχεία'' δεν εννοούμε πάντοτε τα ''μη ελληνικά'', μα και όσα δεν μπορούν να γίνουν δεχτά από την τωρινή ζωντανή ελληνική ιδιοσυγκρασία, χωρίς να την κάμουν να χάσει την αυτοκυριαρχία της. Υπάρχουν πολλά παλιά ελληνικά στοιχεία που μας έγιναν ξένα – π.χ. η αρχαία ελληνική αθλητομανία, ο συνθετικός τρόπος στο συλλογισμό και στην κατασκευή της φράσης, η προσωδία στην προφορά (μακρά και βραχέα φωνήεντα), η*

θεολογική τάση των Βυζαντινών κλπ. και απ' την άλλη μεριά ευρίσκονται πολλά μη ελληνικά στοιχεία ζωντανά, που μπορούν να γίνουν ιδικά μας ύστερα από κάποιο δούλεμα μετουσιωτικό»[31].

Από τα παραπάνω αποσπάσματα παρατηρούμε μια εθνικιστική τάση του Φίλιππου Δραγούμη, που επικαλύπτεται από την τελευταία παράγραφο, θέτοντας τον περιορισμό της προσωπικής επεξεργασίας των ξένων στοιχείων. Με διπλωματικό τρόπο, ο Δραγούμης επιδιώκει να συσπειρώσει τους Έλληνες ως Έθνος, «καθαρίζοντάς» τους από κάθε τι «ξενικό», αλλά και από «πεθαμένα» αρχαία ελληνικά στοιχεία. Γίνεται δηλαδή προσπάθεια επίτευξης διπλού στόχου: α) την ενότητα του ελληνικού λαού, που δεν επηρεάζεται από τις επιδράσεις άλλων χωρών,κατευθυνόμενου για την επίτευξη του συλλογικού οφέλους και β) επίθεση ενάντια στους συντηρητικούς λογιολάτρεις της εποχής, που εμμένουν στην αρχαία ελληνική παράδοση εξυπηρετώντας τα ελιτίστικα συμφέροντα της μεγαλοαστής τάξης τους.

Καλεί λοιπόν τους Έλληνες, να είναι σε εγρήγορση ώστε να αμυνθούν στην επίδραση αυτών των ξένων στοιχείων, αλλιώς θα δράσουν καταλυτικά στον οργανισμό τους και θα τους διαλύσουν. Συνιστά, λοιπόν, μια κριτική στάση και σκεπτική συμπεριφορά απέναντι σε τέτοιου είδους ερεθίσματα, ώστε να τα προσαρμόζουμε στον δικό μας οργανισμό χωρίς να μας επηρεάζουν με την αρνητική τους λειτουργία: «*Είτε ζωντανά είτε μη τα ξένα στοιχεία επιδρούν επάνω στον οργανισμό μας ανώμαλα, αν, την ώρα που τ' αντικρύζομε, δεν είμαστε οπλισμένοι και έτοιμοι ν' αμυνθούμε, δηλαδή αν στο αντίκρυσμα ξεχνούμε πως εμείς είμαστε διαφορετικοί και πως διαφορετική θα ήτον κ' η έκφραση της ιδικής μας ζωντάνιας. Αν πάλι ασυναίσθητα ή θεληματικά υποταχτούμε σ' αυτά ή τα εγκολπωθούμε ανεξέταστα, τότε πια ή καταστρέφουν την ισορροπία των ιδιοτήτων μας ή ναρκώνουν τον οργανισμό μας ή τον διαλύουν. Μπορούν όμως να μας τονώσουν αν, όταν τα αντικρύζομε, δεν παύομε να τα συγκρίνομε με του εαυτού μας τες αντίστοιχες ή ανάλογες ιδιότητες και προσπαθούμε ναυρούμε με ποιο τρόπο θα εκφράζαμε εμείς το ίδιο ή παραπλήσιο πράγμα, κι αν θα το εκφράζαμε σε όμοια περίσταση*»[32].

Στη συνέχεια, επισημαίνει πως ξένα στοιχεία υπάρχουν παντού γύρω μας και επιδρούν σταδιακά στον οργανισμό μας χωρίς να τα αντιλαμβανόμαστε, προκαλώντας μας ευχαρίστηση με καταστρεπτικά αποτελέσματα (κάτι σαν τη χρήση ναρκωτικών ουσιών θα λέγαμε). Έτσι, προχωράει σε μια δεύτερη κατηγοριοποίηση των ξένων στοιχείων, τα δυτικά/φραγκικά και τα ανατολικά: «*Ξένα στοιχεία ευρίσκονται άπειρα γύρω μας και μέσα μας. Αρχίσαμε μάλιστα να τα συνηθίζομε, σαν το φαρμάκι, που το παίρνει κανένας σε μικρές δόσεις, χωρίς να καταλαβαίνει την πρόοδο της καταστρεπτικής ενέργειας του, και μάλιστα που*

[31] Ό. π.
[32] Ό. π.

το ευρίσκει ηδονή. Μπορούν να χωριστούν σε δύο μεγάλες κατηγορίες: σε δυτικά ή φράγκικα και σε ανατολικά»[33].

Υποστηρίζει πως τα ανατολικά στοιχεία έχουν μεγαλύτερη αρμονία με τα ελληνικά σε σχέση με τα δυτικά, καθώς υπάρχουν πολλά κοινά σημεία στις λαϊκές τέχνες, τη λαϊκή ιδεολογία κλπ, που αν μείνουν υποταγμένα και υποχείρια στην ελληνική ιδιοσυγκρασία, τότε δεν δυσαναρμονίζονται με το χαρακτήρα του Έλληνα στο σύνολό του και μπορούν να αποτελέσουν συστατικά του ύστερα από την προσωπική επεξεργασία τους: «*Τα δεύτερα είναι λιγότερο επικίνδυνα, γιατί μας είναι πιο συγγενικά· αποτελούμε μέρος της Ανατολής από τότε που υπάρχομε σαν έθνος, πάνω από 3000 χρόνια, έχομε ζυμωθή με τους λαούς της Ανατολής, χωρίς βέβαια να χάσομε ποτέ τον ατομισμό μας και την επαφή με τη Δύση. Ανατολίτικα ευρίσκομε άφθονα μέσα μας και γύρω μας, π.χ. κάποιο είδος μοιρολατρεία που χρωματίζει ελαφρά την ιδιοσυγκρασία μας (ευτυχώς, όχι επικίνδυνα), η αντίληψή μας για την κοινωνική θέση της γυναίκας κλπ. Αναρίθμητα είναι τα ανατολίτικα στοιχεία στες λαϊκές τέχνες και στη λαϊκή ιδεολογία, π.χ. στα τραγούδια, στη χωριάτικη αρχιτεκτονική, στες κοσμητικές τέχνες, στεςπαράδοσες και παροιμίες κλπ. Τα ανατολίτικα συστατικά μας δεν δυσαρμονίζονται με το σύνολο του χαρακτήρα μας και με το φυσικό περιβάλλον μας. Αρκεί να μένουν υποταχτικά και υποχείρια*»[34]. Αντίθετα, τα δυτικά στοιχεία δεν παρουσιάζουν τόση ταύτιση με τα ελληνικά, γι' αυτό και είναι πιο επικίνδυνα και απειλούν με κατάλυση της προσωπικότητας του ατόμου με τη συνδρομή ολόκληρης της Ευρώπης: «*Τα δυτικά στοιχεία μας είναι πολύ πιο ξένα, γι' αυτό πολύ επικίνδυνα: μα και πολυάριθμα και εντονώτερα παρουσιάζονται τους τελευταίους καιρούς, ιδίως στες ανώτερες κοινωνικές τάξεις του έθνους. Ολόκληρη η υλική δύναμη της Ευρώπης τα σπρώχνει καταπάνω μας για να πνίξει τον ατομισμό και την ελεύθερη ανάπτυξή μας κάτω από τον όγκο της*»[35].

Ως νομικός, ήταν αδύνατον να μην επιχειρηματολογήσει στους λόγους για τους οποίους στρέφεται ενάντια στον φραγκισμό και τον κοσμοπολιτισμό και κατ' επέκταση στην καθαρεύουσα. Λέει λοιπόν, ότι ο λόγος που τα δυτικά στοιχεία είναι τόσο ξένα στην ελληνική φυλή είναι επειδή όταν απελευθερώθηκε από τους Τούρκους η Ελλάδα, ήταν καταπονημένη εδαφικά και πνευματικά, σε αντίθεση με την Ευρώπη που βρισκόταν στο απόγειο του πλούτου της, υλικού και πνευματικού. Για να μην φαίνονται όμως βάρβαροι οι Έλληνες, γεμάτοι φόβο και ανασφάλεια ύστερα από τόσα χρόνια τουρκοκρατίας και σκλαβιάς, αλλά και για να εξιλεωθούν από την εξαγρίωση που προκάλεσε στους Φράγκους η διαφορετικότητά τους, υιοθέτησαν τυφλά τα δυτικά πρότυπα, απαρνούμενοι τη δική τους αρχαία πολιτισμική κληρονομιά, οδηγούμενοι σε μια πρωτοφανή ξενομανία με προπύργιο τη

[33] Ό. π.
[34] Ό. π.
[35] Ό. π.

λόγια παράδοση (προερχόμενη από τους Βυζαντινούς) και με όπλο την καθαρεύουσα ή αττική διάλεκτο, προσπάθησαν να προσκολληθούν στον «φανταχτερό φραγκισμό»:

«*Από του Τούρκου τη σκλαβιά ελευθερώσαμε μικρό μέρος της φυλής και μικρή γωνιά της γης στα 1830, την ώρα που η δυτική Ευρώπη επλησίαζε στη μεγαλύτερη ένταση του πολιτισμού της και της υλικής δύναμής της και άπλωνε τα κοσμοκρατορικά της δίχτυα σ' όλη τη γη. Φυσικό ήτον να θαμπωθούμε από το παντοδύναμο μεγαλείο της, μα έπρεπε γρήγορα να συνέλθομε από το θάμπωμα. Δυστυχώς έγινε το αντίθετο. Πιαστήκαμε στα δίχτυα και ξεχάσαμε τον κακομοιριασμένο και ασχημάτιστον ακόμη εαυτό μας για να μιμηθούμε βιαστικά ιδιότητες ξένες, αποτελέσματα μακροχρόνιου εξελιγμού, μόνο και μόνο γιατί φοβηθήκαμε μη μας ειπούν βαρβάρους. Περιφρονήσαμε τον εαυτό μας, ενώ μόνο από την ανάπτυξή του είναι δυνατό να βγάλομε κάτι άξιο της ζωής. Σ' αυτό το δρόμο μας έσπρωξαν και οι Φράγκοι γιατί, μετά τους πρώτους ρωμαντικούς ενθουσιασμούς των για το ξύπνημα των απογόνων των ευκλεών Θεμιστοκλήδων, Πλατώνων και Φειδιών, εξαγριώθηκαν εναντίον μας και μας κατάτρεξαν, γιατί τους φανήκαμε στην πραγματικότητα πολύ διαφορετικοί από τον ψεύτικο, ρωμαντικόν αρχαίον Έλληνα, που είχαν στήσει μπρος στα μάτια τους για πρότυπο. Σα να φταίγαμε μεις για τη φαντασιοκοπία τους. Μα αυτή η σιχασιά των Φράγκων ενίσχυσε σημαντικά την αυτοπεριφρόνησή μας. Προσπαθήσαμε τότε για να τους εξιλεώσουμε να μιμηθούμε δουλικά το δικό τους πολιτισμό. Αυτή η άρνηση του εαυτού μας και η ξενομανία απόδειξε, πως η σκλαβιά 400 χρόνων μας είχε αφήσει κάποιο σκύψιμο στη σπονδυλική στήλη. Σα δούλοι, από τη μια σκλαβιά πέσαμε σ' άλλες δυο. Γιατί, μόλις έγινε το ασθενικό ελληνικό βασίλειο, δε μας άρκεσε να προσκολληθούμε μόνο στο φανταχτερό φραγκισμό, μα για να εκμεταλλευτούμε το ενδιαφέρον των φιλελλήνων για μας, που το ωφείλαμε στη δόξα των ΄΄ευκλεών΄΄ προγόνων, και για να κολακέψομε και τον εαυτό μας, αποδείχνοντας καλύτερα τη δοξασμένη μας καταγωγή, αρνηθήκαμε τη λαϊκή παράδοση και τη ζωντανή μας γλώσσα και υποταχτήκαμε στη λογία παράδοση και στην αττική ή καθαρεύουσα, που μας ήρχονταν από τους Βυζαντινούς γραμματισμένους με την υποστήριξη της εκκλησίας. Το ελληνικό κράτος συμμάχησε με τους δύο τυράννους της φυλής: το φραγκισμό και τη λογία παράδοση, ενώ το υπόλοιπο έθνος έμενε ακόμη σκλαβωμένο και στον Τούρκο*»[36].

Συγκεκριμένα για την καθαρεύουσα, θεωρεί ότι αποτελεί ένα τεχνητό κατασκεύασμα, και όχι μια φυσικά εξελιγμένη γλώσσα της ελληνικής φυλής, καθώς αποτελείται από «*τ' αποξεράδια της γλώσσας, που κάποτε είχε μιλήσει το Έθνος, ανακατωμένα με λογιών στοιχεία ξένων γλωσσών και ελάχιστα από την τωρινή πραγματική λαλιά του έθνους*». Η λόγια παράδοση μεταχειρίστηκε την Ελληνική Εκκλησία, το Κράτος και τα σχολεία ώστε να επιβάλλει αυτό το κατασκεύασμα πάνω στο φυσικό ιδανικό του Ελληνικού Έθνους, εμποδίζοντας «*τη φυσικήν ανάπτυξη της γλώσσας, της σκέψης, των αισθημάτων, του*

[36] Ό. π.

χαρακτήρα και της αξιοσύνης της φυλής». Έτσι λοιπόν «*η καταγωγή και τ' αποτελέσματα της επίδρασης της παράδοσης αυτής φανερώνουν, πως δεν είναι στοιχείο αφομοιώσιμο από τον οργανισμό του Έθνους, ουδέ καν ζωντανό, πως είναι δηλαδή ψόφια, ξένο στοιχείο*»[37].

Το αποτέλεσμα της τριπλής σκλαβιάς, όπως την αποκαλεί, ήταν η διαίρεση του ελληνικού πληθυσμού σε ομάδες συμφερόντων, όπου η διοικούσα τάξη ακολούθησε τον φραγκισμό στον μεγαλύτερο μέρος της, ενώ οι υπόλοιποι τη λόγια παράδοση· το μεγαλύτερο μέρος του λαού επιδίωξε μόνο το ατομικό του συμφέρον. Έτσι αυτή η εθνική ενότητα που άλλοτε οδήγησε τη χώρα στην απελευθέρωση και την εθνική λύτρωση, χάθηκε τώρα και μέσα σε ένα κλίμα ασυνεννοησίας, η Ελλάδα οδηγήθηκε στον ατυχή πόλεμο του 1897, όπου όλοι αντίκρυσαν την πραγματικότητα όπως ήταν: «*Η τριπλή αυτή σκλαβιά διαίρεσε και αδυνάτισε τρομαχτικά τη φυλή, γιατί πολέμησε αλύπητα και χωρίς διακοπή την πίστη μας στον πραγματικόν εαυτό μας. Μεγάλο μέρος απ' τη διοικούσα τάξη προσκολλήθηκε στο φραγκισμό και αδιαφόρησε πέρα πέρα για την τύχη της φυλής. Άλλο μέρος προσκολλήθηκε στο λογιωτατισμό και μίσησε την πραγματικότητα. Και το μεγαλύτερο μέρος αδιαφόρησε για όλα και κυνήγησε μόνο το ατομικό του συμφέρον. Τραβηγμένοι από όλες τες μεριές, διαιρημένοι, κατρακυλίσαμε, ίσαμε το άτιμο 1897, οπότε η σκληρή πραγματικότητα γέννησε κάποια γενεά πιο αυτοσυναίσθητη*»[38].

Ο Δραγούμης εμμένει στην ευθύνη που έχει η ανώτερη διοικούσα τάξη, στην οποία και ο ίδιος ανήκει, για την προσκόλληση του έθνους στον φραγκισμό και τα ξένα στοιχεία. Ψέγει λοιπόν την ανώτερη τάξη, καθώς δέχεται αναλλοίωτα, όπως ακριβώς είναι, όλα αυτά τα ξένα που προέρχονται από τους εξωτερικούς παράγοντες, με αποτέλεσμα οι όσες ενέργειες τους, να μην εκφράζουν τη φύση του έθνους, αλλά αντιθέτως, να αποτελούν φερέφωνα των ξένων στοιχείων. Η θετική λοιπόν τάση του αγώνα για τον δημοτικισμό σβήνει κάτω από την ξενική επιβολή και όλα τα πρόσωπα που εκπροσωπούν το έθνος, παραμορφώνονται και φθείρονται. Αντίθετα, το κομμάτι του έθνους που δεν ζει κοντά στα «μολυσματικά κέντρα» (αστικά κέντρα όπου λαμβάνονται οι κυβερνητικές αποφάσεις) και τους «μολυσμένους ανθρώπους» (την ανώτερη διοικούσα τάξη), αλλά βρίσκεται στα απομονωμένα τμήματα της ελληνικής γης, είναι το καθαρό μέρος της φυλής όπου υπάρχει η πραγματική φύση του ελληνισμού. Εκεί που μπορεί να αναπτυχθεί το πραγματικό φυσικό ελληνικό πνεύμα, η αληθινή ιδιοσυγκρασία του έθνους:

[…] «*Ξεχωριστό ανάμεσα στους διαλεχτούς πολιτισμούς, εμείς, η ανώτερη τάξη, σχεδόν παντού και σχεδόν πάντα περιφρονούμε τες βάσες αυτές, τες υποσκάφτομε μάλιστα (ακόμη κι όταν τάχα θέλομε να τες χρησιμοποιήσομε) και δεχόμαστε όπως όπως, ασυζήτητα κι*

[37] Ό. π.
[38] Ό. π.

αναφομοίωτα ξένα συστήματα, ξένους τύπους, ξένο τρόπο συλλογισμού, ξένη αντίληψη και έμπνευση, ξένη μέθοδο για την εχτέλεση κλπ. σε όλα τα ζητήματά μας.

Κ' έτσι τίποτε από όσα κάνομε ή λέμε δεν στηρίζεται στον εαυτό μας, τίποτε δεν ξετυλίγεται κανονικά και ήρεμα από τον παλιότερον εαυτό μας, καμιά από τες εκδηλώσες μας δεν είναι φυσικό άνθισμα και κάρπισμα της ύπαρξής μας, όλα είναι ψεύτικα και ξεκάρφωτα, λα λειτουργούν κατά συνθήκη κι όχι φυσιολογικά κ' οι ζωοδότρες σπίθες μας παραμελημένες μαραίνονται ή σβήνουν κάτω από την ξένη επιβολή. Όλα τα πράγματα κι όλα τα πρόσωπα της ανώτερης τάξης μας παρουσιάζουν αποκρουστική παραμόρφωση και ταπεινωτική παραγνώριση του εαυτού μας, όλοι μας δείχνονται σαν ψευτίσματα, ρωμιογυρίσματα και σα γασμούλοι.

Αντίθετα πάλι όσο πιο απόκεντρο και παράμερο βρίσκεται κάποιο μέρος του έθνους από τη διοικούσα τάξη κι από τα μολυσμένα κέντρα της, τόσο πιο φυσικό και ακέραιο, καθαρότερο, ευγενικότερο και σταθερότερο παρουσιάζεται αυτό. Για τούτο τα τέτοια μέρη μόνα τους μπορούν ν' αντιπροσωπεύουν σωστότερα ολόκληρο το χαρακτήρα μας. Εκεί κρύβονται οι αληθινές ρίζες και πηγές μας»[39].

Μέσα σε αυτό το κλίμα της απόδοσης ευθυνών, ο Φίλιππος Δραγούμης βλέπει τη σωτηρία του έθνους, τη λύτρωσή του από τα ξένα στοιχεία που μαίνονται πάνω του, στο σώμα των δημοτικιστών: […] «*Και πραγματικά ευρέθηκαν τέτοιοι ελεύθεροι άνθρωποι με πεποίθηση και χαρακτήρα: οι δημοτικιστές. Αυτοί με φρίκη είδαν το χάος, όπου μας κυλούσε η παράκρουση· είδαν το βάλτο της ασχήμιας, της δουλικής κοινοτοπίας, της στείρας ασυναρτησίας, όπου μας τραβούσε η διοικούσα τάξη. Έψαξαν ναύρουν τη ρίζα του κακού και ένοιωσαν το ένα από τα αίτια του παραδαρμού (εγνώριζε πια όλο το Έθνος το πρώτο αίτιο, την τουρκική σκλαβιά), το φανερότερο και το πιο παράλογο, τη σκλαβιά στη λογία παράδοση με την καθαρεύουσά της*»[40]. Ο δημοτικισμός «*... αποτελεί κίνημα αυτοσυντηρητικό της ζωντάνιας της φυλής, κίνημα αντιδραστικό ενάντια σ' ωρισμένο ξένο στοιχείο, στη λογία παράδοση*». Εκτός από την καταπολέμηση της καθαρεύουσας και της λόγιας παράδοσης, έχει να αντιμετωπίσει και άλλουςεχθρούς, που αποτελούν τα εμπόδια της αρνητικής τάσης του αγώνα του δημοτικισμού. Τον ταυτίζει ως τον αγώνα για την ελευθερία της ελληνικής φυλής, που στόχο έχει, εκτός από την ελευθερία του ατόμου από κάθε ξένο στοιχείο, την απόκτηση αυτογνωσίας, αυτοπεποίθησης και σεβασμού προς τον ίδιο μας τον εαυτό, που είναι και η θετική τάση του αγώνα του δημοτικισμού: […] «*Ο δημοτικισμός μετά το πρώτο χτύπημα ενάντια στη λογία παράδοση άρχισε να καταλαβαίνει πως δεν έχει μόνο τούτο τον εχθρό να ξεπαστρέψει*» […] «*Έτσι ο αγώνας του δημοτικισμού γίνεται πολύ γενικότερος και ριζικότερος και ταυτίζεται με τον αγώνα της φυλής για την ελεύθερη ζωή. Ζητεί δηλαδή για την ώρα να τονώσει και να στήσει στα πόδια του τον ακέραιον εαυτό μας, προσπαθεί ν' αποχτήσομε*

[39] Ό. π.
[40] Ό. π.

αυτογνωσία και αυτοπεποίθηση, σεβασμό και ειλικρίνεια προς τον εαυτό μας. Αυτή η επιθυμία του δημοτικισμού είναι η αυγή του θετικού αγώνα του …»[41].

Την άποψή του για την έννοια του «δημοτικισμού», ολοκληρώνει ο Φίλιππος Δραγούμης στο άρθρο του ανακεφαλαιώνοντας τη λειτουργία του. Θα έλεγε κανείς ότι αποτελεί τον θεματοφύλακα των αρετών της φυλής (ο δημοτικισμός), που συγκεντρώνει τα στοιχεία της, τα καθαρίζει από τα ξένα, τα ενισχύει και εφόσον τα ολοκληρώσει, η φυλή μπορεί να τα εγκολπωθεί και να δημιουργήσει τον ιδιαίτερο πολιτισμό της:

«*Ο δημοτικισμός ξεκαθαρίζοντας και ξεσκεπάζοντας τον εαυτό μας από όλα τα ξένα δεσμά και μασκαράδικα κουρέλια τον βλέπει γυμνό, τον γνωρίζει ατόφυο, τον εγκρίνει και τον συγκρατεί. Στην αρχή του αγώνα του περιορίζεται στο να μελετά όλα τα φανερώματα της ζωντάνιας του, σ' όλους τους κλάδους του σωματικού, αισθηματικού και πνευματικού βίου του· εχτός από τη δημοτική γλώσσα εξετάζει και όλες τες τεχνικές καλλιτεχνικές, επιστημονικές, κοινωνικές, πολιτικές, ψυχολογικές και λοιπές αυθόρμητες ιδιότητές μας, που τες ευρίσκει ακόμη τσαλαπατημένες κάτω από τες ξένες επίδρασες και ανεβαίνει ως στες βαθύτερα χωμένες πηγές των για να τες γνωρίσει καλύτερα. Ο δημοτικισμός είναι τώρα περισσότερο συντηρητικός, παρά δημιουργικός, γιατί αγωνίζεται ακόμη να σώσει και να φυλάξει τα κεφάλαιά μας, τες ιδικές μας ιδιότητες, - τάσεις και αρετές.*

Μελετώντας τες, θα τες κάνει συνειδητές, θα τες ορίζει τη μορφή τους, θα τες κατατάσσει και θα τες αναγκάζει να πειθαρχήσουν στη συνισταμένη τους, κ' έτσι αυτή θα γίνει σπονδυλική στήλη του χαρακτήρα μας.

Μόλις όμως αισθανθεί ο δημοτικισμός πως κατάφερε να ελευθερώσει τον εαυτό μας και να τον κάμει αυτεξούσιο, δεν θα είναι πια τόσο συντηρητικός. Ελεύθερος τότε θ' αφοσιωθεί στην καλλιέργεια κάθε φυσικής ιδιότητας, κάθε φυλετικής αρετής, θα χρησιμοποιήσει και τες αδυναμίες μας ακόμη για να δυναμώσει και ν' αναπτύξει την ουσιαστικήν αξία μας· χτίζοντας τέλος πάνω στα πειθαρχικά οργανωμένα γενικά αισθήματα και στες φυσικές θεμελιακές ιδιότητές μας θα δημιουργήσει τον ιδιαίτερο πολιτισμό της φυλής»[42].

Τέλος, ο Φίλιππος Δραγούμης ξεχωρίζει τον δημοτικισμό από κάθε πολιτική και κομματική κατάσταση, και υποστηρίζει πως δεν θα πρέπει να συγχέεται ο δημοτικισμός με τον σοσιαλισμό και τον κομμουνισμό, μόνο και μόνο γιατί η κοινωνική επανάσταση τυχαίνει να συμβαίνει συγχρόνως με τον θρίαμβο της δημοτικής, γιατί η γλώσσα ενός λαού έχει πολύ σπουδαιότερη αξία: «*…δεν ταυτίζεται και δεν πρέπει να συγχέεται ο δημοτικισμός με το σοσιαλισμό και κομμουνισμό…*» […] «*Προς τον κ. Κορδάτο διαφωνώ μόνον ως προς τη συμπερασματική θεωρία του πως «ο τελικός θρίαμβος της δημοτικής έχει άμεση σχέση με την*

[41] Ό. π.
[42] Ό. π.

πολιτική επικράτηση του προλεταριάτου και των άλλων καταπιεζομένων μαζών». Γιατί η γλώσσα ενός λαού, όπως η δική μας δημοτική, είναι φαινόμενο πολύ ευρύτερης σπουδαιότητος και βαθύτερης έννοιας από την επανάσταση μιας κοινωνικής τάξης. Θεωρητικά δεν αποκλείεται να σχετισθή ο δημοτικισμός με τέτοιαν επανάσταση στην Ελλάδα, δεν είναι όμως αναπόφευκτος ο ταυτισμός ή και ο απλός συγχρονισμός της κοινωνικής επαναστάσεως με την επικράτηση της δημοτικής …» (Δραγούμης, 1928: 23-24).

3.2. Η δημοτική ως γλώσσα

Έχοντας αναλύσει την άποψη του Φίλιππου Δραγούμη για την ευρύτερη έννοια του «δημοτικισμού», είναι απαραίτητο να γίνει μια μικρή διείσδυση στην οπτική με την οποία βλέπει τη δημοτική γλώσσα, που τόσο πολύ υποστήριζαν οι δημοτικιστές και τόσο πολύ αντιμάχονταν οι συντηρητικοί. Στο άρθρο που δημοσίευσε στην εφημερίδα «*Δημοκρατία*» (11.2.1926) με τίτλο: «*Δημοτική και Εκπαίδευση*»[43], απαντάει σε δημοσιογράφους που τον ρωτούν σχετικά με την άποψή του για τη δημοτική γλώσσα, αλλά και για το εκπαιδευτικό και γλωσσικό ζήτημα.

Σύμφωνα με τις δηλώσεις του, η δημοτική γλώσσα εξελίχθηκε φυσιολογικά με την πάροδο των αιώνων από την αρχαιότητα, αλλά δεν καλλιεργήθηκε όπως θα έπρεπε εξαιτίας της τουρκοκρατίας και της σκλαβιάς (φραγκισμός & λογιοτατισμός, βλ. κεφ. για δημοτικισμό), γι' αυτό και δεν μπορεί σήμερα να εξυπηρετήσει το ελληνικό έθνος σε όλες τις πτυχές του, ιδίως δε στην επιστήμη. Ωστόσο, έχει γίνει προσπάθεια για να κατευθυνθεί στην πορεία της αναβάθμισης και της καλλιέργειας και σύντομα θα είναι ακόμη πιο κατάλληλη και επαρκέστερη από την καθαρεύουσα: «*Φρονώ πως πραγματικά η δημοτική μας γλώσσα εξελίχθηκε φυσιολογικά από την αρχαίαν ελληνική, μα εξ' αιτίας της λογίας παραδόσεως και της σκλαβιάς, δεν εκαλλιεργήθηκε όσο της άξιζε για πολλούς αιώνες, ώστε σήμερα να επαρκή σ' όλες τες ανάγκες του έθνους, και μάλιστα στες σχετικές προς τες επιστήμες. Έχει αρχίσει όμως έναν αιώνα τώρα να καλλιεργήται προς αυτόν το σκοπό. Η καλλιέργεια της είμαι βέβαιος πως θα εξακολουθήση και θα γενικευθή, αλλά πάντως με τη σύγχρονη αναγνώριση μεγάλων συμβόλων από την καθαρεύουσα, που προηγήθηκε στην καλλιέργεια κατά το επιστημονικό επίπεδο και είναι προς το παρόν ασύγκριτα επαρκέστερη εκεί*» (Δραγούμης, 1928: 17).

Ωστόσο οι συντηρητικοί προάσπιζαν την καθαρεύουσα ως φυσική εξέλιξη της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, ενισχύοντας αυτή τη γλωσσική διαμάχη που είχε πάρει διαστάσεις εθνικού διχασμού. Παράδειγμα αποτελεί το άρθρο που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «*Κυκλαδική*» (29 Μαΐου 1923) της Σύρου με τίτλο: «*Οι διδάσκαλοι & η γλώσσα*»[44], όπου ο αρθρογράφος με τα αρχικά Ι. Α. Δ., κατηγορεί τους δασκάλους της εποχής

[43]Δραγούμης, Φ. (1928). *Εκλογή δημοσιευμάτων πολιτικών, β΄ σειρά 1925-1928*. Αθήνα: Εστία.
[44]Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 251

για την υποστήριξη εκ μέρους τους της δημοτικής γλώσσας εις βάρους της καθαρεύουσας, αντιπροσωπεύοντας ακριβώς το κλίμα του γλωσσικού ζητήματος. Δηλαδή, επισημαίνει ότι ο βυζαντινισμός δεν πέθανε, άρα δεν πέθανε ούτε η λόγια παράδοση, οπότε η καθαρεύουσα δεν είναι νεκρή γλώσσα.[…] *«Δεύτερον ζήτημα. Η γλώσσα. Ε λοιπόν, ο βυζαντινισμός δεν απέθανε».* […] *Πώς θα μας πείσουν ότι πταίει η γλώσσα και όχι αυτοί, ανύποπτοι δια τους ψυχολογικούς νόμους οι οποίοι διέπουν την εξέλιξιν της γλώσσης, έρχονται να διακηρύξουν ότι δύναται να σταματήσουν την εξέλιξιν αυτής, ή ότι δύνανται να προωθήσουν την ανέλιξιν ταύτης; Και πώς θα συζητήσωμεν μετ' αυτών το ζήτημα της γλώσσης όταν πιστεύωμεν ότι αυτοί είναι οι πρώτοι, οι οποίοι αγνοούν τη γλώσσαν την οποίαν υπερασπίζουν; Όταν αυτοί αγνοούν τη γλώσσαν και τους νόμους της;…* […]»[45].

Ένας χαρακτηρισμός που απέδιδαν οι καθαρευουσιάνοι στη δημοτική ήταν «χυδαία γλώσσα», ένα μίασμα του έθνους, ενώ απεχθάνονταν και εκδίωκαν όλους τους υποστηρικτές της, ιδίως δε τους δασκάλους που τη διέδιδαν στη νέα γενιά. Παράδειγμα αυτού του φαινομένου αποτελεί το προαναφερθέν άρθρο της «*Κυκλαδικής*» και πάλι, όπου ο αρθρογράφος δηλώνει: […] «*Ομιλούν περί γλώσσης και προτείνουν την κατάργησιν των τόνων, την εισαγωγήν του γλωσσικού χυδαϊσμού εις τα σχολεία! Πταίουν οι τόνοι και τα πνεύματα, πταίει η γλώσσα δια την πνευματικήν μας καθυστέρησιν. Ψεύδος! Πταίουν οι διδάσκαλοι…*» […] «*Να φύγουν οι τόνοι. Όχι! Να φύγουν οι διδάσκαλοι*» […] «*Να απαλλαγή η νεότης από την καθαρεύουσαν! Όχι! Να απαλλαγώμεν ημείς από τους θεσιθήρας γλωσσολόγους και από τους ανοήτους οπαδούς των …* […]»[46]. Η θέση του Δραγούμη σε τέτοιου είδους χαρακτηρισμούς της δημοτικής γλώσσας απαντάει με το χαρακτηριστικό του καθωσπρεπισμό, όπως στους δημοσιογράφους της «*Δημοκρατίας*», ως εξής: «*Το ζήτημα αν η δημοτική είναι ή μη «χυδαία» θεωρώ ανάξιο λόγου, γιατί πιστεύω πως κάθε γλώσσα μπορεί να εκφράζη χυδαία ή μη αισθήματα και διανοήματα, κατά το χειρισμό που της γίνεται. Καμιά γλώσσα αυτή καθ' εαυτή δεν είναι χυδαία ή ευγενική*» (Δραγούμης, 1928: 17).

Συνεχίζοντας με τη συνέντευξή του, ο Φίλιππος Δραγούμης υποστηρίζει ότι η δημοτική γλώσσα, ως απόλυτα κοινωνικό φαινόμενο, θα πρέπει να αγωνιστεί για να κατακτήσει τη θέση της καθαρεύουσας και σε επιστημονικό επίπεδο καταπολεμώντας τη *συνήθεια*. Αυτή τη «μάχη» δεν χρειάστηκε να την κάνει στον τομέα της ποίησης, αφού υπήρχαν τα λαϊκά δημοτικά τραγούδια που αντιπροσώπευαν το λαϊκό αίσθημα, κάτι που δεν κατάφερε ποτέ η καθαρεύουσα και τα ποιήματά της: […] «*Υπάρχουν όμως καλλιεργημένες ή ακαλλιέργητες γλώσσες, και η δημοτική δεν είναι ακόμη αρκετά καλλιεργημένη. Επομένως όπως είναι σήμερα η γλωσσική μας κατάσταση, δεν μπορεί προς το παρόν ν' αντικαταστήση την καθαρεύουσα στο επιστημονικό το επίπεδο. Έχει εκτός απ' αυτό η δημοτική να παλαίψη για το*

[45] Ό. π.
[46] Ό. π.

επιστημονικό επίπεδο και ενάντια στη συνήθεια, που δεν είναι ευκαταφρόνητος παράγοντας, δεδομένου μάλιστα ότι η γλώσσα αποτελεί απόλυτα κοινωνικό φαινόμενο. Ο παράγοντας αυτός εις την ποίηση δεν εκδηλώθηκε ποτέ, γιατί είχαμε ανέκαθεν πλουσιώτατη λαϊκή μούσα – τα δημοτικά μας τραγούδια – και όσα ποιήματα γράφηκαν εις την καθαρεύουσα δεν ωμίλησαν ποτέ προς τη λαϊκήν καρδιά» (Δραγούμης, 1928: 17).

Ο Δραγούμης πίστευε πως την αρχαία ελληνική γλώσσα (όχι την καθαρεύουσα, που είναι νόθα και τεχνητή) θα έπρεπε να τη μαθαίνουν μέσω της κλασσικής παιδείας όλοι οι νέοι που θα κατευθύνονταν στη λήψη της πνευματικής και ηθικής ηγεσίας του ελληνικού έθνους. Όσοι πάλι είχαν άλλον σκοπό, δεν θα έπρεπε να αναγκάζονται να διδάσκονται την αρχαία ελληνική γλώσσα, καθώς κάτι τέτοιο είναι περιττό: «…*πως είμαι κηρυγμένος ανέκαθε, κι όσο περνά ο καιρός περισσότερο, για την κλασσικήν παιδεία των νέων μας, όσων ετοιμάζονται ν' αναλάβουν την ηθική και πνευματικήν ηγεσία του ελληνικού έθνους μελλοντικά. Για όσους ωστόσο νέους δεν πρόκειται να περάσουν από το γυμνάσιο και το πανεπιστήμιον η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας πιστεύω πως περιττεύει εντελώς*»[47]. Αντίθετα τη δημοτική θα πρέπει όλοι να τη μαθαίνουν και να τη μιλούν, καθώς είναι η γλώσσα του σύγχρονου Νέου Έλληνα, προσαρμοσμένη στο σύγχρονο βίο του έθνους: «*Μ' αυτόν τον τρόπο ελπίζω να γίνουν οι Νέοι Έλληνες ικανοί να συνεχίσουν το δημιουργικό και ανθρωπιστικό έργο εκείνο κατά τρόπο ανάλογο και προσαρμοσμένο στες νεώτερες συνθήκες του σύγχρονου βίου*»[48]. Σχετικά με την άποψη του Δραγούμη όσον αφορά τη θέση της δημοτικής και της καθαρεύουσας στη διδακτική πράξη, θα γίνει εκτενέστερη αναφορά σε παρακάτω κεφάλαιο.

3.3. Η «διγλωσσία»

Για τον Φίλιππο Δραγούμη η διγλωσσία[49] (δηλαδή η ταυτόχρονη χρήση της δημοτικής και της καθαρεύουσας) είναι επιβλαβής για τη φυσιολογική ανάπτυξη του έθνους. Ωστόσο δεν προτείνει τη βίαιη αντικατάσταση της μιας από την άλλη γλώσσα, καθώς η κάθε μία εκπληρώνει τους σκοπούς της που είναι αναγκαίοι για την εύρυθμη λειτουργία του έθνους: «*Η συνύπαρξη δημοτικής και καθαρεύουσας αποτελεί διγλωσσία, που βέβαια είναι βλαβερή για τη φυσιολογική ανάπτυξη του έθνους· αλλά τούτο δεν σημαίνει ότι είναι ανάγκη να πνιχθή ή να καταργηθή δια μας η μια απ' τες δυο γλώσσες· γιατί και οι δυο πληρώνουν ωρισμένες ανάγκες του έθνους, τόσο, που κι αν αποφάσιζαν μερικοί να καταργηθή η μια απ' αυτές, δεν θα ήτον από τα πράγματα κατορθωτό*»[50]. Συνειδητοποιημένα δηλώνει ότι η

[47]Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 78/1

[48] Ό. π.

[49] Ο Φίλιππος Δραγούμης χρησιμοποιεί τον όρο «διγλωσσία» με δύο έννοιες: η πρώτη, έχει να κάνει με το γλωσσικό ζήτημα και αφορά τη διάκριση της ελληνικής γλώσσας σε δημοτική και καθαρεύουσα. Η δεύτερη έννοια είναι σχετική με τους ξενόφωνους, οι οποίοι μιλούν μεν τη μητρική τους γλώσσα (τη βουλγαρική), αλλά μιλούν εξ ίσου καλά και την ελληνική. Η χρήση του όρου με την πρώτη έννοια περιορίζεται μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1920, ενώ από τη δεκαετία του '30 και μετά, περιορίζεται στη δεύτερη σημασία.

[50]*Δημοκρατία*, 11.2.1926 στο Δραγούμης, Φ. (1928). «*Εκλογή δημοσιευμάτων πολικών*», *β΄ σειρά 1925-1928*, Αθήνα: Εστία, σελ. 17-21.

ελληνική εκπαίδευση είναι αναγκασμένη να βρίσκεται ανάμεσα σε δύο γλώσσες και να ταλαιπωρεί τους μαθητές που τις μαθαίνουν, ωστόσο αυτό δεν θα είναι για πάντα, καθώς βαθμιαία θα λυθεί το πρόβλημα της διγλωσσίας: «*Το κακό είναι ότι εμείς έχομε διγλωσσία και ότι αναγκαζόμαστε να κουράζωμε τα παιδιά μας με το να τα διδάσκωμε δυο γλώσσες. Τούτο είναι κακό, που δεν μπορούμε να κάμωμε διαφορετικά παρά να το υποφέρωμε, ώσπου με την εργασία και τον καιρό να το διορθώσωμε. Θάλθη ο καιρός όπου θα σβηστή η διγλωσσία, αλλά για την ώρα υπάρχει, είτε το θέλομε είτε όχι*» (Δραγούμης, 1928: 30). Λόγω όμως του ότι είναι διπλωμάτης και δεν θέλει να εγείρει αντιδράσεις από τους υποστηρικτές της καθαρεύουσας, δεν ξεκαθαρίζει ποια γλώσσα πιστεύει ότι θα επικρατήσει: «*Οπωσδήποτε εδώ εμείς δεν είμαστε Ακαδημία, ώστε να λύσωμε το ζήτημα και να ειπούμε αν η δημοτική θα επικρατήση τελειωτικά ή η καθαρεύουσα*» (Δραγούμης, 1928: 30).

Υποστηρίζει ότι δεν γίνεται να λυθεί το πρόβλημα της διγλωσσίας με τη διαμάχη των δημοτικιστών και των καθαρευουσιάνων, αλλά μόνο μέσα από τη βαθμιαία συγχώνευσή τους που θα επιτευχθεί με την παράλληλη χρήση και των δύο: «*Η διγλωσσία δε θα λείψη μ' επιπόλαιες και βιασμένες αντιμαχόμενες προσπάθειες ολίγων δημοτικιστών ή καθαρευουσιάνων*» […] «*Η διγλωσσία, κατά τη γνώμη μου, θα λείψη βαθμιαία, εφόσον θα γίνεται η συγχώνευση των δυο γλωσσών με το να χρησιμοποιούνται παράλληλα και οι δυο*» (Δραγούμης, 1928: 18). Και η συγχώνευση αυτή θα γίνει με βάση τη δημοτική γλώσσα, αφού αυτή μιλούν οι Έλληνες στην καθημερινότητά τους, κερδίζοντας έτσι έδαφος σε διάφορους τομείς σκέψης σε σχέση με την καθαρεύουσα, υιοθετώντας πολλά λεκτικά και γραμματικά στοιχεία της αρχαίας ελληνικής. Η δημοτική θα είναι η βάση γιατί, πρώτα εκφράζεται γλωσσικά η καρδιά του ελληνισμού και ύστερα ο νους: «*Η συγχώνευση αυτή θα πραγματοποιηθή με βάση τη δημοτική, στην οποία θα μπολιασθούν πάμπολλα λεκτικά, πολλά γραμματικά και λίγα συντακτικά στοιχεία της καθαρεύουσας ή μάλλον της αρχαίας. Την πρόβλεψη αυτή νομίζω ότι πρέπει να κάνη κανένας όταν παρατηρή, χωρίς προκατάληψη, πώς γράφουν και πώς ομιλούν οι σημερινοί Έλληνες, ως σύνολο. Κατ' αυτόν τον τρόπο βγαίνει το συμπέρασμα αυτόματα ότι η μια γλώσσα δεν αποκλείει απόλυτα την άλλη και ότι διαρκώς πραγματοποιείται η συγχώνευση. Η δημοτική κερδίζει έδαφος κατ' έκταση, αλλά εφόσον επεκτείνεται σε πλατύτερους κι ανώτερους κύκλους σκέψης, κατά τόσο δανείζεται και περισσότερα στοιχεία από τη λόγια γλώσσα. Αλλά και λογικά φθάνομε στο ίδιο συμπέρασμα, πως μόνο με τη συγχώνευση της γλώσσας της καρδιάς προς τη γλώσσα του νου μπορεί ο Ελληνισμός ναύρη ολοκληρωτική γλωσσικήν έκφραση της ψυχής του*» (Δραγούμης, 1928: 18).

Νομοθετικά πιστεύει ότι θα πρέπει να αντιμετωπιστεί η διγλωσσία με τέτοιο τρόπο, ώστε τα παιδιά να μπορούν να επιβιώσουν στην κοινωνία τελειώνοντας το δημοτικό σχολείο, έχοντας τα κατάλληλα εφόδια που θα τους εξασφαλίσουν τη δυνατότητα να αντιμετωπίζουν τις ανάγκες της εποχής: «*Αυτό που μπορούμε να κάμωμε, ως νομοθέτες, είναι να ιδούμε*

καθαρά την πραγματικήν κατάσταση και να προσαρμόσωμε την εκπαιδευτική μας νομοθεσία προς τα πράγματα, ώστε τα παιδιά που θα βγουν απ' τα δημοτικά σχολεία ναυρεθούνε στην κοινωνίαν ωπλισμένα για ν' αντιμετωπίσουν τες σημερινές ανάγκες της ζωής» (Δραγούμης, 1928: 30).

Τη διγλωσσία την αναφέρει και ως πρόβλημα που ταλανίζει τους νομοθέτες σχετικά με τα διδακτικά βιβλία και την καθιέρωσή τους, κάτι που δεν συμβαίνει σε κανένα άλλο κράτος, και προτείνει να ισχύσουν οι διατάξεις του Ν.3438/ΦΕΚ 307/23.12.1927 «*Περί διδακτικών βιβλίων*», που προβλέπει τη συγγραφή των διδακτικών βιβλίων στη δημοτική (Άρθρο 7) και την προσαρμογή κάποιων από τα ήδη υπάρχοντα διδακτικά βιβλία στον παραπάνω νόμο (Άρθρο 8): «*Και γενικώτερα παρατηρώ πως το ζήτημα των σχολικών βιβλίων δεν ενδιαφέρει μόνο την Ελλάδα, γιατί παρουσιάζεται και σ' άλλα κράτη, που δεν απασχολούνται, όπως εμείς, από πρόβλημα διγλωσσίας ... . Εάν όμως μερικά απ' αυτά τα βιβλία είναι χρήσιμα για το σκοπό της μορφώσεως των παιδιών του λαού, πρέπει να διατηρηθούν και να διορθωθούν σύμφωνα με τες σχετικές διατάξεις του νομοσχεδίου*» (Δραγούμης, 1928: 28).

Τέλος, τις απόψεις του για τη διγλωσσία, τις συνοψίζει ο ίδιος σε άρθρο που δημοσιεύθηκε στην «*Πρωία*» (21.5.1927) με τίτλο: «*Δημοτικισμός και κομμουνισμό*»: «*Δηλαδή, πως υπάρχει διγλωσσία, που είναι ανάγκη να λείψη το ταχύτερο. Πως δεν μπορεί να λείψη διαμιάς ούτε με δογματικές θεωρίες και φανατικές προπαγάνδες γλωσσικών φατριών, ούτε μ' ενέργειες πολιτικών κομμάτων, ούτε με κρατικές επεμβάσεις. Ότι το κράτος πρέπει να μείνη ουδέτερο στο ζήτημα, καθιερώνοντας όμως τη δημοτική γλώσσα ως όργανο διδασκαλίας για τη στοιχειώδη εκπαίδευση, και συγχρόνως χρησιμοποιώντας και την καθαρεύουσα στη μέση εκπαίδευση, αφού αυτή εξακολουθεί να είναι η γλώσσα της επιστήμης και της νομοθεσίας. Ότι η διγλωσσία θα λείψη με την καλλιέργεια της δημοτικής γλώσσας από τους λογοτέχνες, τους επιστήμονες, τους φιλόσοφους και λοιπούς μορφωμένους του έθνους, γιατί με τη σημερινή της «ακαλλιεργησία» δεν επαρκεί ακόμη για τες ανώτερες πνευματικές ανάγκες της ζωής μας· αλλά, για να επαρκέση, αναγκαστικά θα επηρεασθή από την αρχαίαν Ελληνική και την καθαρεύουσα, μένοντας όμως κατ' ουσίαν και οργανικά δημοτική*» (Δραγούμης, 1928: 22-23).

3.4. Ο ρόλος του κράτους στο γλωσσικό ζήτημα

Ο Φίλιππος Δραγούμης ήταν κατά του κρατικού παρεμβατισμού σε θέματα γλωσσικά, καθώς όπως λέει στην εφημερίδα «*Δημοκρατία*» (11.2.1926): «*Το κράτος εις όλη αυτή την υπόθεση μιαν υποχρέωση έχει· να δέχεται και τα δυο γλωσσικά φαινόμενα ως υπάρχοντα και εξελισσόμενα*» (Δραγούμης, 1928: 19). Η εξέλιξη και η ροή της γλώσσας του έθνους «*κανονίζεται από την ελεύθερη χρήση των γλωσσικών οργάνων που διαθέτει ο λαός για όλες τες ανάγκες του· κανονίζεται από το εξελισσόμενο γλωσσικό του αίσθημα· και τέλος από*

τους μεγαλοφυείς χειριστάς του λόγου, που με τα λόγια και τα συγγράμματά των κατευθύνουν και συγκρατούν μέσα σ' ωρισμένα όρια το γλωσσικό αυτό αίσθημα» (Δραγούμης, 1928: 19). Δεν έχει ισχύ το όργανο με το οποίο εκφράζεται η γλώσσα ενός λαού αυτό καθαυτό, αλλά το αίσθημα που πρεσβεύεται μέσα από το εκάστοτε όργανο: «*Εάν τα αισθήματα και τα νοήματα ενός συγγράμματος ανταποκρίνονται προς το αίσθημα του λαού, ο γλωσσικός τύπος, εις τον οποίον είναι γραμμένα, θα επιδράση στη γλώσσα του λαού. Τα' όργανο δεν αρκεί χωρίς δημιουργικό περιεχόμενο να λύση το γλωσσικό πρόβλημά μας*» (Δραγούμης, 1928: 19).

Το γλωσσικό λοιπόν ζήτημα «*Θα λυθή μόνο από τη δημιουργικήν εργασία, που θα κάμουν οι μορφωμένοι του έθνους, ποιηταί, λογογράφοι, επιστήμονες, νομοθέτες, ρήτορες, δημοσιογράφοι, ομιληταί κλπ. κλπ. συγκεντρώνοντας αδιάκοπα την προσοχήν των εις το να εκφράζουν όσο το δυνατόν ακριβέστερα και σαφέστερα και καθολικώτερα τα αισθήματα και τες σκέψεις των, έτσι, που το νόημά των ν' αποτελή αδιάσπαστο σύνολο με τόργανο της εκφράσεως και να γίνεται πλατύτερα αντιληπτό απ' όλες τες τάξεις του έθνους*» (Δραγούμης, 1928: 19). Η ίδια δήλωσή του εμφανίζεται και στα επίσημα πρακτικά της Ζ΄ Συνεδρίας της 3.4.1921 της Εθνοσυνέλευσης, όπου στη συζήτηση για το άρθρο 107[51] του Συντάγματος 1911, λέει: «*Είμαι δημοτικιστής, αλλά δεν θα συζητήσω δια το γλωσσικό ζήτημα, γιατί νομίζω πως ούτε συντακτικές συνελεύσεις, ούτε βουλές, ούτε ακαδημίες, είναι αρμόδιες και ικανές να το λύσουν, ουδέ καν να καθοδηγήσουν ή να τροποποιήσουν την εξέλιξή του. Το γλωσσικό ζήτημα θα λυθή μόνο δια της εμφάνισης μεγαλοφυών συγγραφέων και δια τον καιρό*»[52].

Εμμένει στην ουδετερότητα του κράτους, το οποίο θα πρέπει να συνδράμει στην εκπαίδευση, όπως μπορεί, ώστε να διευκολυνθούν τα παιδιά να προσαρμοστούν στο γλωσσικό καθεστώς της διγλωσσίας που θα υπάρχει για αρκετές γενιές ακόμη. Η ελευθερία της σκέψης και της έκφρασης είναι το κλειδί της εξάλειψης της μάστιγας της διγλωσσίας, μαζί με την παύση της διαμάχης ανάμεσα στους δημοτικιστές και τους καθαρευουσιάνους, που μόνο δυσκολεύει τη φυσιολογική ροή της γλωσσικής εξέλιξης του έθνους: «*Στη γλωσσική αυτή διαμάχη πρέπει το κράτος να μείνη ουδέτερο κι απλώς να κατασταίνη με την εκπαίδευση τα παιδιά όσο το δυνατόν ικανώτερα να χειρίζωνται και τους δυο γλωσσικούς τύπους, γιατί θα ζήσουν μέσα στο πραγματικό, σημερινό, γλωσσικό και πνευματικό καθεστώς. Βέβαια τούτο αποτελεί επιβάρυνση της εκπαιδεύσεως, αλλά δεν μπορεί να γίνει διαφορετικά, εφ' όσον η διγλωσσία είναι πραγματικότης και θα υπάρχη σαν αναγκαίο κακό για αρκετές γενεές ακόμη. Μόνο με την απόλυτη ελευθερία της σκέψης και της εκφράσεως μπορεί να εξαφανισθή με τον καιρόν η διγλωσσία. Η υποστήριξη από το κράτος της μιας ή της άλλης γλωσσικής φατριάς επιτείνει απλώς τη σύγχυση, το φανατισμό και τη γλωσσική και*

[51]Επίσημος γλώσσα του Κράτους είναι εκείνη, εις την οποίαν συντάσσονται το πολίτευμα και της ελληνικής νομοθεσίας τα κείμενα· πάσα προς παραφθοράν ταύτης επέμβασις απαγορεύεται. http://goo.gl/BI2UQw

[52]Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 7

εκπαιδευτικήν αναρχία και δυσκολεύει έτσι τη φυσιολογική γλωσσικήν εξέλιξη, εκτός από τ' άλλα παρεμπίπτοντα κακά που προξενεί» (Δραγούμης, 1928: 20).

3.5. Η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και ο κομματισμός

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση συνδέθηκε με την ιδεολογία της αστικής τάξης και με την πρόθεσή της να σχηματιστούν οι υποδομές ενός νέου σχολείου που θα διασφάλιζε την κοινωνική κινητικότητα μέσα από αυτό, εξισώνοντας τις εκπαιδευτικές ευκαιρίες. Θεωρήθηκε δυνατή, ως ένα βαθμό, η αλλαγή της πολιτικής της κοινωνίας μέσα από την αναβάθμιση της εκπαίδευσης (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 31-32). Έτσι λοιπόν, αφού το πολιτικό πρόγραμμα των Φιλελεύθερων είχε κατά βάση στόχο τον εκσυγχρονισμό και την αναβάθμιση της Ελλάδας, δεν θα μπορούσε να μην περάσει η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στο πολιτικό πρόγραμμά τους. Γι' αυτό και οι πολιτικοί και κοινωνικοί κύκλοι της εποχής, ταύτισαν τη δημοτική γλώσσα με τον Βενιζελισμό. Όπως ήταν φυσικό, κάθε φορά που οι συντηρητικοί εξαπέλυαν επίθεση στους δημοτικιστές, τους έκαναν ταυτόχρονα και πολιτική επίθεση ως φιλελεύθερους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ταυτιστεί η δημοτική γλώσσα με τον Βενιζελισμό και το γλωσσικό ζήτημα να λάβει πολιτικές διαστάσεις. Ωστόσο, όπως υποστήριξε ο Πέτρος Πύρζας σε επιστολή του προς τον Φίλιππο Δραγούμη (25.9.1921): «*Δημοτικισμός γενικά δε θα πη βενιζελισμός*»[53]. Αυτό ακριβώς πρέσβευε και ο Δραγούμης σε όλη τη διάρκεια της πολιτικής του - και όχι μόνο - σταδιοδρομίας.

Παράδειγμα τέτοιας επίθεσης αποτελεί το άρθρο της «*Κυκλαδικής*» (29.5.1923)[54], όπου ο αρθρογράφος δηλώνει ξεκάθαρα πως το γλωσσικό ζήτημα ανακύπτει όταν οι φιλελεύθεροι αναλαμβάνουν την εξουσία, στην οποία θέλουν και να μείνουν πάση θυσία. Γι' αυτό και δεν δίνουν βάση στην ελλιπή μόρφωση των δασκάλων, αλλά στην κατάργηση των τόνων καθώς έτσι τους βολεύει να διατηρούν στο πνευματικό σκοτάδι τον λαό για να επικρατούν στην εξουσία και να μην χάνουν τις θέσεις τους. Δριμύτατη κατηγορία δέχεται και ο Ιωάννης Ψυχάρης, που χαρακτηρίζεται στο άρθρο ως «υβριστής και της γλώσσας και της Ελλάδας», ο οποίος θέλει να φτιάξει μια γλώσσα δική του, χωρίς να λαμβάνει υπόψη την υπάρχουσα: «*Πώς συμβαίνει δε να γεννάται ζήτημα γλώσσης μόνον όταν ο βενιζελισμός εισέρχεται εις την εξουσίαν. Αυτό είναι το μυστικόν του γλωσσικού μας ζητήματος κατά τα τελευταία έτη. Ο βενιζελισμός έχει εγγράψει εις τα στελέχη του, μαζύ με όλους τους άλλους αρριβιστάς – γνωρίζουν τη λέξιν οι εκ των τετραξίων διδασκαλείων δημοδιδάσκαλοι; - και τους γλωσσικούς αρριβιστάς. Τους πολυωνύμους τμηματάρχας της βενιζελικής γλωσσικής φατρίας. Οι οποίοι δεν ενοχλούνται από την έλλειψιν της μορφώσεως των διδασκάλων, αλλ' από την ύπαρξιν των τόνων και των πνευμάτων, από την ύπαρξιν του τελικού «νί», από την ύπαρξιν των διφθόγγων. Οι γλωσσικοί αρραβισταί βασίζονται εις μίαν κοινήνπαροιμίαν. Είνε οι*

[53]Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 215
[54]Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 251

μονόφθαλμοι οι οποίοι βασιλεύουν όταν οι άλλοι είναι τυφλοί. Οι πνευματικώς μονόφθαλμοι βασιλεύουν μεταξύ των πνευματικώς τυφλών. Δεν δύναται, δε να σκεφθούν τη διάλυσιν της πνευματικής σκοτίας των υποτελών των, διότι θα φανή αμέσως και η ιδική των πνευματική γυμνότης. Επήδησαν προς τα αξιώματα και πρέπει να μείνουν. Αρριβισταί εις τη ζωήν, αρριβισταί και εις τη γλώσσαν. Καταλαμβάνουν τα επίκαιρα σημεία όχι δια να εργασθούν, αλλά δια να πολιτευθούν. Αυτοί είναι, ίδιοι προς τον διδάσκαλόν των, τον ΙωάννηνΨυχάρην, τον υβριστήν και της γλώσσης και της Ελλάδος, μοναδικόνπρότυπον ανθρώπου φιλοδοξήσαντος να ονομασθή γλωσσοπλάστης, ενώ αγνοεί τη γλώσσαν, την οποίαν θέλει να πλάση, την οποίαν θέλει ν' αναδημιουργήση»[55].

Ο Φίλιππος Δραγούμης ήταν ενάντιος στην ταύτιση του δημοτικισμού (και κατ' επέκταση της δημοτικής) με τα κομματικά παιχνίδια, καθώς αυτό θα δυσκόλευε ακόμη περισσότερο την αίσια έκβαση της εξάλειψης της διγλωσσίας και της επικράτησης της δημοτικής ως γλώσσα του ελληνικού έθνους.

Σε επιστολή που έστειλε στον Πέτρο Πύρζα (επιθεωρητής Σιδηροκάστρου) ως απάντηση σε επιστολή που δέχτηκε από εκείνον στις 25.9.1921, υποστηρίζει ότι το γλωσσικό ζήτημα δεν έπρεπε να αναμειχθεί με τον κομματισμό, καθώς ήταν αναμενόμενη η αντίδραση ανάμεσα στους συντηρητικούς και τους δημοτικιστές σε πολιτικό επίπεδο. Οι Βενιζελικοί δεν θα έπρεπε να επιβάλλουν με τη βία τη μεταρρύθμιση για να δοξαστούν πολιτικά, καθώς προκάλεσαν την αγανάκτηση μέχρι και των ίδιων των δημοτικιστών: «*Το βέβαιο είναι πως έβλαψε πολύ το ζήτημά μας το ότι οι κύριοι αναμορφωτές που έμπασαν τη δημοτική στο σχολείο επί Βενιζέλου το έκαμαν αφού επιβλήθηκαν εις το λαό με τη βία και κατέβασαν το γλωσσικό και εκπαιδευτικό ζήτημα στο επίπεδο του κομματισμού. Ήταν φυσική συνέπεια της εκβιαστικής των μεθόδου η σημερινή αντίδραση. Μα και εντελώς αμελέτητα και δογματικά θέλησαν να εφαρμόσουν τη μεταρρύθμιση…*» […] «*Εμπήκαν εις το Υπουργείο με τη δύναμη των ξένων λογχών από το παράθυρο και θέλησαν δια μας να ανατρέψουν τα πάντα, για να δοξαστούν αυτοί και κανένας άλλος. Ήταν επόμενο να προκαλέσουν την αγανάκτηση και των δημοτικιστών ακόμη*»[56].

Την κατηγορία του ενάντια στους δημοτικιστές την εκφράζει και πέντε χρόνια αργότερα στην εφημερίδα «*Δημοκρατία*» (11.2.1926), όπου τους ψέγει για την ταύτιση της δημοτικής γλώσσας με τις προσωπικές πολιτικές τους φιλοδοξίες, θέτοντας σε κίνδυνο την ομαλή μετάβαση από την καθαρεύουσα στη δημοτική γλώσσα: «*Προσθέτω τέλος και τούτο· ότι μέγιστο σφάλμα διάπραξαν μερικοί δημοτικισταί προσπαθώντας να συνταυτίσουν το δημοτικισμό προς τες ατομικές των πολιτικές και κοινωνιολογικές θεωρίες*» (Δραγούμης, 1928: 21).

---

[55] Ό. π.

[56] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 214

3.6. Η δίκη των τόνων

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το κλίμα στην Ελλάδα χαρακτηριζόταν από δοσιλογισμό, καχυποψία και ηθική και πνευματική κατάπτωση. Το Κράτος, λόγω της γερμανικής επέλασης και της κατοχής, δεν μπορούσε να εκπληρώσει το έργο του, με αποτέλεσμα να αμφισβητηθεί ως μηχανισμός ερμηνείας του κοινού καλού, κάτι που είχε σοβαρές επιπτώσεις στην εκπαιδευτική πολιτική που ακολούθησε η εκάστοτε πολιτική ηγεσία. Θεωρήθηκε λοιπόν, ότι οποιαδήποτε απόφαση λαμβανόταν σχετικά με την εκπαίδευση, εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της μιας ή της άλλης νικήτριας ομάδας που αναλάμβανε την εξουσία, γι' αυτό και δημιουργήθηκαν αντίπαλες ομάδες που επανερμήνευαν το δημόσιο όφελος, απειλώντας τη συνοχή του έθνους-κράτους και της εθνικής εκπαίδευσης (Ηλιάδου-Τάχου, 2006: 19).

Η αστική τάξη της κατοχικής περιόδου διαμόρφωνε την εκπαιδευτική πολιτική του κράτους και συνεργαζόταν με την κυβέρνηση Τσολάκογλου (Χρυσοχόου, 1943: 24 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 43). Ως βασικά χαρακτηριστικά αυτής της πολιτικής είχε την προβολή της ελληνικότητας των κατοίκων της Μακεδονίας, την ενίσχυση της Ελληνικής παιδείας, ενώ η μέθοδος που ακολουθήθηκε ήταν η επαναφορά των οραμάτων των καθαρολόγων για επικυριαρχία της καθαρεύουσας (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 43). Οποιαδήποτε λοιπόν αντίθετη ενέργεια θα επέφερε σοβαρότατες κυρώσεις, καθώς το κλίμα της εποχής ήταν ναζιστικό και όπως είναι αναμενόμενο, η δημοκρατία του λόγου και των πράξεων ήταν ανύπαρκτη.

Θύμα αυτής της κατάστασης έπεσε στις 30.5.1942 ο Ιωάννης Θ. Κακριδής[57], καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών, ο οποίος παραπέμφθηκε σε δίκη από τους ίδιους του τους συναδέλφους που ήθελαν να τον διώξουν λόγω των προοδευτικών φρονημάτων του περί δημοτικής γλώσσας και της αρχέγονης παράδοσης. Ακολουθεί αυτούσια η καταγγελία που έλαβε από το Πειθαρχικό Συμβούλιο:

«*Προς τον κ. ΙωάννηνΚακριδήν*
καθηγητήν του Πανεπιστημίου

Ενταύθα

Κατόπιν της υπ' αριθμ. 2) 1942 αποφάσεως του κατά τα άρθρα 326 και 327 του Νόμου 5343 «περί Οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών» Πειθαρχικού Συμβουλίου και έχοντες υπόψη τας διατάξεις του άρθρου 6 του από 12 Ιουλίου 1933 Διατάγματος «περί της πειθαρχικής διώξεως και της τηρητέας διαδικασίας κλπ. ενώπιον του Πειθαρχικού Συμβουλίου του Πανεπιστημίου Αθηνών».

[57]http://goo.gl/6fpSnR

Καλούμεν υμάς εις απολογίας δια τας ακολούθους πράξεις υμών, λαβούσαςχώραν κυρίως κατά την άσκησιν του εμπεπιστευμένου υμίν λειτουργήματος, δυναμένας δε να επιφέρωσινανάλογονπειθαρχικήνκύρωσιν: α) διότι κατά την εν τω Πανεπιστημίωδιδασκαλίαν σας αντί να εξάρητε την εκπαιδευτικήν αξίαν της Ελληνική αρχαιότητος και τα οφέλη, άτινα προσπορίζει η σπουδή αυτής, καταχρώμενος της ελευθερίας της επιστημονικής διδασκαλίας και αποβλέπων εις τον αρχαίον ελληνικόνπολιτισμόν ως προς αντίπαλον ή αντίζηλον, προς ον ζητείτε επανειλημμένως «ν' αντιμετρηθήτε», προσπαθείτε δια δημοσιευμάτων οία τα «Φιλολογική Ερμηνεία», «Ελληνική Κλασσική Παιδεία», «Ερμηνευτικά Σχόλια στον Επιτάφιο του Θουκυδίση», να κλονίσητε την αξίαν του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού ή να γεννήσητεαμφοβολίαν περί της χρησιμότητος αυτού υπό τη δικαιολογίαν, ότι είναι ιδανικά δανεισμένα από ξένους και υποδουλώνουν τη σκέψιν, ότι δεν πρέπει να γίνωμεν δούλοι των αρχαίων Ελλήνων, ότι δεν δύναται πλέον να μας ικανοποιήση η γνώμη, ότι η αρχαία ελληνική δημιουργία περικλείει μίαν απαράμιλλον τελειότητα και άλλα παρόμοια επιχειρήματα. β) Διότι εις τα εν λόγω δημοσιεύματά σας μεταχειρίζεσθε γλωσσικόν ιδίωμα και λεκτικούς σχηματισμούς εντελώς τεχνικούς και ξένους ή ακαταλήπτους δια τους πολλούς, και δη κατ' ορθογραφικόν σύστημα τελείως απομακρυνόμενον της Ελληνικής γλώσσης, γ) Διότι εδηλώσατε εις τους προσερχομένους δια την επί πτυχίω εξέτασιν φοιτητάς, ότι θα εξετάζωνται επί του ειρημένου βιβλίου σας «Ελληνική Κλασσική Παιδεία» και δ) Διότι μη αρκούμενος εις τη θεωρητικήνδιδασκαλίαν, ίνα εκ ταύτης και δια της προσηκούσης εξελίξεως η γλώσσα λάβη τον ενδεικνυόμενοναπλούστερον τύπον, επιζητείτε εν τη ιδιότητί σας ως Καθηγητού να επιβάλητε τρόπον τινά δια πραξικοπήματος τας γλωσσικάς σας ιδέας.

Ημέρα συνδεριάσεως του Πειθαρχικού Συμβουλίου ωρισθή η 19ηΙουίου τρέχοντος έτους και ώρα 10η. Η Συνεδρίασις θέλει λάβει χώραν εν τω Καταστήματι του Συμβουλίου της Επικρατείας (Γραφείον Προέδρου).

Αρμόδιος κλητήρ επιδοτώ αντίγραφον της παρούσης κλήσεως, αντιγράφων εξ ολοκλήρου ταύτην εν τω οικείωαποδεικτικώ.

Εν Αθήναις, τη 30η Μαΐου 1942.

Ο Πρόεδρος του κατά τον Νόμον 5343 Πειθαρχικού Συμβουλίου

Π. Τριανταφυλλάκος»

Ο Κακριδής κατηγορείται λοιπόν, για τον μη σεβασμό του στην αρχαία Ελλάδα και την καταγωγή του έθνους, ότι προσπαθεί δηλαδή μέσα από τα έργα τουνα κλονίσει την αξία και την αίγλη της καταγωγής του Έλληνα, και όλα αυτά, μέσω μιας τεχνητής γλώσσας (της δημοτικής) που απέχει πολύ από την ελληνική γλώσσα. Μέσα σε όλους του διανοούμενους υποστηρικτές του, ανήκε και ο Φίλιππος Δραγούμης που κατέθεσε υπέρ του Κακριδή στο

Πειθαρχικό Συμβούλιο του Πανεπιστημίου Αθηνών στις 16.6.1942. Από το απόσπασματου τεύχους «*Η δίκη των τόννων*» (σελ. 162-165), βλέπουμε τις απόψεις του Φίλιππου για τα έργα του Κακριδή, για τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και της δημοτικής, όσο και για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό.

Αρχικά ο Φίλιππος Δραγούμης δηλώνει κατάπληκτος που ο Κακριδής παραπέμφθηκε σε δίκη με αυτές τις κατηγορίες, αφού ο ίδιος δεν μπορεί να εξηγήσει τον λόγο που έγινε αυτό: «*Κατάπληξη μου έκαμε πως ο κ. Ιω. Κακριδής παραπέμφθηκε στο Συμβούλιο τούτο με την κατηγορία… και δεν κατορθώνω να εξηγήσω, πού και πώς στηρίζεται τέτοια κατηγορία*»[58]. Στη συνέχεια αναφέρει ότι διάβασε τα βιβλία για τα οποία κατηγορήθηκε ο Κακριδής και συμπέρανε ότι προσπαθεί να αποδείξει τη χρησιμότητα των κλασσικών σπουδών για τους Νέους Έλληνες, αλλά και γενικότερα να αναδείξει την αξία της κλασσικής παιδείας: «*Απ' εναντίας από το διάβασμα έβγαλα το γενικό συμπέρασμα, πως αγωνίζεται ακριβώς ν' αποδείξει τη χρησιμότητα των κλασσικών σπουδών όχι μόνο για μας, τους Νέους Έλληνες, παρά και την απόλυτη ανάγκη της κλασσικής παιδείας για οποιονδήποτε πολιτισμένο λαό*»[59].

Στη συνέχεια επεξηγεί την κάθε κατηγορία που δέχτηκε ο Κακριδής, αποδεικνύοντας ότι δεν ευσταθούν οι κατηγορίες που του προσάφθηκαν. Διαχωρίζει την αρχαία ελληνική γλώσσα από το αρχαίο ελληνικό πνεύμα, όπου στην πρώτη περίπτωση πρόκειται περί νεκρού στοιχείου, ενώ στη δεύτερη περί ζωντανού, κάνοντας μια αναγωγή στην άποψή του περί δημοτικισμού και ζωντανών και μη στοιχείων. Το ίδιο λοιπόν πιστεύει και ο Κακριδής, ο οποίος στα έργα του πρεσβεύει ότι με τη βοήθεια των κλασσικών σπουδών, το αρχαίο ελληνικό πνεύμα θα βλαστάνει και θα ανθίσει στην ψυχή των Νέων Ελλήνων, πάντα με τη βοήθεια της δημοτικής και όχι της καθαρεύουσας, ως βάση, για την κατανόηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας: «*Τ' ότι λέγει, πως η αρχαία ελληνική γλώσσα δεν ομιλείται πια και πως είναι τώρα νεκρή, δεν φαντάζομαι νάδωσε λαβή στην εναντίον του κατηγορίαν, αφού δεν είναι δυνατό ν' αμφισβητηθεί από κανένα πως αληθεύει τούτο απόλυτα. Ναι, η αρχαία ελληνική γλώσσα είναι νεκρή, όχι όμως και τα' αρχαίον ελληνικό πνεύμα. Τούτο μένει ζωντανό και βλασταίνει πάλι, όπου εύρει ηθικό και πνευματικό έδαφος πρόσφορο. Παρόμοιον έδαφος ελπίζει ο κ. Κακριδής να προετοιμαστεί με την κλασσική μόρφωση στην ψυχή των νέων σπουδαστών μας, κ' η προσπάθεια του αυτή γίνεται φανερή στα τρία έργα, που αναφέρονται στο κατηγορητήριον. Όποιος τα φυλλομετρήσει απροκάληπτα και μ' ειλικρίνεια, θα τ' ομολογήσει. Τούτο δεν σημαίνει, πως ο κ. Κακριδής δεν επιδιώκει να διδάσκεται στα γυμνάσια και στα πανεπιστήμια κατά βάθος η νεκρή αρχαία ελληνική γλώσσα. Απεναντίας θεωρεί, νομίζω, όπως και γω, πως με την ατράνταχτη βάση της ζωντανής τώρα μητρικής γλώσσας, της δημοτικής, θα είναι πολύ σωστότερη για μας η κατανόηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, παρά μέσον της*

[58]Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 78/1
[59] Ό. π.

νόθης και τεχνητής καθαρεύουσας». Λέει ακόμη, ότι διακρίνει στα έργα του Κακριδή μια προσπάθεια του ίδιου να εμποτιστεί απ' το αρχαίο ελληνικό πνεύμα ώστε να μπορεί να το μεταδώσει καλύτερα στους φοιτητές του και αναρωτιέται ακόμη περισσότερο, για ποιο λόγο δημιουργήθηκε αυτή η παρεξήγηση: «*Τέτοιες διαθέσεις και σκέψεις γεννά το διάβασμα των διατριβών του κ. Κακριδή, που κάθε άλλο παρά αντιβαίνει στο νόημα του αρχαίου ελληνικού πνεύματος. Εγώ τουλάχιστον αντί να διακρίνω στα γραφόμενά του τάση ΄΄διασπάσεως της γλωσσικής και πνευματικής ενότητος της ελληνικής φυλής΄΄ απεναντίας ξεχωρίζω συνειδητή και μεθοδική προσπάθεια να συνδεθεί βαθύτερα και στερεότερα τουτ' η ενότητα στην αντίληψη όσων τον ακούν. Βλέπει κανένας φανερά τον αγώνα του να ποτιστεί πρώτον ο ίδιος πέρα απ' τ' αρχαίο κλασσικό πνεύμα, για να μπορεί να το μεταδώσει όσο το δυνατόν αγνότερο κ' ισχυρότερο στους νεότερους. Γι' αυτό μου μένει μυστήριο, πώς κατορθώθηκε να παρεξηγηθεί σε τέτοιο βαθμό*»[60].

Η κλίση προς τη φιλοσοφία και το χάρισμα της ρητορικής του Φίλιππου Δραγούμη φάνηκαν ολοκάθαρα στο σημείο που αιτιολόγησε τη χρήση της λέξης «*αντιμετρούμαι*» εκ μέρους του Ι. Κακριδή. Υποστηρίζει λοιπόν, ότι ο Κακριδής έκανε χρήση αυτής της λέξης για να αναδείξει το αγωνιστικό πνεύμα που θα πρέπει όλοι οι Σημερινοί Έλληνες να έχουν έτσι ώστε να αποδειχθούν αντάξιοι των προγόνων τους και να είναι περήφανοι για εκείνους, όπως και τα παιδιά τους αργότερα να νιώθουν περήφανα για αυτούς. Θα πρέπει λοιπόν να μάθουν οι Νέοι Έλληνες τον εαυτό τους πραγματικά, και όχι να ακολουθούν χωρίς κρίση και τυφλά τα παραδείγματα των προγόνων τους, καθώς το ελληνικό πνεύμα ξεχωρίζει για τη δημιουργικότητα, την πρωτοτυπία και τη νεότητά του. Είναι λοιπόν υποχρέωση του Κακριδή να αναμετρηθεί με την αρχαία ελληνική κληρονομιά, ώστε να δικαιώσει τους προγόνους του, αλλά και να επευφημηθεί από τους απογόνους του. Αυτό θα πρέπει να το κάνουν όλοι οι Νέοι Έλληνες, είναι υποχρέωσή τους: «*Όσο για τη χρησιμοποίηση απ' αυτόν της έννοιας και της λέξης ΄΄αντιμέτρηση΄΄ και ΄΄αντιμετρούμαι΄΄ αποτελεί, είμαι βέβαιος, εφαρμογήν ακριβώς εις τη σημερινή ζωή του αρχαίου ελληνικού αγωνιστικού κ' ελεύθερου πνεύματος. Οι αρχαίοι, που θεωρούσαν ως υπέρτατη υποχρέωση το ΄΄γνώθι σαυτόν΄΄, δε θα μας αναγνώριζαν ως αληθινούς πνευματικούς των κληρονόμους, αν δεν ετηρούσαμε τες ίδιες υποχρεώσεις προς τον εαυτό μας και αν δεν επροσπαθούσαμε να γνωρίσομε κατάβαθα τον τωρινό ζωντανό Νέον Έλληνα και δεν εμέναμε τέλεια ελεύθεροι κι απέναντι σε κείνους του ίδιους, χωρίς να δοκιμάζομε να τους μιμούμαστε δουλικά και τυφλά. Το χαρακτηριστικό του ελληνικού πνεύματος εστάθηκεπάντοτ' η ελευθερία, πρωτότυπη δημιουργία κι ακατάβλητη νεότητα. Τες αρετές αυτές είναι ανάγκη ν' αναχτήσομε, αν θέλομε να δημιουργήσομε κάτι άξιο κι ανάλογο προς ό,τι δημιούργησαν εκείνοι και, αν κατορθώσομε να τους ξεπεράσομε, αυτοί πρώτοι θα χαρούν στον τάφο των, όσο και μεις εις την τωρινή ζωή μας, όσο και τα παιδιά μας θα χαρούν*

[60] Ό. π.

για τα κατορθώματά μας κατά το μέλλον. Έτσι χαιρόμαστε και μεις κάθε φορά που αξιωνόμαστε να νοιώσουμε τους δημιουργικούς άθλους των προγόνων μας, και της κλασσικής εποχής και της χριστιανικής βυζαντινής και του εθνικού ξαναγενημού μας πριν από έναν αιώνα, όπως κι όταν φανταζόμαστε του απογόνους μας καλύτερους από μας τους ίδιους»[61].

Συνεχίζοντας την υποστήριξη του Κακριδή ως προς τη χρήση της δημοτικής γλώσσας, η οποία σύμφωνα με την καταγγελία εις βάρους του, ήταν ακατάληπτη και απείχε από την Ελληνική γλώσσα, λέει πως δεν περιείχε τεχνητούς λεκτικούς σχηματισμούς, αλλά χρησιμοποιούσε μια καλλιεργημένη δημοτική γλώσσα που απευθυνόταν σε φοιτητές μορφωμένους, του πανεπιστημίου και όχι σε ένα ευρύ κοινό: «*Όσο για το γλωσσικό του ύφος έχω να παρατηρήσω, πως μεταχειρίζεται δημοτική καλλιεργημένη, που δεν περιέχει λεχτικούς σχηματισμούς (ούτε εντελώς ούτε μη εντελώς) τεχνητούς ή ακατάληπτους ΄΄δια τους πολλούς΄΄, αφού τα θέματα των μελετών του προορίζονται για μορφωμένους νέους, που σπουδάζουν στο πανεπιστήμιο κι όχι βέβαια για τους πολλούς και αμαθείς· χαρακτηρίζεται δηλαδή από το κοινόν, όπου αποτείνεται*»[62]. Όσο για τη μη χρήση του πολυτονικού συστήματος στη δημοτική εκ μέρους του Κακριδή, υποστηρίζει την άποψή του ο Δραγούμης και προσθέτει πως θα πρέπει να καταργηθούν εξολοκλήρου αυτά τα χαρακτηριστικά, αφού δεν χρησιμεύουν πουθενά στην ισχύουσα δημοτική γλώσσα που διδάσκεται στα δημοτικά σχολεία, ως όργανο διδασκαλίας πλέον, τουναντίον αποτελεί «έγκλημα» στη μόρφωση της νέας γενιάς: «*Και για την τονική μεταρρύθμιση, που καταπιάνεται ύστερα από παλιότερους κι αρμοδιότερούς του, όπως π.χ. τον αείμνηστο και μεγάλο γλωσσολόγο Γ. Χατζιδάκη, συμφωνώ μαζύ του· και μάλιστα πλειοδοτώ, γιατί θεωρώ πως θαπρεπε να γίνει ριζικότερη σ' ορισμένα σημεία (π.χ. δεν θα σημείωνα τον τόνο στη λήγουσα καμιάς λέξης, ουδέ των πολυσύλλαβων, γιατί όσες φορές δεν θα σημειώνεται ο τόνος σε λέξη πολυσύλλαβη, τούτο θα σημαίνει πως τονίζεται η λήγουσά της). Θα ήτον αστείο να θεωρηθεί έγκλημα καθοσιώσεως ή προδοσία εθνική ή κατάργηση των τόνων, δηλαδή των σημαδιών τούτων, που η χρήση των αποδείχνει ίσως περισσότερο από κάθε άλλο φαινόμενο, πως η αρχαία ελληνική γλώσσα είναι αναπότρεπτα νεκρή. Τουλάχιστο για τη γραφόμενη δημοτική μας γλώσσα, που καθιερώθηκε κι ως όργανο διδασκαλίας εις τα δημοτικά σχολεία, η χρήση των τόνων αποτελεί έγκλημα εις βάρος της μόρφωσεως της νέας γενεάς του έθνους*»[63].

3.7. Το εθνικό ιδανικό

Πληροφορίες για τις ιδεολογικές απόψεις του Φίλιππου Δραγούμη σχετικά με το εθνικό ιδανικό αντλούμε κατά βάση από το άρθροτου με τίτλο: «*Το νέον εθνικό μας*

[61] Ό. π.
[62] Ό. π.
[63] Ό. π.

ιδανικό»[64], που δημοσιεύθηκε τον Αύγουστο του 1935 στο ΣΤ΄ τεύχος του περιοδικού «*Ελληνικά Φύλλα*».

Ο Φίλιππος είναι δημοκράτης και απεχθάνεται τα στρατιωτικά και δικτατορικά καθεστώτα: «*Τα χειρότερα όμως καθεστώτα στάθηκαν τα στρατοκρατικά και τα δικτατορικά…*»[65], γι' αυτό και στρέφεται ενάντια στον εθνικισμό που αποτελεί μια υπερβολική φιλοπατρία που τυφλώνει το Έθνος και δεν δέχεται κανέναν άλλον εθνισμό: «*Το στενά εθνικιστικό δεν ικανοποιεί την ελληνικήν ψυχήν. Ο εθνικισμός αποτελεί υπερβολή φιλοπατρίας, αποκλειστικό φανατισμόν, αίσθημα και νοοτροπία, που δεν αφήνουν να βλέπομε την αλήθεια, που αρνούνται τους άλλους εθνισμούς, αντί να δημιουργούν τον ιδιαίτερο ξεχωριστό του Έθνους μας πολιτισμόν*»[66]. Μέσα λοιπόν από τον εθνικισμό, προβάλλεται ένα ρατσιστικό πνεύμα που απορρίπτει ως βαρβαρικό οτιδήποτε δεν είναι ελληνικό, αντιβαίνοντας έτσι στην ελεύθερη σκέψη και την αξία του ανθρώπου, στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον ελληνικό πολιτισμό από την αρχαιότητα: «*Ο εθνικισμός στηρίζεται στην προκατάληψη ότι κάθε τι το ελληνικό είναι καλό, κι ας μην είναι, κι ότι κάθε τι το μη ελληνικό είναι βαρβαρικό, κι ας είναι καλύτερο. Προκαλεί έτσι αντίδραση της ελεύθερης σκέψης και της ανθρωπιστικής τάσης, που υπάρξαν πάντα κατ' εξοχήν γνωρίσματα του ελληνικού πολιτισμού*»[67].

Διαχωρίζει λοιπόν τις έννοιες «εθνισμός» και «εθνικισμός», λέγοντας πως ο «εθνισμός» αποτελεί μια ηθικά λογική αναγνώριση του «ανήκειν» ενός ανθρώπου σε ένα έθνος. Αυτή η αναγνώριση περιλαμβάνει ιδιότητες και χαρακτηριστικά, παραδόσεις ξεχωριστές κλπ.: «*Άλλο όμως εθνισμός κι άλλο εθνικισμός. Εθνισμός είναι η απλή αναγνώριση, ηθική και λογική, του ότι ανήκομε σ' ωρισμένο έθνος· είναι η γνωριμία του εαυτού μας ως μέλους μιας εθνότητας, η θεώρηση αυτής ως σύνολο η αναγνώριση έχει συγκεκριμένα γενικά χαρακτηριστικά και ιδιότητες, ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον, ξεχωριστές παραδόσεις, ειδικήν αποστολή μέσα στην οικογένεια της ανθρωποσύνης*»[68].

Για τον Φίλιππο Δραγούμη, η πρόοδος ενός έθνους εξαρτάται από το στόχο που έχει βάλει να πραγματοποιήσει στην Οικουμένη, στην παγκόσμια κοινωνία. Ο στόχος αυτός είναι το εθνικό ιδανικό, το οποίο θα εξυψώσει τον ελληνικό λαό και θα του δώσει τη θέση που του αξίζει: «*Τα έθνη έχουν απόλυτη ανάγκη από ιδανικά για να ζήσουν, για να προοδέψουν και για να πραγματοποιήσουν την αποστολή των εις την Οικουμένη*»[69].

---

[64] Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 60
[65] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 268
[66] Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 60
[67] Ό. π.
[68] Ό. π.
[69] Ό. π.

Ωστόσο το παλιότερο ιδανικό του ελληνικού έθνους, εκείνο της «Μεγάλης Ιδέας», πέθανε μαζί με τη μικρασιατική καταστροφή του 1922, κάτι που ήταν αναμενόμενο αφού σύμφωνα με τον Δραγούμη δεν ανταποκρινόταν στη σύγχρονη πραγματικότητα: «*Το παλαιότερο ιδανικό του ελληνικού έθνους, το της λεγόμενης ΄΄Μεγάλης Ιδέας΄΄ εξαφανίστηκε αγύριστα με τη μικρασιατικήν καταστροφή στα 1922. Ήτον επόμενο το ιδανικό εκείνο της ανασυστάσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, να μας φέρει σε τέτοιαν καταστροφήν, όπου να συγκαταποντιστεί κι αυτό το ίδιο, γιατί μετά το 1830 δεν ανταποκρινόταν πια στην πραγματικότητα*»[70]. Τίθεται λοιπόν το ζήτημα για την αναγνώριση ενός νέου εθνικού ιδανικού που μέχρι τώρα δεν έχει γίνει: «*Στη θέση του όμως ακόμη δεν αναγνωρίστηκε γενικά απ' όλο το Έθνος άλλο ιδανικό*»[71]. Η πρόταση του Δραγούμη περιλαμβάνει την «Ελληνο - Ανατολική Ιδέα», την ένωση δηλαδή της Ελλάδας με τους λαούς της Ανατολής, που μπορεί να αντικαταστήσει τη νεκρή πλέον «Μεγάλη Ιδέα»: «*Η ελληνανατολική ιδέα αποτελεί ιδανικό συμφωνότατο προς την ιστορία του Ελληνικού Έθνους και της ανέκαθε χώρας τους… Ως ιδανικό έχει τη δύναμη ν' αντικαταστήσει την αποθαμένη ΄΄Μεγάλη Ιδέα΄΄, που απ' αυτήν και προέρχεται…*»[72], καθώς αποτελεί φυσική συνέχειά της. Και αυτό γιατί: «*…το χαρακτηριστικότερο προτέρημα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ήτον ο ελληνανατολισμός της, που συνέχιζε με τη χριστιανικήν ορθοδοξία και τη θαυμάσιαν εκκλησιαστικήν τέχνη της, το μεγαλοφυές ιδανικό του Μεγάλου Αλεξάνδρου, το ιδανικό του συγκερασμού του Ελληνικού Λόγου, δηλαδή του πνεύματος της αυστηρής έρευνας, προς το θρησκευτικό μυστικισμό της Ασίας*»[73].

Κατά τον Φίλιππο Δραγούμη ο «εθνισμός», αποτελεί ένα ιδανικό ολόκληρου του Ελληνικού Έθνους, που δεν περιορίζεται στα εδαφικά του όρια αλλά εξαπλώνεται σε όλες τις επαρχίες της Ανατολής που κάποτε ήταν ελληνικές. Ωστόσο, δεν εννοεί ότι θα πρέπει να προχωρήσει η Ελλάδα σε εδαφικές διεκδικήσεις, όπως προέβλεπε το ιδανικό της «Μεγάλης Ιδέας», αλλά να ενωθεί πολιτιστικά με εκείνες τις περιοχές που από την αρχαιότητα ήταν ελληνικές: «*Ο εθνισμός επιδιώκει την καλλιέργεια των προτερημάτων του έθνους και τη δημιουργία ξεχωριστού εθνικού πολιτισμού. Αυτό αναμφισβήτητα αποτελεί ιδανικό για το Ελληνικόν Έθνος. Αλλά δεν του αρκεί, γιατί εξαιτίας της υπερτρισχιλιόχρονης ιστορίας του, το Έθνος μας που ίσαμε πριν από δεκατρία χρόνια ευρισκόταν απλωμένο σ' ολόκληρη την Ανατολήν, έχει πολύ πλατύτερες παραδόσεις κι αποστολή από τες απλές των άλλων εθνών και μάλιστα των λοιπών Ανατολικών. Δεν μπορεί να περιοριστεί το νέον ελληνικό μεταπολεμικόν ιδανικό στα στενά εδαφικά όρια, όπου μέσα μετά το 1922 το Ελληνικό το Εθνός εκλείστηκε, ωσάν σε φυλακή. Δεν υπονοώ βέβαια ότι θα πρέπει να επιδιώξουμε είτε ειρηνικά είτε πολεμικά*

[70] Ό. π.
[71] Ό. π.
[72] Ό. π.
[73] Ό. π.

την επέκταση του Ελληνικού Κράτους και σ' άλλες ανατολικές επαρχίες, που υπάρξαν ελληνικές. Εννοώ πως όχι μόνο το έδαφος του ελληνικού κράτους, παρά κι ολόκληρη η Ανατολή, δηλαδή οι δυο χερσόνησες, η του Αίμου και η της Μικρασίας με σύνδεσμο τα Στενά και το Αιγαίο πέλαγος, αποτελεί πατρίδα του Ελληνικού Έθνους από άποψη κυρίως πολιτιστικήν· ότι έχομε πάμπολλα κοινά στοιχεία με τους άλλους συνοίκους λαούς και με τα' αντίστοιχα κράτη, κι ότι είμαστε από την πραγματικότητα αναγκασμένοι να τα καλλιεργούμε και να τα' αναπτύσσωμε»[74]. Ο «ανατολιτισμός» του Φίλιππου Δραγούμη είναι ολοφάνερος στις ιδεολογικές του απόψεις, τόσο στη γλωσσική, όσο και στην εθνική-εθνολογική συγγένεια των Ελλήνων με την Ανατολή (βλ. κεφ. δημοτικισμού). Το χαρακτηριστικό στοιχείο του ιδανικού του, είναι η ειρηνική διάστασή του, που δεν περιλαμβάνει εδαφική ή πληθυσμιακή διεκδίκηση, αλλά εθελούσια ένωση πολιτιστική. Μια ένωση παραδόσεων και εθίμων, μια ενιαιοποίηση πολιτισμών· λαών, που εδώ και τόσες χιλιάδες χρόνια ζούσαν μαζί και αναπτύχθηκαν μέσα στους αιώνες στον ίδιο γεωγραφικά χώρο, ανάμεσα στις χερσονήσους του Αίμου και της Μικρασίας.

Ο «διακαής πόθος» του Φίλιππου Δραγούμη για τη σύνδεση του Ελληνισμού με την Ανατολή συνοψίζεται στο εξής: «*Ισχυρίζομαι μ' άλλα λόγια πως εκτός απ' την ελληνικότητά μας, έχομε ισχυρότατο ανατολικό χαρακτήρα, όμοιον προς τον των λοιπών ανατολικών εθνών κι ότι το χαραχτήρα τούτον, συνδυασμένο και προς μεγάλα κοινά συμφέροντα, έχομε ανάγκη να τον αναγνωρίσομε και να τον καλλιεργήσομε επιδιώκοντας στενήν επικοινωνία και συνεργασία μ' όλα τ' ανατολικά έθνη προς ελεύθερη εθνικήν ανάπτυξη καθενός απ' αυτά μέσα στο κοινό κ' ευρύτερο ανατολικό πλαίσιο*»[75]. Δηλαδή, υποστηρίζει τη δημιουργία μιας «εθνικής ομοσπονδίας», όπου το κάθε έθνος θα αναπτύσσεται ξεχωριστά, διατηρώντας την πολιτισμική του ταυτότητα, μέσα σε μια «κοινωνία ανατολικών εθνών», όπου θα διασφαλίζει τα ατομικά και συλλογικά συμφέροντά τους.

Ωστόσο ο Φίλιππος, δεν παραβλέπει δύο βασικά εμπόδια σε αυτή την πολιτισμική-εθνική ενότητα: α) τη διαφορετικότητα των ανατολικών λαών σε σχέση με τον ελληνικό λαό: «*... υπάρχουν και διάφορα στοιχεία, που μας χωρίζουν από τα έθνη τούτα…*»[76] και β) τις εθνικιστικές τους τάσεις: «*Ο εθνικισμός των άλλων λαών της Ανατολής, που οπωσδήποτε ικανοποιήθηκε μετά τον παγκόσμιο πόλεμο, σχηματίζει χωρίς αμφιβολίαν εμπόδιο στην πολιτική συσσωμάτωσή των…*»[77]. Όμως είναι τόσο βέβαιος για το όραμά του, που πιστεύει ότι τα εμπόδια αυτά μπορούν να ξεπεραστούν: «*…τα στοιχεία αυτά είναι μάλλον παροδικά και συμπτωματικά, ενώ τα ενωτικά υπερτερούν κ έχουν βαθύτερες ρίζες*»[78] και «*… εμπόδιο ….*

[74] Ό. π.
[75] Ό. π.
[76] Ό. π.
[77] Ό. π.
[78] Ό. π.

αλλά προσωρινό. Θα υποστεί βαθμιαίαν τριβή και θα ξαναγυρίσουν όλοι αυτοί μοιραία στη μόνη ορθή κατεύθυνση του ανατολικού ιδανικού»[79]. Ακόμη και η Αλβανία και η Βουλγαρία, που έχουν τόσο ανταγωνιστικές τάσεις απέναντι στην Ελλάδα, θα κατανοήσουν σταδιακά τι είναι ωφελιμότερο για όλους και θα σταματήσουν να διεκδικούν ελληνικά εδάφη: «*Η Βουλγαρία κ' η Αλβανία εξακολουθούν να μένουν ανικανοποίητες, γιατί διεκδικούν εδάφη που έχουν προσαρτηθή σε γειτονικές βαλκανικές επικράτειες, ιδίως εις τη νοτιοσλαυίαν· αλλά θ' αντιληφθούν σιγά σιγά πως είναι προτιμότερο να παραιτηθούν από εδαφικές διεκδικήσεις, εξασφαλίζοντας κατ' άλλον τρόπο τες εθνικές μειονότητες κι άλλα συμφέροντα παραγνωρισμένα, παρά να φτάσουν σ' αδελφοκτόνο*[80] *πόλεμο*»[81].

Το «ελληνανατολικό» όραμα δεν θα μπορέσει όμως να γίνει πραγματικότητα αν δεν συμπεριληφθούν όλα τα Κράτη της χερσονήσου του Αίμου στο *Σύμφωνο Φιλίας, Ουδετερότητας, Συνδιαλλαγής και Διαιτησίας* που υπογράφηκε στην Άγκυρα, στις 30 Οκτωβρίου 1930, με την επίσκεψη του Βενιζέλου στην τουρκική πρωτεύουσα (Φεργάδη, 1994: 310-317). Ο Δραγούμης αναφέρει: «*Αναμφισβήτητο μένει ωστόσο, ότι, όσο στέκεται έξω από το σύμφωνο του Αίμου έστω κ' ένα κράτος της Χερσονήσου, η ανατολική συσσωμάτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί πως υπάρχει και τ' ανατολικό ιδανικό πως επικρατεί. Αλλά κι αντίστροφα δεν μπορούμε ν' αρνηθούμε πως η σημερινή προσπάθεια, όσο ατελής κι αν παρουσιάζεται, σημειώνει σοβαρό βήμα προς την πραγματοποίηση της ιδέας και χρειάζεται ακόμη επιταχτικότερα την προσοχήν και τη στοργή μας*»[82] (Αναφορικά με το σύμφωνο, στο πρώτο από τα συνολικά είκοσι οκτώ άρθρα του, διακηρυσσόταν η ανάγκη να υπάρξουν φιλικές σχέσεις, με τη δεσμευτική υποχρέωση των δύο χωρών να μην υπογράψουν κανένα άλλο σύμφωνο πολιτικής ή οικονομικής μορφής που θα στρεφόταν εις βάρος του άλλου. Το δικαίωμα της προσφυγής στη Χάγη, καθώς και η υποχρέωση της τήρησης ουδετερότητας σε περίπτωση επίθεσης από τρίτο ενίσχυαν την αμοιβαιότητα και καθιστούσαν πολύτιμη την προσέγγιση σε σχέση με το παρελθόν αλλά και το μέλλον. Τρία χρόνια αργότερα (14 Σεπτεμβρίου 1933), οι δύο χώρες υπέγραψαν ένα ακόμα σύμφωνο (Εγκάρδιας Συνεννόησης), το οποίο εγγυόταν το απαραβίαστο των κοινών τους συνόρων[83])[84].

---

[79] Ό. π.

[80] Η χρήση του όρου «αδελφοκτόνου» ίσως να καταδεικνύει τη συγγένεια των λαών αυτών των χωρών και γίνεται σκόπιμα για να δοθεί και συναισθηματική διάσταση στην πρότασή του περί ενώσεως των λαών, αφού δεν είναι σωστό να αλληλοσκοτώνονται οι «αδελφοί». Ταυτόχρονα εγείρεται και το θρησκευτικό συναίσθημα, όπου η αδελφοκτονία αποτελούσε μια από τις μεγαλύτερες αμαρτίες (βλ. Κάιν και Άβελ, http://goo.gl/9a06Ik). Άλλωστε, η επίκληση στο συναίσθημα αποτελεί βασική τεχνική της πειθούς, την οποία χρησιμοποιούσε κατά κόρον ο Αριστοτέλης στη ρητορική του (http://goo.gl/606E88).

[81] Ό. π.

[82] Ό. π.

[83]Τούντα-Φεργάδη, Α. (1994). *Μειονότητες στα Βαλκάνια. Βαλκανικές διασκέψεις 1930-1934*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Σβολόπουλος, Κ. (χ.χ.έ). *Το Βαλκανικόν Σύμφωνον και η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1928-1934*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».

Ο Φίλιππος Δραγούμης επισημαίνει κάποιους παράγοντες που θα συνοδοιπορούν με τον ελληνικό εθνισμό και τον ανατολισμό που θα χαρακτηρίζουν το νέο εθνικό ιδανικό: «*Μαζύ με τον ελληνικόν εθνισμό μας, μαζύ με τον ανατολισμό μας, συνυφασμένοι οργανικά θα χαρακτηρίζουν το νέο μας ιδανικόν ωρισμένοι παράγοντες, δευτερογενείς συνέπειες των δύο άλλων*»[85]. Ως τέτοιους παράγοντες αναφέρει:

α) τον *δημοτικισμό*, μέσω του οποίου θα καλλιεργηθεί πνευματικά, ηθικά και γλωσσικά το έθνος: «*Τέτοιοι παράγοντες είναι ο δημοτικισμός – αυτέρευνα του σημερινού εαυτού μας, αναγνώρισή του και καλλιέργεια των προτερημάτων μας των ηθικών, πνευματικών κ' αναισθητικών, εκδηλωνόμενος πρώτιστα με την καλλιέργεια της ζωντανής μας γλωσσικής παραδόσεως – ο δημοτικισμός, που απορρέει απ' τον καλώς εννοούμενο εθνισμό μας…*»[86].

β) τον *αγροτισμό*, με τον οποίο θα επιτευχθεί η στροφή του Έλληνα στην καλλιέργεια της γης, θα σταματήσει το φαινόμενο της αστυφιλίας κάτι, που θα οδηγήσει στην οικονομική ανάκαμψη της χώρας και όχι μόνο. Αυτό δεν σημαίνει ότι θα απομακρυνθεί από την ενασχόλησή του με τη θάλασσα, αλλά στοχεύει στη σύνδεση του Έλληνα με τη γη του, που αποτελεί σταθερότερη βάση από τη ρευστή θάλασσα (παραλληλισμός της έννοιας αστυφιλίας και αποκέντρωσης του πληθυσμού από το άστυ): «*…όπως κι ο αγροτισμός – ενίσχυση της στροφής του έθνους προς τη γη, προς την ελληνική γη, και καταπολέμηση της αστυφυλίας, του αποδημητισμού, του εμπορικού παρασιτισμού, της τυχοδιωκτικής επιχειρηματικότητας. Με τον αγροτισμό δεν θέλομε να παραγνωρίσομε το θαλασσινό χαραχτήρα της ελληνικής χώρας και το εμπορικό κ' επιχειρηματικό δαιμόνιο του ελληνικού λαού· ο Εύξεινος Πόντος, τα Στενά, το Αιγαίο, το Λιβυκό πέλαγος, το Ιόνιο κι Αδριατικό σχηματίζουν τες ελληνικές χώρες, τον ισχυρό κρίκο της Ανατολής· αλλά είναι ανάγκη ο ασταθής ελληνικός λαός να συνδεθεί αδιάσπαστα με τη γη του, γιατί έχει ανέκαθεν τάση να παρασύρεται από την έμφυτη πια κλίση του (προς την αστυφιλία και) προς τη ρευστή θάλασσα και χρειάζεται προς ισορρόπησή του τ' αντίβαρο του σταθερότερου αγροτισμού*»[87].

γ) τον *δημοκρατισμό*, που πρέπει να υπάρχει σε κάθε έκφανση της ζωής του κατοίκου της ιδεατής, ακόμα, «ανατολικής συμπολιτείας»: «*ο δημοκρατισμός*[88]*, ο βαθιά ριζωμένος εις την ελληνικήν ψυχή με πρώτο κύτταρο, το της κοινοτικής μας οργανώσεως γύρω στα γεωργοκτηνοτροφικά συμφέροντα της οικογένειας και του χωριού και γύρω στα πνευματικά του*

---

[84] Από το κείμενο της παρέμβασης του κ. Δορδανά στην κεντρική ομώνυμη ομιλία του κ. Σπ. Σφέτα στην εκδήλωση της 16ης Νοεμβρίου 2011, που πραγματοποιήθηκε στην Ε.Μ.Σ. στο πλαίσιο των διαλέξεών της ΒΑΛΚΑΝΙΑ 1913-2011 Εκατό Χρόνια Θύελλες και Χίμαιρες (http://goo.gl/egvssj).
[85] Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 60
[86] Ό. π.
[87] Ό. π.
[88] *Ο δημοκρατισμός συμβιβάζεται άριστα με το βασιλευόμενο δημοκρατικό, συνταγματικό πολίτευμα* (Σημείωση Φ. Δραγούμη).

ιδρύματα, στην εκκλησία και στο σχολείο, ο απαραίτητος για την ολοκλήρωση ανατολικής συμπολιτείας ή ομοσπονδίας».

δ) τον *ανθρωπισμό*, που τον ταυτίζει με τον *ελληνισμό*, κάνοντας μνεία στο αρχαίο ελληνικό πνεύμα, υποστηρίζοντας ότι πρέπει να επεκταθεί παγκοσμίως ως αξία όλων των ανθρώπων: «*ο ανθρωπισμός που μάλιστα μπορεί και πρέπει να ταυτιστεί προς τον ελληνισμό, δηλαδή προς την παγκόσμιαν επέχταση του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, του πνεύματος της παράλληλης ασκήσεως σώματος και ψυχής, του πνεύματος του μέτρου, του ρυθμού και της χάρης, της φωτεινότητας και διαύγειας, της τάσης προς φιλοσοφική κ' επιστημονικήν έρευνα ανάλυση και σύνθεση του αυτοσεβασμού, του συναισθήματος της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της αξίας του ανθρώπου ως ατόμου, αλλά και ως μέλους της κοινωνίας και ως εκδηλώσεως όλης της φύσης*»[89].

ε) τον *χριστιανισμό*, σύμβολο ειρήνης και αγάπης που πάντοτε ήταν συνυφασμένος με το ελληνικό στοιχείο: «*το χριστιανικό πνεύμα της αγάπης*».

Ύστερα από τους παράγοντες που θα πλαισιώνουν και θα διαπερνούν το νέο εθνικό ιδανικό, ο Δραγούμης υπογραμμίζει τη σημασία της καθιέρωσης ενός σύγχρονου τρόπου αντιμετώπισης των κοινωνικών προβλημάτων, αυτόν που απορρέει από τον μεταρρυθμιστικό σοσιαλισμό : «*Ακόμη δεν μπορεί να μείνει έξω από το περιεχόμενο του νέου ελληνικού ιδανικού κι ο σύγχρονος τρόπος της αντιμετωπίσεως των κοινωνικών προβλημάτων, που σήμερα επιδρά σε κάθε πολιτικήν εκδήλωση· ο σοσιαλιστικός. Ο σοσιαλισμός, ο μεταρρυθμιστικός…*»[90]. Διακρίνει τον σοσιαλισμό σε μεταρρυθμιστικό και επαναστατικό, όπου ο δεύτερος, σε αντίθεση με τον πρώτο: «*…δεν μπορεί να σταθεί σκοπός ή ιδανικό κανενός λαού· αποτελεί μονάχα μέσο προς επίτευξη ωρισμένου κοινωνικού και πολιτικού σκοπού*»[91]. Πιστεύει ότι ο νέος ελληνισμός μπορεί να εκφραστεί πιο ελεύθερα χρησιμοποιώντας τον σοσιαλισμό (δημοκρατία), ο οποίος σύμφωνα με τα τελευταία (αν και αντιδημοκρατικά) πειράματα της εποχής του (ρωσικός κομμουνισμός, ιταλικός φασισμός κλπ), δεν αντιμάχεται τον εθνισμό, όπως συμβαίνει με τον εθνικισμός και τον ιμπεριαλισμό (μη δημοκρατία): «*Ιδιαίτερος πολιτισμός μπορεί να χρησιμοποιήσει και το σοσιαλισμό για να εκδηλωθεί ελευθερότερα. Ο νέος ελληνικός πολιτισμός θάχει μάλιστα ανάγκη να τον εγκολπωθεί κάπως, αφού κι ο ανθρωπισμός θ' αποτελεί βασικό στοιχείο δικό του. Ότι ο εθνισμός κι ο σοσιαλισμός δεν στέκουν έννοιες αντίμαχες, όπως αντιμάχονται ο εθνικισμός κι ο ιμπεριαλισμός προς το σοσιαλισμόν, έχει αρχίσει μετά τον παγκόσμιον πόλεμο να γίνεται αντιληπτό και μετά τα πειράματα απ' τη μια μεριά του επαναστατικού σοσιαλισμού ή κοινωνισμού ή κομμουνισμού στη Ρωσία κι απ' την άλλη του φασισμού στην Ιταλία και του*

[89] Ό. π.
[90] Ό. π.
[91] Ό. π.

νατσισμού στη Γερμανία. Πρόκειται βέβαια για (αντιδημοκρατικά) πειράματα που δεν έδωκαν ακόμη οριστικά πορίσματα στην αδημονούσα ανθρωπότητα, αλλά πάντως ενεργείται έτσι προσπάθεια να λυθεί το πρόβλημα, αν αντιθέτονται αποκλειστικά αναμεταξύ των ο εθνισμός κι ο σοσιαλισμός. Πολλά στοιχεία ενυπάρχοντα στην καθαυτό Ανατολή μπορούν εις το μη πολύ μακρυνό μέλλον να δώσουν αποφασισμένην τροπή προς τη συμβιβαστική λύση του επικίνδυνου προβλήματος τούτου. Είναι ίσως αδύνατο τέτοιο πρόβλημα ναύρει τη λύση του σε κράτη καθαρώς εθνικά συγκεντρωτικά και επεμβατικά. Ευκολότερα σε συμπολιτείαν ή ομοσπονδία πολλών εθνών μ' αληθινά δημοκρατική ψυχοσύνθεση θαυρεθούν τα σημεία, όπου θα θηλιάζωνται και δεν θα συγκρούονται ο εθνισμός κι ο σοσιαλισμός»[92].

Δεν χάνει την ευκαιρία να προσθέσει ως ακόμη ένα εμπόδιο της δημιουργίας της «ανατολικής συμπολιτείας», το δυτικό στοιχείο, που είναι συνδεδεμένο με τη βιομηχανία και τη φεουδαρχία, στοιχεία που δεν έχουν αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό (μέχρι στιγμής) στην Ανατολή (όπως στη Δύση), κάτι που κάνει πιο απτή την πραγματοποίηση μιας τέτοιας εθνικής ένωσης των λαών: «*Η για την ώρα πιθανότερη τέτοια ομοσπονδία θα αποφανεί ίσως η των ανατολικών μας κρατών, όπου η φεουδαρχία και η βιομηχανία δεν έχουν δημιουργήσει από καιρό συνθήκες κοινωνικές τόσο ανώμαλες, όσο στη Δύση*»[93].

Στο τέλος του άρθρου του, ο Φίλιππος Δραγούμης επισημαίνει τα στοιχεία που θα απαρτίζουν το νέο εθνικό ιδανικό των Ελλήνων, που πρέπει να μένει απαλλαγμένο από πολιτικές σκοπιμότητες, συνδέοντάς το με τη δράση του αδελφού του, Ίωνα, που στόχευε και αυτός στη «Νέα Μεγάλη Ιδέα» του νέου ελληνικού έθνους: «*Το ζήτημα λοιπόν του νέου ελληνικού ιδανικού συνοψίζεται στην προσπάθεια συγχωνεύσεως εις ένα οργανικώς άρτιο σύμβολο των τριών ιδεών· του ελληνισμού (εθνισμού), του ανατολισμού και του σοσιαλισμού φωτισμένο βέβαια από το υψηλότερο και ίσαμε την καρδιά διαπεραστικό οικουμενικό πνεύμα του χριστιανισμού. Η διχτατορία είτε της δεξιάς είτε της αριστεράς είτε του κέντρου δεν αποτελεί πολίτευμα, παρά άρνηση κάθε ελευθερίας. Εάν δώσομε εντατικήν προσοχή στην επίλυση του προβλήματος τούτου, που πρωτοδιατυπώθηκε μετά το 1918 από το μακαρίτη αδελφό μου Ίωνα, θα κατορθώσομε να συνθέσομε την καινούργια ΄΄Μεγάλη Ιδέα΄΄ μας*»[94].

[92] Ό. π.
[93] Ό. π.
[94] Ό. π.

4. Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο και ο Φίλιππος Δραγούμης

4.1. Εκπαίδευση

4.1.1. Το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο

Το μοντέλο εκπαιδευτικής πολιτικής που ακολούθησε η Ελλάδα χαρακτηριζόταν πότε από το συγκεντρωτικό της χαρακτήρα και πότε από τον φιλελεύθερο. Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας υλοποιήθηκε από την καθυπόταξη των τοπικών πολιτισμικών εκφάνσεων και την υπαγωγή τους στην εκάστοτε κεντρική εξουσία, αλλά και μέσω της κάθετης ενσωμάτωσης των ομάδων συμφερόντων (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 25). Το ελληνικό κράτος είχε ενσωματώσει πατερναλιστικά χαρακτηριστικά, εμμένοντας στην καλλιέργεια μιας πελατειακής σχέσης Κράτους – πολιτών (Καζαμίας, 2001: 174 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 26). Όσον αφορά τον δεύτερο χαρακτήρα της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής, τον φιλελεύθερο, εκδηλωνόταν σε περιόδους όπου οι αστικές προοδευτικές ελίτ τόνιζαν την ανάγκη για επανασχεδιασμό της εκπαιδευτικής πολιτικής με κριτήριο την ανταπόκρισή της στις κοινωνικές ανάγκες (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 26). Όμως, εκδηλώθηκε η τάση να μετασχηματίζονται τα ουσιαστικά προβλήματα σε φορμαλιστικές διαμάχες (Μουζέλης, 1978: 15 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 26) και η διαμάχη για την επικράτηση της δημοτικής ή της καθαρεύουσας τυποποιήθηκε και εξέφρασε δύο μοντέλα εκπαιδευτικής πολιτικής κομμάτων – διεκδικητών της εξουσίας (Ηλιάδου – Τάχου,, 2006: 26).

Έχοντας προσδιορίσει κάπως το πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής που ίσχυε στην Ελλάδα, αντιλαμβάνεται κανείς ότι το κράτος είχε τον πρώτο λόγο σε όλα τα ζητήματα της εκπαίδευσης.

Δύο μήνες μετά την ανατροπή της δικτατορικής κυβέρνησης Παγκάλου (25.6.1925 – 19.7.1926)[95] από τον Γ. Κονδύλη (23.8.1926 – 4.12.1926), το αίτημα για ανόρθωση της κατάστασης της Ελλάδας, τόσο σε διοικητικό, όσο και σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, ήταν άμεσο και επιτακτικό. Το ίδιο ίσχυε και για την εκπαίδευση, αφού όπως παρατηρείται και από δημοσιεύματα της εφημερίδας «*Διεθνής*» (με έδρα της στο Παρίσι), η κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει ο διδασκαλικός κόσμος ήταν άθλια:

«*… Είναι γνωστό πως την Ελλάδα τυραννά το δικτατορικό πολίτευμα που επέβαλε ο ολέθριος Πάγκαλος… Η δικτατορία χτυπάει την εκπαίδευση και τους δασκάλους, γιατί τους θεωρεί επικίνδυνους εχθρούς…*», «*… Απ' όλες τις πολιτισμένες χώρες, μονάχα η Ελλάδα έχει τα ολιγώτερα σχολεία, τους ολιγώτερους δασκάλους, τους ολιγώτερους μαθητές και την πιο παραμελημένη σχολική φοίτηση*», «*… Η αναλογία αγράμματων και αναλφάβητων είναι 40%*»,

[95] http://goo.gl/SgKksp

«… *Το επάγγελμα του δασκάλου είναι το αθλιέστερο και το πιο περιφρονημένο από το κράτος και την κεφαλαιοκρατία… ο δάσκαλος είναι ένας πεινασμένος και κουρελιασμένος μάρτυρας…*», «… *Από τον προϋπολογισμό του κράτους το 2,8% προορίζεται για την εκπαίδευση, ενώ στη Σερβία διαθέτουν το 6%, στη Βουλγαρία το 8%, στην Αλβανία το 10,5% και στη Ρουμανία το 9%…*» (Μπράτης, 2009)[96].

Συνεχίζοντας με τα στοιχεία[97] του Προέδρου της Δ.Ο.Ε. (Μπράτης, 2009), οι αποδοχές των εκπαιδευτικών της εποχής του Παγκάλου (1926) ήταν πενιχρές, αφού με τον μηνιαίο μισθό τους μπορούσαν να αγοράσουν 120 οκάδες καλαμπόκι. Λόγω του χαμηλού βιοτικού επιπέδου και των άθλιων συνθηκών ζωής, ο αριθμός των δασκάλων που έπασχαν από φυματίωση ήταν μεγάλος (χαρακτηριστικά το 38% των αναρρωτικών αδειών δίνονταν σε φυματικούς εκπαιδευτικούς) (Μπράτης, 2009). Ακόμη ένα σημαντικό πλήγμα του διδασκαλικού κόσμου της εποχής, ήταν η δίωξη εκπαιδευτικών «επί μαλλιαρισμώ», «επί αθεΐα», «επί κομμουνισμώ» ή «δι' αντεθνικήν δράσιν» γενικότερα.

Τα παραπάνω στοιχεία τα επιβεβαιώνει και ο Φίλιππος Δραγούμης κατά την αγόρευσή του στη Βουλή στις 7.12.1927, όπου αναφέρει ρεαλιστικότατα: «… *γιατί δεν έχουν οι δάσκαλοι αρκετή μόρφωση και δεν αμείβονται όπως πρέπει. Δεν λαμβάνεται από το κράτος πρόνοια γι' αρκετή σύνταξη του δημοδιδασκάλου. Δεν λαμβάνεται σχεδόν καμιά πρόνοια για περίθαλψή του, όταν παθαίνη η υγεία του. Δεν λαμβάνεται πρόνοια για την κατοικία του· και σχετικά μπορώ να πιστοποιήσω πως αυτοί οι άνθρωποι καταντούν πραγματικοί μάρτυρες εις τ' απομακρυσμένα και φτωχά χωριά. Κατοικούνε κάποτε σε τρώγλες, σε μια κάμαρα, όπου διδάσκουν, τρώγουν και κοιμούνται*» (Δραγούμης, 1928: 26).

Σε τέτοιες συνθήκες βρέθηκε ο διδασκαλικός κλάδος που ένιωσε την ανάγκη να εκπροσωπηθεί από όμοιούς του στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο[98]. Γι' αυτό και η Διοίκηση της Δ.Ο.Ε. με επικεφαλής τον πρόεδρό της, Α. Ρουχωτά[99], έθεσε επιτακτικά το αίτημα για «αιρετή εκπροσώπηση των Δασκάλων στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο» και για «Αυτοδιοίκηση», όπως και έγινε αποδεκτό από τον Υπουργό Παιδείας (Μπράτης, 2009). Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας της διοίκησης της Μακεδονίας εντοπίζεται και από τον Φίλιππο Δραγούμη, ο οποίος αναφέρει σε άρθρο που δημοσιεύθηκε στις 20.5.1927 στην «*Ελληνική*», με τίτλο: «*Οι ξενόφωνοι της Μακεδονίας*»: «*…ότι βέβαια η Μακεδονία και ειδικώτερα ο νομός της Φλώρινας κατά την ταραγμένην περίοδο, από το 1912 ίσαμε σήμερα, παραμελήθηκε από την κεντρική διοίκηση και κακοδιοικήθηκε ιδίως εξαιτίας του συγκεντρωτικού διοικητικού*

[96] Μπράτης, Δ. (2009). Οι αιρετοί εκπρόσωποι των δασκάλων στα Κεντρικά Υπηρεσιακά Συμβούλια από το 1926 έως το 2009. Η πορεία ενός θεσμού και οι προσδοκίες ενός κλάδου. *Επιστημονικό Βήμα, τ.* 11, Φεβρουάριος 2009.
[97] Διδασκαλικό Βήμα (1926-2008), Περιοδικό Ερμής (1926-1930) και Αρχείο Δ.Ο.Ε.
[98] Το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο θεσπίστηκε το 1914. Ήταν όργανο γνωμοδοτικό και διοικητικό. Η νομοθεσία που καθόριζε τη σύνθεσή του τροποποιήθηκε αρκετές φορές ακολουθώντας κυβερνητικές αλλαγές. Βλ. Λέφας, Χ. (1942). *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*. Αθήνα: Ο.Ε.Σ.Β., σ. 303-311.
[99] http://goo.gl/gQCzHl

μας συστήματος, του καθιερωμένου στην Παλαιάν Ελλάδα από την εποχή της βαυαροκρατίας» (Δραγούμης, 1928: 34).

Οι συνθήκες που επικρατούσαν, τα αιτήματα και οι αντιδράσεις του κόσμου, οδήγησαν στην επαναφορά του Ν.1242/ΦΕΚ 75/7.4.1918 «*Περί διοικήσεως και εποπτείας της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως*», όπου και ψηφίστηκε το Ν.Δ./ΦΕΚ 315/18.9.1926 «*Περί ανασυστάσεως και συγκροτήσεως του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και των Εποπτικών Συμβουλίων*». Έγινε λοιπόν, η πρώτη απόπειρα αποκέντρωσης του δασκαλικού κλάδου από την κεντρική εξουσία και εξελέγησαν οι πρώτοι αιρετοί εκπρόσωποι των δασκάλων στο Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο που αποφάσιζε για λα τα υπηρεσιακά και πειθαρχικά θέματα των εκπαιδευτικών, ενέκρινε τα διδακτικά βιβλία κλπ. (Μπράτης, 2009).

Στις 22 Δεκεμβρίου 1927, επί κυβερνήσεως Αλέξανδρου Ζαΐμη (4.12.1926 – 4.7.1928)[100], ψηφίστηκαν εκπαιδευτικά νομοσχέδια που εφαρμόστηκαν ως Νόμοι (ΦΕΚ 307/23.12.1927), με Υπουργό της Παιδείας τον Θ. Νικολούδη και Υπουργό της Δικαιοσύνης τον Θ. Τουρκοβασίλη. Ανάμεσα στους νόμους που ψηφίστηκαν ήταν και ο Ν.3436 (ΦΕΚ 307/23.12.1927) «*Περί ανασυνθέσεως του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και των Εποπτικών Συμβουλίων*», για τον οποίο εξέφρασε την πολιτική του άποψη ο Φίλιππος Δραγούμης σε αγόρευσή του στη Βουλή στις 7.12.1927 (Δραγούμης, 1928: 25-27), ως ανεξάρτητος βουλευτής Φλώρινας και Καστοριάς (1926-1928). Προτού ψηφιστούν και εφαρμοστούν τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του Νικολούδη, ο Φίλιππος Δραγούμης κατά την αγόρευσή του, χαρακτήρισε τα μέτρα αυτά ως μη ριζικά και πως βελτιώνουν κάποια θέματα του προηγούμενου Ν.Δ.[101] σε μικρό όμως βαθμό: «… *Νομίζω ότι τα νομοσχέδια αυτά δεν έχουν τη ριζικότητα κείνη, που θα μπορούσε να χαρακτηρισθή «απαρχή γενικωτέρας μεταρρυθμίσεως». Κατά την αντίληψή μου αποτελούν ως προς ωρισμένα θέματα μικρή μόνο καλλιτέρευση από την προηγούμενη κατάσταση…*» (Δραγούμης, 1928: 25).

Προχωρώντας στο εκπαιδευτικό νομοσχέδιο σχετικά με το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο και τον νόμο 3436, ο Φίλιππος Δραγούμης στέκεται σε 5 σημεία, όπου σε κάποια συμφωνεί, ενώ σε άλλα προτείνει αλλαγές, που θα αναφερθούν παρακάτω. Κατ' αρχήν, σύμφωνα με την άποψη του Γ. Παπανδρέου και τη συναινετική στάση του Φίλιππου Δραγούμη, ένας από τους στόχους του νομοσχεδίου *περί του εκπαιδευτικού συμβουλίου*, θα έπρεπε να είναι η αποκέντρωση της διοίκησης του εκπαιδευτικού κλάδου από την κυβέρνηση και την εναπόθεση της διαχείρισής του από την τοπική αυτοδιοίκηση. Ο Δραγούμης επισημαίνει ότι αυτή η αποκέντρωση θα έπρεπε να γίνει και σε άλλους κλάδους, ιδιαίτερα σε οικονομικό επίπεδο: «*Συμφωνώ με τη γνώμη του αξιότιμου συνάδελφου από τη Λέσβο [του κ. Παπανδρέου], που εισηγήθηκε από μέρος της κοινοβουλευτικής επιτροπής το νομοσχέδιο για τη*

[100] http://goo.gl/AThPha
[101] Ν.Δ.17.9.1926/ΦΕΚ 315/18.9.1926

σύνθεση του εκπαιδευτικού συμβουλίου και είπε πως η ανόρθωση της παιδείας θα έπρεπε να στηριζόταν εις την προσαρμογή της αποκεντρώσεως του δασκαλικού κλάδου προς γενικώτερη τοπικήν αυτοδιοίκηση. Τόσο καθαρά ανάπτυξε το ζήτημα, ώστε δεν ξανάρχομαι σ' αυτό. Τονίζω μόνο και γω πως η αποκέντρωση του κλάδου αυτού θα έπρεπε να παρακολουθήση γενικώτερη μεταρρύθμιση όλου του διοικητικού μας συστήματος. Δεν είναι δυνατό να γίνη λόγος για αποκέντρωση του δασκαλικού κλάδου, αν δεν πραγματοποιηθεί πρώτα πλατειά τοπική αυτοδιοίκηση, και διοικητική αποκέντρωση και άλλων διοικητικών κλάδων και μάλιστα στο οικονομικό επίπεδο» (Δραγούμης, 1928: 25).

Προτού αναφερθούν τα σημεία συμφωνίας ή διαφωνίας του Φίλιππου, παρατίθενται τα έργα του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, όπως τα όριζε το Άρθρο 16 του Ν.3436 (ΦΕΚ 307/23.12.1927), που καταδεικνύουν τον απόλυτο έλεγχο του παντοδύναμου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου που είχε πάνω στα εκπαιδευτικά πράγματα:

«*α) Γνωματεύει περί παντός ζητήματος αφορώντος την εκπαίδευσιν είτε προκαλούμενον υπό του Υπουργού, είτε αυτεπαγγέλτως.*

β) Παρασκευάζει σχέδια νόμων, διαταγμάτων, εγκυκλίων και οδηγιών, συντάσσει εν σχεδίω το πρόγραμμα και το ωρολόγιον των μαθημάτων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως και το πρόγραμμα της ποσότητος και της οικονομίας της ύλης, των διδασκάλων, εγκρίνει ή απορρίπτει δοκίμια τοιούτων αποβαλλόμενα εις το Υπουργείον, ορίζει τα χάριν των διδασκάλων ή των μαθητών βιβλία και προνοεί περί παντός μέτρου, δυναμένου να διευκολύνη το έργον της διδασκαλίας.

γ) Ασκεί τη δέουσαν εποπτείαν επί των διδασκαλείων των επιθεωρητών και της καθόλου λειτουργίας της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως και ενεργεί επιθεωρήσεις και επιτοπίους ανακρίσεις είτε αυτεπαγγέλτως, είτε κατ' εντολήν του Υπουργού.

δ) Προτείνει τον διορισμόν ή τη μετάθεσιν των Γενικών Επιθεωρητών και των Επιθεωρητών της δημοτικής εκπαιδεύσεως και αποφασίζει περί τιμωρίας ή απολύσεως αυτών.

ε) Προτείνει τον διορισμόν ή τη μετάθεσιν του διδακτικού προσωπικού των διδασκαλείων και των λειτουργών της μέσης εκπαιδεύσεως και αποφασίζει περί τιμωρίας ή απολύσεως αυτών.

στ) Τηρεί μητρώον και βιβλίον ποιότητος των Γενικών Επιθεωρητών των σχολείων, των Επιθεωρητών της δημοτικής εκπαιδεύσεως και των λειτουργών της μέσης εκπαιδεύσεως και προτείνει την προαγωγήν τούτων κατά τας διατάξεις των περί τούτων νόμων.

ζ) Εξετάζει τους δημοδιδασκάλους τους διαγωνιζομένους προς μετεκπαίδευσιν εις το Πανεπιστήμιον και γνωμοδοτεί περί παροχής εκπαιδευτικής αδείας εις τους λειτουργούς της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως, κατά τα κεκανονισμένα.

η) Κανονίζει τα όρια των εκπαιδευτικών περιφερειών της δημοτικής και της μέσης εκπαιδεύσεως και προτείνει την ίδρυσιν και κατάργησιν των διδασκαλείων, και την ίδρυσην, την προαγωγήν, τον υποβιβασμόν, συγχώνευσιν ή διαίρεσιν των σχολείων της μέσης εκπαιδεύσεως.

θ) Κρίνει τας περί μεταθέσεως των λειτουργών της δημοτικής εκπαιδεύσεως αποφάσεις των εποπτικών συμβουλίων, εφ' όσον ήθελεν υποβληθή κατ' αυτών υπό του μετατιθεμένου ένστασις, και επικυροί ή ακυροί ταύτας. Ωσαύτως κρίνει και τας περί επιβολής προστίμου μείζονος ενός μηνιαίου μισθού και τας περί απολύσεως αποφάσεις των αυτών συμβουλίων και επικυροί η ακυροί αυτάς ή τροποποιεί επί το επιεικέστερον, εφ' όσον επίσης ήθελεν υποβληθή κατ' αυτών ένστασις».

Ξεκινώντας με το πρώτο σημείο του Ν.3436 που αναφέρει ο Φίλιππος Δραγούμης και συμφωνεί, είναι το Άρθρο 1[102], που αντικαθιστά το Άρθρο 2[103] του Ν.Δ. /ΦΕΚ 315 /18.9.1926 και αφορά τα μέλη που θα αποτελούν το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο. Με την αλλαγή αυτή, τα μόνιμα μέλη του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου αντικαθίστανται από τακτικά και έκτακτα μέλη, κάτι που όπως λέει και ο ίδιος ο Φίλιππος: «*…νομίζω ότι η μετατροπή του συστήματος του συμβουλίου, που αποτελούνταν από μόνιμα μέλη σε συμβούλιο από μέλη εναλλασσόμενα, φέρνει πραγματικά κάποιαν καλλιτέρευση, γιατί κατ' αυτόν τον τρόπο παύει η μονοκρατία μέσα στο υπουργείο της παιδείας ωρισμένης κλίκας μανδαρίνων*» (Δραγούμης, 1928: 27).

Το δεύτερο σημείο του Ν.3436 στο οποίο φαίνεται πως διαφωνεί ο Δραγούμης, είναι το Άρθρο 10 όπου αναφέρεται στη θητεία των τακτικών μελών του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, καθώς θεωρεί μεγάλη την οκταετή θητεία τους και πως θα έπρεπε να περιορισθεί: «*Ακόμη θα ήτον ίσως καλό να περιορισθή για τον ίδιο λόγο και ο χρόνος της θητείας. Φοβούμαι πως η οκταετία είναι πολύ μακρειά*» (Δραγούμης, 1928: 27).

Ένα ακόμη στοιχείο του ίδιου νόμου που διαφωνεί ο Φίλιππος και πιστεύει πως θα πρέπει να αλλάξει, είναι τα Άρθρα 3 και 10, τα οποία αναφέρονται στη χρονική περίοδο που μεσολαβεί ανάμεσα στην πρώτη θητεία των αιρετών και τακτικών μελών του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, μέχρι την επανεκλογή τους: «*Επίσης φοβούμαι πως το διάλειμμα των δύο*

---

[102] *Το Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον ανήκον εις την Κεντρικήν υπηρεσίαν του Υπουργείου της Παιδείας και των Θρησκευμάτων και εδρεύον εν αυτώ αποτελείται εκ δέκα τεσσάρων μελών, εξ ων εννέα τακτικά, δύο αιρετά και τρία έκτακτα* – Ν.3436/Άρ.1/ΦΕΚ307/23.12.1927.

[103] *Το Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον, ανήκον εις την Κεντρικήν Υπηρεσίαν του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων και εδρεύον εν αυτώ, αποτελείται εξ ένδεκα μελών, ων τα επτά μόνιμα και τέσσερα αιρετά* – Ν.Δ. /Άρ.2/ΦΕΚ315/18.9.1926.

χρόνων που μεσολαβεί ανάμεσα σε δυο θητείες του ίδιου προσώπου είναι, αντίθετα, πολύ σύντομο» (Δραγούμης, 1928: 27).

Η τέταρτη παρατήρηση του Φίλιππου Δραγούμη έγκειται στο Άρθρο 13 του ίδιου νόμου, που έχει να κάνει με την ιδιότητα των εκτάκτων μελών του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Ο ίδιος λέει: «*Παρατηρώ σ' ένα άλλο σημείο, ως προς τη συγκρότηση του συμβουλίου, πως για τα έκτακτα μέλη, ενώ το σχέδιο του κ. υπουργού προβλέπει για ιδιώτες επιστήμονες η επιτροπή το άλλαξε σε ειδικούς επιστήμονες*» (Δραγούμης, 1928: 27). Υποστηρίζει το αρχικό πλάνο του Υπουργού και επισημαίνει ότι θα έπρεπε να συμμετέχουν στο Συμβούλιο και άνθρωποι που θα έχουν βιωματική εμπειρία των πραγμάτων, σε ένα ευρύτερο πρίσμα αντίληψης που δεν θα περιορίζεται στην εκπαιδευτική της διάσταση: «*Νομίζω πως σωστότερο είναι το σχέδιο του κ. υπουργού, γιατί ακριβώς θάπρεπε να επιδιωχθή να μπουν εις το συμβούλιο και πρόσωπα που δεν θ' ανήκουν εις τον εκπαιδευτικόν κλάδο, αλλά τα οποία θάχουν ποικιλώτερη πείρα της ζωής, ευρύτερη αντίληψη κι όχι στενά δασκαλική*» (Δραγούμης, 1928: 27).

Το πέμπτο και τελευταίο σημείο των παρατηρήσεων του Φίλιππου πάνω στον Ν.3436 (ΦΕΚ 307/23.12.1927), αφορά το Άρθρο 15 που έχει να κάνει με τις ποινές των λειτουργών της εκπαίδευσης που είναι μέλη του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Ο Δραγούμης δεν συμφωνεί με την επιβολή πειθαρχικής τιμωρίας από τον ίδιο τον Υπουργό, καθώς: «*…ο υπουργός όντας εκπρόσωπος του λαού τάχθηκε απ' τη Βουλή να ελέγχη έξωθε τη διοίκηση, και επομένως δεν την αντιπροσωπεύει στη Βουλήν. Όποιος όμως ελέγχει πρέπει νάχη και πραγματικήν πειθαρχικήν εξουσία*» (Δραγούμης, 1928: 27).

4.1.2. Τα διδακτικά βιβλία

Ο Φίλιππος Δραγούμης έδινε μεγάλη σημασία στην εκπαίδευση, καθώς πίστευε ότι μέσω αυτής θα ερχόταν η πρόοδος της νεολαίας που θα οδηγούσε τον Ελληνικό λαό σε ένα καλύτερο μέλλον: «*Πειθαρχήτε στους γενικούς σκοπούς της εκπαιδεύσεώς σας που σας την εξασφαλίζει ο λαός, οπούθε προέρχεστε. Πειθαρχήτε στους δασκάλους σας. μη λησμονήτε πως από τη γενεά σας ο Ελληνικός Λαός περιμένει καλυτέρεμα των συνθηκών του βίου, την πρόοδο προς το μέλλον ανώτερο*»[104]. Η εκπαίδευση λοιπόν, και όλα τα συστατικά της στοιχεία – ο δάσκαλος, το σχολείο, τα διδακτικά βιβλία κλπ. – είναι το μέσο, ο τρόπος, για να οδηγηθεί η νέα γενιά σε ένα καλύτερο μέλλον, σώζοντας τους Έλληνες ως λαό και δικαιώνοντας τις θυσίες και τους αγώνες των προκατόχων της. Επομένως, η επιρροή που ασκούν όλα αυτά τα στοιχεία και η δύναμη που ελλοχεύει μέσα τους, αποτελούν σημαντικά όπλα που η εκάστοτε κοινωνική και πολιτική ελίτ επιδιώκει να εγκολπωθεί, είτε καθορίζοντας τη μορφή τους ή τον

[104] Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 39

τρόπο με τον οποίο λειτουργούν, ώστε να επιτύχουν τις όποιες πολιτικές ή κοινωνικές τους επιδιώξεις.

Τα διδακτικά βιβλία μεταφέρουν το εκπαιδευτικό περιεχόμενο που ορίζουν οι εκάστοτε κυβερνήσεις ότι πρέπει να μάθουν οι μαθητές, ώστε να καταρτιστούν κατάλληλα και να γίνουν νομοταγείς και υπεύθυνοι αυριανοί πολίτες. Σε αυτό το περιεχόμενο περιλαμβάνεται το γνωστικό κομμάτι της εκπαίδευσης, δηλαδή οι πληροφορίες για ιστορικά, γλωσσικά, μαθηματικά κλπ. θέματα, που είναι δοσμένο με ύφος και λόγο που αντικατοπτρίζει τις αντιλήψεις, τις αξίες και τα πρότυπα συμπεριφοράς που θεωρούνται, στη συγκεκριμένη κοινωνία και εποχή τα κατάλληλα για τη σωστή διαπαιδαγώγηση του παιδιού. Μεταδίδουν τις ιδέες με τις οποίες οφείλει να διακατέχεται κάθε σωστός πολίτης μιας κοινωνίας σε μία συγκεκριμένη εποχή και προτείνουν πρότυπα συμπεριφοράς στη νεολαία. Τα σχολικά βιβλία παίζουν σημαντικό ρόλο και στη διαμόρφωση νοοτροπιών και στάσεων, όπως επίσης και στην επίτευξη μιας γλωσσικής και πολιτισμικής ομοιομορφίας σε ένα κράτος, στη διάδοση παραδόσεων και εθίμων και γενικότερα, στη μετάδοση του πολιτισμού από τη μια γενιά στις επόμενες.

Η νομοθεσία για τα διδακτικά βιβλία περιλαμβάνει νόμους και διατάγματα σχετικά με τις διαδικασίες συγγραφής, έγκρισης, διακίνησης και χρήσης τους, που καθορίζεται από το πολιτικό πρόγραμμα της εκάστοτε κυβέρνησης που έχει αναλάβει την εξουσία. Πολιτική βούληση για να ρυθμιστεί η νομοθεσία σχετικά με τα διδακτικά βιβλία εκφράστηκε από την αρχή της ύπαρξης του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, ωστόσο στεκόταν αδύνατο ένα τέτοιο εγχείρημα λόγω ανικανότητας επιβολής της ομοιομορφίας των σχολικών βιβλίων στα σχολεία του κράτους και του ελέγχου της κυκλοφορίας τους (Ν.ΒΤΓ΄/12.7.1895). Μετά την οργάνωση του εκπαιδευτικού δημοτικισμού ως κίνημα από το κόμμα των Φιλελευθέρων, η νομοθεσία των διδακτικών βιβλίων εστιάστηκε στο γλωσσικό ζήτημα και το ιδεολογικό τους περιεχόμενο (Koulouri, 1989) [105].

Το 1907 ψηφίζεται ο νόμος ΓΣΑ΄[106] κατά τον οποίο στη δημοτική εκπαίδευση επιτρέπεται μόνο η χρήση αναγνωστικών βιβλίων (αλλά και Καινή Διαθήκη και η γραμματική), ενώ στις ανώτερες βαθμίδες εγκρίθηκε να χρησιμοποιείται ένα βιβλίο για κάθε μάθημα και τάξη (Άρθρο 4). Αυτά τα διδακτικά βιβλία συντάσσονταν ύστερα από προκήρυξη διαγωνισμού που γινόταν ανά 4 χρόνια (Άρθρο 1, 2). Το πρόγραμμα της ύλης για όλα τα βιβλία, καθώς και η έγκριση ή απόρριψη των υποβαλλόμενων προς κρίση διδακτικών βιβλίων, αναλάμβαναν επιτροπές που διόριζε ο υπουργός, των οποίων τα μέλη προέρχονταν από πανεπιστημιακές σχολές (Άρθρο 3, 5). Όσα εγκρίνονταν περιέρχονταν στην κυριότητα

[105] Koulouri, Ch. (1989). *Dimensions ideologiques de l' historicite en Grece (1834-1914) – Les manuels scolaires d' histoire et de geographie*. These de doctorat, Universite de Paris I, Pantheon, Sorbonne, 106-159.
[106] Ν.ΓΣΑ/ΦΕΚ 60/4.4.1907

του κράτους για 4 χρόνια και ο συγγραφέας αμειβόταν (Άρθρο 4). Ο νόμος ΓΣΑ΄ εξέφραζε τη θέληση της κυβέρνησης Θεοτόκη να περιορίσει την αυθαιρεσία και τις πελατειακές σχέσεις στο χώρο της επιλογής των διδακτικών βιβλίων (Koulouri, 1989: 120-121).

Στις 5 Σεπτεμβρίου 1917, επί κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου (14.6.1917 – 4.11.1920)[107] δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης ο νόμος 827[108] «*Περί κυρώσεως του από 11 Ιουλίου 1917 αναγκαστικού Β.Δ. ''περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου 1917 Ν.Δ. της προσωρινής κυβερνήσεως''*», που αποτελεί τη θεμέλιο λίθο της πρώτης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του κόμματος των Φιλελευθέρων. Βάσει του νόμου, εισάγεται η δημοτική γλώσσα στις 4 κατώτερες τάξεις της δημοτικής εκπαίδευσης (Άρθρο 2) καθώς επίσης, εισάγονται μόνο τα εγκεκριμένα από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο διδακτικά βιβλία στα σχολεία (Άρθρο 1). Τα βιβλία αυτά δεν εισάγονται βάσει διαγωνισμού, ωστόσο το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο εκδίδει οδηγίες συγγραφής τους, και ελέγχει αν είναι γραμμένα σύμφωνα με τον νόμο για την έγκριση ή απόρριψή τους (Άρθρο 4). Η έγκριση ενός διδακτικού βιβλίου εξαρτάται από κάποιους παράγοντες που περιλαμβάνουν την αρμόζουσα στάση απέναντι στα χρηστά ήθη, την πατρίδα, τη θρησκεία και το πολίτευμα, να μην έχουν επιστημονικά σφάλματα και ανακρίβειες, να είναι απλά και σαφή στη γλώσσα του, αλλά και να διακρίνονται από τις αρχές της «μεθοδικής συγγραφής» και τα επίσημα προγράμματα (Άρθρο 6). Η έγκριση ενός διδακτικού βιβλίου ακυρωνόταν αν το περιεχόμενό του δεν ανταποκρινόταν πλέον στην ύλη του μαθήματος και αν η πρόοδος των επιστημών το καταστούσαν αναχρονιστικό (Άρθρο 11). Η απόφαση του ποιων βιβλίων θα χρησιμοποιήσει το κάθε σχολείο γινόταν στο τέλος κάθε ακαδημαϊκού έτους, όπου ύστερα από μελέτη του συνταγμένου από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο καταλόγου των εγκεκριμένων βιβλίων, ο σύλλογος διδασκόντων, αποφάσιζε κατά πλειοψηφία ποια βιβλία θα εισαχθούν στις τάξεις το επόμενο ακαδημαϊκό έτος (Άρθρο 9, 10). Ο προηγούμενος νόμος συμπληρώνεται με την ψήφιση του νέου νόμου 1332[109] «*Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεων τινων του νόμου 827 ''περί διδακτικών βιβλίων''*» στις 18.4.1918, όπου η δημοτική γλώσσα επεκτείνεται σε όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου, ενώ στις δύο τελευταίες τάξεις της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, η δημοτική διδάσκεται παράλληλα με την καθαρεύουσα (Άρθρο μόνον, συμπλήρωση 2.).

Τον Αύγουστο του 1921 ψηφίζεται ο νόμος 2678[110] «*Περί εισαγωγής ως αναγνωστικών βιβλίων εις τα δημοτικά σχολεία των καταλληλοτέρων εκ των προ του 1917 εγκεκριμένων*», επί κυβέρνησης Δ. Γούναρη (26.3.1921 – 2.3.1922), με τον οποίον απαγορεύεται η χρήση των νέων αναγνωστικών και επαναφέρονται τα παλιά, ενώ

[107] http://goo.gl/cbDIOC
[108] Ν.827/ΦΕΚ 188/5.9.1917.
[109] Ν.1332/ΦΕΚ 89/27.4/1918.
[110] Ν.2678/ΦΕΚ 147/19.8.1921.

διατηρούνται οι υπόλοιπες διατάξεις του νόμου 1332 (Άρθρο 4). Το 1924 γίνεται μια τροποποίηση και συμπλήρωση του νόμου 1332 με την ψήφιση του νόμου 3180[111] «*Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου 1332 περί διδακτικών βιβλίων ως ούτος ετροποποιήθη δια μεταγενεστέρων νόμων*», επί κυβέρνησης Θ. Σοφούλη (24.7.1924 – 7.10.1924), κατά τον οποίον περιορίζεται το διάστημα υποβολής των διδακτικών βιβλίων προς κρίση σε 3 μήνες κάθε χρόνο (Άρθρο 1, συμπλήρωση 2.), ενώ η ισχύς της έγκρισης δεν θα είναι επ' αόριστο, αλλά για μια δεκαετία (Άρθρο 2). Ακόμη, περιορίζονται τα μέλη των κριτικών επιτροπών σε 3, που καθορίζονται από τη γενική συνέλευση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Ένα από τα μέλη της επιτροπής μπορεί να είναι άλλο ειδικό πρόσωπο, αρκεί να επιλεχθεί με την παραπάνω διαδικασία (Άρθρο 1, συμπλήρωση 5 & 6).

Μετά την ανατροπή της δικτατορίας του Παγκάλου (19.7.1926), το 1927 έχουμε την αιτιολογική έκθεση του Θ. Νικολούδη, Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, επί κυβέρνησης Α. Ζαΐμη (4.12.1926 – 4.7.1928), σχετικά με την πρότασή του για νέο νόμο που αφορούσε τα διδακτικά βιβλία[112]. Ενάντιος της μεταρρύθμισης, υποστηρίζει ότι η έγκριση «*αμελώς συντεταγμένων βιβλίων, αλλά και από παιδαγωγικής απόψεως υστερούντων*», ήταν αποτέλεσμα της επιβάρυνσης των μελών του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου με το έργο της διοίκησης της εκπαίδευσης, αλλά και της απεριόριστης ελευθερίας που είχε δοθεί στους συγγραφείς από τον νόμο 1332. Έτσι κυκλοφόρησαν αναγνωστικά γραμμένα στη «*χυδαία*» γλώσσα που ήταν γεμάτη ιδιωματισμούς και δεν θύμιζε σε τίποτα το πατροπαράδοτο θρησκευτικό, πατριωτικό και ηθικό περιεχόμενο των παλαιότερων βιβλίων. Έτσι, προτείνει τη διδασκαλία της καθαρεύουσας στις δύο τελευταίες τάξεις του δημοτικού, ενώ είναι υπέρ του θεσμού της προκήρυξης του διαγωνισμού διδακτικών βιβλίων. Επίσης, η νέα σύνθεση των κριτικών επιτροπών υπόσχεται «*πληρεστέραν την κρίσιν*», αφού η έγκριση των διδακτικών βιβλίων θα γίνεται από ειδικά άτομα, καταρτισμένα πλήρως στον κλάδο τους.

Στις 21.12.1927 ψηφίζεται ο νόμος 3438 «*Περί διδακτικών βιβλίων*»[113], με τον οποίον μπορούν να εγκριθούν μέχρι 3 διδακτικά βιβλία για κάθε μάθημα και τάξη (Άρθρο 5), των οποίων η έγκριση ισχύει για 3 χρόνια όσον αφορά τη δημοτική εκπαίδευση, και για 5 όσον αφορά τη μέση εκπαίδευση (Άρθρο 1). 18 μήνες πριν τη λήξη της 3τιας ή 5ετιας, προκηρύσσεται διαγωνισμός για την υποβολή των διδακτικών βιβλίων (Άρθρο 2), ενώ ο ίδιος ο Υπουργός καθορίζει ποια θα είναι τα μέλη των επιτροπών που συντάσσουν τις προκηρύξεις των διαγωνισμών (Άρθρο 4). Οι επιτροπές αυτές, αφού ελέγξουν τα υποβληθέντα διδακτικά βιβλία θα πρέπει να αιτιολογήσουν την έγκριση των όσων επέλεξαν με πλειοψηφία (Άρθρο

---

[111] Ν.3180/ΦΕΚ 186/7.8.1924.

[112] «Αιτιολογική έκθεσις προς τη βουλήν του νόμου 3438 του Υπουργού επί της Παιδείας και των Θρησκευμάτων Θ. Νικολούδη. 17 Νοεμβρίου 1927» στο Κ. Σιφναίος *Πανδέκται νέων νόμων και διαταγμάτων*, τ. Β΄, Αθήνα, Τύποις Κ. Γ. Μακρίδη και Ι. Π. Αλευρόπουλου, 1927, σ. 1155-1158.

[113] Ν.3438/ΦΕΚ 307/23.12.1927.

5). Οι σύλλογοι των διδασκόντων επιλέγουν ποια βιβλία θα χρησιμοποιήσουν στα σχολεία τους για το επερχόμενο ακαδημαϊκό έτος (Άρθρο 14). Με τον νόμο αυτό αυξάνεται ο έλεγχος πάνω στα διδακτικά βιβλία, ενώ περιορίζεται η ελευθερία των συγγραφέων με την προκήρυξη του διαγωνισμού για τη σύνταξη των διδακτικών βιβλίων και τον περιορισμό της έγκρισής τους για 5 χρόνια. Τέλος, περιορίζει το εύρος χρήσης εγχειριδίων από τους διδάσκοντες σε 3 μόνο διδακτικά βιβλία για κάθε τάξη και μάθημα.

Έχοντας αναφέρει σε γενικές γραμμές τη νομοθεσία περί διδακτικών βιβλίων στην Ελλάδα, από την ίδρυση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους μέχρι το 1927, μπορεί κανείς να σχηματίσει μια εικόνα της κατάστασης που επικρατούσε στον εκπαιδευτικό χώρο σχετικά με τα σχολικά βιβλία. Όταν κλήθηκε ο Φίλιππος Δραγούμης να αγορεύσει στη Βουλή (7.12.1927) σχετικά με τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του Υπουργού Παιδείας, Θ. Νικολούδη, υποστήριξε ότι τα περισσότερα διδακτικά βιβλία από το 1917 απέτυχαν, καθώς δεν δόθηκε έμφαση στο σκοπό και το περιεχόμενό τους, παρά μόνο στη γλώσσα που θα ήταν γραμμένα: «*Υποπτεύομαι πως η αποτυχία των περισσότερων διδακτικών βιβλίων της λεγόμενης εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως από τα 1917 ίσαμε σήμερα οφείλεται στ' ότι δεν εδόθηκε αρκετή προσοχή στο σκοπό του βιβλίου, δηλαδή στο περιεχόμενό του, παρά μάλλον εις το γλωσσικόν όργανο*» (Δραγούμης, 1928: 28). Ακόμη συμφωνεί με τον καθορισμό του προγράμματος σπουδών από το ίδιο το κράτος, καθώς δεν πιστεύει ότι ο οποιοσδήποτε συγγραφέας μπορεί να καθορίζει τι μαθαίνουν τα ελληνόπουλα, παρά μόνο η κυβέρνηση της πατρίδας: «*… συμφωνώ κατ' αρχήν εις το ζήτημα της προκηρύξεως διαγράμματος, σύμφωνα με τ' οποίο θα γράφωνται τα βιβλία, γιατί νομίζω πως το κράτος είναι αρμοδιώτερο από κάθε συγγραφέα να ορίζη το πρόγραμμα, με βάση τ' οποίο θα διδάσκωνται τα παιδιά του λαού. Δεν μπορεί ν' αφεθή ο καθορισμός αυτός εις την κρίση του κάθε συγγραφέα*» (Δραγούμης, 1928: 27). Και συμπληρώνει: «*Είναι σοβαρώτατο το ζήτημα, γιατί αφορά το καθαυτό εκπαιδευτικό πρόγραμμα του κράτους*» (Δραγούμης, 1928: 27). Οπότε ο Δραγούμης ξεκαθαρίζει ότι τα διδακτικά βιβλία είναι υπόθεση του κράτους, αφού μέσω αυτών καθορίζεται η μόρφωση των αυριανών Ελλήνων πολιτών και θα πρέπει το ίδιο να έχει την πλήρη εποπτεία και τον έλεγχο της μορφής και του περιεχομένου του.

Είναι υποστηρικτής της διδασκαλίας χωρίς πολλά βιβλία και της γνώμης του Γάλλου φιλοσόφου Emile Chartier[114] που τη διαβάζει αυτούσια στο ακροατήριο: «*Εκεί* (εννοεί σε άλλα κράτη) *πολλοί απ' τους νεώτερους επιστήμονες θεωρούν πως μπορεί η διδασκαλία να γίνεται καλλίτερα χωρίς πολλά βιβλία. Για την ενάντιαν όμως άποψη έχω εδώ κάποιο κείμενο, πολύ πρόσφατο , που παρέχει τη γνώμη του γνωστού Γάλλου φιλοσόφου, του Emile Chartier, και δίδει σωστό χαρακτηρισμό της διαφοράς των δύο αυτών θεωριών. Επιτρέψτε μου να σας το διαβάσω:*

[114] Chartier, E. (1927). Propos d' Alain LXI. *Libres Propos*, *9*(361), 20.11.1927.

«Είτε πρόκειται για ιστορία, είτε για φυσική είτε για ηθική πρέπει πάντα το βιβλίο να είναι ο αρχιεκπαιδευτής και σεις, οι δάσκαλοι, να είσθε οι βοηθοί του. Πρώτοι σεις πρέπει να υποτάσεσθε στο βιβλίο, διαβάζοντας οι ίδιοι καθαρά και παραστατικά· κατόπιν τα παιδιά θα ξαναδιαβάσουν την ίδια σελίδα και μάλιστα πολλές φορές. Προσέχετε να διαβάζη το καθένα με το νου του και, για να κρατήτε την προσοχή των ξυπνητή, αλλάζετε τον αναγνώστη συχνά».

Τούτο βέβαια δεν είναι διασκεδαστικό. Μα δεν ήλθαμε δω για να διασκεδάσωμε. Όλα τα καλά πράγματα, καθώς λέγει η παροιμία, είναι δύσκολα, και στα παιδιά είναι ανάγκη να παρέχωμε ό,τι ταιριάζει σε μελλοντικούς άνδρες· δηλαδή κόπον, προσοχή, που δεν πρέπει να ικανοποιήται προκαταβολικά, και κάποια σφιχτοδεμένη τέχνη, που θ' αποδώση καρπούς εις την ώρα της. Το σπουδαίο του έργου είναι, όχι να ξυπνήσωμε την εξυπνάδα των μικρών, γιατί αυτά είναι ήδη πάρα πολύ πονηρά, παρά μάλλον να την κανονίσωμε σύμφωνα προς το βιβλίο, που είναι η αρχιτεκτονική μας [των δασκάλων], ο καθεδρικός μας ναός. Μνημείον άντικρυ σε μνημείον! Ή μάλλον μνημείο πάνω σε μνημείο [εννοεί το βιβλίο και το μυαλό του παιδιού]! Ευτυχώς η εποχή της ρητορείας πέρασε πια» (Δραγούμης, 1928: 28-29).

Σύμφωνα με το παραπάνω απόσπασμα, θα μπορούσε κάποιος να υποθέσει πως ο Δραγούμης είναι υπέρμαχος του βιβλίου-κυρίαρχου στη μαθησιακή διαδικασία· δηλαδή της παραδοσιακής μορφής διδασκαλίας, όπου πρώτα έρχεται ο δάσκαλος και έπεται ο μαθητής. Σε αυτή την αναχρονιστική παιδαγωγική μέθοδο του Ερβάρτου[115], όπου περιορίζεται η αυτενέργεια του μαθητή και τυποποιείται ο ρόλος του δασκάλου σε τυφλό κοινωνό του βιβλίου, ο μαθητής ύστερα από μια επίπονη διαδικασία επανάληψης και κόπου, πρέπει να μάθει αυτά που προστάζεται να ξέρει από το βιβλίο. Δεν υπάρχει χώρος για ελεύθερη έκφραση του μαθητή, παρά μόνο γνώσεις που θα πρέπει να απομνημονευτούν για να καταρτιστεί με όσα περισσότερα εφόδια μπορεί, ώστε να γίνει ένας μορφωμένος αυριανός πολίτης: «*Δυστυχώς τα περισσότερα αναγνωστικά βιβλία, που γράφηκαν τα τελευταία χρόνια στη δημοτική μας γλώσσα, ακριβώς εσκόπευαν ιδίως να διασκεδάσουν τα παιδιά και όχι τόσο να τα μορφώσουν*» (Δραγούμης, 1928: 29). Η παθητική δασκαλοκεντρική μάθηση ορίζει ότι οι προσωπικότητες των μαθητών θα πρέπει να προσαρμοστούν και να χαλιναγωγηθούν σύμφωνα με τα όσα ορίζει το πρόγραμμα σπουδών και η ύλη μέσα στο βιβλίο, το οποίο κυκλοφορεί στα σχολεία εφόσον εγκριθεί από το κράτος. Ο ρόλος του δασκάλου περιορίζεται σε εκείνον του διαμεσολαβητή.

Ακόμη, φαίνεται σε άλλο σημείο, πως στέκεται υπέρμαχος της αναθεώρησης των διδακτικών βιβλίων που έχουν κυκλοφορήσει πριν τον νόμο που πρόκειται να ψηφιστεί (Ν.3438/ΦΕΚ 307/23.12.1927),: «*Εάν όμως μερικά απ' αυτά τα βιβλία είναι χρήσιμα για το*

[115] Kenklies, K. (2012). Educational theory as topological rhetoric. The concepts of pedagogy of Johann Friedrich Herbart and Friedrich Schleiermacher. *Studies in Philosophy and Education*, *31*(265–273).

σκοπό της μορφώσεως των παιδιών του λαού, πρέπει να διατηρηθούν και να διορθωθούν σύμφωνα με τες σχετικές διατάξεις του νομοσχεδίου» (Δραγούμης, 1928: 29).

4.1.3. Η εκπαιδευτική γλώσσα

Η γλώσσα, ως όργανο διδασκαλίας στα σχολεία, υπήρξε ''αγκάθι'' στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας στις αρχές του 20ου αιώνα μέχρι και μετά τη δεκαετία του '60. Η επικράτηση της δημοτικής ή της καθαρεύουσας ως εκπαιδευτική γλώσσα αποτέλεσε πολιτικό θέμα που εξέγειρε θύελλες αντιδράσεων ανάμεσα στους μεταρρυθμιστές και τους αντιμεταρρυθμιστές της εκπαίδευσης. Το παραπάνω κλίμα διατυπώνεται έντονα στον Τύπο της εποχής, όπου οι αρθρογράφοι των εφημερίδων, ανάλογα με το φρόνημά τους (δηλ. ανάλογα με το αν υποστήριζαν τη δημοτική ή την καθαρεύουσα), δεν δίσταζαν να υποστηρίξουν ή να κατηγορήσουν ολοφάνερα με χαρακτηρισμούς τους δασκάλους και την κυβέρνηση που υπέθαλπε την επικρατούσα γλώσσα κάθε φορά, π.χ.: «*Πταίουν οι τόνοι και τα πνεύματα, πταίει η γλώσσα δια την πνευματικήν μας καθυστέρησιν. Ψεύδος! Πταίουν οι διδάσκαλοι, και απόδειξις ότι αυτοί πταίουν είναι ότι αναλαμβάνουν να ομιλήσουν δια ζητήματα, τα οποία δεν γνωρίζουν, ότι ομιλούν επί θεμάτων εις τα οποία είναι αναρμόδιοι, ότι λέγουν ανοησίας όταν ομιλούν περί εφημερίδος και ότι λέγουν βαρβαρισμούς όταν ομιλούν περί γλώσσης*» (Κυκλαδική, 29.5.1923/582)[116].

Η νομοθεσία των πρώτων δεκαετιών του 20ου αιώνα, που ήταν έργο του κόμματος των Φιλελεύθερων, πρωτεργατών του εκπαιδευτικού δημοτικισμού, καταδεικνύει την εισαγωγή του φιλελεύθερου πνεύματος στο χώρο της εκπαίδευσης· αφήνεται μεγαλύτερη ελευθερία στον τρόπο παραγωγής και διάδοσης των διδακτικών βιβλίων, διευκολύνοντας τη σύνταξη καινούριων αναγνωστικών στη δημοτική γλώσσα, την εισαγωγή ενός καινοτόμου πνεύματος και μίας νέας στάσης απέναντι στη γνώση στο δημοτικό σχολείο[117].

Ο Φίλιππος Δραγούμης, φανατικός υποστηρικτής του δημοτικισμού[118]: «*Είμαι δημοτικιστής, αλλά δεν θα συζητήσω δια …*», «*Ο κ. Φ. Δραγούμης λέγει ότι είναι δημοτικιστής …*», υποστηρίζει ότι θα πρέπει να εισαχθεί η δημοτική γλώσσα ως όργανο διδασκαλία στα δημοτικά σχολεία: «*Οπωσδήποτε όμως οφείλω να δηλώσω, πως και εγώ είμαι ταγμένος με τη γνώμη, ότι πρέπει να εισαχθεί η δημοτική γλώσσα στα δημοτικά σχολεία ως όργανο διδασκαλίας*» (Εθνοσυνέλευση, 8.7.1921)[119].

Την εισαγωγή της δημοτικής στα δημοτικά σχολεία την υποστήριζε σε κάθε του συνέντευξη και αγόρευσή του στη Βουλή, ενώ συναινούσε με τα νομοθετικά διατάγματα και

---

[116] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 251

[117] Φραγκουδάκη, Α. (1979). *Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου – Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*. Αθήνα: Θεμέλιο.

[118] Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 7, Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 9

[119] Επίσημα πρακτικά της ΝΗ΄ Συνεδρίας της Εθνοσυνέλευσης της 8ης Ιουλίου 1921 – Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 9.

τους νόμου που προάσπιζαν το παραπάνω αίτημα. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει σε συνέντευξή του στη «*Δημοκρατία*» (11.2.1926) την αναγκαιότητα της δημοτικής γλώσσας στην κατώτατη εκπαίδευση ως όργανο διδασκαλίας, αφού τα παιδιά πολύ ευκολότερα μπορούν να την ακολουθήσουν λόγω του ότι την ομιλούν στο σπίτι τους, ενώ στις ανώτερες τάξεις, πρέπει να προστεθεί και η καθαρεύουσα ως όργανο διδασκαλίας: «*Η κατώτατη όμως εκπαίδευση, η δημοτική, είναι ανάγκη να στηρίζεται στη γενικά ομιλούμενη δημοτική γλώσσα ως όργανο διδασκαλίας, γιατί είναι η μητρική γλώσσα του παιδιού. Το παιδί τη γνωρίζει ασυναίσθητα από το σπίτι του, για τούτο αυτή αποτελεί τη μόνη σταθερή βάση πάνω στην οποία μπορεί να στηριχθή η κατοπινή πνευματική και ηθική ανάπτυξή του. Από το σχολαρχείον όμως και πέρα, χωρίς να παραμελήται η εκ παραλλήλου εξακολούθηση της καλλιέργειας της δημοτικής, πρέπει να προστεθή ως όργανο διδασκαλίας και η καθαρεύουσα και να διδάσκεται στα κλασικά γυμνάσια κατά βάθος η αρχαία Ελληνική*» (Δραγούμης, 1928: 20). Την άποψή του υιοθέτησε 5 χρόνια αργότερα ο Υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων, Θ. Τουρκοβασίλης, όταν σε Εισηγητική του έκθεση και σε Σχέδιο Νόμου, εισήγαγε το Άρθρο 2 που προέβλεπε ότι: «*Γλώσσα των διδακτικών διά μεν τας τέσσαρας πρώτας τάξεις του δημοτικού σχολείου είναι η κοινή δημοτική, διά δε τας δύο τελευταίας η απλή καθαρεύουσα, απλή τη σύνταξιν και μικροπερίοδος. Γλώσσα των παντός είδους βιβλίων των σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως και των Διδασκαλείων είναι η απλή καθαρεύουσα εκτός των Αναγνωστικών, εις τα οποία περιλαμβάνονται παντοία έργα της Νεοελληνικής λογοτεχνίας*»[120].

Την άποψή του την επαναλαμβάνει και στην αγόρευσή του στη Βουλή σχετικά με τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του Θ. Νικολούδη, όπου λέει πως θα πρέπει να γίνεται χρήση της δημοτικής και στις 6 τάξεις του δημοτικού σχολείου: «*Ως προς το ζήτημα της γλώσσας συμφωνώ στ' ότι στες έξι τάξες της κατώτερης εκπαιδεύσεως όργανο διδασκαλίας πρέπει να είναι η δημοτική, η γλώσσα την οποία ξέρει το παιδί από το σπίτι του*» (Δραγούμης, 1928: 29). Όμως λόγω του ότι όλα τα επιστημονικά βιβλία είναι γραμμένα στην καθαρεύουσα, δεν θα πρέπει να τελειώσει το παιδί το δημοτικό και να μην τη γνωρίζει. Στις τελευταίες τάξεις του δημοτικού θα πρέπει να διδάσκεται η καθαρεύουσα κάποιες ώρες, ώστε οι μαθητές που δεν θα συνεχίσουν στο γυμνάσιο, να είναι σε θέση να διαβάσουν τις εφημερίδες, που είναι γραμμένες στην καθαρεύουσα. Το ίδιο θα πρέπει να ισχύει και στο γυμνάσιο με την άλλη έννοια όμως· να χρησιμοποιείται δηλαδή η καθαρεύουσα ως όργανο διδασκαλίας, αλλά να καλλιεργείται και η δημοτική γλώσσα, με τη μορφή εκθέσεων και αναγνωσμάτων: «*Κοντά στη δημοτικήν έχομε και την καθαρεύουσα, ... στην οποίαν είναι γραμμένα όλα τα επιστημονικά βιβλία, οι νόμοι και το μεγαλίτερο μέρος των εφημερίδων. Το παιδί που θα βγη απ' το δημοτικό σχολείον είναι οπωσδήποτε ανάγκη να έχη ιδέα και της καθαρεύουσας, έστω κι αν δεν*

[120] Φάκελος 23, Υποφάκελος 23.1, Έγγραφο 3

πρόκειται να πάγη στο γυμνάσιο. Αλλά στο δημοτικό σχολείο δεν είναι ποτέ δυατό να μάθουν καλά την καθαρεύουσα. Για τούτο το πολύ πολύ μπορεί στες δυο τελευταίες τάξες του εξατάξιου δημοτικού να διδάξη κανένας εις τα παιδιά τα στοιχεία της γραπτής γλώσσας για να μπορούν ν' αρχίσουν αργότερα, αν θέλουν, μόνα των να παρακολουθούν και τες εφημερίδες και τους νόμους. Επιστημονικές μελέτες δεν θα είναι ποτέ ικανός ο απόφοιτος του δημοτικού σχολείου να κάμη· όχι τόσο εξαιτίας της γλώσσας, παρά της λοιπής μη αρκετής μορφώσεώς του. Γι' αυτό δεν έχω ριζικήν αντίρρηση στον ορισμό τριών ή τεσσάρων ωρών διδασκαλίας της καθαρεύουσας την εβδομάδα στες δυο ανώτερες τάξεις του εξαταξίου δημοτικού σχολείου· αλλά δεν συμφωνώ με το σχέδιο της επιτροπής, που αυξάνει τες ώρες μάταια. Απλώς είναι ανάγκη τα παιδιά να μάθουν ελάχιστα στοιχεία της καθαρεύουσας, χωρίς να τα κουράσωμε και χωρίς ναφαιρέσωμε χρόνο χρήσιμο γι' άλλα μαθήματα θετικώτερα κι ωφελιμώτερα. Θα είχα όμως τη γνώμη, ότι θάπρεπε η δημοτική γλώσσα να καλλιεργήται και στο γυμνάσιο μ' εκθέσεις κι αναγνώσματα. Ας είναι ακόμη η καθαρεύουσα όργανο διδασκαλίας στα γυμνάσια, αλλά να μην παραμελήται και η καλλιέργεια της δημοτικής» (Δραγούμης, 1928: 29-30).

4.2. Εκπαίδευση με σημείο εστίασης τις Νέες Χώρες

Η κατάσταση που αφορούσε τους λειτουργούς της δημοτικής και της μέσης εκπαίδευσης στις Νέες Χώρες, διαμορφώθηκε χρονολογικά από: α) το Βασιλικό Διάταγμα «*Περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών, κλπ*»[121], β) τον Νόμο 402 «*Περί κυρώσεως του από 19 Αυγούστου ε.ε. Β.Δ. «περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών»*»[122], γ) τον Νόμο 577 «*Περί προσαυξήσεων του μισθού και συντάξεως των εν ταις νέαις χώραις λειτουργών της εκπαιδεύσεως κλπ.*»[123], δ) τον Νόμο 1067 «*Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου 402 «περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών»*»[124], ε) τον Νόμο 2145 «*Περί αποδοχών, αδειών και συντάξεως του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής εκπαιδεύσεως*»[125], στ) τον Νόμο 2249 «*Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεών τινων των νόμων 2145 και 1242β΄ «περί δημοτικής εκπαιδεύσεως»*»[126] και ζ) τον Νόμο 2755 «*Περί παροχής προσωρινού επιδόματος εις το διδακτικόν προσωπικόν μέσης και δημοτικής εκπαιδεύσεως*»[127]. Παρακάτω θα αναλυθούν οι βασικότερες διατάξεις των προαναφερθέντων νομοθετημάτων, έτσι ώστε να αποτελέσουν σημείο αναφοράς για τη μετέπειτα παράθεση των πηγών του αρχείου του Φίλιππου Δραγούμη.

---

[121] ΦΕΚ 234/21.8.1914 (Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 249)
[122] ΦΕΚ 348/25.11.1914 (Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 249)
[123] ΦΕΚ 19/15.1.1915 (Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 248)
[124] ΦΕΚ 268/21.11.1917
[125] ΦΕΚ 69/20.3.1920
[126] ΦΕΚ 142/29.6.1920
[127] ΦΕΚ 56/14.4.1922

4.2.1. Βασιλικό Διάταγμα «Περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών, κλπ.» (ΦΕΚ 234/21.8.1914)[128]

Τον Αύγουστο του 1914, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος μαζί με το Υπουργικό Συμβούλιο της κυβέρνησης Βενιζέλου, ψήφισαν το βασιλικό διάταγμα «*Περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών, κλπ.*». Πρόκειται για την πρώτη απόπειρα της ελληνικής κυβέρνησης να θέσει μια βάση πάνω στην οποία θα στηριζόταν ο εκπαιδευτικός μηχανισμός της χώρας, όπου θα συμπεριλάμβανε και τις Νέες Χώρες. Σύμφωνα με το Β.Δ., όλα τα σχολεία δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης[129] των Νέων Χωρών θα παρέμειναν όπως ακριβώς ήταν, μέχρι να γίνουν αλλαγές βάσει νέου Βασιλικού Διατάγματος και ύστερα από πρόταση του εκπαιδευτικού συμβουλίου (Άρθρο 1). Το διδακτικό προσωπικό μπορούσε να διορίζεται στις κενές θέσεις (ή στις θέσεις που δημιουργούνταν) των σχολείων των Νέων Χωρών, και γενικότερα, όλου του Κράτους (Άρθρο 6, εδ. 1), εφόσον πληρούσαν τις προϋποθέσεις που προέβλεπε το Άρθρο 3 του παρόντος Βασιλικού Διατάγματος (Άρθρο 2). Το εν λόγω άρθρο, που έθεσε τα θεμέλια της ιεραρχίας του εκπαιδευτικού προσωπικού που διοριζόταν στις Νέες Χώρες και ιδίως, όπου υπήρχαν ξενόφωνοι συνοικισμοί, δέχτηκε πολλές μεταγενέστερες νομοθετικές τροποποιήσεις. Στις παραπάνω θέσεις μπορούσαν να διορίζονται[130] και όσοι είχαν προϋπηρετήσει για 2 χρόνια σε ισόβαθμη θέση σε σχολεία των Νέων Χωρών, καθώς και οι πρόσφυγες διδάσκαλοι, εφόσον όμως πληρούσαν τις προϋποθέσεις του Άρθρου 3, που αναφέρονται παρακάτω (Άρθρο 5).

Σύμφωνα λοιπόν με το Α΄ Μέρος του Άρθρου 3, ως *γυμνασιάρχες* και *διευθυντές* διδασκαλείων, αναγνωρίζονταν όσοι είχαν τα απαραίτητα από τον νόμο προσόντα (εδ. 1). Ως *καθηγητές* αναγνωρίζονταν οι διδάκτορες και οι τελειοδίδακτοι α) της Φιλοσοφικής Σχολής, β) της Θεολογικής Σχολής, γ) της Σχολής των Μαθηματικών και Φυσικών επιστημών ελληνικού ή αναγνωρισμένου αλλοδαπού πανεπιστημίου και δ) της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης που υπηρέτησαν ως καθηγητές σε πλήρες γυμνάσιο ή διδασκαλείο και είχαν 3ετή προϋπηρεσία σε σχολεία της μέσης εκπαίδευσης (εδ. 2). Ως *σχολάρχες* αναγνωρίζονταν οι διδάκτορες και οι τελειοδίδακτοι των προαναφερθέντων σχολών, που υπηρέτησαν σε θέση σχόλαρχου ή διευθυντή ημιγυμνασίου (εδ. 3). Ως *τριτοβάθμιοι ελληνοδιδάσκαλοι* αναγνωρίζονταν α) οι διδάκτορες και οι τελειοδίδακτοι των προαναφερθέντων σχολών που είχαν υπηρετήσει σε σχολεία μέσης εκπαίδευσης για λιγότερο από 3 χρόνια ή υπηρετούσαν

[128] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 249

[129] Ως σχολεία της μέσης εκπαίδευσης θεωρούνται τα γυμνάσια, τα ελληνικά σχολεία, τα διδασκαλεία, τα υποδιδασκαλεία, τα ανώτερα από 6 τάξεις ημιγυμνάσια, παρθεναγωγεία και 3αστικές σχολές (εδ. 7, άρθρο 1).

[130] Με αίτηση των οικείων εποπτικών συμβουλίων, μπορούσαν να αποσπώνται στις κενές θέσεις των δημοτικών σχολείων των Νέων Χωρών και δημοδιδάσκαλοι πολυτάξιων σχολείων της Παλαιάς Ελλάδας, παίρνοντας επιμίσθιο 30 δραχμές (Άρθρο 12, εδ. 1).

σε ημιγυμνάσια και ελληνικά σχολεία (εδ. 3), καθώς και β) οι τελειόφοιτοι των προαναφερθέντων σχολών που είχαν 10ετή προϋπηρεσία ως καθηγητές πλήρους γυμνασίου ή ως διευθυντές ημιγυμνασίου ή ως σχολάρχες (εδ. 4). Ως *δευτεροβάθμιοι ελληνοδιδάσκαλοι* αναγνωρίζονταν οι τελειόφοιτοι των προαναφερθέντων σχολών που δεν είχαν τα προσόντα που αναφέρονται για τους τριτοβάθμιους ελληνοδιδασκάλους (εδ. 4). Ως *πρωτοβάθμιοι ελληνοδιδάσκαλοι* αναγνωρίζονταν όσοι είχαν απολυτήριο δημόσιου ή άλλου αναγνωρισμένου γυμνασίου και υπηρετούσαν σε σχολεία της μέσης εκπαίδευσης (εδ. 5).

Συνεχίζοντας με το Β΄ Μέρος του ίδιου άρθρου, ως *καθηγητές της γαλλικής γλώσσας* και *διδάσκαλοι της ωδικής*, του *τετραχόρδου*, της *εκκλησιαστικής μουσικής*, της *καλλιγραφίας*, της *ιχνογραφίας* και της *γυμναστικής*, αναγνωρίζονταν όσοι είχαν τα απαιτούμενα από τον νόμο προσόντα, αλλά και όσοι υπηρέτησαν σε αυτές τις θέσεις για 6 χρόνια. Όσοι είχαν λιγότερη προϋπηρεσία, μπορούσαν να διατηρήσουν τη θέση τους μέχρι να εξεταστούν και να αναγνωριστούν ως μόνιμοι (εδ. 8). Συγκεκριμένα, ως *καθηγητές της γαλλικής γλώσσας* αναγνωρίζονταν όσοι είχαν πτυχίο από το τμήμα γαλλικών σπουδών της γαλλικής αρχαιολογικής σχολής της Αθήνας (εδ. 9). Ως *υποδιευθύντριες διδασκαλείων* και *διευθύντριες αστικών σχολείων* ή *ανώτερων παρθεναγωγείων* αναγνωρίζονταν όσες έχουν πτυχίο διδασκάλισσας και 5ετή προϋπηρεσία σε θέση διευθύντριας ανώτερου 8τάξιου παρθεναγωγείου ή 3ετή προϋπηρεσία σε θέση διευθύντριας ή υποδιευθύντριας διδασκαλείου θηλέων (εδ. 10). Ως *καθηγήτριες νηπιαγωγικών*, αναγνωρίζονταν όσες είχαν πτυχίο νηπιαγωγού και 5ετή προϋπηρεσία ως διδασκάλισσα νηπιαγωγικών μαθημάτων σε διδασκαλείο ή υποδιδασκαλείο θηλέων (εδ. 11).

Όσον αφορά το Γ΄ Μέρος του ίδιου άρθρου, ως *δημοδιδάσκαλοι* αναγνωρίζονταν όσοι είχαν πτυχίο δημοδιδασκάλου ή απολυτήριο αυτοτελούς διδασκαλείου των Νέων Χωρών ή του εξωτερικού (εδ. 12). Ως *διευθυντές πεντατάξιων* και *εξατάξιων δημοτικών σχολείων*, αναγνωρίζονταν όσοι υπηρέτησαν σε θέση διευθυντή ημιγυμνασίου ή εξατάξιου αστικού σχολείου για 2 χρόνια και αφομοιώνονται σε εκείνους που αναγνωρίστηκαν ως τέτοιοι κατόπιν εξετάσεων (εδ. 12). Ως *πρωτοβάθμιοι δημοδιδάσκαλοι* αναγνωρίζονταν όσοι υπηρέτησαν ως διευθυντές 7τάξιων Μουσουλμανικών σχολείων στην Κρήτη, και πιο συγκεκριμένα των Χανίων, του Ρεθύμνου και του Ηρακλείου (εδ. 23). Ως *δευτεροβάθμιοι δημοδιδάσκαλοι* αναγνωρίζονταν α) όσοι είχαν απολυτήριο μη αυτοτελούς διδασκαλείου με βαθμό «Άριστα» (εδ. 13), β) όσοι είχαν απολυτήριο δημόσιου ή άλλου αναγνωρισμένου γυμνασίου ή του Κεντρικού Παρθεναγωγείου Θεσσαλονίκης και 10ετή προϋπηρεσία σε θέση διευθυντή πολυτάξιου σχολείου (εδ. 14) και γ) όσες διετέλεσαν διευθύντριες των Μουσουλμανικών σχολείων της Κρήτης (εδ. 23). Ως *τριτοβάθμιοι δημοδιδάσκαλοι*, αναγνωρίζονταν α) όσοι είχαν απολυτήριο μη αυτοτελούς διδασκαλείου με βαθμό «Λίαν Καλώς» και «Καλώς» (εδ. 13) και β) όσοι είχαν απολυτήριο από τα ιεροδιδασκαλεία της

Κρήτης και της Σάμου, καθώς και του διδασκαλείου Κεστορατίου, όπου μπορούσαν να προαχθούν σε ανώτερες βαθμίδες ύστερα από συμπληρωματική εκπαίδευση και κατόπιν εξετάσεως (εδ. 14).

Σύμφωνα με το Δ΄ Μέρος του Άρθρου 3, ως *πρωτοβάθμιοι υποδιδάσκαλοι* αναγνωρίζονταν α) όσοι είχαν απολυτήριο των υποδιδασκαλείων Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου, οι οποίοι μπορούσαν να προαχθούν σε τριτοβάθμιους δημοδιδάσκαλους αν είχαν βαθμό «Άριστα» και αν πετύχαιναν σε εξετάσεις ύστερα από συμπληρωματική εκπαίδευση (εδ. 15), β) όσοι δεν είχαν απολυτήριο δημόσιου ή άλλου αναγνωρισμένου γυμνασίου και είχαν καταφέρει να αναγνωριστούν στην Κρήτη ως οριστικοί διδάσκαλοι κατόπιν εξετάσεων (εδ. 15), γ) οι διδάσκαλοι των θρησκευτικών (εδ. 23) και δ) όσοι αναγνωρίστηκαν (άνδρες και γυναίκες) στην Κρήτη, κατόπιν εξετάσεων, ως Μουσουλμάνοι διδάσκαλοι με βαθμό «Άριστα» (εδ. 24). Ως *δευτεροβάθμιοι υποδιδάσκαλοι* αναγνωρίζονταν όσοι είχαν αναγνωριστεί στην Κρήτη, κατόπιν εξετάσεων, ως υποδιδάσκαλοι α΄ και β΄ βαθμού και είχαν απολυτήριο β΄ ή γ΄ τάξης 4τάξιου ή αντίστοιχης τάξης 5τάξιου και 6τάξιου γυμνασίου ή όσοι είχαν απολυτήριο 8τάξιου, τουλάχιστον, παρθεναγωγείου (εδ. 16). Ως *τριτοβάθμιοι υποδιδάσκαλοι* αναγνωρίζονταν όσοι είχαν αναγνωριστεί, κατόπιν εξετάσεων, στην Κρήτη α) ως υποδιδάσκαλοι γ΄ και δ΄ βαθμού, ή ως προσωρινοί διδάσκαλοι και είχαν απολυτήριο κατώτερων τάξεων γυμνασίου ή αντίστοιχων τάξεων παρθεναγωγείου ή απολυτήριο ιερατικής σχολής ή ελληνικού σχολείου (εδ. 17) και β) ως Μουσουλμάνοι διδάσκαλοι με βαθμό «Πάνυ Καλώς» και «Καλώς» (εδ. 24).

Συνεχίζοντας στο Ε΄ Μέρος του Άρθρου 3, ως *νηπιαγωγοί* αναγνωρίζονταν όσες είχαν πτυχίο νηπιαγωγού ή απολυτήριο του υποδιδασκαλείου θηλέων Θεσσαλονίκης (εδ. 20).

Τελειώνοντας με την ιεραρχία του διδακτικού και εποπτικού προσωπικού, το Άρθρο 10 προέβλεπε την αναγνώριση ως επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων, ύστερα από πρόταση του εκπαιδευτικού συμβουλίου α) όσων υπηρέτησαν στην Κρήτη και τις άλλες Νέες Χώρες ως επιθεωρητές δημοτικών σχολείων πριν την προσάρτησή τους στο Ελληνικό Κράτος και β) όσων είχαν βεβαίωση 2ετών παιδαγωγικών σπουδών στην Εσπερία ή είχαν απολυτήριο διδασκαλείου και 3ετή προϋπηρεσία ως επιθεωρητές.

Αναφορικά με τους μισθούς των λειτουργών της εκπαίδευσης, το Βασιλικό Διάταγμα προέβλεπε: α) ο μισθός των υποδιευθυντριών διδασκαλείων και των διευθυντριών αστικών σχολείων ή ανώτερων παρθεναγωγείων να κυμαίνεται στις 200 δραχμές τον μήνα (εδ. 10), β) ο μισθός των καθηγητριών των νηπιαγωγικών να κυμαίνεται στις 200 δραχμές τον μήνα (εδ. 11), γ) ο μισθός των νηπιαγωγών να κυμαίνεται στις 90 δραχμές τον μήνα (εδ. 20), δ) ο μισθός των διευθυντριών των πρακτικών σχολών θηλέων να κυμαίνεται στις 150 δραχμές τον μήνα (εδ. 22), ε) ο μισθός των τακτικών διδασκαλισσών των οικιακών έργων να κυμαίνεται

στις 100 δραχμές τον μήνα (εδ. 22) και στ) ο μισθός των έκτακτων διδασκαλισσών των οικιακών έργων να κυμαίνεται στις 60 δραχμές τον μήνα με ένα επιμίσθιο 25 δραχμών τον μήνα (εδ. 22). Οι υπόλοιποι λειτουργοί της εκπαίδευσης θα εξακολουθούσαν να λαμβάνουν τους μισθούς που έπαιρναν στην Παλαιά Ελλάδα, καθώς και τις προβλεπόμενες προσαυξήσεις που δικαιούνταν από τον Νόμο, σύμφωνα με την προϋπηρεσία τους (Άρθρο 4, εδ. 1), η οποία εξακριβωνόταν από τον οικείο επιθεωρητή (Άρθρο 4, εδ. 2).

Όσον αφορά τη συνταξιοδότηση: όσοι αναγνωρίζονταν ως λειτουργοί της εκπαίδευσης βάσει του Άρθρου 3 του παρόντος Βασιλικού Διατάγματος, περιλαμβάνονταν στον νόμο περί σύνταξης και είχαν το δικαίωμα να προσμετρηθεί και η προϋπηρεσία που είχαν, πριν τον διορισμό τους στις εν λόγω θέσεις των Νέων Χωρών (Άρθρο 7, εδ. 1). Δεν αναγνωριζόταν όμως η προϋπηρεσία των υποδιδασκάλων και του προσωπικού των πρακτικών σχολών θηλέων (εδ. 2).

Τα έξοδα των σχολείων των Νέων Χωρών, οι μισθοί του διδακτικού προσωπικού, καθώς και τα ποσά για συντήρηση των σχολείων, επιβάρυναν το Κράτος και το δημόσιο ταμείο, ενώ για την αποπληρωμή τους εκδίδονταν εντάλματα πληρωμής και εγκρίνονταν πιστώσεις από τις γενικές διοικήσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, Κρήτης, νησιών του Αιγαίου και της Σάμου (Άρθρο 8).

4.2.2. Νόμος 402 «Περί κυρώσεως του από 19 Αυγούστου ε.ε. Β.Δ. «περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών»» (ΦΕΚ 348/25.11.1914)[131]

Ο Νόμος 402 επικύρωνε ουσιαστικά το Βασιλικό Διάταγμα που προηγήθηκε (Άρθρο 1), επιφέροντας ωστόσο κάποιες αλλαγές και προσθήκες στις διατάξεις του.

Πιο συγκεκριμένα, το Άρθρο 2 του παρόντος Νόμου, περιλάμβανε όλες τις τροποποιήσεις που αφορούσαν το Άρθρο 3 του Βασιλικού διατάγματος. Αναλυτικότερα, ως *καθηγητές* αναγνωρίζονταν και όσοι από τις προαναφερθέντες σχολές (βλ. Βασιλικό Διάταγμα …, παρ. 2) ήταν διδάκτορες και τελειοδίδακτοι και είχαν 3ετή προϋπηρεσία ως καθηγητές σε πλήρη γυμνάσια ή διδασκαλεία, ή είχαν τουλάχιστον 3ετή προϋπηρεσία σε ημιγυμνάσια της Κρήτης (εδ. 1). Όσοι δε από αυτούς υπηρέτησαν ως σχολάρχες ή διευθυντές ημιγυμνασίου, τότε αναγνωρίζονταν ως *σχολάρχες* (εδ. 1). Ακόμη, ως *καθηγητές* ή *ελληνοδιδάσκαλοι* ανάλογα με τα προσόντα που είχαν, αναγνωρίζονταν και οι καθηγητές και οι διδάσκαλοι του Ιεροδιδασκαλείου της Σάμου, που μέχρι τότε συντηρούνταν από το σύλλογο Μικρασιατών της Ανατολής και διορίζονταν είτε στο Διδασκαλείο της Σάμου, είτε σε άλλα διδασκαλεία ή σχολεία της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης (εδ. 2). Στην

[131] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 249

κατηγορία των *δευτεροβάθμιων δημοδιδασκάλων* προστέθηκαν και όσοι είχαν βεβαίωση προαγωγής και φοίτησης στην ανώτατη τάξη αυτοτελούς διδασκαλείου (εδ. 3), ενώ στην κατηγορία των *τριτοβάθμιων δημοδιδασκάλων* προστέθηκαν και όσοι αναγνωρίστηκαν στην Κρήτη, κατόπιν εξετάσεων, ως οριστικοί διδάσκαλοι (άντρες και γυναίκες), οι οποίοι όμως δεν είχαν τη δυνατότητα να προαχθούν στην ανώτερη βαθμίδα (εδ. 3). Δεν αναγνωρίζονται πια ως *πρωτοβάθμιοι υποδιδάσκαλοι* όσοι αναγνωρίστηκαν στην Κρήτη, κατόπιν εξετάσεων, ως οριστικοί διδάσκαλοι και δεν έχουν απολυτήριο δημόσιου ή άλλου αναγνωρισμένου γυμνασίου (εδ. 4). Το Άρθρο 2 ολοκληρώνεται με την προσθήκη ενός εδαφίου που αφορά τη λειτουργία των νηπιαγωγείων, κατά το οποίο αν τα νήπια δεν υπερέβαιναν τα 80, τότε θα διοριζόταν μια νηπιαγωγός σε κάθε νεοσύστατο νηπιαγωγείο, ενώ αν τα υπερέβαιναν, θα διοριζόταν και δεύτερη νηπιαγωγός. Στην περίπτωση που τα νήπια ήταν λιγότερα από 30, τότε δεν θα συνίστανται νέα νηπιαγωγεία, αλλά θα φοιτούσαν σε ένα μικρό τμήμα των δημοτικών σχολείων και κατά προτίμηση, των θηλέων (εδ. 6).

Το Άρθρο 5 προσθέτει στο Άρθρο 10 του Βασιλικού Διατάγματος, που αφορά τους επιθεωρητές, όσους διετέλεσαν για ένα τουλάχιστον σχολικό έτος ως διευθυντές ή διδάσκαλοι σε υποδιδασκαλεία, εφόσον πέρασαν επιτυχώς τις προβλεπόμενες διευθυντικές εξετάσεις και δεν είχαν ηλικία ανώτερη των 45 ετών (εδ. 5).

4.2.3. Νόμος 577 «Περί προσαυξήσεων του μισθού και συντάξεως των εν ταις νέαις χώραις λειτουργών της εκπαιδεύσεως κλπ.» (ΦΕΚ 19/15.1.1915)

Με το Άρθρο 1 αναγνωρίστηκαν οριστικά ως λειτουργοί της εκπαίδευσης, όλοι οι διορισμένοι στις κενές ή νέες θέσεις των σχολείων των Νέων Χωρών, καθώς και αυτοί που υπηρέτησαν σε εκείνες πριν την κατάληψή τους από την Ελλάδα, υπαγόμενοι στις προσαυξήσεις του μισθού τους, όπως πρόσταζε ο ελληνικός νόμος (εδ. 1). Την προϋπηρεσία των λειτουργών της εκπαίδευσης εξακρίβωνε ο οικείος επιθεωρητής για τη δημοτική εκπαίδευση και ο οικείος γενικός επιθεωρητής για τη μέση (Άρθρο 2).

Στις προσαυξήσεις μισθού συμπεριλαμβάνονταν και οι πτυχιούχοι διδάσκαλοι της γυμναστικής των σχολείων της μέσης εκπαίδευσης, εκτός από αυτούς που υπηρετούσαν στα διδασκαλεία, και εξομοιώνονταν με τους δευτεροβάθμιους ελληνοδιδασκάλους στον μισθό και τις προσαυξήσεις που λάμβαναν. Η αύξηση του μισθού τους συνεχιζόταν για 3 5ετίες, συνυπολογισμένης της προϋπηρεσίας τους, εφόσον δεν ξεπερνούσε τις 2 5ετίες (Άρθρο 7).

Τέλος, οι ελληνοδιδάσκαλοι που προάχθηκαν σε σχολάρχες λάμβαναν τον μισθό που έπαιρναν ως ελληνοδιδάσκαλοι, ενώ οι προσαυξήσεις τους γίνονταν πάνω στον μισθό του ελληνοδιδάσκαλου και όχι του σχολάρχη (Άρθρο 8).

4.2.4. Νόμος 1067 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου 402 «περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών»» (ΦΕΚ 268/21.11.1917)

Ο Νόμος 1067 περιλαμβάνει τροποποιήσεις του Νόμου 402 (ΦΕΚ 348/25.11.1914) και κατ' επέκταση του Βασιλικού Διατάγματος (ΦΕΚ 234/21.8.1914).

Πιο συγκεκριμένα, το Άρθρο 1 του παρόντος Νόμου τροποποιεί τις διατάξεις του 3ου Άρθρου του Βασιλικού Διατάγματος και κατ' επέκταση του 2ου Άρθρου του Νόμου 402. Αναλυτικότερα, στις σχολές από τις οποίες αποφοιτούσαν οι διδάκτορες, οι τελειοδίδακτοι και οι τελειόφοιτοι, προστέθηκε και η θεολογική σχολή του Σταυρού, ενώ δεν θα είχαν πια οι τελειοδίδακτοι το δικαίωμα να προάγονται σε γυμνασιάρχες (εδ. 2).

Αναφορικά με την ιεραρχία των λειτουργών της εκπαίδευσης, όσοι διδάκτορες των προαναφερθέντων σχολών είχαν αναγνωριστεί ως σχολάρχες ή ως τριτοβάθμιοι ελληνοδιδάσκαλοι και είχαν συμπληρώσει 3ετή προϋπηρεσία σε ελληνικό σχολείο ή ημιγυμνάσιο ή 6τάξιο γυμνάσιο ή ανώτερο παρθεναγωγείο, μπορούσαν να προαχθούν σε *καθηγητές* (εδ. 3). Όσοι ήταν τελειόφοιτοι των προαναφερθέντων σχολών και είχαν τουλάχιστον 15ετή προϋπηρεσία σε θέση καθηγητή πλήρους γυμνασίου αναγνωρίζονταν ως *καθηγητές* (εδ. 4), ενώ στην κατηγορία των *σχολαρχών* προστέθηκαν όσοι είχαν τουλάχιστον 15ετή προϋπηρεσία σε θέση διευθυντή ημιγυμνασίου ή σχολάρχη (εδ. 4). Ως *τριτοβάθμιοι ελληνοδιδάσκαλοι* αναγνωρίστηκαν όσοι τελειόφοιτοι των προαναφερθέντων σχολών είχαν τουλάχιστον 10ετή προϋπηρεσία σε θέση καθηγητή πλήρους γυμνασίου ή διευθυντή ημιγυμνασίου ή σχόλαρχου, ενώ οι υπόλοιποι αναγνωρίστηκαν ως *δευτεροβάθμιοι ελληνοδιδάσκαλοι* (εδ. 4). Στην κατηγορία των δευτεροβάθμιων ελληνοδιδασκάλων προστέθηκαν και όσοι είχαν απολυτήριο δημόσιου ή άλλου αναγνωρισμένου γυμνασίου και είχαν βεβαίωση διετούς τουλάχιστον σπουδής σε Πανεπιστήμιο ή είχαν πάνω από 20 χρόνια προϋπηρεσία (εδ. 5). Ως *πρωτοβάθμιοι δημοδιδάσκαλοι* αναγνωρίστηκαν πλέον όσοι είχαν απολυτήριο αυτοτελούς διδασκαλείου των νέων χωρών ή του εξωτερικού και είχαν 10ετή, τουλάχιστον, προϋπηρεσία (συνολικά), διετέλεσαν για 2 χρόνια διευθυντές ημιγυμνασίου ή 6τάξιων και 5τάξιων αστικών σχολών ή υπηρέτησαν για 5 χρόνια ως διευθυντές 4τάξιων αστικών σχολών και αφομοιώθηκαν σε εκείνους που αναγνωρίστηκαν κατόπιν εξετάσεων ως διευθυντές[132] 5τάξιων και 6τάξιων δημοτικών σχολείων (εδ. 7). Οι υπόλοιποι από αυτούς που είχαν βαθμό πτυχίου «Καλώς» και 15ετή προϋπηρεσία, αναγνωρίστηκαν ως *δευτεροβάθμιοι δημοδιδάσκαλοι*, ενώ όσοι είχαν βαθμό τουλάχιστον «Λίαν Καλώς», αναγνωρίστηκαν ως πρωτοβάθμιοι δημοδιδάσκαλοι (εδ. 7). Ως δευτεροβάθμιοι δημοδιδάσκαλοι αναγνωρίστηκαν και όσες είχαν πτυχίο διδασκάλισσας από το Κεντρικό Παρθεναγωγείο Θεσσαλονίκης (εδ. 8).

[132] Εφόσον διορίζονται ως διευθυντές 5τάξιων και 6τάξιων δημοτικών σχολείων θα λαμβάνουν το εικοσάδραχμο κάθε μήνα (εδ. 7).

Ως *τριτοβάθμιοι δημοδιδάσκαλοι* αναγνωρίστηκαν πλέον και α) όσοι είχαν απολυτήριο από το Ζαρίφειο διδασκαλείο θηλέων της Φιλιππούπολης, των Αρχιγένειων διδασκαλείων θηλέων των Επιβάτων (κωμόπολη) της Θράκης, του Ζάππειου Παρθεναγωγείου της Ανδριανούπολης, του Ιωακείμειου Παρθεναγωγείου της Κωνσταντινούπολης και των ανώτερων Παρθεναγωγείων του Μοναστηρίου και των Σερρών (εδ. 9), αλλά και β) όσοι είχαν πτυχίο των υποδιδασκαλείων Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου με βαθμό «Άριστα» ή «Λίαν Καλώς» και 5ετή προϋπηρεσία ως διευθυντές κοινού δημοτικού σχολείου, αλλά συνολικά 10ετή προϋπηρεσία. Οι υπόλοιποι αναγνωρίστηκαν ως πρωτοβάθμιοι υποδιδάσκαλοι με δυνατότητα προαγωγής, κατόπιν εξετάσεως, σε τριτοβάθμιους δημοδιδασκάλους (εδ. 12).

Σύμφωνα με το εδ. 14 του Άρθρου 1, όλοι οι υποδιδάσκαλοι ανεξαρτήτου βαθμού, που είχαν βεβαίωση παρακολούθησης μαθημάτων αυτοτελούς διδασκαλείου, προάγονταν στον αμέσως ανώτερο βαθμό.

Αναφορικά με τη μισθοδοσία των λειτουργών της εκπαίδευσης στις Νέες Χώρες, όσοι αποφοίτησαν από τα διδασκαλεία από το 1914 και εξής και υπηρετούσαν σε πλήρη ή κοινά δημοτικά σχολεία σε ξενόφωνους συνοικισμούς της Μακεδονίας και της Ηπείρου, θα λάμβαναν επίδομα 50 δραχμές -όσοι είχαν βαθμό «Άριστα»-, 40 δραχμές – όσοι είχαν βαθμό «Λίαν Καλώς»- και 30 δραχμές – όσοι είχαν βαθμό «Καλώς», ανεξάρτητα από το αν είχαν συμπληρώσει 5ετή προϋπηρεσία ή είχαν προαχθεί κατόπιν εξετάσεων (εδ. 25). Οι λειτουργοί της μέσης εκπαίδευσης όλων των βαθμών που υπηρετούσαν στη Μακεδονία και την Ήπειρο, θα λάμβαναν το μήνα ως επίδομα το 20% του μηνιαίου τους μισθού (εδ. 26).

Ο νόμος 1067 πρόσθεσε 2 άρθρα στον Νόμο 402 σχετικά με επιπλέον επιδόματα που θα δικαιούνταν όλοι οι λειτουργοί της μέσης και δημοτικής εκπαίδευσης και υπηρετούσαν σε περιοχές ξενόφωνων συνοικισμών, ή περιοχές όπου διενεργούνταν πολεμικές επιχειρήσεις. Το επίδομα αυτό ανερχόταν στο 50% του μηνιαίου τους μισθού, εκτός του μισθού και των νόμιμων – λόγω προϋπηρεσίας- προσαυξήσεών τους. Τα δημοτικά σχολεία και τα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης που αναγνωρίζονταν ότι ανήκαν στις προαναφερθείσες περιπτώσεις, καθορίζονταν κατόπιν προτάσεως του εκπαιδευτικού συμβουλίου και ύστερα από απόφαση του Υπουργού (εδ. 28-31).

4.2.5. Νόμος 2145 «Περί αποδοχών, αδειών και συντάξεως του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής εκπαιδεύσεως» (ΦΕΚ 69/20.3.1920)

Ο νόμος 2145 αποτέλεσε τον πρώτο νόμο που τοποθετούσε ξεκάθαρα την ισχύουσα κατάσταση στην εκπαίδευση εκείνη την εποχή. Περιλάμβανε συγκεκριμένες διατάξεις που αφορούσαν α) το διδακτικό προσωπικό της δημοτικής εκπαίδευσης, β) τις αποδοχές του, γ) τις κανονικές, εκπαιδευτικές και αναρρωτικές άδειές του και δ) τη συνταξιοδότησή του. Λόγω της σύγχυσης που προκαλούσαν τα προηγούμενα νομοθετήματα σχετικά με το

διδακτικό προσωπικό και τη γενικότερη εκπαιδευτική κατάσταση, αλλά κυρίως, εξαιτίας της παρέμβασης της Κοινωνίας των Εθνών στα ελληνικά πράγματα, με σκοπό την προστασία των ξενοφώνων που εξακολουθούσαν να διαβιώνουν στην ελληνική Μακεδονία μετά τη συνθήκη του Νεϊγύ (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 36), ήταν πλέον επιτακτική ανάγκη η κυβέρνηση Βενιζέλου, να ψηφίσει νόμο με τον οποίο θα έθετε ξεκάθαρα ποιο ήταν το ισχύον εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα (ιδίως όσον αφορούσε τη δημοτική-στοιχειώδη εκπαίδευση).

Αρχίζοντας με το Κεφάλαιο Α΄ και Άρθρο 1, το διδακτικό προσωπικό των σχολείων της Δημοτικής Εκπαίδευσης αποτελούνταν από α) τους *δημοδιδάσκαλους*, β) τις *δημοδιδασκάλισσες*, γ) τους *νηπιαγωγούς* και δ) τους *υποδιδασκάλους* (εδ. 1), ενώ οι *επιθεωρητές* αποτελούσαν το κατώτερο εποπτικό προσωπικό των σχολείων της Δημοτικής Εκπαίδευσης (εδ. 2). Συνεχίζοντας με το Άρθρο 2, οι δημοδιδάσκαλοι και των δύο φύλων που υπηρετούσαν με βαθμό και μισθό δημοδιδασκάλου/δημοδιδασκάλισσας, διαβαθμίζονταν σε 3 τάξεις: α΄, β΄ και γ΄ τάξη (εξαιρούνταν οι προσωρινοί δημοδιδάσκαλοι/δημοδιδασκάλισσες) (εδ. 1). Οι *δημοδιδάσκαλοι α΄ τάξης* αποτελούσαν το ¼ του συνόλου των δημοδιδασκάλων που υπηρετούσαν στο Κράτος, ενώ της *β΄ τάξης* αποτελούσαν το άλλο ¼. Τα 2/4 που απέμεναν, το αποτελούσαν οι δημοδιδάσκαλοι *γ΄ τάξης*. Το ίδιο συνέβαινε και με τις δημοδιδασκάλισσες, που αφορούσε το σύνολο των δημοδιδασκαλισσών που υπηρετούσαν στο Κράτος. Σε αυτούς/αυτές που αποτελούσαν το ¼ της α΄ τάξης, δεν συνυπολογίζονταν εκείνοι που είχαν 25η προϋπηρεσία και ανήκαν στη συγκεκριμένη τάξη, καθώς και σε εκείνους που αποτελούσαν το ¼ της β΄ τάξης, δεν συνυπολογίζονταν εκείνοι που είχαν κριθεί *στάσιμοι* της εν λόγω τάξης (εδ. 2).

Οι πρωτοδιοριζόμενοι δημοδιδάσκαλοι και των δύο φύλων, άρχιζαν να υπηρετούν ως *δημοδιδάσκαλοι γ΄ τάξης*, ενώ η ανέλιξή τους σε ανώτερες βαθμίδες καθοριζόταν με τα χρόνια προϋπηρεσία τους. Πιο συγκεκριμένα α) οι άντρες δημοδιδάσκαλοι γ΄ τάξης προάγονταν σε δημοδιδασκάλους *β΄ τάξης* ύστερα από 8ετή προϋπηρεσία, ενώ οι γυναίκες ύστερα από 6ετή προϋπηρεσία και β) οι άντρες δημοδιδάσκαλοι β΄ τάξης προάγονταν σε δημοδιδασκάλους *α΄ τάξης* ύστερα από 8ετή προϋπηρεσία, ενώ οι γυναίκες ύστερα από 6ετή προϋπηρεσία (εδ. 3). Οι προαγωγές των δημοδιδασκάλων καθορίζονταν ανάλογα με τις εκπαιδευτικές περιφέρειες από τα ανώτερα περιφερειακά εποπτικά συμβούλια. Μέχρι όμως να συσταθούν αυτά, οι προαγωγές εγκρίνονταν μέσα στον Αύγουστο κάθε έτους από τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Παιδείας, ύστερα από πρόταση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο κατάρτιζε τον πίνακα με τους προτεινόμενους προς προαγωγή δημοδιδασκάλους[133] μέσα στον Ιούνιο μαζί με μια έκθεση αιτιολόγησής του (εδ.

[133] Στους οποίους δεν περιλαμβάνονταν όσοι είχαν κριθεί στάσιμοι (εδ. 5).

4). Το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο έπρεπε να επιλέξει το ¼ από αυτούς για κάθε κατηγορία προαγωγής, με σειρά προτεραιότητας από τον αρχαιότερο σε προϋπηρεσία (εδ. 5).

Συνεχίζοντας στο Κεφάλαιο Β΄ του νόμου 2145, και πιο συγκεκριμένα στο Άρθρο 3, αναφέρονται οι αποδοχές του προσωπικού της Δημοτικής Εκπαίδευσης. Πιο αναλυτικά, ο αρχικός μηνιαίος μισθός των δημοδιδασκάλων που υπηρετούσαν σε πλήρη δημοτικά σχολεία και σε κοινά δημοτικά σχολεία που βρίσκονταν σε ξενόφωνους συνοικισμούς, ήταν 240 δραχμές για τους δημοδιδασκάλους γ΄ τάξης, 320 δραχμές για τους δημοδιδασκάλους β΄ τάξης και 400 δραχμές για τους δημοδιδασκάλους α΄ τάξης (εδ. 1). Για τις δημοδιδασκάλισσες ο αρχικός μηνιαίος μισθός ήταν 240 δραχμές της γ΄ τάξης, 280 δραχμές της β΄ τάξης και 320 της α΄ τάξης (εδ. 1). Οι νηπιαγωγοί α΄ τάξης[134] λάμβαναν 240 δραχμές το μήνα, ενώ ο μισθός των δημοδιδάσκαλων που υπηρετούσαν σε κοινά δημοτικά σχολεία που δεν βρίσκονταν σε ξενόφωνους συνοικισμούς, των νηπιαγωγών β΄ τάξης και των πρωτοβάθμιων υποδιδασκάλων και των δύο φύλων, ήταν 180 δραχμές (εδ. 1). Τέλος, οι δευτεροβάθμιοι υποδιδάσκαλοι και των δύο φύλων λάμβαναν μηνιαίο μισθό 170 δραχμές και οι τριτοβάθμιοι 160 δραχμές (εδ. 1). Η αύξηση του αρχικού μισθού των δημοδιδασκάλων και των νηπιαγωγών (α΄ και β΄ τάξης) που αφορούσε τον βαθμό στον οποίο βρίσκονταν κάθε φορά, αυξανόταν κάθε 3ετία κατά 20 δραχμές τον μήνα, με ανώτατο όριο τις 3 3ετίες μέχρι την προαγωγή τους στον επόμενο βαθμό (εδ. 3). Όσον αφορούσε τις δημοδιδασκάλισσες ίσχυε το παραπάνω, με ανώτατο όριο τις 2 3ετίες (εδ. 3), ενώ ο αρχικός μισθός των υποδιδασκάλων αυξανόταν κατά 10% του αρχικού τους μισθού ανά 3ετία, με ανώτατο όριο τις 3 3ετίες μέχρι την προαγωγή τους στον επόμενο βαθμό (εδ. 3). Οι αυξήσεις του αρχικού μισθού που προαναφέρθηκαν, έπαυαν να ισχύουν από τη στιγμή που ο εκπαιδευτικός προαγόταν στον επόμενο βαθμό (εδ. 4). Μετά τη συμπλήρωση 15ετούς, 20ετούς και 25ετούς προϋπηρεσίας, ο μισθός των λειτουργών της εκπαίδευσης αυξανόταν[135] αθροιστικά[136] κατά 20 δραχμές μηνιαίως σε όλους τους δημοδιδασκάλους (και των δύο φύλων) και τους νηπιαγωγούς (και των δύο τάξεων), ενώ ο μισθός όλων των υποδιδασκάλων (και των δύο φύλων) αυξανόταν κατά 15 δραχμές τον μήνα (εδ. 5). Αναφορικά με τους προσωρινά διοριζόμενους εκπαιδευτικούς, ο μισθός των δημοδιδασκάλων (και των δύο φύλων) που ήταν απόφοιτοι γυμνασίου έφτανε τις 200 δραχμές, ενώ των υποδιδασκάλων[137] (και των δύο

[134] Οι τάξεις των νηπιαγωγών διακρίνονταν ως εξής: ως νηπιαγωγοί α΄ τάξης αναγνωρίζονταν όσοι είχαν πτυχίο από κάποιο Διδασκαλείο νηπιαγωγών και όσοι αναγνωρίζονταν ως ισόβαθμοι προς αυτούς και υπηρετούσαν σε κάποιο νηπιαγωγείο κανονικά, ενώ ως νηπιαγωγοί β΄ τάξης αναγνωρίζονταν όσοι υπηρετούσαν ως προσωρινοί νηπιαγωγοί (εδ. 2).

[135] Οι αυξήσεις των μισθών των λειτουργών της δημοτικής εκπαίδευσης γίνονταν με Υπουργική απόφαση, ύστερα από πρόταση των οικείων επιθεωρητών και δημοσιεύονταν στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης (Άρθρο 8).

[136] Για παράδειγμα, ένας δημοδιδάσκαλος α΄ τάξης που έπαιρνε αρχικό μισθό 400 δραχμές τον μήνα, μετά από 15 χρόνια προϋπηρεσίας ο μισθός του έφτανε τις 420 δραχμές και μετά από 20 χρόνια έφτανε τις 440 δραχμές. Τέλος, μετά από 25 χρόνια ο μισθός του έφτανε τις 460 δραχμές μηνιαίως (εδ. 6).

[137] Οι προσωρινοί υποδιδάσκαλοι μπορούσαν να διορίζονται σε κοινά σχολεία της Παλαιάς Ελλάδας, εφόσον υπήρχαν ελλείψεις, αλλά δεν δέχονταν ούτε μειώσεις στον μισθό τους, ούτε κρατήσεις για τη συνταξιοδότησή τους (εδ. 8).

φύλων) που είχαν και κατώτερα προσόντα από τους προηγούμενους, ο μισθός τους έφτανε τις 120 δραχμές (εδ. 7). Μια ακόμη κατηγορία διδασκάλων, ήταν οι τραυματίες πολέμου, οι οποίοι μπορούσαν να λαμβάνουν μαζί με τις άλλες αποδοχές που δικαιούνταν, και το επίδομα τραυματία (εδ. 9).

Σύμφωνα με το Άρθρο 4/εδ.1, από την 1η Ιουνίου 1919 ο μηνιαίος μισθός όλων των λειτουργών της Δημοτικής Εκπαίδευσης (και των δύο φύλων) που υπηρετούσαν σε πλήρη και κοινά σχολεία που βρίσκονταν σε ξενόφωνους συνοικισμούς, αυξανόταν εκτός των άλλων νόμιμων προσαυξήσεων: 1) στους δημοδιδασκάλους (και των δύο φύλων) α) κατά 220 δραχμές σε όσους είχαν πάνω από 25 χρόνια προϋπηρεσία, β) κατά 200 δραχμές σε όσους είχαν από 20-25 χρόνια προϋπηρεσία, γ) κατά 180 δραχμές σε όσους είχαν 15-20 χρόνια προϋπηρεσία και δ) κατά 160 δραχμές σε όσους είχαν λιγότερο από 15 χρόνια προϋπηρεσία, 2) στους νηπιαγωγούς α) κατά 160 δραχμές στους α΄ τάξης και β) κατά 125 δραχμές στους β΄ τάξης, 3) στους υποδιδασκάλους (και των δύο φύλων, ανεξαρτήτου βαθμού) α) κατά 150 δραχμές σε όσους είχαν πάνω από 25 χρόνια προϋπηρεσία, β) κατά 135 δραχμές σε όσους είχαν από 20-25 χρόνια προϋπηρεσία, γ) κατά 120 δραχμές σε όσους είχαν 15-20 χρόνια προϋπηρεσία και δ) κατά 105 δραχμές σε όσους είχαν λιγότερο από 15 χρόνια προϋπηρεσία. Οι δημοδιδάσκαλοι που υπηρετούσαν σε κοινά δημοτικά σχολεία που δεν βρίσκονταν σε ξενόφωνους συνοικισμούς, λάμβαναν τον μήνα 105 δραχμές, ενώ οι δημοδιδασκάλισσες 90 δραχμές (εδ. 1). Στην παραπάνω προσαύξηση του μισθού τους συμπεριλαμβάνεται η προϋπηρεσία που είχαν οι λειτουργοί της εκπαίδευσης πριν τη λήψη του πτυχίου τους ως υποδιδάσκαλοι, αλλά και η τυχόν προϋπηρεσία τους ως υποδιδάσκαλοι μετά τη λήψη του πτυχίου τους (εδ. 3).

Το εδ. 2 όριζε ότι ο μισθός των πτυχιούχων δημοδιδασκάλων των Διδασκαλείων, που ορκίστηκαν από το 1914 και εξής και είχαν διοριστεί ως τριτοβάθμιοι δημοδιδάσκαλοι, να κυμαίνεται στις 100 δραχμές, και να δικαιούνται εκτός των νόμιμων προσαυξήσεων (λόγω προϋπηρεσίας), οι άντρες 20 δραχμές επιπλέον επίδομα τον μήνα, ενώ οι γυναίκες 10 δραχμές. Την παραπάνω αύξηση είχαν το δικαίωμα να λαμβάνουν και όσοι υπηρέτησαν στον στρατό κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, εφόσον διορίζονταν μέσα σε 3 μήνες από τη δημοσίευση του παρόντος νόμου.

Οι προσαυξήσεις και τα επιδόματα των λειτουργών της Δημοτικής Εκπαίδευσης λαμβάνονταν μέχρις ότου έφταναν το ανώτατο όριο για την κάθε βαθμίδα. Τα μισθολογικά όρια σύμφωνα με το Άρθρο 4/εδ. 5 ήταν τα εξής: α) 520 δραχμές για τους δημοδιδασκάλους α΄ τάξης, β) 440 δραχμές για τους δημοδιδασκάλους β΄ τάξης, γ) 360 δραχμές για τους δημοδιδασκάλους γ΄ τάξεις, δ) 420 δραχμές για τις δημοδιδασκάλισσες α΄ τάξης, ε) 380 δραχμές για τις δημοδιδασκάλισσες β΄ τάξης, στ) 340 δραχμές για τις δημοδιδασκάλισσες γ΄

τάξης, ζ) 360 δραχμές για τους νηπιαγωγούς α΄ τάξης, η) 300 δραχμές για τους νηπιαγωγούς β΄ τάξης, θ) 300 δραχμές για τους δημοδιδασκάλους και τις δημοδιδασκάλισσες που υπηρετούσαν σε κοινά δημοτικά σχολεία που δεν βρίσκονταν σε ξενόφωνους συνοικισμούς, ι) 279 δραχμές για τους πρωτοβάθμιους υποδιδασκάλους και των δύο φύλων, κ) 266 δραχμές για τους δευτεροβάθμιους υποδιδασκάλους και των δύο φύλων και λ) 253 δραχμές για τους τριτοβάθμιους υποδιδασκάλους και των δύο φύλων.

Το Άρθρο 5/εδ. 1 προέβλεπε μια διαβάθμιση στις τάξεις των δημοδιδασκάλων που βρίσκονταν ήδη σε υπηρεσία. Συγκεκριμένα, όλοι όσοι ήταν πρωτοβάθμιοι δημοδιδάσκαλοι υποβιβάζονταν σε δημοδιδασκάλους β΄ τάξης, ενώ όλοι οι δευτεροβάθμιοι δημοδιδάσκαλοι υποβιβάζονταν στη γ΄ τάξη, προσθέτοντάς τους σε όσους βρίσκονταν ήδη σε εκείνη. Όσον αφορούσε τις δημοδιδασκάλισσες, υποβιβάζονταν σε δημοδιδασκάλισσες β΄ τάξης όσες ήταν πρωτοβάθμιες, ενώ προάγονταν σε αυτές όλες οι τριτοβάθμιες δημοδιδασκάλισσες που είχαν πάνω από 10 χρόνια προϋπηρεσία. Στην ίδια βαθμίδα παρέμεναν όσες ήταν δευτεροβάθμιες δημοδιδασκάλισσες και είχαν πάνω από 5 χρόνια προϋπηρεσία. Όλες οι υπόλοιπες υποβιβάζονταν ή παρέμεναν ως δημοδιδασκάλισσες γ΄ τάξης. Οι δημοδιδάσκαλοι β΄ και γ΄ τάξης και των δύο φύλων, μπορούσαν να προαχθούν στις ανώτερες τάξεις, αν είχαν 8ετή προϋπηρεσία οι άντρες και 6ετή προϋπηρεσία οι γυναίκες (εδ. 2). Στο χρόνο που απαιτούνταν για προαγωγή στην ανώτερη τάξη υπολογιζόταν: α) η προϋπηρεσία των πρωτοβάθμιων δημοδιδασκάλων και των δύο φύλων στο μισό, β) η προϋπηρεσία των δευτεροβάθμιων δημοδιδασκάλων που υποβιβάστηκαν σε β΄ τάξης στο 1/3, γ) η προϋπηρεσία των τριτοβάθμιων δημοδιδασκάλων που προάχθηκαν σε β΄ τάξης στο ¼, δ) η προϋπηρεσία των δευτεροβάθμιων δημοδιδασκάλων που υποβιβάστηκαν σε γ΄ τάξης στο μισό και ε) η προϋπηρεσία των τριτοβάθμιων που παρέμειναν σε γ΄ τάξη στο 1/3 (εδ. 3). Τέλος, σύμφωνα με το Άρθρο 6/εδ. 1, όσοι δημοδιδάσκαλοι (και των δύο φύλων) προάγονταν στην αμέσως επόμενη τάξη, τότε λάμβαναν τον αρχικό μισθό της συγκεκριμένης τάξης, μαζί με τις προσαυξήσεις που δικαιούνταν από προϋπηρεσία και τα άλλα επιδόματα.

Συνεχίζοντας με τις διατάξεις του Άρθρου 9, όλοι οι συνταξιούχοι δημοδιδάσκαλοι ή δημοδιδασκάλισσες μπορούσαν να επανέλθουν στην υπηρεσία με βαθμό πρωτοβάθμιου υποδιδασκάλου και να λαμβάνουν εκτός από τη σύνταξή τους και τον μισθό του πρωτοβάθμιου υποδιδασκάλου, χωρίς όμως τις προσαυξήσεις που θα δικαιούνταν κανονικά, ή τις κρατήσεις για συνταξιοδότηση (όντας ήδη συνταξιούχοι).

Η διεύθυνση των δημοτικών σχολείων δινόταν, σύμφωνα με τις διατάξεις του Άρθρου 10, από τα οικεία εποπτικά συμβούλια. Συγκεκριμένα, τη διεύθυνση α) των 6τάξιων και 5τάξιων δημοτικών σχολείων αναλάμβαναν δημοδιδάσκαλοι με τουλάχιστον 5ετή προϋπηρεσία, και κατά προτίμηση 1) όσοι αναγνωρίστηκαν ως διευθυντές κατόπιν

εξετάσεων όπως προέβλεπε ο νόμος ΓΨΗ΄, 2) όσοι χρηματίστηκαν ως διευθυντές ή διδάσκαλοι των υποδιδασκαλείων και 3) όσοι πέτυχαν στις γραπτές εξετάσεις για τη θέση του επιθεωρητή, β) των 4τάξιων και 3τάξιων δημοτικών σχολείων αναλάμβαναν όσοι είχαν 3ετή προϋπηρεσία και γ) των 2τάξιων όσοι είχαν 2ετή προϋπηρεσία. Προτεραιότητα δινόταν σε όσους είχαν υψηλότερο βαθμό και σε περιπτώσεις ισοβαθμίας προηγούνταν ο αρχαιότερος. Το ίδιο συνέβαινε και με τις διευθύντριες όσον αφορούσε τα σχολεία θηλέων και τα νηπιαγωγεία (εδ. 1). Οι διευθυντές και οι διευθύντριες λάμβαναν από το κράτος επίδομα για τα έξοδα γραφικής ύλης και ειδών καθαριότητας του σχολείου από το κράτος: α) 20 δραχμές το μήνα για τα 6τάξια και 5τάξια δημοτικά σχολεία, β) 15 δραχμές για τα 4τάξια και τα 3τάξια, γ) 10 δραχμές για τα 2τάξια και δ) 5 δραχμές για τα 1τάξια δημοτικά σχολεία (εδ. 2).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το Άρθρο 12, το οποίο θέτει τους πρώτους περιορισμούς περί απαγορεύσεως διδασκαλίας έξω από το σχολείο. Συγκεκριμένα, οι δάσκαλοι που εργάζονταν στο σχολείο απαγορεύονταν να διδάσκουν ιδιαιτέρως στους μαθητές τους πάνω από 12 ώρες την εβδομάδα (εδ. 1). Όσοι επέλεγαν να το κάνουν, θα έπρεπε να ενημερώσουν τον διευθυντή του σχολείου στο οποίο εργάζονταν ώστε να ενημερωθεί ο οικείος επιθεωρητής σχετικά με τις ώρες διδασκαλίας, των μαθημάτων που διδάσκονταν και το όνομα του μαθητή που δεχόταν τα ιδιαίτερα μαθήματα (εδ. 2).

Προχωρώντας στο Άρθρο 13, αναφέρεται ότι ο μηνιαίος μισθός των επιθεωρητών ξεκινούσε με 400 δραχμές και αυξανόταν για 4 5ετίες ανά 50 δραχμές τον μήνα κατά 5ετία (εδ. 1). Όσοι επιθεωρητές βρίσκονταν ήδη σε υπηρεσία, από την 1η Ιουνίου 1919 θα έπαιρναν αναδρομικά για μια 5ετία 160 δραχμές μηνιαίως (λόγω προϋπηρεσίας) και για τις επόμενες 3 5ετίες θα λάμβαναν 50 δραχμές μηνιαίως (εδ. 2). Οι επιθεωρητές που είχαν πάνω από 15 χρόνια προϋπηρεσία λάμβαναν εκτός των άλλων και το τριακοντάδραχμο κάθε μήνα (εδ. 3). Το όριο του μισθού που μπορούσε να φτάσει ένας επιθεωρητής ήταν 680 δραχμές τον μήνα (εδ. 6).

Τελειώνοντας τη σύντομη περιγραφή του νόμου 2145, μεγάλης σημασίας έχει το Κεφάλαιο Ε΄ που αφορά τις Συντάξεις των λειτουργών της δημοτικής εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, στο Άρθρο 20/εδ. 1, αναφέρεται ότι όλοι οι λειτουργοί της δημοτικής εκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένου και των επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων, αν είχαν συνολική προϋπηρεσία 30 χρόνων, από τα οποία τα 6 τελευταία τα υπηρέτησαν χωρίς διακοπή, τότε μπορούσαν να λαμβάνουν ως σύνταξη τα 4/5 του μέσου όρου του μηνιαίου τους μισθού, που λάμβαναν τα τελευταία 6 χρόνια της υπηρεσίας τους. Η σύνταξη αυτή μπορούσε να αυξάνεται κατά το 1/50 του μέσου όρου του μηνιαίου τους μισθού, μη υπερβαίνοντας ωστόσο το συνολικό ποσό εκείνου (εδ. 3).

4.2.6. Νόμος 2249 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεών τινων των νόμων 2145 και 1242β΄ «περί δημοτικής εκπαιδεύσεως»» (ΦΕΚ 142/29.6.1920)

Το σημείο εστίασης στον συγκεκριμένο νόμο είναι οι τροποποιήσεις που έγιναν στον νόμο 2145 (ΦΕΚ 69/20.3.1920), καθώς σε αυτόν αναφέρονται οι διατάξεις που αφορούν το εκπαιδευτικό προσωπικό. Στο Άρθρο 1 του παρόντος νόμου, αλλάζει η αναλογία των τάξεων των δημοδιδασκάλων που απαρτίζουν στο σύνολό τους το ελληνικό Κράτος. Συγκεκριμένα, κάθε τάξη δημοδιδασκάλου/δημοδιδασκάλισσας περιλάμβανε πια το 1/3 του συνολικού πληθυσμού των δημοδιδασκάλων που υπηρετούσαν στα σχολεία της Παλαιάς Ελλάδας και των Νέων Χωρών (εδ. 1). Ακόμη, στο εδ. 2 προστέθηκε ως υπολογίσιμος χρόνος προϋπηρεσίας των υπηρετούντων πτυχιούχων δημοδιδασκάλων, που προήλθαν από την κατηγορία των υποδιδασκάλων, και ο χρόνος φοίτησή τους στο διδασκαλείο, που έγινε χωρίς εκπαιδευτική άδεια.

Μια επίσης σημαντική τροποποίηση αποτέλεσε η αλλαγή του Άρθρου 5 του νόμου 2145, που αφορούσε τη διαβάθμιση των τάξεων των δημοδιδασκάλων. Πιο αναλυτικά, οι δημοδιδάσκαλοι και των δύο φύλων διαβαθμίστηκαν ως εξής: α) όσοι ήταν τότε πρωτοβάθμιοι, έγιναν δημοδιδάσκαλοι α΄ τάξης, β) όσοι ήταν δευτεροβάθμιοι δημοδιδάσκαλοι, αλλά και τριτοβάθμιοι με πάνω από 10 χρόνια προϋπηρεσία, τοποθετούνταν στην κατηγορία των δημοδιδασκάλων β΄ τάξης και γ) όσοι ήταν τριτοβάθμιοι διαβαθμίζονταν ως δημοδιδάσκαλοι γ΄ τάξης (εδ. 1). Για την προαγωγή, πλέον, των δημοδιδασκάλων στην επόμενη βαθμίδα προσμετρούνταν η προϋπηρεσία τους κανονικά, παρά μόνο για τους υποδιδασκάλους και των δύο φύλων, προσμετρούσε στο μισό (εδ. 3). Όσον αφορά τον μισθό, οι διαβαθμισμένοι πλέον δημοδιδάσκαλοι α΄ και β΄ τάξης, μαζί με τις δημοδιδασκάλισσες α΄ τάξης, λάμβαναν τον αρχικό μισθό της τάξης τους μαζί με τις δικαιούμενες προσαυξήσεις τους (εδ. 4). Ακόμη, οι διευθυντές των 6τάξιων και 5τάξιων σχολείων λάμβαναν και το 20δραχμο επίδομα κάθε μήνα (εδ. 4), όπως και οι δημοδιδάσκαλοι γ΄ τάξης, που έπαιρναν τις νόμιμες αποδοχές τους αυξημένες κατά 20 δραχμές μηνιαίως (εδ. 4). Οι παραπάνω προσαυξήσεις ξεκινούσαν να ισχύουν από την 1η Ιουνίου 1920 (εδ. 5).

Τέλος, στις προσαυξήσεις προστέθηκαν και τα παρακάτω επιδόματα, όπως αναφέρονταν στο τροποποιημένο πλέον Άρθρο 21: α) από την 1η Ιουνίου 1920, όλοι οι έγγαμοι δημοδιδάσκαλοι, υποδιδάσκαλοι και νηπιαγωγοί, θα λάμβαναν μηνιαίως επιπρόσθετο επίδομα 5% του αρχικού μισθού τους για κάθε αγόρι μέχρι την ηλικία των 17, ενώ για κάθε κορίτσι μέχρι την ηλικία των 20 ή μεγαλύτερο των 50 (εδ. 8.1), και β) όσοι λειτουργοί της εκπαίδευσης υπηρετούσαν στην Αθήνα, τον Πειραιά και τη Θεσσαλονίκη, λάμβαναν επιπλέον ως επίδομα το 10% του αρχικού μισθού τους (εδ. 8.2).

4.2.7. Νόμος 2755 «Περί παροχής προσωρινού επιδόματος εις το διδακτικόν προσωπικόν μέσης και δημοτικής εκπαιδεύσεως» (ΦΕΚ 56/14.4.1922)

Σύμφωνα με το Άρθρο 1 του Νόμου 2755, από την 1η Απριλίου του 1922 και μέχρι και 6 μήνες μετά τη λήξη της εμπόλεμης κατάστασης, όλοι οι πτυχιούχοι των Διδασκαλείων και των αναγνωρισμένων κατά τον Νόμο 402 και 1067 δημοδιδασκάλων, υποδιδασκάλων και νηπιαγωγών (και των δύο φύλων), που υπηρετούσαν σε σχολεία της Δημοτικής Εκπαίδευσης του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένου και των τακτικών διδασκάλων της θρησκείας και γλώσσας αλλόθρησκων που εργάζονταν σε δημόσια ή άλλα αναγνωρισμένα σχολεία που συντηρούνταν από το Κράτος, θα λάμβαναν επιπλέον επίδομα ίσο με το 60% του μηνιαίου τους μισθού, χωρίς κρατήσεις, μαζί με τον μηνιαίο μισθό τους και τις νόμιμες προσαυξήσεις τους.

Αναφορικά με το διδακτικό προσωπικό των σχολείων της μέσης εκπαίδευσης όλων των βαθμών, δικαιούνταν από την 1η Απριλίου του 1922 και μέχρι και 6 μήνες μετά τη λήξη της εμπόλεμης κατάστασης, επίδομα ίσο με το 50% του μηνιαίου τους μισθού μαζί με τις νόμιμες προσαυξήσεις τους (λόγω προϋπηρεσίας κλπ). Σε αυτή την κατηγορία προστέθηκαν όσοι δίδασκαν στη Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, στις Εμπορικές Σχολές, καθώς και οι καθηγητές της Σχολής των Ναυτικών Δοκίμων (Άρθρο 2)[138].

4.3. Επιπόλαια στελέχωση κενών θέσεων από την πλευρά της Ελληνικής Κυβέρνησης

Την περίοδο 1912-1919 το Ελληνικό Κράτος ψήφισε ελαστικές νομοθετικές ρυθμίσεις που απέδιδαν την ιδιότητα του δασκάλου σε άτομα με χαμηλό επίπεδο σπουδών, διαμορφώνοντας έτσι ένα ειδικό καθεστώς εύκολου διορισμού εκπαιδευτικών στις Νέες Χώρες, με μακροπρόθεσμα αρνητικές επιπτώσεις (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 35). Παρακάτω θα ακολουθήσουν παραδείγματα από τα ΦΕΚ της εποχής, και πιο συγκεκριμένα από αυτά που αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, τα οποία αποδεικνύουν τη θέση της Ηλιάδου – Τάχου (2006).

Ξεκινώντας από το Βασιλικό Διάταγμα «*Περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών, κλπ.*» (ΦΕΚ 234/21.8.1914): α) στο Άρθρο 1/εδ. 6 αναφέρεται ότι για το σχολικό έτος 1914-1915 μπορούσαν να διοριστούν στη θέση του καθηγητή πλήρους γυμνασίου ή διδασκαλείου ή διευθυντή ημιγυμνασίου ή σχολάρχη ακόμη και αυτοί που δεν είχαν τα νόμιμα προσόντα, β) στο ίδιο άρθρο (εδ. 18) προβλεπόταν η πλήρωση της θέσης διδασκάλου πλήρους δημοτικού σχολείου για το σχολικό

[138] Στον συγκεκριμένο νόμο, ο Πληρεξούσιος Βουλευτής της Φλώρινας, Σ. Λιούμπης, κατέθεσε τροπολογία ώστε να συμπεριληφθούν και οι προσωρινοί λειτουργοί της εκπαίδευσης, αλλά και όλοι όσοι υπηρετούσαν στο στρατό ξηράς και θάλασσας (Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 250).

έτος 1914-1915 και από υποδιδασκάλους, ενώ στα σχολεία που φοιτούσαν αγόρια και κορίτσια και υπήρχε έλλειψη δημοδιδασκάλων, μπορούσαν να διορίζονται και διδασκάλισσες (εδ. 19), γ) ως νηπιαγωγοί αναγνωρίζονταν προσωρινά και όσες είχαν απολυτήριο 8τάξιου παρθεναγωγείου, με τη δυνατότητα να διοριστούν οριστικά ως τέτοιες κατόπιν εξετάσεων (εδ. 21), δ) στις πρακτικές σχολές θηλέων, αντί για τακτικές διδασκάλισσες των οικιακών έργων, μπορούσαν να διορίζονται έκτακτες διδάσκουσες που να εργάζονται 12-15 ώρες την εβδομάδα (εδ. 22). Οι προσωρινές πληρώσεις των εκπαιδευτικών κενών δεν περιορίστηκαν μόνο στο διδακτικό προσωπικό, αλλά και στο εποπτικό, αφού μπορούσαν να διοριστούν ως επιθεωρητές και οι δημοδιδάσκαλοι εφόσον περνούσαν επιτυχώς κάποιες εξετάσεις (Άρθρο 11).

Συνεχίζοντας με τον Νόμο 402 «*Περί κυρώσεως του από 19 Αυγούστου ε.ε. Β.Δ. «περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών»*» (ΦΕΚ 348/25.11.1914), στο άρθρο 2/εδ. 5 αναφέρεται ότι τα κενά των δημοτικών σχολείων, που είχαν λιγότερο από 50 μαθητές/μαθήτριες, μπορούσαν να συμπληρωθούν από διδασκάλισσες με βαθμό (και μισθό) πρωτοβάθμιου υποδιδασκάλου.

Οι περισσότερες νομοθετικές διατάξεις που προωθούσαν μια επιπόλαια στελέχωση κενών θέσεων των σχολείων στις Νέες Χώρες, εισήχθησαν με τον Νόμο 1067 «*Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου 402 «περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών»*» (ΦΕΚ 268/21.11.1917). Συγκεκριμένα, στις θέσεις διδασκάλων πλήρους δημοτικών σχολείων, μπορούσαν να διορίζονται και υποδιδάσκαλοι, εφόσον δεν υπήρχαν διαθέσιμοι δημοδιδάσκαλοι (Άρθρο 1/εδ. 10). Ακόμη, για την πλήρωση των κενών θέσεων των πλήρων δημοτικών σχολείων, εφόσον δεν υπήρχαν διαθέσιμοι οι κατάλληλοι από τον νόμο λειτουργοί της εκπαίδευσης, μπορούσαν να διοριστούν όλοι όσοι αναγνωρίζονταν ως δευτεροβάθμιοι και τριτοβάθμιοι δημοδιδάσκαλοι, ακόμη και χωρίς 2ετή προϋπηρεσία σε ισόβαθμη θέση σχολείου των Νέων Χωρών, μέχρι και οι κάτοχοι απολυτήριου γυμνασίου (εδ. 16). Για τη πλήρωση των κενών θέσεων των κοινών δημοτικών σχολείων των Νέων Χωρών, μπορούσαν να διορίζονται, εφόσον δεν υπήρχαν διαθέσιμοι οι κατάλληλοι από τον νόμο λειτουργοί της εκπαίδευσης, και όλοι όσοι αναγνωρίζονταν ως υποδιδάσκαλοι, ακόμη και χωρίς 2ετή προϋπηρεσία σε ισόβαθμη θέση σχολείου των Νέων Χωρών, που είχαν βεβαίωση φοίτησης σε πρώτη τάξη 4τάξιου ή σε τρίτη τάξη 6τάξιου ή αντίστοιχης τάξης παρθεναγωγείου, με μισθό δευτεροβάθμιου υποδιδασκάλου (εδ. 17). Οι απόφοιτοι της έκτης τάξης πλήρους δημοτικού σχολείου, θα μπορούσαν να διορίζονται προσωρινά στα κοινά δημοτικά σχολεία με μισθό τριτοβάθμιου υποδιδασκάλου, με δυνατότητα μόνιμης παραμονής σε αυτές τις θέσεις, εφόσον δεν υπήρχε ζήτησή τους από υποψήφιους με τα απαιτούμενα προσόντα (εδ. 18). Ακόμη, επιτρεπόταν να διορίζονται και να μετατίθενται νηπιαγωγοί σε κοινά δημοτικά σχολεία των ξενόφωνων

συνοικισμών των Νέων Χωρών ως δημοδιδάσκαλοι (εδ. 23), όπως επίσης και υποδιδάσκαλοι α΄ τάξης (εδ. 24).

5. Οι ξενόφωνοι στη (Δυτική) Μακεδονία

Στις αρχές του 20ου αιώνα, μέσα σε ένα κλίμα πολέμων, φτώχειας και οικονομικο-πολιτικής κρίσης, η Ελλάδα και κυρίως η Μακεδονία, είχε να διαχειριστεί ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα που προκλήθηκε μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και την προσάρτησή της στον ηπειρωτικό κορμό της χώρας: τους ξενόφωνους πληθυσμούς. Σύμφωνα με τον Γούναρη (1993: 11, 1997: 90 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 17), οι ξενόφωνοι πληθυσμοί, την περίοδο 1912-1948, αποτελούνταν από σλαβόφωνους, βλαχόφωνους, αρβανιτόφωνους και τουρκόφωνους χριστιανούς, ενώ μέχρι και το 1922-1923, κατοικούσαν στη Μακεδονία και μουσουλμάνοι[139]. Ο Φίλιππος Δραγούμης, σε άρθρο του που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «*Καθημερινή*» (6.6.1956) με τίτλο: «*FINIS GRAECIAS*»[140], λέει πως: «*Στον καθαρώς γεωγραφικού περιεχομένου σημερινόν χώρο ''Μακεδονία'' ποτέ δεν κατοίκησαν άλλες γλωσσικές ομάδες, εκτός από 1) Έλληνες κ' Ελληνοβλάχους ή Κουτσόβλαχους, 2) Αλβανούς, 3) Τούρκους, 4) Βουλγάρους, 5) Σέρβους, 6) Αθίγγανους και 7) Εβραίους και ποτέ καμιά άλλη εθνότητα είτε σλαυική είτε μη*».

Ο συμπαγέστερος πυρήνας των ξενοφώνων της Μακεδονίας, αναλογικά με τους ελληνόφωνους που κατοικούσαν εκεί, βρισκόταν στη Δυτική Μακεδονία (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 20). Σύμφωνα με το Υπόμνημα του Φίλιππου Δραγούμη προς το Γενικό Επιτελείο Στρατού (12.11.1948), με τίτλο: «*Περί των παραμεθόριων Βουλγαρόφωνων πληθυσμών*»[141], στην Ελλάδα κατοικούσαν περίπου 120.000 βουλγαρόφωνοι Έλληνες (90.000 αναγνωρίζονταν δημόσια), και βρίσκονταν στην Καστοριά, τη Φλώρινα, την Πέλλα και την Έδεσσα[142] κυρίως, αλλά και ελάχιστοι σε άλλους νομούς: «*Ούτως οι βουλγαρόφωνοι Έλληνες ανερχόμενοι εις 120 περίπου χιλιάδας (δημοσία αναγνωρίζομεν συνήθως ότι δεν υπερβαίνουν τους 90 χιλιάδας) κατοικούντες κυρίως εις τους νομούς Καστορίας, Φλωρίνης και Πέλλης και ελάχιστοι εις άλλους νομούς...*». Στη συνέχεια βέβαια τους διαιρεί και με κριτήριο το φρόνημά τους, αλλά αυτό θα αναλυθεί σε επόμενο κεφάλαιο.

---

[139] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 208 – Πρόκειται για τηλεγράφημα του Μουφτή Φλώρινας, Μεχμέτ Κουλούς, στον Βουλευτή Φίλιππο Δραγούμη, αλλά και σε άλλους βουλευτές (1921), όπου εκπροσωπεί την ομάδα των μουσουλμάνων σιδηρουργών που ζητούν την άδεια για να χτίσουν ένα δημοτικό σχολείο: «*Μουσουλμάνοι σιδηρουργοί Φλωρίνης υπέβαλον δεκάτην τετάρτην Ιανουαρίου αίτησιν Υπουργείον Παιδείας αριθ. ογδοήκοντα πέντε ζητούντες άδειαν οικοδομής δημοτικού σχολείου παρακαλώ διενεργηθώσι δέοντα. Μουφτής Φλωρίνης Μεχμέτ Κουλούς*», βλ. και Ανδρέου (2004), Οι Μουσουλμάνοι της Φλώρινας στο πεδίο σύγκρουσης Βενιζελικών και Αντιβενιζελικών. Η αντικατάσταση του Μουφτή Φλώρινας το 1920. *Πρακτικά Συνεδρίου, Ιστορία και Πολιτισμός*, 105-130, Φλώρινα.

[140] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 258

[141] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.6, Έγγραφο: 160

[142] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 142 – «*Στη βόρειαν Ελλάδα υπάρχουνε βέβαια ακόμη ολίγες δεκάδες χιλιάδες βουλγαρόφωνοι Έλληνες, ιδίως εις τες περιφέρειες Καστοριάς, Φλώρινας και Έδεσσας*». Άρθρο με τίτλο: «*Δια να μη εξαπατάται ο λαός από τας ολογίας, Βουλγαρόφωνοι Έλληνες και Όχι Σλαυμακεδόνες*», δημοσιευμένο στις εφημερίδες «*Ελλ. Φωνή*» Φλώρινας (15.3.1947), «*Ορεστιάς*» Καστοριάς (14.3.1947) και «*Νέα Αλήθεια*» Θεσσαλονίκης (15.3.1947).

Όσον αφορά τη σύσταση του πληθυσμού της Φλώρινας, αντλούμε πληροφορίες από το υπόμνημα[143] που έστειλε ο Μητροπολίτης της Φλώρινας Χρυσόστομος (23.4.1931), στον Πρωθυπουργό της Ελλάδας, Ελευθέριο Βενιζέλο (4.7.1928 - 26.5.1932)[144]. Ο Χρυσόστομος λέει λοιπόν, ότι οι κάτοικοι της περιφέρειας της Φλώρινας είναι κατά πλειοψηφία ξενόφωνοι, ενώ μόνο η πόλη της Φλώρινας έχει μερικές μόνο περιπτώσεις ξενοφωνίας: «*Οι κάτοικοι της περιφερείας Φλωρίνης, ως γνωστόν, πλην του κέντρου, και τούτου ουκ εν πάσι, τυγχάνουσιν ως επί το πλείστον ξενόφωνοι*». Στην περιφέρεια της Φλώρινας ωστόσο, υπάρχουν αρκετοί τουρκόφωνοι, που λόγω του εποικισμού, εγκαταστάθηκαν στην περιοχή προερχόμενοι από την Ανατολή και τον Καύκασο της Ρωσίας: «*Διότι εις την περιφέρειαν Φλωρίνης εγκατέστησεν, ως επί το πλείστον, τουρκοφώνους από τα βάθη της Ανατολής και τον Ρωσσικόν Καύκασον …*». Εκτός από αυτούς, η ύπαιθρος της Φλώρινας κατακλυζόταν από Χωρικούς, οι οποίοι λειτουργούσαν κατασταλτικά στην αποκατάσταση των προσφύγων και στην αντιμετώπιση των ξενοφώνων: «*…η περιφέρεια Φλωρίνης ... εις την ύπαιθρον χώραν της περιφερείας μου μεταξύ των Χωρικών ... ων εκ προθέσεως δυσχαιρένουσιν, όσον δύνανται, την εξεύρεσιν κατοικίας και την προμήθειαν τροφίμων ... Το ρεύμα τούτο της μεταγραφής των Χωρικών, ως Σέρβων υπηκόων, ηπείλει να λάβη ευρείας διαστάσεις …*».

Οι ξενόφωνοι δεν αναγνωρίστηκαν οριστικά ως μια ξεχωριστή μειονοτική εθνικότητα που ζούσε μέσα στα σύνορα της Ελλάδας. Ο ίδιος ο Δραγούμης εφιστούσε την προσοχή όλων των Ελλήνων να μην παρασύρονται από δηλώσεις διάφορων παραγόντων, ώστε να αναγνωριστεί επίσημα μια ανύπαρκτη σλαβομακεδονική εθνική μειονότητα: «*Είναι επομένως ανάγκη να προσέχωμε να μην πέφτομε στην παγίδα , που με τόσην τέχνη προσπαθούν οι εχθροί μας να μας στήσουν, του να παρασυρθούμε βαθμιαία και ανεπαίσθητα σ' επίσημη αναγνώριση της υπάρξεως ανύπαρχτης σλαυομακεδονικής εθνικής μειονότητας*»[145]. Ωστόσο, υπήρξαν κάποιες περιπτώσεις που έστω και προσωρινά οδήγησαν στην αναγνώριση τέτοιων μειονοτικών ομάδων· η αντίδραση των πολιτικών δυνάμεων της εποχής και του ελληνικού λαού[146], σταμάτησε την οποιαδήποτε τέτοια υλοποίηση. Οι περιπτώσεις αυτές έχουν να κάνουν α) με την υπογραφή του Πρωτοκόλλου Πολίτη – Καλφώφ, κατά το οποίο η Ελλάδα αναγνώριζε προσωρινά την ύπαρξη «βουλγαρικής» μειονότητας στα όριά της (Τούντα

---

[143] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.7, Έγγραφο: 223

[144] http://goo.gl/5mbvxg

[145] «*Δια να μη εξαπατάται ο λαός από τας ολογίας. Βουλγαρόφρωνοι Έλληνες και όχι Σλαυομακεδόνες»,* εφ. *«Ελληνική Φωνή»* Φλώρινας (15.3.1947), «*Ορεστιάς*» Καστοριάς (14.3.1947), «*Νέα Αλήθεια*» Θεσσαλονίκης (15.3.1947) – Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 142.

[146] Παράδειγμα τέτοιας αντίδρασης αποτελεί το Ψήφισμα των κατοίκων Άρνισσας, του Νομού Πέλλας (25.3.1962), όπου οι 600 κάτοικοι μαζί με τη δωδεκαμελή επιτροπή, τον Πρόεδρο της Κοινότητας και τον Ιερά καταγγέλλουν, ανάμεσα σε πολλά άλλα και τη δημιουργία της φανταστικής «Μακεδονικής Μειονότητας»: «*1) Ουδέποτε κατά την τρισχιλιετή γραπτήν υπάρχουσαν Ιστορίαν μας υπήρξεν εθνότης ΄΄Μακεδονική΄΄ εις τη χερσόνησον του Αίμου, αλλά γεωγραφικός ελληνικός χώρος Μακεδονικός, συνεχόμενος αρρήκτως εθνολογικώς, γλωσσικώς και θρησκευτικώς με τους άλλους ελληνικούς (τον Ηπειρωτικόν, Θρακικόν, Θεσσαλικόν κλπ.)΄΄ ... 11) Διαμαρτυρόμεθα δια τη δημιουργίαν φανταστικής ΄΄Μακεδονικής Μειονότητος΄΄, αφού κατά τα Διεθνή Δίκαια δεν υφίσταται ΄΄Κράτος Μακεδονικόν΄΄*» (Φάκελος: 96, Υποφάκελος: 96.11, Έγγραφο: 194).

Φρεγάδη, 1986: 3· Διβάνη, 1999: 138-139 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 38) και β) με την απόπειρα της Κυβέρνησης Παγκάλου να αναγνωρίσει «σερβική» μειονότητα στη Μακεδονία ως αντιπερισπασμό στις αξιώσεις των Βούλγαρων (Psomiades, 1972: 6-9 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 38).

5.1. Το εθνικό φρόνημα των ξενοφώνων

Ο Φίλιππος Δραγούμης δεν έπαψε ποτέ να υποστηρίζει ότι οι ξενόφωνοι που κατοικούσαν στην Ελλάδα, ήταν Έλληνες στη συνείδηση και κοινωνοί της ελληνικής ιδέας, ακόμη και αν το διοικητικό σύστημα της Ελλάδας ήταν συγκεντρωτικό: «*Αλλά η δυσφορία των Μακεδόνων, ξενοφώνων και μη, δεν έφθασε ποτέ και πουθενά στο σημείο να επηρεασθή η εθνική συνείδηση και η πίστη του λαού, ξενόφωνου και μη, στην ελληνικήν ιδέα*» (Δραγούμης, 1928: 34). Σε κάθε περίπτωση αμφισβήτησης της ελληνικότητάς τους, ο Δραγούμης πάντα παρέμβαινε για να αποδώσει τα «δίκαια». Παράδειγμα αμφισβήτησης αποτελεί το άρθρο στην εφημερίδα «*Ελεύθερος Λόγος*» (30.4.1927) του δημοσιογράφου Φαλτάιτς, ο οποίος επισκέφθηκε τη Φλώρινα και συμπέρανε ότι η πόλη, η περιφέρειά της και σχεδόν όλη η Μακεδονία δεν έχει ελληνικό χαρακτήρα[147]. Τότε ο Δραγούμης διαμαρτύρεται και υποστηρίζει την ελληνικότητα των ξενοφώνων: «… *να διαμαρτυρηθώ και γω… όσοι ξέρουν την ιστορία και τα πράγματα, και από τους Μακεδόνες ακόμα κι αυτοί οι ξενόφωνοι, δεν αμφιβάλλουν για τον ελληνισμό των* …» (Δραγούμης, 1928: 34). Μιλάει για προθυμία των ξενοφώνων να μάθουν ελληνικά, οι οποίοι υπηρέτησαν στον ελληνικό στρατό καταδεικνύοντας την ίδια ανδρεία με τους ελληνόφωνους, δίνοντας και τη ζωή τους στον Μακεδονικό αγώνα και τις επιδρομές των κομιτατζήδων. Αν δεν ήταν οι ξενόφωνοι Έλληνες, η Μακεδονία δεν θα ήταν Ελληνική: «…*δίχως την επί χρόνια κατά το μακεδονικόν αγώνα μαρτυρική κ' ηρωικήν αντίσταση ακριβώς αυτών των ξενόφωνων Μακεδόνων, Ελλήνων την καρδιά, ενάντια στες διάφορες τεχνικώτατες προπαγάνδες κι αφόρητες επιδρομές των κομιτατζήδων, η Μακεδονία δεν θα ήτον τώρα ελληνική*» (Δραγούμης, 1928: 36).

Ωστόσο, η άποψη του Δραγούμη για το φρόνημα και την ελληνικότητα των ξενοφώνων της Μακεδονίας ήταν διαμέτρου αντίθετη με πολλούς παράγοντες της εποχής, που εξέφραζαν την ανησυχία τους για τη συμπεριφορά και τη στάση των ξενοφώνων στις παραμεθόριες περιοχές της Βόρειας και ιδιαίτερα, της Δυτικής Μακεδονίας. Τους αποκαλούσε «βουλγαρόφωνους Έλληνες» και όχι ξενόφωνους ή «Σλαβομακεδόνες», καθώς πίστευε ότι έτσι αποτρεπόταν η καθιέρωση του όρου και κατ' επέκταση η αυτονόμηση της Μακεδονίας και η απόσπασή της από το Βουλγαρικό κράτος. Λόγω του ότι θα αναλυθεί σε

[147] Πληροφορίες γι' αυτό το άρθρο αντλούμε από το άρθρου του Φίλιππου Δραγούμη στην εφημερίδα «*Ελληνική*» (20.5.1927), όπου ο ίδιος λέει: «*Διαβάζοντας εις τα φύλλα της 30. Απριλίου και ακόλουθα της εφημερίδας «Ελεύθερος Λόγος» τη διατριβή για τη Φλώρινα και λοιπή Μακεδονία του δημοσιογράφου κ. Φαλτάιτς, αναγκάζονται να διαμαρτυρηθώ και γω. Απορώ πως ο κ. Φαλτάιτς μέσα σ' ένα εικοσιτετράωρο ήλθε στη Φλώρινα, είδε (;) και αποφάνθηκε ότι δεν έχει ελληνικό χαρακτήρα η πόλη, η περιφέρεια της και ολόκληρη σχεδόν η Μακεδονία …*» (Δραγούμης, 1928: 34).

άλλο κεφάλαιο η άποψη του Φίλιππου σχετικά με τους όρους «Σλαβόφωνος», «Σλαβομακεδονικός», «Βουλγαρόφνος» κλπ., δεν θα αναφερθεί εκτενέστερα σε αυτό το σημείο κάτι από αυτά, αλλά η εστίαση θα δοθεί στο εθνικό φρόνημα που τους χαρακτήριζε, μέσα από τα μάτια άλλων παραγόντων που επικοινωνούσαν με τον Δραγούμη και υποστήριζαν το αντίθετο από αυτόν. Εκείνοι έβλεπαν σε αυτή τη μικρή πληθυσμιακή ομάδα να ελλοχεύει ο κίνδυνος του εκσλαβισμού των Ελλήνων της Μακεδονίας και της απόσπασής της από το ελληνικό έδαφος μέσα από τη βουλγαρική προπαγάνδα.

Έχοντας εστιάσει στη Δυτική Μακεδονία, μεγάλης σημασίας είναι το υπόμνημα[148] που έστειλε ο Μητροπολίτης Φλώρινας Χρυσόστομος (23.4.1931), στον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο (4.7.1928 – 26.5.1932), για να τον ενημερώσει για την εθνική και γλωσσική κατάσταση των ξενοφώνων της περιφέρειας της Φλώρινας. Στο παρόν κεφάλαιο θα αναλυθεί το κομμάτι του υπομνήματος που αφορά την εθνική κατάσταση του ξενόφωνου πληθυσμού.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του μητροπολίτη, οι κάτοικοι της περιφέρειας της Φλώρινας δεν σημείωσαν καμιά πρόοδο στον εθνικό τους φρονηματισμό από την εποχή της προσάρτησης της Μακεδονίας στην Ελλάδα, παρ' όλα τα μέτρα που πήραν οι κυβερνήσεις όλα αυτά τα χρόνια: «*Οι κάτοικοι της περιφερείας Φλωρίνης... Και από απόψεως εθνικού φρονήματος η περιφέρεια Φλωρίνης δεν έχει δυστυχώς να σημειώση μίαν πρόοδον, ανταξίαν προς τας θυσίας και τας προσδοκίας του Κράτους*». Οι Χωρικοί (δηλαδή όσοι κάτοικοι της περιφέρειας της Φλώρινας ζούσαν στην ύπαιθρο) προσιδίαζαν περισσότερο στην εθνική και θρησκευτική παράδοση της Ελλάδας κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, παρά στην τότε εποχή, όπου η χώρα ήταν ελεύθερη: «*Περισσότερον εθνικόν ενθουσιασμόν και ζήλον συνήντα τις επί τουρκοκρατίας εις την ύπαιθρον χώραν της περιφερείας μου μεταξύ των Χωρικών, των παραμεινόντων τότε πιστών εις την ορθοδοξίαν και την Εθνικήν ημών ιδεολογίαν, παρά εις τη σημερινήν εποχήν, καθ' ήν διαπνέει απ' άκρου εις άκρον η μυροβόλος αύρα της Ελληνικής ελευθερίας*». Η αντίστασή τους αυτή ίσως να οφείλεται «*στην οργάνωσή τους σε πατριές (ζάντρουγκες), που ως κλειστές οικιστικές και παραγωγικές μονάδες προϋπέθεταν για την επιβίωσή τους, τη δημιουργία ενός κοινωνικού σχήματος με παραδοσιακή κατανομή ρόλων και με ιδιαιτέρως αυστηρό καταμερισμό εξουσιών και αρμοδιοτήτων. Κάθε απόπειρα κοινωνικοποίησης των νέων, έξω από το αξιακό και πολιτισμικό οικοδόμημα της πατριάς, αντιπροσώπευε έναν ορατό ή λανθάνοντα κίνδυνο για το μέλλον του συστήματος. Ιδιαιτέρως ανασταλτικός προς την κατεύθυνση της ενσωμάτωσης των νέων υπήρξε ο ρόλος των γυναικών, αφού η θέση τους, στα πλαίσια της πατριάς, τις καθιστούσε θεματοφύλακες των αξιών του θεσμού*» (Karakasidou, 1996: 99 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 47-48).

[148] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.7, Έγγραφο: 223

Υποστηρίζει λοιπόν ότι οι Χωρικοί, όχι μόνο δεν αισθάνονται Έλληνες, αλλά δυσχεραίνουν όσο μπορούν το έργο των Κυβερνητικών υπαλλήλων, οι οποίοι φτάνουν στη φλώρινα για να παρακολουθήσουν τυχόν ύποπτες αντεθνικές κινήσεις που μπορεί να γίνουν από βουλγαρόφρονες προπαγανδιστές στην περιοχή. Τους εμποδίζουν λοιπόν να βρουν τροφή και στέγη ώστε να τους εξαναγκάσουν να εγκαταλείψουν τα χωριά τους και να απαλλαχθούν από τον έλεγχό τους: «*Ο Χωρικός εις την εμφάνισιν παντός Ελληνικού, ου μόνον δεν αισθάνεται κανένα εθνικόν παλμόν, αλλά και στυγνάζει ενώπιον παντός Κυβερνητικού υπαλλήλου, θεωρουμένου ως ξένου κατακτητού και επιβούλου των καταχθονίων Βουλγαρικών πόθων και σκέψεών του. Απότοκος δε των τοιούτων ενδομύχων σκέψεων και διαθέσεών των προς την Ελληνικήν Επικράτειαν και εθνικήν ιδέαν είναι και συμπεριφορά των Χωρικών απέναντι των Κυβερνητικών υπαλλήλων, ων εκ προθέσεως δυσχαιρένουσιν, όσον δύνανται, την εξεύρεσιν κατοικίας και την προμήθειαν τροφίμων, καίπερ πληρωνομένων αδρως υπό τούτων. Και τούτο ίνα καταστήσωσι τον βίον αυτών αφόρητον και εξαναγκάσωσιν ούτω αυτούς να απέλθωσι εκ των Χωρίων αυτών, απηλλαγμένων ούτω πάσης παρακολουθήσεως των υπόπτων και αντεθνικών αυτών κινήσεων*».

Αρχικά οι ξενόφωνοι στην ύπαιθρο της Φλώρινας, όταν απελευθερώθηκε η Μακεδονία από τους Τούρκους, υποκρίνονται και προσποιούνταν όταν ήταν υπάκουοι στις ελληνικές αρχές και ακολουθούσαν κατά γράμμα τις όποιες εντολές έδιναν οι ελληνικές κυβερνήσεις, χωρίς καμιά αντίσταση: «*Και κατά μεν τα πρώτα έτη της απελευθερώσεως ούτοι, φόβω συνεχομένοι, υπεκρίνοντο μίαν επίπλαστον χαράν, και μετά πολλής προθυμίας εξετέλουν πάσαν Κυβερνητικήν σύστασιν και εντολήν, τείνουσαν εις την εξυπηρέτησιν των τοπικών συμφερόντων, και την εξύψωσιν του εθνικού γοήτρου*». Αυτή η στάση τους, παρέσυρε την ελληνική κυβέρνηση ώστε να θεωρήσει αυτούς τους ξενόφωνους πληθυσμούς πως είναι θετικά προσκείμενοι στην ελληνική εθνική ιδέα και να τους εντάξει στον υπόλοιπο ελληνικό πληθυσμό, δίνοντάς τους την ευκαιρία να απολαμβάνουν όλα τα προνόμια της Ελληνικής ελευθερίας: «*Η τοιαύτη αυτών αρχική στάσις και συμπεριφορά απέναντι των Αρχών έκαμε τας τελευταίας ταύτας να θεωρήσωσιν αυτούς κατ' αρχήν ως ευνοϊκώς προσκειμένους προς την εθνικήν ημών ιδέαν, και αξίους επομένως να απολαύσωσιν αδεώς των αγαθών της Ελληνικής ελευθερίας*». Αυτός ίσως είναι και ο λόγος που η ελληνική πολιτική ηγεσία μετά την υπογραφή της συνθήκης του Νεϊγύ, διαμόρφωσε την πεποίθηση ότι ήταν δυνατή η εφαρμογή μιας εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής σε εθνικά ομοιογενείς πληθυσμούς που επιθυμούσαν την παραμονή τους στην ελληνική επικράτεια, που με σημαία της τη δημοτική γλώσσα, θα οδηγούσε στην εξάλειψη του αναλφαβητισμού και την ομαλή κοινωνική και εθνική ενσωμάτωσή τους (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 36).

Όμως, μόλις οι ξενόφωνοι συνειδητοποίησαν τα δικαιώματα που τους παρείχε η ελληνική νομοθεσία, άρχισαν να φέρνουν αντίσταση και να δείχνουν απροθυμία στις

ενέργειες του κράτους που επιδίωκαν την ενίσχυση της εθνικής ιδέας και την ανόρθωση του Κρατικού γοήτρου: «*Αλλά μόλις ούτοι εις το άπλετον της Ελληνικής ελευθερίας φως συνησθάνθησαν τα δικαιώματα, άτινα παρέχει η Ελληνική νομοθεσία εις τους πολίτας, μετήλλαξαν την αλωπεκήν δια της λεοντής. Οι πριν ευάγωγοι και πειθήνιοι εις τας συστάσεις των Κρατικών Αρχών ήρξαντο δεικνύοντες απροθυμίαν και σκληροτραχηλίαν εις πάσαν Κυβερνητικήν σύστασιν, σκοπούσαν την ενίσχυσιν της εθνικής ιδέας και την αξιοπρεπή παράστασιν του Κρατικού γοήτρου*». Αυτή την απροθυμία την αποδίδει στην επιρροή των προπαγανδιστικών οργανώσεων των Σλάβων που αποδεικνύεται από τη μαζική δήλωσή τους ως Σέρβους υπηκόους στο Σερβικό Προξενείο της Θεσσαλονίκης: «*Ομολογητέον δ' ότι η τοιαύτη αυτών μεταστροφή απέναντι του Κράτους οφείλεται εν πολλοίς εις τας ενθαρρύνσεις, ας λαμβάνουν ούτοι εκ των διαφόρων προπαγανδυκών οργανώσεων του Σλαβισμού. Τούτο δε τεκμαίρεται εκ της αθρόας συρροής των Χωρικών εις το εν Θεσσαλονίκη Σερβικόν Προξενείον, ελλείψει Βουλγαρικού τοιούτου, όπως εγγράφωσιν ως Σέρβοι υπήκοοι, ευθύς ως ανεγνωρίσθησαν*[149] *υπό της Κοινωνίας των Εθνών εν τη Ελληνική Μακεδονία Σλαυικαί Μειονότητες*».

Το παραπάνω απόσπασμα επιβεβαιώνει τη δήλωση του Κ. Δ. Καραβίδα[150] σε υπόμνημα[151] που έστειλε στη Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης το 1924 με τίτλο: «*Περί των εν Μακεδονία ''μειονοτήτων''*», όπου υποστήριξε ότι οι Σλαβόφωνοι θα εκμεταλλευτούν την προστασία της Κοινωνίας των Εθνών ώστε να προκαλέσουν προβλήματα στην Ελλάδα: «*… οι Σλαυόφωνοι θα στραφούν με την ευκαιρίαν της εφαρμογής της συνθήκης των μειονοτήτων, προς τη γείτονα βία… θα επικαλεθούν και θα επιτύχουν υπό τον τύπον της προστασίας των μειονοτήτων μίαν έστω και μικρά σερβικήν προστασίαν, ικανή όμως να παράσχη ενοχλήσεις*».

Ο Χρυσόστομος είναι τόσο σίγουρος πως το φρόνημα των ξενοφώνων της υπαίθρου της Φλώρινας είναι βουλγαρικό και όχι ελληνικό, που τους αποκαλεί «*Βουλγαρόφρονας Χωρικούς*». Υποστηρίζει ότι δεν αντιλαμβάνονται την ελευθερία του ελληνικού πολιτεύματος με την πραγματική της σημασία λόγω της χαμηλής διανόησής τους, αλλά τη λαμβάνουν ως αδυναμία των Ελληνικών Αρχών να υποστηρίξουν τα δικαιώματά τους ενάντια στις αξιώσεις της Βουλγαρίας: «*Καθ' όσον ούτοι εν τη αγροικία της διανοητικής και ψυχικής καταστάσεως αδυνατούσι να αντυληφθώσι την επίδρασιν και την ελευθερίαν του Ελληνικού πολιτεύματος, ήν εκλαμβάνουσιν ως αδυναμίαν της Ελλάδος να υποστηρίξη τα δίκαια αυτής απέναντι των αξιώσεων της Βουλγαρίας*». Λέει ότι εκείνοι βαυκαλίζονται πως κάποτε η Μακεδονία θα παρθεί από τη Βουλγαρία, αρκεί να μείνουν πιστοί στη βουλγαρική Ιδέα και να είναι

---

[149] Πρόκειται για την υπογραφή του πρωτοκόλλου Πολίτη – Καλφώφ, με το οποίο η Ελλάδα αναγνώρισε προσωρινά την ύπαρξη «βουλγαρικής» μειονότητας στο έδαφός της το φθινόπωρο του 1924 (Τούντα Φρεγάδη, 1986: 3· Διβάνη, 1999: 138-139 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 38).
[150] Δοκιμιογράφος και υπέρμαχος του δημοτικισμού, http://goo.gl/56WDjB.
[151] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.1, Έγγραφο: 3.

πρόθυμοι να δώσουν τις περιουσίες και το αίμα τους για εκείνον τον σκοπό: «*Τούτου ένεκα και ενισχύονται ολοέν εις την έμμονον ιδέαν, υφ' ής βαυκαλίζονται, ότι άπασα η Μακεδονία θα γίνη μίαν ημέραν Βουλγαρική: αρκεί ούτοι να εμμείνωσιν εις τη βουλγαρικήν ιδέαν στερροί και ακλόνητοι, μη αποδυσπετούντες μηδέ απορριγούντες να συνεισφέρωσιν εις τον Βωμόν της ιδέας ταύτης τότε χρήμα και το αίμα αυτών*».

Για να αποδείξει ότι τα λεγόμενά του περί βουλγαρικής προπαγάνδας έχουν ισχύ, αναφέρει τη μετανάστευση των ανδρών των ξενόφωνων οικογενειών, κυρίως δε της νεολαίας, που φεύγουν στην Αμερική και την Αυστραλία δήθεν για να βρουν μια θέση εργασίας και να εξασφαλίσουν ένα καλύτερο μέλλον γι' αυτούς και τις οικογένειές τους. Εκεί όμως, όπως οι ίδιοι λένε, γράφονται στο Βουλγαρικό Κομιτάτο, όπου και το ενισχύουν χρηματικά με μηνιαία συνδρομή: «*Απόδειξις, ότι τοιαύτη τις διανόησις και διαβουκόλησις υφίσταται εις την ψυχήν των Βουλγαροφρόνων Χωρικών είναι και η αθρόα μετανάστευσις αυτών και προ πάντων της νεολαίας εις την Αμερικήν και εσχάτως εις την Αυστραλίαν, και η εγγραφή τούτων κατά τας ομολογίας πάλιν των ιδίων εις το εκεί Βουλγαρικόν Κομιτάτον, όπερ ενισχύουσι χρηματικώς δια μηνιαίων συνδρομών*». Την αθρόα αυτή μετανάστευση την επιβεβαιώνει και ο ίδιος με περιοδεία του στα χωριά της υπαίθρου της περιφέρειας της Φλώρινας, όπου 100-200 οικογένειες έχουν κάποιο άτομο μετανάστη στην Αμερική ή την Αυστραλία: «*Εγώ αυτός διεπίστωσα κατά την περιοδείαν μου, ότι από έκαστον χωρίον, αριθμούν κατά μέσον όρον 100-200 οικογενείας λείπουσιν εις την Αμερικήν ή την Αυστραλίαν 50 τουλάχιστον νέοι ή και έγγαμοι, οίτινες αποδημούντες εγκαταλείπωσι τας οικογενείας των εις την τύχην των*».

Τις ανησυχίες του μητροπολίτη Χρυσοστόμου για τον κίνδυνο του συμπαγούς ξενόφωνου πληθυσμού στη συνοριακή περιοχή της Ελλάδας, αλλά και του κινδύνου που παραμονεύει από τις γιουγκοσλαβικές και βουλγαρικές δράσεις των ξενοφώνων στο εξωτερικό, που δημιουργήθηκαν λόγω αβλεψιών του Κράτους, τις επιβεβαιώνει σε υπόμνημά του 27 χρόνια αργότερα (Δεκέμβριος του 1958) ο Αρχηγός του ΓΕΕΘΑ και στρατηγός, Φροντιστής[152]: «*Τη πρωτοβουλία του Αρχηγού του ΓΕΕΘΑ στρατηγού κ. Φροντιστή συνήλθε κατά Δεκέμβριον 1958 σύσκεψις… Η σύσκεψις κατέληξεν ομοφώνως εις τη διαπίστωσιν, ότι μεγάλους κινδύνους θα συνεπήγετο η συνέχισις της αδρανούς στάσεως του Ελληνικού Κράτους έναντι της Γιουγκοσλαυϊκής και Βουλγαρικής προπαγάνδας, και ιδία των εν τω εξωτερικώ δρωσών σλαυομακεδονικών και βουλγαρικών οργανώσεων*». Τον Ιούνιο του 1959 συντάχθηκε ένα νέο υπόμνημα από τον Χειμάριο, τον Νικολαρεϊζη και τον Τσακαλωτό, όπου ακολουθούσαν την πολιτική γραμμή του Φροντιστή, με τη διαφορά ότι οι ξενόφωνοι της Δυτικής Μακεδονίας δεν είχαν εχθρικές διαθέσεις απέναντι στην Ελλάδα (εκτός από

[152] Φάκελος: 96, Υποφάκελος: 96.11, Έγγραφο: 205 – Πρόκειται για αναφορά στο υπόμνημα του Φροντιστή από τον Υπουργό Εξωτερικών Χειμάριο (21.6.1963) σε άκρως απόρρητο σημείωμά του.

εξαιρέσεις), αλλά ότι ήταν άτομα ρευστής συνείδησης και επηρεάζονταν από τις ξένες προπαγάνδες λόγω του κοινού γλωσσικού ιδιώματος. Ακόμη, τονιζόταν ότι το κράτος θα έπρεπε να μεριμνήσει να τους μεταδώσει ότι νοιάζεται για εκείνους, κάτι που σπάνια το έκανε μέσω ακατάλληλων υπαλλήλων: «*... του Ιουνίου 1959... κατηρτίσθη από κοινού υπό του Διευθυντού της Α΄ Πολιτικής Δ/νσεως Πρεσβευτού κ. Χειμαριού, ως και υπό του Πρεσβευτού κ. Νικολαρεϊζη και του τέως εν Βελιγραδίω Πρέσβεως Στρατηγού κ. Τσακαλώτου υπόμνημα το οποίον επεβλήθη προς τον Υπουργόν Εξωτερικών κ. Αβέρωφ. Δια του υπομνήματος υιοθετείτο ως επί το πλείστον το προεκτεθέν υπόμνημα του κ. Φροντιστού με μίαν όμως βασικήν διαφοράν. Ουδείς εγένετο πλέον λόγος περί εκριζώσεως Σλαυοφώνων και τούτο διότι βασική σκέψις του νέου υπομνήματος ήτο ότι το Σλαυόφωνον στοιχείον της Δυτικής Μακεδονίας – πλην ελαχίστων εξαιρέσεων – δεν διέκειτο εχθρικώς προς την Ελλάδα αλλά περιείχε εις τους κόλπους του απροσδιόριστον αριθμόν ατόμων ρευστής συνειδήσεως, άτινα δεν έπρεπε να αφεθούν έρμαιοι ξένων προπαγανδών διευκολυνομένων εκ του ομιλουμένου υπό των Σλαυοφώνων ιδιώματος... Εν κατακλείδι ετονίζετο η ανάγκη ΄΄όπως μεταδώσωμεν προς τους πληθυσμούς το αίσθημα της στοργής εκ μέρους του Ελληνικού κράτους, όπερ ατυχώς δεν ήτο πάντοτε αισθητόν, ενίοτε δε αντεκαθίστατο υπό ανικάνων υπαλλήλων από αδικαιολόγητον κατατρεγμόν*».

Το ότι το φρόνημα τους είναι βουλγαρικό και όχι ελληνικό αποδεικνύεται, σύμφωνα με τα λεγόμενα του μητροπολίτη, και από το γεγονός ότι η αθρόα αυτή μετανάστευση οφείλεται στον διακαή πόθο των ξενοφώνων να δυσφημίσουν και να μειώσουν το γόητρο της Ελλάδας στο εξωτερικό, αλλά και για να διαδώσουν το φρόνημά τους σχετικά με τη Βουλγαρική Ιδέα στη φιλελεύθερη Αμερική, ενισχύοντας το εκεί Βουλγαρικό Κομιτάτο με την εγγραφή τους σε αυτό: «*… αλλά το πλείστον μέρος της αληθείας της αθρόας ταύτης μεταναστεύσεως οφείλεται εις τα εξής δύο αίτια: Το πρώτον έγκειται εις τον υποκάρδιον πόθοντων, όπως αδυνατίσωσι και δυσφημήσωσιν εις το εξωτερικόν την Ελλάδα, εξ' ής φεύγουσι, διότι δεν δύνανται δήθεν ελεύθεροι και ευτυχείς να ζήσωσι, και το δεύτερον εις την επιθυμίαν, όπως εκδηλώσωσιν αδεώς εν τη φιλελευθέρα Αμερική το Βουλγαρικόν αυτών φρόμημα, και να ενισχύσωσι δια της εγγραφής αυτών εις το εκεί Βουλγαρικόν Κομιτάτον τον καταχθόνιον σκοπόν, όν το τελευταίον τούτο επιδιώκει*». Οι ίδιοι οι ξενόφωνοι υποστηρίζουν ότι φεύγουν στο εξωτερικό επειδή δεν γίνεται να ζήσουν στη Δυτική Μακεδονία αφού δεν υπάρχουν βιομηχανικές εγκαταστάσεις και καλλιεργούμενη γη, κάτι που εν μέρει το υποστηρίζει και ο ίδιος ο μητροπολίτης: «*Εις την ερώτησίν δε, διατί ούτοι προτιμώσι τον τυχοδιωκτικόν και χειρωνακτικόν βίον της Αμερικής από τον ελεύθερον και ήρεμον αγροτικόν βίον της πατρίδος των έλαβον την απάντησιν, ότι ούτοι δεν δύνανται να ζήσωσιν εις τας πατρίδας των. Βεβαίως η απάντησίς των αύτη περιέχει και μέρος της αληθείας, διότι η Δυτική Μακεδονία, κακώς καλλιεργουμένη, και πάσης Βιομηχανίας και Κρατικής μερίμνης γεωργικώς*

στερουμένη, μετά δυσκολίας δύναται να διαθρέψη τον υπάρχοντα πληθυσμόν της». Όμως αρνείται να πιστέψει ότι η αιτία της μετανάστευσής τους είναι οικονομική, αφού μόνο το 10% όσων φεύγουν επιστρέφουν πίσω: «*Ότι δε ο σκοπός της μεταναστεύσεώς των είναι ούτος, και όχι η θεραπεία των οικονομικών αυτών αναγκών, δείκνυται και εκ του ότι εκ των μεταναστεύοντων μόλις 10 επί τοις εκατόν επιστρέφουσι*».

Το μέρος του υπομνήματός του που αφορά το εθνικό φρόνημα των ξενοφώνων της περιφέρειας της Φλώρινας, ολοκληρώνει ο Χρυσόστομος λέγοντας πως αν δεν παρθούν άμεσα μέτρα από το ελληνικό κράτος, η Δυτική Μακεδονία και ιδίως η περιφέρεια της Φλώρινας, θα γίνουν ο Δούρειος Ίππος από τον οποίο θα εξέλθουν οι εχθροί της ελληνικής εθνικής ιδέας και θα προκαλέσουν θανάσιμη επίθεση στη χώρα: «*Εάν το Κράτος δεν σπεύση να άρη την αφορμήν του κακού τούτου δια της ενισχύσεως και της οργανώσεως της γεωργίας, και τα αίτια δια της επαγρυπνήσεως και της οργανώσεως της Κρατικής ασφαλείας, η Δυτική Μακεδονία και δη η περιφέρεια της Φλωρίνης, ήτις αποτελεί τον προμαχώνα και το προπύργιον της ασφαλείας του Κράτους, θα μεταβληθή συν τω χρόνω, εις Δούρειον ίππον, εξ ού θα εκπηδήσωσι μίαν ημέραν οι πλέον θανάσιμοι και ύπουλοι της εθνικής ιδέας πολέμιοι*».

Ο Περικλής Χ. Ηλιάδης, δημοδιδάσκαλος της Καστοριάς, τον ίδιο μήνα με τον μητροπολίτη της Φλώρινας Χρυσόστομο, συνέταξε μια συνοπτική μελέτη[153] με τίτλο: «*Περί της συναισθηματικής, γλωσσικής κ.λ.π. καταστάσεως των Σλαυοφώνων Μακεδόνων και των επιβαλλομένων δια τον ταχύτερον εξελληνισμόν τούτων μέτρων*», με την οποία περιγράφει την ξενόφωνη κοινότητα στην περιοχή της Καστοριάς. Λόγω του επαγγέλματός του, περιγράφει μια γλαφυρή και ρεαλιστική εικόνα της καθημερινότητας της πόλης της Καστοριάς, σαν σε περίπατο, που ξεκινάει από την περιγραφή των ίδιων των ξενοφώνων, των σπιτιών τους, των στάσεων τους απέναντι σε Έλληνες υπαλλήλους, και φτάνει μέχρι τις «χειροπιαστές» αποδείξεις της ύπαρξης ξενόφωνης προπαγάνδας, όπως η προσήλωση στη βουλγαρική ιδέα κλπ, που αποδεικνύουν ότι οι ξενόφωνοι πληθυσμοί της Δυτικής Μακεδονίας, δεν διαπνέονται από το ελληνικό φρόνημα και την εθνική συνείδηση, που τόσο πολύ πασχίζει ο Φίλιππος Δραγούμης να υποστηρίξει. Η διαφορά με το υπόμνημα του μητροπολίτη έγκειται στο γεγονός ότι δεν εκφράζει απλά τις ανησυχίες και τις υποθέσεις που του δημιουργούνται βλέποντας κάποια στοιχεία, αλλά ο κίνδυνος του ξένου φρονήματος ανακύπτει μέσα από την ακατάπαυστη αναφορά των στοιχείων που ο ίδιος παρατηρεί στην πόλη της Καστοριάς. Παρακάτω παρατίθεται αυτούσια η περιγραφή της κατάστασης από τον Ηλιάδη, καθώς χωρίς περαιτέρω σχολιασμούς, διαφαίνεται η στάση των ξενοφώνων απέναντι σε κάθε τι ελληνικό, παρά τις όποιες προσπάθειες του ελληνικού κράτους για μεταστροφή του εθνικού φρονήματός τους:

---

[153] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.1, Έγγραφο: 14

«Συχναί εμφανίσεις Βουλγάρων κομιτατζήδων, δολοφονίαι δημοσίων υπαλλήλων ή σημαινόντων αγωνιστών του Μακεδονικού αγώνος (δολοφονία Θ. Σαντέφσκι εν Φλωρίνη), απόπειραι δυναμιτιστικαί (Φλώρινα, Θεσσα.κη κ. λ. π.) παρά την άγρυπνον των συνόρων φρούρησιν, επικηρύξεις δημοδιδασκάλων (Ι. Στεφανίδης περιφερείας Φλωρίνης), τακτικαί μεταβάσεις Σλαυοφώνων εις Βουλγαρίαν προς λουτροθεραπείας ή νοσηλείας, ωσάν να μη υπήρχον λουτρά, νοσοκομεία και ιατροί πολύ μάλιστα ανώτεροι εν Ελλάδι, η από διετίας αρξαμένη μέσω Βουλγαρίας μετανάστευσις τούτων εις Αμερικήν, επιγραφαί Βουλγαρικαί εις οικίας, εκκλησίας και νεκροταφεία, ονόματα, επώνυμα και τοπονυμίαι Σλαυικαί, χρήσις χαιρετισμών, ασμάτων, γλώσσης, ηθών και εθίμων μη Ελληνικών διενέργεια αλληλογραφίας Βουλγαριστί, ύπαρξις και κυκλοφορία βιβλίων βουλγαρικών (και άλλοτε πολλάκις αλλά και προ τινων ημερών εις οικίαν επισήμου Σλαυοφώνου χωρικού εύρον βιβλία Βουλγαρικά), η γνώσις Βουλγαρικής αναγνώσεως και γραφής και υπό κατοίκων κάτω του 25ου έτους της ηλικίας, ο μη εξελληνισμός ούτε των επί Τουρκοκρατίας τυχόντων Ελληνικής εκπαιδεύσεως Σλαυοφώνων, η εσωτερική των σιδητά συνοχή και προσήλωσις εις τη βουλγαρικήν ιδέαν, η άκρα επιφυλακτικότης, το καχύποπτον, η αγνωμοσύνη και η αποστροφή των προς παν ελληνικόν, ο σκόπιμος και επίμονος υπ' αυτών χαρακτηρισμός ως ΄΄Μακεδονικής΄΄ της ομιλουμένης Βουλγαρικής γλώσσης, ο επίμονος αυτοχαρακτηρισμός των ως ΄΄Μακεδόνων΄΄και ουχί ως ΄΄Ελλήνων΄΄ ή ΄΄Ρωμηών΄΄ ως συνηθίζουν πάντες οι λοιποί Έλληνες, και εξοχήν εν Μακεδονία καλλιέργεια της ερυθράς και ΄΄περί καταργήσεως των οροσήμων΄΄ θεωρίας, η αποστροφή των Σλαυοφώνων προς την Εκκλησίαν – ενώ εγνωσμένη τυγχάνει η Θρησκοληψία πάντων των χωρικών – δια τον μοναδικόν λόγον, ότι οι ιερείς λειτουργούσι και οι ψάλται ψάλλουσι εις γλώσσαν Ελληνικήν, η μετά δυσκολίας αποκρυπτομένη εφεκτικότης και απεχθείαν των προς τον Έλληνα υπάλληλον και ιδίως τον διδάσκαλον, ενώ πλείστων περιποιήσεων απελάμβανον οι Βούλγαροι διδάσκαλοι επί Τουρκοκρατίας, η άκρα απροθυμία των προς εκμάθησιν και χρήσιν της Ελληνικής γλώσσης, τα ευρέως κυκλοφορούντα και ουδεμίαν υποστάντα ύφεσιν Σλαυικά ονόματα Βόρις, Βάντσε, Βλαδίμηρ, Κόλε, Τόμε, Τζότζε, Νόντσε, Γύρτσε, Ντίντσε, Μήτκο, Τράϊκο, Βάνιο, Μίλκα, Σλαυίκα, Σφέτα, Λιούπα κ. λ. π. και επώνυμα με καταλήξεις Σλαυικάς, η κυκλοφορία φωνογραφικών πλακών και γραφομηχανών ακόμη Βουλγαρικών το ανύπαρκτον και εξαιρετικώς δυσχερές της δημιουργίας πυρήνων Ελληνικών η παταγώδης χρεωκοπία του σχεδόν αστείου θεσμού των εξ εντοπίων Σλαυοφώνων, δήθεν εμπίστων, η ουχί ολιγάκις διαπιστωθείσα συνεργασία της Βουλγαρικής προπαγάνδας μετά στοιχείων ανατρεπτικών του υφισταμένου κοινωνικού καθεστώτος ή άλλων ωσαύτως επικινδύνων (όρα και υπόθεσιν Μακαμπή), η εμμονή των Σλαυοφώνων εις τας από εξαετίας καταργηθείσας παλαιάς Σλαυικάς τοπωνυμίας, εν πλήρει αντιθέσει προς τους αμέσως εξοικειωθέντας με τας νέας ονομασίας και ζηλευτήν καταβάλλοντας προσπάθειαν προς εκμάθησιν της Ελληνικής γλώσσης πρόσφυγας, η σημειωθείσα συγκίνησις μεταξύ των Σλαυοφώνων υπέρ μιας στενωτέρας Βαλκανικής συνεργασίας ή ομοσπονδίας – πράγμα αφήσαν όλως αδιάφορον τον λοιπόν Ελληνισμόν – επί τη

αφορμή των τελευταίων σχετικών εκδηλώσεων εν τοις Παμβαλκανικοίς συνεδρίοις, η εν γένει παρατηρουμένη εις πλείστα εν Μακεδονία μέρη γλωσσική Βαβυλωνία, έκδηλος ιδίως εν ημέραις αγορών, εμπορικών και θρησκευτικών πανηγύρεων, διότι πλην της ευρύταται ομιλουμένης Βουλγαρικής, ομιλείται και η Κουτσοβλαχική και Αλβανική συν τη υπό των προσφύγων ομιλουμένη Τουρκική, παρέχουν εις πάντα οξυδερκή παρατηρητήν εντυπώσεις κάθε άλλας, παρά Ελληνικάς:

Εντευχθέν συχνά παρατηρούνται σχετικαί ανθελληνικαί αρθρογραφίαι και εις τον ουδέτερον ακόμη Ευρωπαικόν τύπον, υπό περιοδευόντων και μη ανταποκριτών, παριστάνουσαι τη μακεδονίαν ως μη Ελληνικήν και τους κατοίκους ταύτης ως επιζητούντας την απελευθέρωσιν, ΄΄κυκλοφορούν χάρται γεωγραφικοί και μάλιστα υπό Ευρωπαίων πλέον τυπωμένοι παριστάνοντες τη μακεδονίαν ως Βουλγαροκουτσοβλαχικήν και την Ήπειρον Αλβανοκουτσοβλαχικήν (όρα και γεωγραφ. Άτλαντα της τελευταίας εν Ζαππείω Ιταλικής εκθέσεως), παραμενούσης ή και δημιουργουμένης της εντυπώσεως, ότι η Ελλάς τυγχάνει ξένη και κατέκτησε δια της σπάθης, ουχί δε απηλευθέρωσε, τα «αλλότρια» Μακεδονικά εδάφη.

Παραλλήλως προς τα' ανωτέρω εάν ληφθώσιν υπ' όψιν αι εν Ευρώπη Βουλγαρόφιλοι, αι εν Αμερική και Βουλγαρία υπό την επίσημον της Βουλγαρικής Κυβερνήσεως αρωγήν η ανοχήν λειτουργούσαι πολυάριθμοι και ποικιλώνυμοι αυτονομιστικαί, φιλανθρωπικαί ή εκπαιδευτικαί, δια τους αφελεστέρους Βουλγαρομακεδονικαί οργανώσεις, η καθημερινή αρθρογραφία του Βουλγαρικού και υπό Βουλγάρων εν Ευρώπη και Αμερική συντηρουμένου Ξενοφώνου Τύπου, ως και το ότι και αυτή η Κοινωνία των Εθνών ουχί σπανίως ασχολείται με το ζήτημα των Μακεδονικών μειονοτήτων, δυνάμεθα να σχηματίσωμεν πληρεστέραν την εικόνα της καταστάσεως».

Στη συνέχεια, προχωράει σε μια διαίρεση των σλαβόφωνων πληθυσμών σε 4 κατηγορίες ανάλογα με το φρόνημά τους. Έτσι προκύπτουν:

«*Ως προς τούτο διαιρούνται οι Σλαυόφωνοι εις τας κατηγορίας.*

Α΄. Των Ελλήνων. Τοιούτοι τυγχάνουσι μόνον οι γηγενείς Δημόσιοι υπάλληλοι και όσοι έδρασαν υπέρ ημών κατά τον Μακεδονικόν αγώνα καθ' οιονδήποτε τρόπον.

Β΄. Των Ελληνιζόντων. Τοιούτοι είναι οι αναμιγνυόμενοι εις τα κοινά, οι αποστέλλοντες τα τέκνα των εις Ελληνικά σχολεία μέσης εκπαιδεύσεως, το πλείστον των ιερέων και τινες εύποροι, φοβούμενοι τον οικονομικόν αντίκτυπον ή καταστροφάς ενδεχομένας εν περιπτώσει νέων πολέμων ή περιπλοκών εν Μακεδονία.

Γ΄. Των επαμφοτεριζόντων ή αδιαφόρων. Κατηγορία αν όχι δημιουργηθείσα, πάντως ενισχυθείσα από της απελευθερώσεως και

Δ΄. Των στερρώς εχομένων της Βουλγαρικής ιδέας.

Θα ηδυνάμην δε κατά προσέγγισιν να καθορίσω ως εξής επί τοις εκατόν τη δύναμιν εκάστης κατηγορίας Α΄. Κατηγορία το πολύ έως 10%, Β΄. Κατηγορία έως 10% Γ΄. Κατηγορία έως 10% και Δ΄. Κατηγορία έως 70%».

Σε ανάλογη διαίρεση προχώρησε και ο Ταξίαρχος Σπυρόπουλος από τη Φλώρινα, σε σχέδιο έκθεσης[154] που κατέθεσε στο Γενικό Επιτελείο Στρατού τον Μάρτιο του 1948, με τίτλο: «*Η Βόρειος και Δυτική Μακεδονία. Προτεινόμενα μέτρα ασφαλείας. Μέρος Α΄*». Η βασική διαφοροποίηση στη συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση, έγκειται στο γεγονός ότι το σχέδιο έκθεσης γράφθηκε σε μια μετακατοχική και μετεμφυλιακή περίοδο, όπου ο κομμουνισμός αποτελούσε σημάδι κατατρεγμού και καταδίκης, οπότε και αποτελεί κριτήριο στην ταξινόμηση:

«*Οι εκ των γηγενών σλαυόφωνοι δύνανται να διαιρεθώσιν εις τρεις κατηγορίας:*

α) Εις ελληνόφρονας ή ΄΄γραικομανείς΄΄, ως αποκαλούνται υπό των Σλαύων,

β) εις τη ρευστήν μάζαν, ήτις παρασύρεται εκάστοτε από τας περιστάσεις, από τη βίαν ή τα συμφέροντα και οι οποίοι έχουν μετανοήσει και είναι φιλόνομοι και φιλήσυχοι πολίται, άριστοι δε γεωργοί,

γ) εις τους αδιορθώτους σλαυόφρονας και πράκτορας των κομιτάτων είτε εθνικιστικών είτε αυτονομιστικών είτε κομμουνιστικών».

Επί κυβέρνησης Κ. Τσαλδάρη (18.4.1946 – 24.1.1947), ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης Σπ. Θεοτόκης, στέλνει στο Υπουργείο Εξωτερικών τα αποτελέσματα της έρευνας[155] των Επιτροπών, που είχαν αναλάβει ως έργο να καταγράψουν τον αριθμό των βουλγαρόφρονων και των ρουμανόφρονων ανά νομό. Το γενικό συμπέρασμα στο οποίο περιήλθαν οι Επιτροπές ήταν ότι η ύπαρξη μιας τέτοιας συμπαγούς μάζας Βουλγαρόφρονων, ιδίως στη Δυτική Μακεδονία, ελλοχεύει τεράστιους Εθνικούς κινδύνους: «*Επί τη ευκαιρία ταύτη, θεωρούμεν αναγκαίον να τονίσωμεν υμίν: α΄.) Τους Εθνικούς κινδύνους, ους περικλείει η ύπαρξις μιας τοιαύτης συμπαγούς μάζης Βουλγαροφρόνων, ιδίως εις τας περιοχάς της Δυτικής Μακεδονίας…*». Παρατίθεται παρακάτω ο σχετικός πίνακας, όπου στους Πίνακες Α΄ καταγράφονται βουλγαρόφρονες και ρουμανόφρονες με βάση επιβαρυντικά κριτήρια, ενώ στους Πίνακες Β΄ με βάση ελαφρυντικά:

ΝΟΜΟΙ	ΒΟΥΛΓΑΡΟΦΡΟΝΕΣ	ΡΟΥΜΑΝΟΦΡΟΝΕΣ
	Εν γένει άτομα (ενήλικα και	Εν γένει άτομα (ενήλικα και

[154] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.6, Έγγραφο: 159
[155] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 134

	ανήλικα άρρενα και θήλεα)		ανήλικα άρρενα και θήλεα)	
	ΠΙΝΑΚΕΣ		ΠΙΝΑΚΕΣ	
	ΠΙΝΑΞ Α΄.	ΠΙΝΑΞ Β΄.	ΠΙΝΑΞ Α΄.	ΠΙΝΑΞ Β΄.
ΚΟΖΑΝΗΣ	9.197	43	469	359
ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	11.830		156	
ΦΛΩΡΙΝΗΣ	30.937	892	126	
ΕΔΕΣΣΗΣ	12.233			
ΒΕΡΡΟΙΑΣ	1.372		187	158
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	5.154		585	
ΚΙΛΚΙΣ	235			
ΣΕΡΡΩΝ	18.552	3.882	162	
ΔΡΑΜΑΣ	9.276	549		
ΞΑΝΘΗΣ	776			
ΚΟΜΟΤΙΝΗΣ	1.450	2.531		
ΚΑΒΑΛΑΣ	413	83		
ΕΒΡΟΥ	3.266	701		
ΛΑΡΙΣΣΗΣ	-	-	150	
ΤΡΙΚΚΑΛΩΝ	-	-	21	
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	-	-	143	
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	-	-	219	
ΣΥΝΟΛΟΝ	104.698	8.681	2.223	517

Πίνακας 3.1.2.1. *Βουλγαρόφρονες και Ρουμανόφρονες της Βορείου Ελλάδος (1946)*

Η μέχρι στιγμής ανασκόπηση των στοιχείων που παρατέθηκαν, καταδεικνύει ότι τα πράγματα δεν ήταν όπως ακριβώς τα έβλεπε ο Φίλιππος Δραγούμης το 1927. Τα στοιχεία αυτά είναι ενδεικτικά παραδείγματα και απόψεις από παράγοντες της εκπαίδευσης, της εκκλησίας, του στρατού και της επίσημης κυβέρνησης. Σε ένα βάθος χρόνου, αποκτά κανείς μια σφαιρική εικόνα σχετικά με το εθνικό φρόνημα των ξενοφώνων, όπως την έβλεπαν οι προαναφερθέντες παράγοντες: Οι ξενόφωνοι αποτελούσαν μια κοινότητα συμπαγούς πληθυσμού, με τις δικές τους παραδόσεις, ανάγκες και νοοτροπίες, που απολαμβάνουν τα προνόμια που τους εξασφαλίζονται από την Κοινωνία των Εθνών και λειτουργούν, ως επί το πλείστον, ως πράκτορες της Βουλγαρίας, έχοντας ως σημαία τους τη βουλγαρική Ιδέα: δηλαδή την ένωση της Μακεδονίας με τη «Μεγάλη Βουλγαρία». Όμως, ο Δραγούμης επιδίωκε την αφομοίωσή τους στον υπόλοιπο γηγενή πληθυσμό και δεν εστίαζε στα στοιχεία που έδειχναν την απόσταση ανάμεσα στις δύο πληθυσμιακές ομάδες. Εστίαζε στα σημεία που τους ένωναν, τουλάχιστον στα δικά του μάτια.

5.2. Το «σλαβομακεδονικό» ιδίωμα

Ένα από τα σημαντικότερα επιχειρήματα του Φίλιππου Δραγούμη με το οποίο υποστηρίζει την ελληνικότητα των ξενοφώνων της Βόρειας Ελλάδας είναι ότι, η εθνική και η θρησκευτική συνείδηση καθορίζουν την εθνικότητα κάποιου πληθυσμού, και όχι το γλωσσικό ιδίωμά τους. Σε πολλά άρθρα, επιστολές και υπομνήματά του υποστηρίζει την παραπάνω αρχή, όπως για παράδειγμα στο άρθρο που δημοσιεύθηκε στην «*Καθημερινή*» (3.5.1947), με τίτλο: «*Γράμματα προς τη σύνταξιν. Περί εν Βουλγαρικόν δημοσίευμα*»[156], όπου υποστηρίζει την ελληνικότητα των βουλγαρόφωνων και αλβανόφωνων, ακόμη και των προδοτών. Δεν πιστεύει ότι έχουν άλλη εθνική συνείδηση, απλά είναι Έλληνες προδότες, ή όπως τους αναφέρει ο ίδιος, «κακοί Έλληνες»: «*Εάν ωρισμένοι απ' αυτούς αποδείχθηκαν κακοί Έλληνες και προδότες, τούτο δεν σημαίνει ότι παύουν να είναι Έλληνες. Αν ακολουθήσωμε την επιτήδεια βουλγαρική λογική, τότε όλοι οι ξενόφωνοι Έλληνες της Μακεδονίας είτε βουλγαρόφωνοι είτε βλαχόφωνοι είτε αλβανόφωνοι πρέπει να θεωρηθούν Βούλγαροι, Ρούμανοι και Αλβανοί, ενώ εμείς λέγομεν ότι όσοι απ' αυτούς συνεργάσθηκαν με τον εχθρό και μάλιστα με τους Βουλγάρους είναι απλούστατα Έλληνες, αλλά προδότες, όσο και εκείνοι από την Παλαιάν Ελλάδα ή τη μικράν Ασίαν ή τον Καύκασον που συνεργάσθηκαν με τον εχθρόν. Π.χ. δυστυχώς κατά την κατοχήν εγράφηκαν εις τη βουλγαρική Λέσχη της Θεσσαλονίκης μερικοί από τους ελληνοφώνους αυτούς Έλληνες καταγόμενοι από την Πελοπόννησο και άλλα μέρη της Παλαιάς Ελλάδος· πολλοί από τους Καυκασίους πρόσφυγες μαζί με άλλους ελληνοφώνους κομμουνιστάς καταφύγαν εις τη Γιουγκοσλαυία, στην Αλβανία και στη Βουλγαρίαν. Αλλοίμονο αν τους ονομάσωμε κι αυτούς Βουλγάρους, ενώ πρόκειται απλώς περί κακών Ελλήνων. Αλλοίμονο αν όσους Έλληνες της Βορείας Θράκης (Ανατολικής Ρωμυλίας), της Βορείας Μακεδονίας και της Βορείας Ηπείρου, επειδή δεν ομιλούν όλοι ελληνικά στο σπίτι, τους χαρακτηρίσωμε ως «Σλαυομακεδόνες» ή ως Βουλγάρους ή ως Αλβανούς. Τότε ούτε οι Χειμαρριώτες, ούτε οι Κορυτσαίοι (βλαχόφωνοι), ούτε οι τουρκόφωνοι της Μικρασίας θα έπρεπε να θεωρούνται Έλληνες*». Αναφέρεται στο παραπάνω απόσπασμα και στον κομμουνισμό, έννοια που η άποψη του Δραγούμη για αυτή θα αναλυθεί σε επόμενο κεφάλαιο.

Ο Δραγούμης είχε υποστηρικτές σε αυτή του την ιδεολογία, που στήριζαν το επιχείρημα της ελληνικότητας των ξενοφώνων και ανέφεραν πως η γλώσσα από μόνη της δεν αποτελεί εθνικό κριτήριο ενός πληθυσμού. Παράδειγμα αποτελεί το άρθρο του Γ. Χ. Μόδη, που δημοσιεύθηκε στις 13.5.1947 με τίτλο: «*Οι Σλαυομακεδόνες*»[157], όπου δηλώνει χαρακτηριστικά: «*Αλλοίμονον αν η γλώσσα ήτο το μοναδικόν εθνικόν κριτήριον*». Ακόμη ένα

[156] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 147

[157] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 148 – Δεν υπήρχε κάποια σημείωση του τίτλου της εφημερίδας που δημοσιεύθηκε το συγκεκριμένο άρθρο. Ωστόσο, λόγω του ότι ο Διευθυντής της «Καθημερινής» ήταν φίλος του Φίλιππου Δραγούμη και υποστήριζε τις όποιες δηλώσεις του ή φίλων του στις στήλες της εφημερίδας, εικάζουμε ότι πρόκειται για την εν λόγω εφημερίδα.

παράδειγμα αποτελεί το σχέδιο έκθεσης του Ταξίαρχου Σπυρόπουλου, με τίτλο: «*Η βόρειος και δυτική Μακεδονία. Προτεινόμενα μέτρα ασφαλείας. Μέρος Α΄*»[158], ο οποίος καταδικάζει τις σλαβικές αξιώσεις περί σλαβικής ταυτότητας του πληθυσμού της Μακεδονίας επειδή μιλούν το σλαβικό ιδίωμα: «*Διαδίδουν* (δηλαδή οι Σλάβοι) *μετ' επιτάσεως ότι ο πληθυσμός της Μακεδονίας και ιδιαίτατα της Βορειοδυτικής δεν είναι Ελληνικός, αλλά Σλαυικός, ερειδόμενοι επί της ομιλουμένης υπό τμήματος αυτού τοπικής διαλέκτου εις την ύπαιθρον*». Πιστεύει ότι η γλώσσα δεν είναι το μόνο γνώρισμα ενός έθνους, και γι' αυτό σπεύδει να δώσει τον ορισμό του έθνους: «*Ο ισχυρισμός των Σλαύων, όσον αφορά τη γλώσσαν δεν δύναται να ευσταθήση, διότι γνώρισμα του εθνισμού δεν είναι η γλώσσα και μόνον. Έθνος καλείται σύνολον ατόμων εχόντων την αυτήν θρησκείαν, συνείδησιν, γλώσσαν, πολιτισμόν, ήθη και έθιμα*». Υποστηρίζει ότι οι κάτοικοι της Μακεδονίας είναι Έλληνες, όπως οι κάτοικοι της Θεσσαλίας, της Στερεάς Ελλάδας, της Πελοποννήσου και των νησιών: «*Οι κάτοικοι της Μακεδονίας έχοντες όλα τα άλλα γνωρίσματα του έθνους ακροιφνώς ελληνικά, εκτός μέρους τούτων εις τα μεραμεθόρια έχοντος το γλωσσικόν τοπικόν βουλγαρικόν ιδίωμα, δεν δύνανται βεβαίως να θεωρηθούν ως μη Έλληνες... Είναι φανερόν ότι, ο ισχυρισμός των Σλαύων καταπίπτει αφ' εαυτού και οι κάτοικοι της Μακεδονίας είναι Έλληνες, όπως και οι της Θεσσαλίας ή Στερεάς Ελλάδος ή Πελοπονήσου ή των νήσων*». Τέλος, ο Σπυρόπουλος υποστηρίζει πως στη θέση της γλώσσας, θα πρέπει να λαμβάνεται ως κριτήριο αναγνώρισης μιας εθνότητας η θρησκεία και η εθνική συνείδηση: «*Ως κύριον επομένως γνώρισμα δέον να ληφθή η θρησκεία και η εθνική συνείδησις*».

Μεγάλης αξίας είναι το απόρρητο υπόμνημα που έστειλε ο Φίλιππος Δραγούμης στο Γενικό Επιτελείο Στρατού το 1948, με τίτλο: «*Περί των Παραμεθορίων Βουλγαρόφωνων πληθυσμών*»[159]. Σε αυτό αναλύει διεξοδικά τους λόγους που δεν δέχεται και απορρίπτει τον όρο «Σλαβομακεδόνες», αναφέροντας πληροφορίες σχετικά με το «σλαβομακεδονικό» ιδίωμα, ενώ ακόμη αναφέρει τους λόγους της προτίμησης του όρου «Βουλγαρόφωνοι» Έλληνες. Στη συνέχεια χρησιμοποιεί τον όρο «διγλωσσία» για να περιγράψει αυτή τη φορά, όχι τη διάκριση ανάμεσα στην καθαρεύουσα και τη δημοτική, αλλά τη χρήση της μητρικής γλώσσας των ξενοφώνων και της ελληνικής γλώσσας που μιλούν στη χώρα. Κάνει και αυτός τη δική του κατηγοριοποίηση των ξενοφώνων της Μακεδονίας και στο τέλος αναφέρει τα μέτρα αντιμετώπισης που πιστεύει ότι θα πρέπει να ληφθούν ώστε να αντιμετωπιστεί το ζήτημα των ξενοφώνων (κάτι που θα αναλυθεί διεξοδικότερα σε άλλο κεφάλαιο της παρούσης εργασίας).

Λόγω του ότι το υπόμνημα γράφθηκε στις 12.11.1948, στη μετεμφυλιακή περίοδο επί κυβέρνησης Σοφούλη (7.9.1947 – 24.6.1949), θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το εξής: οι

[158] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.6, Έγγραφο: 159
[159] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.6, Έγγραφο: 160

ξενόφωνοι ταυτίστηκαν με τον εθνικό εχθρό κάτι που οδήγησε σε μια έξαρση του συντηρητισμού σε όλα τα πεδία έκφρασης (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 43). Η ξενοφωνία αποτέλεσε το πρώτο κριτήριο για το χαρακτηρισμό πολιτικών εχθρών ως εθνοτικών αντιπάλων, στα πλαίσια ενός ασταμάτητου αγώνα επικράτησης της μιας μεριάς ή της άλλης (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 49). Έχοντας θέσει το πλαίσιο κατά το οποίο συγγράφθηκε το υπόμνημα, είναι πλέον κατάλληλο το έδαφος για να αναλυθεί η άποψη του Δραγούμη σχετικά με τους όρους που προαναφέραμε, και κατ' επέκταση για το ιδίωμα που χρησιμοποιούσαν οι ξενόφωνοι.

Κατ' αρχήν ο Δραγούμης ομολογεί ότι το Υπουργείο Εξωτερικών αναγνωρίζει τον κίνδυνο που ελλοχεύει στη χρήση του όρου «Σλαβομακεδονική γλώσσα» και «Σλαβομακεδονική εθνότητα»: «*Χαίρω, διότι εξ όσων μας ανεκοινώθησαν φαίνεται ότι το επί των Εξωτερικών Υπουργείον αναγνωρίζει ήδη το ανακριβές και βλαβερόν της χρήσεως του υπό των σλαυοκομμουνιστών τεθέντος από σκοπού εις διεθνή κυκλοφορίαν όρου ΄΄Σλαυομακεδονική γλώσσα΄΄ και ΄΄Σλαυομακεδονική εθνότης΄΄*». Στη συνέχεια επισημαίνει ότι ποτέ δεν υπήρξε «σλαβομακεδονική» γλώσσα και εθνότητα: «*Εκ λόγων ιστορικών καταδεικνύεται το ψευδέν της υπάρξεως ποτέ εις το παρελθόν ιδιαιτέρας ΄΄σλαυομακεδονικής΄΄ γλώσσης και εθνότητος*», ενώ συνεχίζει με μια συνοπτική ιστορική αναδρομή της προέλευσης των Σλάβων: «*Κατά τη βαθμιαίαν εισβολήν και εγκατάστασιν των Σλαύων εις τη χερσόννησον του Αίμου από τα τέλη του 6 αιώνος πρώτα ενεφανίσθησαν τα σλαυικά φύλα του σερβικού κλάδου. Οι Βούλγαροι, ως ιδιαίτερος λαός ουχί σλαυικής, αλλά τουρκικής προελεύσεως, συγγενικής προς τους Ούννους, ενεφανίσθησαν εις τη χερσόνησόν μας μετά ένα και πλέον αιώνα και ταχέως ανεμίχθησαν μετά των Σλαύων και απερροφήθησαν γλωσσικώς υπ' αυτών, εγκατασταθέντες αρχικώς εις την αρχαίαν Μοισίαν τη μεταξύ Δουνάβεως και Αίμου εύφορον πεδιάδα. Εκεί ελησμόνησαν την τουρκικήν γλώσσαν των, υιοθετήσαντες τη σλαυικήν των νέων κατοίκων της Μοισίας*».

Συνεχίζοντας με την επιχειρηματολογία του Φίλιππου Δραγούμη σχετικά με την ανυπαρξία της «Σλαβομακεδονικής διαλέκτου», υποστηρίζει ότι η βουλγαρική γλώσσα όπως είναι σήμερα, παρουσιάζει στοιχεία της αρχαίας θρακικής ή ιλλυρικής γλώσσας που πλέον έχουν εξαφανιστεί. Πρόκειται περί σλαβο-βουλγαρικού ιδιώματος, που έχει πολύ περισσότερα κοινά στοιχεία με τη Βουλγαρική γλώσσα, παρά με τη Σλαβική, εξ' ου και οι Σκοπιανοί δυσκολεύονται να την κατανοήσουν: «… *διότι η σημερινή βουλγαρική γλώσσα παρουσιάζει αξιοσημείωτα ίχνη τρίτης γλώσσης, πιθανώς της εξαφανισθείσης αρχαίας θρακικής ή της ιλλυρικής π.χ. η σλαυοβουλγαρική γλώσσα τοποθετεί το άρθρον εις το τέλος του ουσιαστικού, όπως συμβαίνει και εις τα σημερινά ρουμανικά, εις τα κουτσοβλαχικά και εις τ' αλβανικά και όπως εις καμίαν άλλην σλαυικήν γλώσσαν δεν συμβαίνει. Τα αυτά ακριβώς χαρακτηριστικά παρουσιάζει και το σλαυικόν ιδίωμα το ομιλούμενον εις τινα βορειότερα μέρη*

της Μακεδονίας, το οποίον παραβαλλόμενον προς τη βουλγαρικήν της Βουλγαρίας παρουσιάζει μεγαλυτέραν επιρροήν της ελληνικής και της τουρκικής και λεπτοτέραν προφοράν. Το ΄΄Σλαυομακεδονικόν΄΄ λοιπόν ιδίωμα τούτο συνδέεται γλωσσικώς στενώτατα προς τη βουλγαρικήν γλώσσαν και ευρίσκεται εις πολύ μεγαλυτέραν απόστασιν από τη σερβικήν, η οποία ομιλείται βορείως των Σκοπίων και την οποίαν οι ΄΄Σλαυομακεδόνες΄΄ δυσκολεύονται πολύ να εννοήσουν, ενώ τη βουλγαρικήν εννούν αμέσως. Δεν πρόκειται δηλαδή περί ιδιαιτέρας γλώσσης, ουδέ περί βουλγαρικής διαλέκτου, αλλά περί της ιδίας της βουλγαρικής γλώσσης με τινας λεκτικάς διαφοράς». Τη σύνδεση του «σλαβομακεδονικού» ιδιώματος με τη Βουλγαρική γλώσσα την επιβεβαίωσαν άλλωστε και οι ίδιοι αφού την αποκάλεσαν «βουλγαρική»: «*Άλλωστε και οι ίδιοι οι ομιλούντες αυτήν ουδέποτε εις το παρελθόν την απεκάλεσαν ΄΄σερβικήν΄΄ ή άλλως πως, ει μη μόνον ΄΄βουλγαρικήν΄΄*».

Το «μακεδονικό» ιδίωμα το επινόησαν οι ελληνόφρονες από τη μερίδα των βουλγαρόφωνων, λόγω του μίσους τους προς τους Βούλγαρους, και προσπαθούσαν να το κατασκευάσουν με τέτοιο τρόπο που να μοιάζει με τη σλαβική διάλεκτο και να προσιδιάζει σε ελληνικά στοιχεία: «*Αργότερον όμως εκ μίσους προς τους Βουλγάρους οι ελληνόφρονες εκ των βουλγαροφώνων προσεπάθουν να την παραστήσουν ως ιδιαίτερον ΄΄μακεδονικόν΄΄ ιδίωμα μη σλαυικόν πλησιάζον προς τα ελληνικά*». Από όλα τα παραπάνω ο Δραγούμης καταλήγει στην προτίμηση του όρου «Βουλγαρόφωνοι Έλληνες»: «*Προτίμησις του όρου ΄΄Βουλγαρόφωνοι Έλληνες΄΄*». Απορρίπτει τον όρο «σλαβική γλωσσική μειονότητα», γιατί ο όρος «σλαβικό» γίνεται ταυτόσημος με τον όρο «σλαβομακεδονικό», κάτι που είναι απολύτως λάθος αφού, αν η Ελλάδα αναγνώριζε την ύπαρξη μιας τέτοιας γλωσσικής μειονότητας στη Μακεδονία, θα επιβεβαιωνόταν η σλαβοκομμουνιστική θεωρία περί της ύπαρξης μιας ξεχωριστής, αυθύπαρκτης «σλαβομακεδονικής» εθνότητας: «*Ο όρος ΄΄σλαυική΄΄ γλωσσική μειονότης είναι ουσιαστικώς ταυτόσημος προς τον όρον ΄΄σλαυομακεδονική΄΄... Αλλ' εις την πράξιν, εάν ανεγνωρίζομεν ΄΄σλαυικήν΄΄ γλωσσικήν μειονότητα εις τη μακεδονίαν, διάφορον της Βουλγαρικής και της σερβικής θα μετεπίπτομεν αυτομάτως και αναγκαστικώς εις τη σλαυοκομμουνιστικήν θεωρίαν της υπάρξεως ιδιαιτέρας ΄΄σλαυομακεδονικής΄΄ εθνότητος*».

Ο Φίλιππος Δραγούμης βλέπει τον εθνικό κίνδυνο που ελλοχεύει μέσα στη χρήση του όρου «σλαβικό ιδίωμα» ή «μακεδονοσλαβικό», γι' αυτό και παραθέτει τους λόγους που θα πρέπει οπωσδήποτε να απορριφθεί και να αντικατασταθεί από τον όρο «βουλγαρίζοντες» ή «βουλγαρόφρονες». Οι λόγοι είναι οι εξής:

Α. Η απόσπαση της Γιουγκοσλαβίας από το Ηνωμένο Βασίλειο της Γιουγκοσλαβίας[160] που έχει ήδη αρχίσει, δείχνει ότι το πιθανότερο ενδεχόμενο είναι η προσχώρησή της στη Δύση, κάτι που σημαίνει αύξηση της επιρροής της στους «σλαβόφωνους της ελληνικής Μακεδονίας»: «*Η απόσπασις της Γιουγκοσλαυίας από το σλαυικόν συγκρότημα ήρχισε πραγματοποιουμένη· επομένως φαίνεται πιθανωτέρα και προσεχεστέρα η ενδεχόμενη συμπλησίασις, αν μη προσχώρησις, της χώρας ταύτης προς τη δύσιν· οπότε δι' ημάς τους Έλληνας ο κίνδυνος της αυξήσεως της ΄΄νομιμοφανούς΄΄ επιρροής της επί των ΄΄σλαυοφώνων΄΄ της ελληνικής Μακεδονίας…*». Αν λοιπόν αναγνωριστεί «σλαβική» γλωσσική και όχι εθνική μειονότητα, τότε θα επιδιώξουν τη διεθνή αναγνώρισή τους ως «σλαβομακεδονική» εθνική μειονότητα και την προστασία του ανεξάρτητου κράτους της Μακεδονίας, ως μέλος της ευρύτερης Νοτιοσλαβικής Ομοσπονδίας του Τίτο: «*…επομένως, όσον και αν αντιδράσωμεν, είναι μοιραίον οι αναγνωριζόμενοι υφ' ημών ως ΄΄σλαυική΄΄ γλωσσική, και όχι εθνική, μειονότης να επιδιώξουν τη διεθνή αναγνώρισίν των ως ΄΄σλαυομακεδονικής΄΄ εθνικής μειονότητος και την προστασίαν των υπό του ανεξαρτήτου κράτους της Μακεδονίας, μέλους της ευρυτέρας Νοτιοσλαυικής Ομοσπονδίας του Τίτου…*». Για να μην συμβεί αυτό λοιπόν, θα πρέπει να αναγνωριστεί διεθνώς ως βουλγαρόφωνη μειονότητα, διασπώντας έτσι την ενότητα της «Μακεδονίας», και αποτρέποντας την απόσπασή της ως ανεξάρτητο κράτος: «*… ενώ αναγνωριζομένων διεθνώς ως βουλγαροφώνου μειονότητος διασπάται κάπως η ΄΄μακεδονική΄΄ ενότης*».

Β. Ένας ακόμη λόγος για τον οποίο πρέπει να προτιμηθεί ο όρος «βουλγαρόφρονας» ή «βουλγαρόφωνος», είναι γεωγραφικός, αφού οι περιοχές που κατοικούνται από ξενόφωνους στην Ελλάδα, βρίσκονται κοντά στην Αλβανία και τη Γιουγκοσλαβία, ενώ είναι μακριά από τη Βουλγαρία. Οπότε, ακόμη και αν ήθελαν να έρθουν οι Βούλγαροι σε επαφή με τους ξενόφωνους της Ελλάδας και τα ελληνικά σύνορα, θα έπρεπε να επεκτείνουν την εδαφική τους κυριαρχία σε όλη τη σερβική Μακεδονία, κάτι που είναι αδύνατο ακόμη και με ρωσική βοήθεια: «*… αι περιοχαί, όπου πλεονάζουν οι βουλγαρόφωνοι πληθυσμοί κείνται παρά τα αλβανικά και γιουγκοσλαυικά σύνορα και μακρά του βουλγαρικού εδάφους· δια να φθάσουν επομένως μέχρις αυτών οι Βούλγαροι είναι υποχρεωμένοι να επεκτείνουν πρώτον το έδαφός των εφ' ολοκλήρου της σερβικής Μακεδονίας, πράγμα απίθανον, και αν ακόμη δεχθώμεν ως πιθανήν εισβολήν του σοβιετικού στρατού προς κατάληψίν της*».

Γ. Ο Δραγούμης βλέπει ότι αν αναγνωριστούν οι ξενόφωνοι ως βουλγαρόφωνοι και όχι ως σλαβόφωνοι, τότε θα φανεί η αντίδραση της Ελλάδας στο σοβιετικό σχέδιο του «διαίρει και βασίλευε» της Ρωσίας, το οποίο επιτυγχάνεται με τη δημιουργία ενός τρίτου σλαβικού κράτους ανάμεσα στη Σερβία και τη Βουλγαρία, της «Μακεδονίας», που θα

[160] Το Ηνωμένο Βασίλειο της Γιουγκοσλαβίας πήρε το όνομά του το 1929, ύστερα από την ίδρυσή του το 1918 ως Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων (http://goo.gl/hRYMWX).

αποτελείται από έναν λαό χωρίς εθνική συνείδηση και συνοχή, εξυπηρετώντας τα συμφέροντα της Κόμινφορμ: «*Οι Ρώσοι κομμουνισταί δεν επιθυμούν να ενισχυθή υπερβαλλόντως ούτε η Βουλγαρία ούτε η Σερβία· επιδιώκουν να κρατούν αμφοτέρας ιπποχειρίας, ώστε τελικώς να καταπιούν ολόκληρον τη χερσόνησον του Αίμου· δια τούτο άλλωστε εδημιούργησαν το τεχνηκόν κατασκεύασμα της ΄΄μακεδονοσλαυικής΄΄ εθνότητος και του ανεξαρτήτου ΄΄μακεδονικού΄΄ κράτους ίνα ακριβώς παρεμβάλλεται εις καίριον σημείον μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας τρίτον σλαυικόν κράτος, μειώνον την έκτασιν και ισχύν αμφοτέρων και το οποίον λόγω της κατ' ουσίαν ελλείψεως εθνικής συνειδήσεως και συνοχής του, θα μένη ευχερέστερον υποκείμενον απ' ευθείας εις την Κόμινφορμ) ούτως αφ' ενός η δημιουργία του τρίτου τούτου σλαυικού κράτους εξυπηρετεί την Κόμινφορμ εις την πολιτικήν του ΄΄διαίρει και βασίλευε΄΄ μεταξύ των υποτελών της σλαυικών κρατών του Νότου, αφ' ετέρου δε αποκεφαλίζει την Ελλάδα· επομένως δια της αναγνωρίσεως των σλαυοφώνων ως βουλγαροφώνων αντιδρώμεν συγχρόνως και εις το σοβιετικόν σχέδιον και εις την περισσότερον πλησιάζουσαν προς αυτό γιουγκοσλαυικήν πολιτικήν*».

Δ. Θα φύγουν από την Ελλάδα οι Βούλγαροι πράκτορες, αφού δεν θα μπορούν να διεκδικήσουν μια διεθνή αναγνώριση ως εθνική βουλγαρική μειονότητα λόγω των επανειλημμένων εκούσιων μεταναστεύσεων και ελληνοβουλγαρικών ανταλλαγών: «*Αντιθέτως ως βουλγαρόφωνους γλωσσική, όχι εθνική, μειονότης, δεν είναι πλέον, πιθανόν μετά τας γενομένας επανελημμένας εκουσίας μεταναστεύσεις και ελληνοβουλγαρικάς ανταλλαγάς οι βουλγαρόφρονες εκ των βουλγαροφώνων να επιτύχουν διεθνή αναγνώρισιν ότι αποτελούν εθνικήν βουλγαρικήν μειονότητα· τοιουτοτρόπως ευχεραίνεται η αποβολή των ως πρακτόρων του πρώην εχθρικού κράτους, ενώ ως ΄΄Σλαυομακεδόνων΄΄ ή και απλώς ΄΄Σλάβων΄΄ δεν θα είναι ευκόλως εφικτή*».

5.3. Η Ελληνική γλώσσα και οι ξενόφωνοι

Την περίοδο 1919-1924 ο στόχος της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης θεωρήθηκε η «εξελλήνισις» των ξενοφώνων, η οποία θα πραγματοποιούταν κυρίως μέσω της αφομοίωσης των προσδιοριστικών στοιχείων της ελληνικής εθνικής ταυτότητας εκ μέρους τους, με καθοριστικό ρόλο να παίζει το σχολείο (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 35). Το γλωσσικό ζήτημα προκάλεσε πολλές αναταραχές στην Ελλάδα, καθώς η επικράτηση της δημοτικής ή της καθαρεύουσας δημιουργούσε πόλωση ανάμεσα στους συντηρητικούς και τους φιλελεύθερους. Για ακόμη μια φορά, ο λαός της Ελλάδας κλήθηκε να σηκώσει το βάρος αυτών των αντιμαχιών, με κυριότερο θύμα τους ξενόφωνους πληθυσμούς της Βόρειας Ελλάδας. Χαρακτηριστικά αναφέρει ο Φίλιππος Δραγούμης σε αγόρευσή του στη Βουλή: «*Ο κόπος που κάνουν τα ξενόφωνα παιδιά είναι πολύ μεγαλίτερος απ' των ελληνόφωνων κ' έχει ως αποτέλεσμα, όταν διδάσκωνται και την καθαρεύουσα, ότι τα παιδιά αυτά βγαίνουν από το δημοτικό σχολείο χωρίς να μπορούν να μιλήσουν αρκετά καλά ουδέ τη δημοτική*» (Δραγούμης,

1928: 31). Ακόμη υποστήριζε ότι οι ξενόφωνοι θέλουν να μάθουν Ελληνικά, αλλά η κακή διοίκηση, ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας της διοίκησης του κράτους και οι δυσοίωνες γενικές περιστάσεις από το 1912-1927, δεν άφησαν περιθώρια στους ξενόφωνους να αφομοιωθούν γλωσσικά. Η άποψή του διατυπώνεται σε ένα άρθρο του που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «*Ελληνική*» (20.5.1927), όπου λέει χαρακτηριστικά: «*Εάν υπάρχουν ακόμη στην ύπαιθρη χώρα του εσωτερικού, μόνο ανάμεσα στους γεροντότερους αγρότες και στες γυναίκες, κάμποσοι που δεν ξέρουν τα ελληνικά, τούτο οφείλεται στην κρατικήν ανεπάρκεια και στην κακή διοίκηση, όχι στην απροθυμία των ξενόφωνων Μακεδόνων· αυτοί, αφότου ελευθερώθηκαν, δεν έπαυσαν, ωσάν μ' ένα στόμα, να βοούν ζητώντες τη ίδρυση σ' όλα τα χωριά σχολείων ανθρωπινών, με ανάλογο προσωπικό, και συγκοινωνία. Ο μόνος επομένως αίτιος, που δεν διαδόθηκε πλατύτερα η ελληνική γλώσσα στην ύπαιθρη του βορειότερου εσωτερικού, είναι η ανεπάρκεια της κεντρικής διοικήσεως, οφειλόμενη απ' τη μια μεριά στο συγκεντρωτικό διοικητικό σύστημα, κι απ' την άλλη στες φοβερές γενικές περιστάσεις και περιπέτειες της τελευταίας δεκαπενταετίας*» (Δραγούμης, 1928: 35).

Το 1921 ψηφίστηκε ο νόμος 2678 (επί κυβέρνησης Δ. Γούναρη, 26.3.1921 – 2.3.1922) «*Περί εισαγωγής ως αναγνωστικών βιβλίων εις τα δημοτικά σχολεία των καταλληλοτέρων εκ των προ του 1917 εγκεκριμένων*» (ΦΕΚ 147/19.8.1921), όπου απαγορεύει τη χρήση των νέων αναγνωστικών που ήταν γραμμένα στη δημοτική και επαναφέρονται τα παλιά που ήταν γραμμένα στην καθαρεύουσα. Τα παλιά βιβλία που είχαν επιλεχθεί με βάση τις διατάξεις του 3ου άρθρου του ΓΣΑ΄ νόμου το 1907[161], ήταν γραμμένα στην καθαρεύουσα: «*Η γλώσσα των αναγνωστικών βιβλίων οφείλει να είνε καθαρεύουσα, ομαλή και απλή, μόνον δε τα ποιήματα και αι παροιμίαι δύναται να είνε γεγραμμένα και εις τη γνήσιαν δημώδη γλώσσαν*»[162]. Αυτή η νομοθετική αλλαγή προκάλεσε την αντίδραση της ξενόφωνης κοινότητας, η οποία ξεκίνησε τις εκκλήσεις της σε πολιτικά πρόσωπα και φορείς, για συμπαράσταση και ανατροπή αυτής της κατάστασης, που τόσο πολύ δυσκόλευε τη ζωή τους, όπως και τη γλωσσική ένταξή τους στο ελληνικό κράτος.

Παράδειγμα των αντιδράσεων που προαναφέρθηκαν, αποτελεί μια επιστολή που έστειλε στον Φίλιππο Δραγούμη ένας ξενόφωνος δημοδιδάσκαλος από την Καστοριά, ο οποίος κατακρίνει εκ μέρους όλης της ξενόφωνης Μακεδονίας το 3ο Άρθρο που αφορούσε τη γλώσσα των διδακτικών βιβλίων: «*…και μάλιστα το 3ο (απ' τα 22) που λέει «περί γλώσσης» και απόρεσα πώς βρέθηκαν άνθρωποι με μυαλό να βάλουν στο Σύνταγμά μας ένα τέτοιο δουλικό άρθρο… Για μας τους ξενόφωνους (γιατί κι εγώ από αυτή τη κατηγορία είμαι) το άρθρον αυτό είναι καταδίκη σε θάνατο… σύμφωνα με το δουλικό άρθρο 3 που γράφουμε παραπάνω…*» (Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 210). Ο λόγος που οι ξενόφωνοι

[161] Ν. ΓΣΑ΄/ΦΕΚ 60/4.4.1907
[162] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 245 & Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 247

αντιδρούν τόσο πολύ στο συγκεκριμένο άρθρο είναι γιατί τα παιδιά τους αναγκάζονται να μαθαίνουν 2 μορφές της ελληνικής γλώσσας: μια μέσα στο σχολείο (την καθαρεύουσα) και μια για να επικοινωνούν στην κοινωνία (τη δημοτική): «*Γιατί πώς είναι δυνατό να υποχρεώσουμε τα παιδιά μας να μαθαίνουν δύο γλώσσες μαζύ, ξένες για μας, τη καθαρεύουσα που θα μαθαίνουν υποχρεωτικά στο σχολειό και τη δημοτική που θα μάθουν υποχρεωτικά σα βγουν στη κοινωνία;*». Λόγω αυτού του καταναγκασμού, οι ξενόφωνοι, αν και θέλουν, με την ισχύουσα νομοθεσία δεν θα μπορέσουν ποτέ να γίνουν Έλληνες γλωσσικά, όπως είναι Έλληνες στην καρδιά: «*Κι ο θάνατος είναι, πως ποτέ δε θα γίνουμε Έλληνες και στη γλώσσα όπως είμαστε και στη καρδιά … Εμείς είμαστε σαν ένας ξένος που δεν ξαίρει γρυ Ελληνικό και θέλει να μάθη την Ελληνική γλώσσα*». Αν επανέλθουν λοιπόν τα παλιά βιβλία, τότε δεν θα μάθουν ποτέ Ελληνικά: «*Απ' όλα που είπαμε παραπάνω, συμπεραίνουμε πως με τη βία θα μας υποχρεώση να μαθαίνουμε δύο γλώσσες και κυνηγώντας δύο λαγούς δεν θα πιάσουμε κανένα, μ' άλλα λόγια δε θα μάθουμε Ελληνικά ποτές …*».

Ευχαριστεί τον Φίλιππο Δραγούμη και τους άλλους 2 βουλευτές που ψήφισαν κατά του 3ου άρθρου και του ζητεί να πείσει και άλλους, ώστε να μην ισχύσουν οι διατάξεις του τουλάχιστον στις ξενόφωνες περιοχές της Μακεδονίας, αν δεν γίνεται να μην ψηφιστεί καθόλου: «*…γιατί είδα πως ένας απ' τους τρεις που ψήφισαν ενάντια σ' αυτό το άρθρο είσαστε Σεις και γι' αυτό ο Νομός μας και μ' αυτόν όλη η ξενόφωνη Μακεδονία θα σας ευγνωμονή… και σας παρακαλώ εκ μέρους όλων μας να φροντίσετε μ' όλη Σας τη δύναμη και τη δύναμη των ομοφρόνων Βουλευτών μας να μη ψηφισθή το άρθρον αυτό ή τουλάχιστο να μη είναι γενικό, αλλά να γίνη εξαίρεση μόνο για τη Μακεδονία…*».

Σχετικά με την καταψήφιση, ο Δραγούμης ομολογεί σε επιστολή[163] του προς τον επιθεωρητή του Σιδηροκάστρου Καστοριάς Π. Πύρζα (Οκτώβριος 1921), πως πρέπει να εισαχθεί η δημοτική στα σχολεία που βρίσκονται στα ξενόφωνα μέρη, και γι' αυτό ζήτησε την αναβολή της επαναφοράς των παλιών βιβλίων, αλλά λόγω της επικράτησης των συντηρητικών δεν γίνεται να πραγματοποιηθεί αυτό το αίτημα: «*Όσο για τα ξενόφωνα μέρη, θα προσπαθήσομε να εξηγήσωμε την αμεσώτερη ανάγκη για τη δημοτική εκπαίδευση της χρησιμοποιήσεως της δημοτικής ως οργάνου διδασκαλίας, αλλά φοβούμαι και τούτο ματαίως, γιατί αυτή τη στιγμή στο Υπουργείο της Παιδείας κυριαρχούν οι πιο φανατικοί καθαρευουσιάνοι… στη Βουλή όταν επρόκειτο να ψηφισθή η επαναφορά των παλαιών διδακτικών βιβλίων εζήτησα την αναβολή της ψηφίσεως μα φυσικά έμεινα σχεδόν μόνος*». Άλλωστε ο ίδιος ομολογεί ότι μπορεί να μην έχει εκείνη τη χρονική στιγμή τη δύναμη να επιβληθεί στη βουλή, αφού τον θεωρούν ως «μαλλιαρό» και όχι «γουναρικό»: «*Στην επιτροπή του Συντάγματος όπου με υποβλέπουν ως μαλλιαρό και μη γουναρικό…*», ωστόσο ο

[163] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 214

Τσαλδάρης και άλλοι βουλευτές είναι υπέρ της μεταρρύθμισης και πιστεύει ότι έχει ελπίδες να βοηθήσει τους ξενόφωνους σχετικά με την επικράτηση της δημοτικής γλώσσας στα σχολεία τους: «… *ούτε μπορεί να γίνη καμμιά άλλη ενέργεια αποτελεσματική εκ μέρους μου τουλάχιστον, γιατί δεν έχω τη δύναμη να επιβληθώ… Έχω όμως κάποιαν ελπίδα ότι η Κυβέρνηση για ν' αποφύγη ζητήματα και ενοχλήσεις θα θελήση να μην αλλάξη τα σχετικά άρθρα του Συντάγματος, ώστε τουλάχιστο θ' αποφύγωμε χειροτέρευση και τέλεια γελοιοποίηση… Μεταξύ μάλιστα των Υπουργών υπάρχουν και μερικοί, όπως ο κ. Τσαλδάρης, καλά διατεθειμένοι για τη μεταρρύθμιση*».

Από τα παραπάνω, εκτός από την αντίδραση των ξενοφώνων στον προαναφερθέντα νόμο, βλέπουμε την υποστήριξή τους από τον Δραγούμη (με την καταψήφιση του ΓΣΑ΄), η οποία επαναλαμβάνεται κάποια χρόνια αργότερα σε αγόρευσή του στη Βουλή, όπου δηλώνει πως θα πρέπει να διδάσκεται η δημοτική στα σχολεία των ξενόφωνων περιοχών, γιατί τα ξενόφωνα παιδιά δυσκολεύονται πολύ περισσότερο με την καθαρεύουσα απ' ότι τα ελληνόπουλα. Θεωρεί ότι τα παιδιά παθαίνουν γλωσσική σύγχυση, αφού αναγκάζονται να μαθαίνουν 3 γλώσσες, μαθαίνοντας τη μητρική (μέσα στην οικογένεια) και τις δύο ελληνικές (δημοτική για την κοινωνία και καθαρεύουσα για το σχολείο): «*Σύμφωνα με την αντίληψη που υπαγόρεψε το μέτρο εκείνο θα συστήσω μ' όλη τη θέρμη μου στη βουλή να δεχθή και δω τροπολογία, που θα ορίζη να μη διδάσκεται στα δημοτικά σχολεία των ξενόφωνων χωριών η καθαρεύουσα, γιατί τα παιδιά των χωριών αυτών, επειδή δεν ξέρουν από το σπίτι των να μιλήσουν ελληνικά, είναι πρώτα ανάγκη μόλις πάνε στο σχολείο να μάθουν, επί πλέον απ' όσα μαθαίνουν τα ελληνόφωνα παιδιά, κυρίως να ομιλούν τη δημοτική γλώσσα ... Παθαίνουν σύγχυση γλωσσική, γιατί διδάσκονται και τρίτη γλώσσα την καθαρεύουσα, που άλλωστε είναι απολύτως αδύνατο να τη μάθουν σε τόσο λίγον καιρό ουδέ τα ελληνόφωνα παιδιά. Γι' αυτό προτείνω θα διδάσκωνται τα πρώτα στοιχεία της καθαρεύουσας, εις τα ξενόφωνα να εξακολουθήση η διδασκαλία της δημοτικής, μάλιστα με συνομιλίες προς το δάσκαλο. Δηλαδή προτείνω στα ξενόφωνα χωριά να μη διδάσκεται καθόλου η καθαρεύουσα στο δημοτικό σχολείο*» (Δραγούμης, 1928: 30-31).

Η προτίμηση των ξενοφώνων στην εκμάθηση της δημοτικής γλώσσας έναντι της καθαρεύουσας, εκφράζεται καθαρά από τον ξενόφωνο δημοδιδάσκαλο, ο οποίος λέει: «… *γι' αυτό προτιμούμε να μαθαίνουν τα παιδιά μας τη «σκυλίσια» δημοτική «τη μάλλον ανίερον, την προκαλούσαν την αηδίαν και την αποστροφήν» και όχι «την από φύσεως ωραίαν και γλαφυράν, την καθηδύνουσαν την ακοήν» μόνον…*». Ο Δραγούμης λοιπόν, θα έλεγε κανείς. αποτελεί τον αντιπρόσωπο των ξενοφώνων στη Βουλή, που μάχεται να διεκδικήσει τα μέτρα εκείνα που θα διευκόλυναν τη ζωή των πληθυσμών εκείνων και θα εξυπηρετούσαν τα βιοτικά, και όχι μόνο, συμφέροντά τους.

5.4. Ο κίνδυνος του εκσλαβισμού

Για την αντιμετώπιση των ξενοφώνων, οι κυβερνήσεις από τη δεκαετία του 1920 και εξής, υιοθετούσαν και ψήφιζαν νόμους και διατάγματα που στόχο είχαν την «εξελλήνισή» τους μέσω της αφομοίωσης των ιδιαίτερων εθνικών και γλωσσικών τους χαρακτηριστικών. Ωστόσο, οι συντηρητικοί έβλεπαν έναν λανθάνοντα κίνδυνο στο όλο αυτό εγχείρημα: τον κίνδυνο του «εκσλαβισμού». Δηλαδή, το αντίθετο αποτέλεσμα από το προσδοκώμενο: τον εκσλαβισμό των Ελλήνων της Μακεδονίας και όχι τον εξελληνισμό των Βούλγαρων και των Σλάβων.

Μπορεί όντως γλωσσικά να εκσλαβίστηκαν οι Έλληνες της Μακεδονίας σε κάποιες περιοχές, όμως παρέμειναν Έλληνες. Έλληνες στη συνείδηση και το εθνικό φρόνημα. Την άποψη αυτή εκφράζει ξεκάθαρα ο ακαδημαϊκός καθηγητής Αντ. Δ. Κεραμόπουλος[164], σε άρθρο[165] του που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «*Ορεστιάς*» (25.5.1947), με τίτλο: «Οι Σλαβόγλωσσοι».

Σύμφωνα με το παραπάνω άρθρο, οι Έλληνες δεν κατάφεραν να εξελληνίσουν τους σλαβόγλωσσους της Μακεδονίας, όπως δεν κατάφεραν ούτε τους Τούρκους και τους Βλάχους λόγω της δυσκολίας της ελληνικής γλώσσας: «*Οι Έλληνες έχουν δύσκολον γλώσσαν και δια τούτο δεν κατορθώνουν να εξελληνίσουν αλλόγλωσσους. Ούτε τους Τούρκους της Μικράς Ασίας ή άλλων χωρών της Ευρώπης εξηλλήνισαν, ούτε τους Βλάχους της Πίνδου κλπ. ούτε τους σλαβογλώσσους της Μακεδονίας*». Στο Νεστόριο, στην περιοχή της Ιλλυρίας και της αρχαίας Δαρδανίας, όπου κάποτε κατοικούσαν βλάχοι που μιλούσαν βλάχικα και αλβανικά, τώρα όλοι μιλούν σλαβικά, ενώ κάνει ακόμη και λόγο για εκσλαβισμό: «*Εις το Νεστόριον υπάρχει βλάχικος μαχαλάς, συνοικισθείς υπό βλάχων της Γράμμοστας και του Δένσκου, και τους ενθυμούνται οι γέροντες ομιλούντας βλαχικά· αλλά τώρα ουδείς επιζή βλαχόφωνος, όλοι έγιναν σλαβόγλωσσοι. Εις τα βόρεια της «Μακεδονίας» προς την Ιλλυρίαν και την αρχαίαν Δαρδανίαν υπάρχουν ορεινοί πληθυσμοί έχοντες απαραγνώριστα τα ήθη και τα έθιμα των Αλβανών (έντονος ανάμνησις και λατρεία των προγόνων, σεβασμός προς τας γυαίκας, εκδίκησις του αίματος κλ.) αλλ' ομιλούντες σλαβικά. Αυτό τούτο συμβαίνει με όλους τους Μαυροβουνίους οίτινες ανθρωπολογικώς είναι Ιλλυρίοι και όχι σλάβοι. Αναλόγως εξεσλαβίσθησαν και πλείστοι Δαλματοί εις πόλεις και χωρία, όπου μέχρι προ 50 ετών ωμιλούν βλαχικά*».

Ο λόγος που οι Έλληνες ξεχνούν τη γλώσσα τους οφείλεται στο γεγονός ότι όταν μεταναστεύουν για να βρουν εργασία ή καλύτερες συνθήκες ζωής, αναγκάζονται να μην μιλούν τη γλώσσα τους, αλλά τη γλώσσα που μιλούν στη χώρα που μεταναστεύουν. Αυτή η

[164] http://goo.gl/qkyZ9l
[165] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 151

λησμονιά της γλώσσας, διευκολύνεται όταν στη χώρα αυτή μιλιέται μια απλή γλώσσα, όπως είναι η σλαβική: «*Οι Έλληνες χάνουν πολύ ευκολώτερα τη γλώσσαν των. χιλιετηρίδων ιστορία δεικνύει, ότι οι Έλληνες, κατοικούντες κατά το πλείστον πτωχήν χώραν και ωθούμενοι εις αποδημίαν, λησμονούν συν των χρόνω τη γλώσσαν των, καθώς τη λησμονούν και όταν υποχρεούνται να συνεννοηθούν μετά συνοίκων λαών αλλογλώσσων, ως π.χ. των Τούρκων εν Μικρά Ασία. Η ροπή αύτη ευκολύλεται, όταν πρόκειται να εκμάθουν γλώσσαν απλήν, ακαλλιέργητον, λαού περιωρισμένης διανοήσεως, ως συνέβαινε με τους Σλάβους*». Αντίθετα με την ελληνική γλώσσα που κάποιος πρέπει να μάθει πολλές λέξεις, αλλά και να προσπαθήσει αρκετά για να τη μάθει λόγω της πολυπλοκότητας και του πλούτου της, η σλαβική γλώσσα μαθαίνεται πολύ πιο εύκολα από τον Έλληνα. Και αυτό γιατί είναι πολύ απλή γλώσσα και ο Έλληνας είναι πολύ έξυπνος και τη μαθαίνει εύκολα και γρήγορα: «*Αντιθέτως δε η Ελληνική γλώσσα, εξειλιγμένη εις μέγιστον βαθμόν, έχουσα πολλαπλήν μορφήν και όψιν, διατελούσα πάντοτε εν ζωή και πλουτιζομένη, καθίσταται απρόσιτος εις τον νηπιώδη νουν πρωτογόνων λαών. Δια την αυτήν έννοιαν πρέπει ούτος να μάθη πολλάς λέξεις: λέγουσι, λέγουν, λεν, λένε· όνος, γάϊδαρος, γαϊδούρι, γομάρι, βασταγό κλ. Αντιθέτως ο κάτοχος 200 λέξεων της σλαβικής γλώσσης δύναται να συνεννοήται σλαβιστί, τοιούτος δε άθλος ήτο εύκολος εις τον ευκίνητον νουν των Ελλήνων και… τον εξετέλεσαν πολλοί. Εντεύθεν προέκυψαν οι αλβανόφωνοι Έλληνες, οι σλαβόφωνοι, οι τουρκόφωνοι, οι βλαχόφωνοι ρωμαιογενείς!)*».

Οι γλωσσικά «εκσλαβισμένοι» Έλληνες όμως, που υπέστησαν καταστροφές και συμφορές όπως ο πόλεμος και οι οικονομικές δυσπραγίες, δεν συμμετείχαν σε ενέργειες προδοσίας εις βάρος της Ελλάδας, παραμένουν Έλληνες, ακόμα και αν μιλούν άλλη γλώσσα: «*… όσοι εκ των ξενογλώσσων υπέστησαν και υφίστανται την επελθούσαν εις τη χώραν μας συμφοράν μετά καρτερίας ελληνοπρεπούς και δεν εστράφησαν κατά του Κράτους ως διαβρωτικοί και διαλυτικοί εχθροί, ούτοι δεν πρέπει να ενοχληθούν δια τον λόγον ότι κατά τας εθνικάς ημών περιπετείας απώλεσαν τη γλώσσαν την ελληνικήν. Οι πόλεμοι και οι κακαί περιστάσεις αφίνουν οπίσω ταυματίας και αναπήρους εις τε το σώμα και την ψυχήν και τη γλώσσαν. Αλλ' ούτοι, αν το εθνικόν αίσθημα των παραμείνη αλώβητον, πρέπει να θεωρώνται ως ανάπηροι πολέμου και παλαιοί πολεμισταί*». Μόνο οι κατώτεροι λαοί πιστεύουν ότι η γλώσσα αποτελεί το κυριότερο εθνικό στοιχείο ενός λαού, γι' αυτό και δεν θα πρέπει να ενστερνίζεται ο ελληνικό λαός μια τέτοια νοοτροπία, καθώς κάτι τέτοιο είναι λάθος: «*Η γλώσσα εις τους κατωτέρους λαούς νομίζεται απαραγνώριστον εθνικόν στοιχείον· αλλά τούτο είνε εσφαλμένον*».

Ο Φίλιππος Δραγούμης σε υπόμνημα που έστειλε στο Γενικό Επιτελείο Στρατού έναν χρόνο αργότερα (12.11.1948)[166], επισημαίνει ότι η διάδοση της σλαβική γλώσσας που είναι

[166] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.6, Έγγραφο: 160

μια απλουστευμένη γλώσσα, σε αντίθεση με την ελληνική, έγινε αιώνες πριν, στα χρόνια των Σταυροφοριών, όπου οι Έλληνες ήταν απομονωμένοι από τα ελληνόφωνα αστικά κέντρα και έμεναν αγράμματοι. Το ίδιο έγινε και με την τούρκικη γλώσσα στη Μικρά Ασία, όπου οι Έλληνες την έμαθαν χωρίς να πάψουν να είναι Έλληνες χριστιανοί ορθόδοξοι: «*Η διάδοσις της πρωτογενούς και απλουστάτης, κατ' αντίθεσιν προς την πολυσύνθετον ελληνικήν, βουλγαρικής γλώσσης εις την ύπαιθρον χώραν των βορειοτέρων περιοχών της Μακεδονίας και Θράκης έγινε κατά τους σκοτεινούς χρόνους των Σταυροφοριών και της Οθωμανικής κυριαρχίας, δια του συγχρωτισμού των επηλύδων με τους ευφυεστέρους και πλέον πολιτισμένους ελληνικούς πληθυσμούς, οι οποίοι, λόγω της απομονώσεώς των από τα κατά κανόνα ελληνόφωνα αστικά κέντρα, έμενον αγράμματοι και ακέφαλοι εθνικώς. Συνέβη εκεί με τη βουλγαρικήν γλώσσαν ό,τι συνέβη με την τουρκικήν εις τα ενδότερα της Μικράς Ασίας, όπου οι Έλληνες της υπαίθρου την εξέμαθον λησμονήσαντες την ελληνικήν και ούτως έγιναν τουρκόφωνοι, χωρίς να παύσουν να είναι Έλληνες χριστιανοί ορθόδοξοι*». Έτσι αποδεικνύεται: «*… ότι η γλώσσα δεν αρκεί να χαρακτηρίση την καταγωγήν και τον εθνισμόν*».

5.4.1. Το βουλγαρικό αλφαβητάριο (Abeccedar)

Ο Δραγούμης αναφέρει[167] πως κατά την περίοδο του μεσοπολέμου, η ελληνική κυβέρνηση για να καταπολεμήσει, μαζί με τη σύμμαχο Νοτιοσλαβία, τους Βούλγαρους κομιτατζήδες, αναγνώρισε ότι οι βουλγαρόφωνοι Έλληνες δεν μιλούσαν τη βουλγαρική γλώσσα, αλλά ένα ξεχωριστό σλαβικό ιδίωμα: «*Πράγματι εις τη μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων ειρηνικήν μέσην περίοδον η ελληνική κυβέρνησις είχε μετά την ανταλλαγήν των πληθυσμών δεχθή τη σερβικήν άποψιν ότι οι βουλγαρόφωνοι Έλληνες δεν ομιλούν τη βουλγαρικήν, αλλά ιδιαίτερον σλαυικόν ιδίωμα. Έπραξεν όμως τούτο, διότι η τότε σύμμαχός μας Νοτιοσλαυία εζήτησεν δήθεν την αρωγήν μας υπό το πρόσχημα της καταπολεμήσεως του βουλγαρικού κομιτατζηδισμού ταυτοχρόνως και παραλλήλως εις τη σερβικήν και την ελληνικήν Μακεδονίαν*». Η αναγνώριση τέτοιας μειονότητας επιχειρήθηκε να γίνει σε δύο φάσεις: Η πρώτη, το φθινόπωρο του 1924 επί κυβερνήσεως Θεμιστοκλή Σοφούλη. με την υπογραφή του πρωτοκόλλου Πολίτη Καλφώφ (29 Σεπτεμβρίου 1924)[168], ενώ η δεύτερη επί κυβερνήσεως Θεόδωρου Πάγκαλου (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 38). Στην πρώτη περίπτωση η Ελλάδα αναγνώρισε προσωρινά την ύπαρξη «βουλγαρικής» μειονότητας στο ελληνικό έδαφος, ύστερα από πιέσεις και την παρέμβαση του διεθνούς παράγοντα (Τούντα Φρεγάδη, 1986: 3· Διβάνη, 1999: 138-139 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 38), ενώ στη δεύτερη, ως αντιπερισπασμό στις βουλγαρικές αξιώσεις (Psomiades, 1972: 6-9 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 38).

[167] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.6, Έγγραφο: 160
[168] http://goo.gl/K39nXC

Μέσα σε όλες τις υποχρεώσεις της Ελλάδας απέναντι στη μειονότητα που αναγνώρισε στο έδαφός της, ήταν και «… *η δημιουργία ενός παράλληλου μειονοτικού εκπαιδευτικού δικτύου, το οποίο θα αναλάμβανε να εκβουλγαρίσει τους ξενόφωνους*» (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 38). Αν και στην πρώτη περίπτωση η Ελλάδα απέφυγε εντελώς τις υποχρεώσεις της απέναντι στην Κοινωνία των Εθνών που απέρρεαν από την υπογραφή του Πρωτοκόλλου (Κωστόπουλος, 2000: 93 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 38), αφού η αναγνώριση δεν υλοποιήθηκε ποτέ στην πράξη, στη δεύτερη περίπτωση εφαρμόστηκε μια δίγλωσση εκπαίδευση βασισμένη στο μοντέλο της ενσωμάτωσης που στόχευε στην επιβολή της πολιτισμικά ισχυρότερης κουλτούρας, της ελληνικής, συντηρώντας ταυτόχρονα την πολιτισμική ετερότητα (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 38). Αυτό περιλάμβανε τη δημιουργία μειονοτικών σχολείων, τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως υποχρεωτική ή την εναλλακτική δυνατότητα της φοίτησης στα ελληνικά σχολεία με παράλληλη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας[169].

Λόγω της έλλειψης γραπτής σλαβικής λογοτεχνικής γλώσσας και κατ' επέκταση της ανυπαρξίας αλφαβηταρίων και άλλων διδακτικών εγχειριδίων, μια εντεταλμένη Επιτροπή βλαχόφωνων φιλολόγων: Γ. Σαγιαξή, Παπαζαχαρίου και Ι. Λαζάρου, εκπόνησε το σλαβικό αλφαβητάριο (Abeccedar), που έκανε χρήση του λατινικού αλφαβήτου, και προοριζόταν να παρέμβει στη διδασκαλία των δίγλωσσων σχολείων της Μακεδονίας (Μιχαηλίδης, 1999: 133 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 39). Σύμφωνα με τον Δραγούμη[170] η χρήση αυτού του αλφαβηταρίου δεν έγινε ποτέ[171], καθώς η ελληνική κοινή γνώμη αντέδρασε μαζί με τους ξενόφωνους πληθυσμούς: «*Αλλ' ευτυχώς η διδασκαλία του σλαυικού ιδιώματος εις τα σχολεία των ξενοφώνων χωρίων της ελληνικής Μακεδονίας τελικώς δεν επραγματοποιήθη και η όλη συμφωνία ητόνισε χάρις εις την αντίδρασιν της ελληνικής κοινής γνώμης και αυτών των ξενοφώνων πληθυσμών*». Το ίδιο εντοπίζεται και σε άλλες μαρτυρίες (Michailidis, 1996: 142· Κωστόπουλος, 2000: 96· *Ελεύθερον Βήμα*, 19.9.1925/1 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 39), που επιβεβαιώνουν την απόρριψη του συγκεκριμένου αλφαβηταρίου από όλες τις πλευρές. Σύμφωνα με τον Κωστόπουλο (2000: 96 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 39), υπάρχει και η άποψη ότι η συγγραφή του Abeccedar στα λατινικά έγινε επίτηδες, γιατί είχε προβλεφθεί από τον Πάγκαλο ότι έτσι θα απορριπτόταν από τους σλαβόφωνους και θα εξυπηρετούσε τους εθνικούς στόχους της ενσωμάτωσης.

---

[169] *Ελεύθερο Βήμα* (4.9.1925/4), *Μακεδονικά Νέα* (4.9.1925/4) στο Ηλιάδου – Τάχου (2006: 38).

[170] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.6, Έγγραφο: 160

[171] Είχαν τυπωθεί διδακτικά βιβλία γραμμένα στο «σλαβικό» ιδίωμα με λατινικά και όχι κυριλλικά στοιχεία για να γίνει ακόμη πιο διακριτή η διαφορά του παραπάνω ιδιώματος με τη βουλγαρική γλώσσα: «*Είχον μάλιστα τυπωθή τότε διδακτικά βιβλία εις το ΄΄σλαυικόν μακεδονικόν΄΄ ιδίωμα με στοιχεία λατινικά και όχι κυριλλικά (τα οποία ήσαν ελληνικής βυζαντινής προελεύσεως) προς μεγαλυτέραν διάκρισιν από τη βουλγαρικήν γλώσσαν, η οποία, όπως αι άλλαι σλαυικαί γλώσσαι των ορθοδόξων Σλαύων, γράφεται δια των κυριλλικών στοιχείων*» (Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.6, Έγγραφο: 160).

Μετά την ομαδική απόρριψη του βουλγαρικού αλφαβηταρίου κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, σημειώνεται μια νέα προσπάθεια επιβολής του το 1945, όταν ο Φίλιππος Δραγούμης διατελούσε Υφυπουργός Εξωτερικών στην Κυβέρνηση του Γεώργιου Παπανδρέου. Ο επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων της Καστοριάς, Γεώργιος Γιαννιώτης, με επιστολή του ενημερώνει τον Δραγούμη για την κυκλοφορία βουλγαρικού αλφαβηταρίου, με τίτλο: «Τα Παιδάκια», του Ο.Ε.Σ.Β., που εκδόθηκε στη Σόφια (1942) μέσω των κομιτατζήδων, και διδάχθηκε για έναν μήνα στην περιφέρεια Καστοριάς: «*Εκδοθέν εις Σόφια και κυκλοφόρησαν δια των κομιτατζήδων εις Μακεδονία χρησιμοποιηθέν δε το διδακτικόν βιβλίον εις τα επί ένα μήνα εις τα κατά παρελ. Φεβρουάριον ε.ε. λειτουργήσαντα εις την περιφερεία μας (Κονδορόση – Τειχιό, Σιδηροχωρίω κ.λ.π) Σλαυομακεδονικά σχολειά, περί ων αναφέρομεν εκτενώς εις μια σχετική ημών έκθεσιν*»[172]. Αυτή η σχετική έκθεση με τίτλο: «*Αφορώσα την κίνησιν προς ίδρυσιν και λειτουργίαν σλαυομακεδονικών σχολείων εν τη ημετέρα περιφερεία κατά την περίοδον της ενταύθα Εαμοκρατίας*»[173], αναφέρεται στην κυκλοφορία του προαναφερθέντος αλφαβηταρίου και πιο συγκεκριμένα: «*…ούτοι εντόπιοι κομιτατζήδες μεταξύ των άλλων δεινών άτινα επέφερον εις την πολλαπλώς δεινοπαθείσασαν ταύτην ακρώρειαν της Ελληνικής Γης, μετέφερον εκ Βουλγαρίας και εκυκλοφόρησαν κατά εκατοντάδας βουλγαρικά καθαρών αναγνωστικά βιβλία, εκδοθέντα εν Σόφια το έτος 1942, ων αντίτυπα τινα περιήλθον εις χείρας ημών. σκοπός των προφανής ήτο είτε εκ του εμφανούς είτε και κρυφίως να διδαχθή και διαδοθή η βουλγαρική γλώσσα, τελικώς δε να επιτύχωσιν την ίδρυσιν και λειτουργίαν καθαρώς βουλγαρικών σχολείων ενταύθα…*».

5.4.2. Το «Μακεδονικό Λεξικό» (Λιττρέ)

Το 1956 έγινε γνωστή μια ακόμη προσπάθεια των «σλαβομακεδόνων» να δημιουργήσουν επίσημα τεκμήρια που να πιστοποιούν την ύπαρξη της «σλαβομακεδονικής» γλώσσας. Ο Φίλιππος Δραγούμης ξεσκεπάζει πρώτος[174] την προσπάθεια των Σλάβων να κατασκευάσουν «*… μια νέα γλώσσα και μια νέα εθνότητα*» (που είναι και ο τίτλος της επιστολής[175] του προς τον Διευθυντή της εφημερίδας «*Καθημερινή*»), με τη δημιουργία ενός Λεξικού. Πιο συγκεκριμένα, στην επιστολή του ενημερώνει τον Αιμίλιο Χουρμούζιο (διευθυντής της προαναφερθείσας εφημερίδας) σχετικά με την πληροφορία που διάβασε στα «*Νοτιοσλαυικά Νέα*» (Les Nouvelles Yougoslaves) που εκδίδονταν στο Παρίσι, ότι μια ομάδα γλωσσολόγων εργαζόταν πολλά χρόνια πριν την ανακάλυψή του, για τη σύνταξη ενός

[172] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 48
[173] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 44
[174] Σε επιστολή του καθηγητή Γλωσσολογίας, Δ. Γεωργακά, προς τον Παναγιώτη Στάμο, γίνεται γνωστό ότι ο Δραγούμης είναι ο πρώτος που ανακάλυψε τη συγγραφή του Λεξικού: «*Το λεξικό αυτό της Μακεδονοσλαβικής γίνεται τώρα χρόνια και μεις δεν το ξέραμε, αλλά το μάθαμε τυχαίως διότι ο κ. Δραγούμης διάβασε τα Lew Nouvellas Yougoslaves της 20 Ιουνίου του Γιουγκοσλαβικού Πρακτορείου Πληροφοριών στο Παρίσι*» (Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 271).
[175] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 262

λεξικού της «Μακεδονικής» γλώσσας. Παρακάτω ακολουθεί η επιστολή του[176] όπως ακριβώς τη συνέγγραψε ο ίδιος ο Δραγούμης:

«*Αξιότιμε κ. Διευθυντά,*

Δεν θα ξανάγραφα σχετικά με το θέμα της τεχνητής δημιουργίας νέας γλώσσας και νέας εθνότητας, της δήθεν ''Μακεδονικής'', αν δεν εδιάβαζα στο φύλλο της 20. Ιουνίου των ''Νοτιοσλαυικών Νέων'' (Les Nouvelles Yougoslaves) που εκδίδεται γαλλικός στο Παρίσι από το εκεί επίσημο Νοτιοσλαυικό Πρακτορείο Πληροφοριών, στη σελίδα του 10, την εξής αποκαλυπτική πληροφορία.

Το Μακεδονικό [Λεξικό] Λιττρέ

''Ομάδα γλωσσολόγων από πολλά χρόνια εργάζεται για τη σύνταξη λεξικού της μακεδονικής γλώσσας.

Ομάδες σπουδαστών υπό την καθοδήγηση ειδημόνων συλλέγουν το υλικό σ' όλες τες περιφέρειες της Δημοκρατίας. Όλες οι συλλογές λαϊκών τραγουδιστών, όλες οι διαλεκτολογικές διατριβές έχουν ήδη αποδελτιωθή,

καθώς και ολόκληρη η αρχαία [!] λογοτεχνία [!] της Χώρας. [Εγώ υπογραμμίζω και θέτω τα θαυμαστικά, γιατί πώς μπορούσε τέτοια μακεδονική λογοτεχνία να υπάρξει, αφού ούτε γλώσσα υπήρξε καν ποτέ]. Κατ' αυτόν τον τρόπο κατόρθωσαν ήδη να αποδελτιώσουν 50.000 λέξες, που τες μεταχειρίζεται ο λαός και που κατά μεγάλο μέρος έχουν ήδη εισαχθή στη νέα λογοτεχνική γλώσσα [Εγώ υπογραμμίζω].

Ο χαρακτήρας του Λεξικού

''μια απ' τες κύριες προσπάθειες του πρώτου αυτού μακεδονικού λεξικού είναι να δείξει όλην την ποικιλία της χρήσης και των εννοιών κάθε λέξης. Θα τιτλοφορηθή πιθανώς· ''Λεξικό της λογοτεχνικής μακεδονικής γλώσσας''. Θα περιλαμβάνει εκτός από τες λέξες, που έχουν ήδη εισαχθή στη λογοτεχνία και κείνες, που έχουν χαρακτήρα τοπικό, καθώς και τους τεχνικούς όρους. Γίνεται προσπάθεια ν' αντικατασταθούν οι ελληνισμοί και οι τουρκισμοί με εκφράσεις καθαρά μακεδονικές. [Εγώ υπογραμμίζω].

''Το λεξικό αυτό συμπληρωμένο κ' ετοιμασμένο σύμφωνα με τες μεθόδους της σύγχρονης επιστήμης θ' αποτελέσει πολιτιστικό μνημείο και θα σημειώσει εποχή στην Ιστορία του μακεδονικού λαού.''».

Η παραπάνω επιστολή αποτελεί έναν καθρέπτη της στάσης του Φίλιππου Δραγούμη απέναντι στο ζήτημα των σλαβόφωνων και της απειλής που ελλόχευε στη Μακεδονία για την

[176] Δημοσιεύτηκε στην «*Καθημερινή*» (3.7.1956) με τίτλο: «*Πώς Κατασκευάζεται νέα γλώσσα και νέα εθνότητα*».

απόσχισή της από την Ελλάδα. Τα σημεία που θα εστίαζε κανείς είναι τα ίδια ακριβώς με αυτά που υπογράμμισε και τόνισε με θαυμαστικά ο ίδιος ο Δραγούμης. Ξεκινώντας με τον δεδομένο χαρακτηρισμό της «Μακεδονικής» γλώσσας/εθνότητας ως τεχνητή, ο Φίλιππος εκθέτει το δημοσίευμα όπως το διάβασε προσθέτοντας τα δικά του σχόλια. Με τη χρήση των θαυμαστικών[177] δηλώνει την έκπληξή του στο ότι βρέθηκε αρχαία λογοτεχνία της «Μακεδονικής» γλώσσας, αφού σύμφωνα με αυτόν και τους υποστηρικτές του, ποτέ δεν υπήρξε «Μακεδονική» γλώσσα, αλλά ένα βουλγαρικό γλωσσικό ιδίωμα που δημιουργήθηκε σχετικά πρόσφατα για την εξυπηρέτηση των πολιτικών συμφερόντων της Βουλγαρίας. Οπότε είναι αδύνατον να υπάρχει λογοτεχνία, αφού είναι μια σχετικά καινούργια γλώσσα, πόσο μάλλον αρχαία. Συνεχίζει την επιστολή του τονίζοντας τις απειλές απέναντι στην Ελλάδα, με το να υπογραμμίζει την εισαγωγή 50.000 λέξεων στη νέα λογοτεχνική γλώσσα, η οποία αντικατέστησε του ελληνισμούς και τους τουρκισμούς, δηλαδή ο,τιδήποτε θυμίζει ελληνικές ή τούρκικες λέξεις. Γίνεται δηλαδή μια προσπάθεια δημιουργίας μιας νέας αυθύπαρκτης γλώσσας, η οποία θα αποτελέσει κιόλας ένα «*πολιτιστικό μνημείο και θα σημειώσει εποχή στην Ιστορία του Μακεδονικού λαού*». Αυτό αποτελεί κραυγαλέο ατόπημα της ελληνικής κυβέρνησης που από άγνοια και επιπολαιότητα αναγνώριζε επίσημα ή ανεπίσημα την ύπαρξη «σλαβομακεδονικής γλώσσας και εθνότητας»: «… *σχετικά με την από μέρος μας αστόχαστη υποβοήθηση στην κομμουνιστικήν προσπάθεια κατασκευής τρίτης σλαυικής εθνότητας στη Χερσόνησο του Αίμου, όταν από άγνοια και επιπολαιότητα αναγνωρίζομε είτε επίσημα είτε ανεπίσημα την ύπαρξη ''σλαυομακεδονικής γλώσσας και εθνότητας*».

Αυτή η ανησυχία του Δραγούμη ήρθε να υποστηριχτεί από το άρθρο[178] που δημοσιεύθηκε σχεδόν έναν χρόνο αργότερα στην εφημερίδα «*Τόλμη*» (9.2.1957), με τίτλο: «*Αι πραγματικαί διαθέσεις των βόρειων γειτόνων μας – Οι Γιουγκοσλάβοι δεν εγκαταλείπουν τα παλαιά σχέδια των περί Μακεδονίας – Επιδιώκουν την «Κατασκευήν» Μακεδονικής εθνότητος δια να ανακινήσουν πάλιν, εν καιρώ, μακεδονικόν ζήτημα – Η καταχθόνιος δράσις μιας οργανώσεως των Σκοπίων – του ανταποκριτού του «ΡΩΫΤΕΡ» κ. Τζων Ηρλ, αποκλειστικώς δια την «Τόλμην»*». Μιλάει ξεκάθαρα για εχθρική διάθεση της Γιουγκοσλαβίας απέναντι στην Ελλάδα, που την εκφράζει: «…*διά συντόνων ενεργειών προς δημιουργίαν μακεδονικής συνειδήσεως, γλώσσης και λογοτεχνίας, ήτις να διοχετευθεί καταλλήλως εις τους κατοίκους της ελληνικής Μακεδονίας και της Μακεδονίας του Πιρίν, προς δημιουργίαν εθνολογικώς ομοιομόρφου κοινότητος, όπερ «αι θ' αποτελέσει το κύριον επιχείρημα, όταν η Κυβέρνησις του Βελιγραδίου θα εγείρει εκ νέου το περίφημον*

[177] Η χρήση των θαυμαστικών στην αναφορά της «αρχαίας λογοτεχνίας της σλαβικής Μακεδονικής γλώσσας», ακολουθήθηκε και από τον αρθρογράφο (που δεν αναφέρεται το όνομά του στο αρχείο) του άρθρου που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «*Τόλμη*» (16.2.1957) με τίτλο: «*Τι σημαίνουν όλα αυτά; Τα περί Μακεδονικής εθνότητος (θα θυμώσει πάλιν ο κ. Παβίτσεβιτς!)*». Το απόσπασμα είναι το ακόλουθο: «… *της 20 Ιουνίου 1956, όπου γίνεται λόγος και περί της ... «αρχαίας λογοτεχνίας» της σλαβικής Μακεδονίας (!) και περί του Μακεδονικού Λεξικού*» (Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 283).
[178] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 282^{α}

«Μακεδονικόν Ζήτημα». Και συνεχίζει: «*Το πλέον ανησυχητικόν, όμως, είνε ότι επίκεντρον των εν λόγω προσπαθειών είνε τα Σκόπια, όπου εδρεύει το ελληνικόν προξενείον, αι υπηρεσίαι του οποίου – κατά τας υπάρχουσας πληροφορίας – τηρούν ενήμερον την Κυβέρνησιν από τριετίας, χωρίς, εν τούτοις, να έχουν ληφθεί, μέχρι στιγμής τουλάχιστον, μέτρα αντιπερισπασμού. Συγκεκριμένως, υπάρχει η πληροφορία, ότι το προξενείον των Σκοπίων ειδοποίησε την Κυβέρνησιν των Αθηνών από το 1953 ότι μυστική οργάνωσις, η οποία καθοδηγείται εκ Βελιγραδίου, εκπαιδεύει πρόσφυγας εκ της ελληνικής Μακεδονίας και ιδιαιτέρως διαφυγόντας εκεί κομμουνιστοσυμμορίτας, ως διδασκάλους της μακεδονικής γλώσσης, οι οποίοι εις πρώτην ευκαιρίαν θα εισέλθουν εις την Ελλάδα διά να προπαγανδίσουν τον «σλαυομακεδονισμόν»*.

Την ίδια περίοδο της παραπάνω ανακάλυψης του Φίλιππου, ο Δ. Γεωργακά, καθηγητής Γλωσσολογίας του University of North Dakota Grand Forks, λέει σε επιστολή[179] του προς τον Παναγιώτη Στάμο, φίλο του Δραγούμη: «*Τώρα 50.000 αποδελτιωμένες λέξεις για το λεξικό μιας γλώσσας δεν είναι ψεύδος. Η εργασία γίνεται στο Παρίσι και μπλόφες είναι εύκολο να εξελεγχθούν*», επιβεβαιώνοντας και εκείνος τη συγκεκριμένη ενέργεια των Σλάβων. Η σημαντικότητα της συγκεκριμένης επιστολής είναι τεράστια, καθώς, αν και τρέφει ιδιαίτερο σεβασμό προς το πρόσωπο του Δραγούμη: «*Χαίρω που θα μιλήσης στον κ. Φ. Δραγούμη, έναν εξαιρετικόν άνδρα και πολιτικόν…*»[180], προσπαθεί να ανατρέψει την άποψή του περί δημιουργίας ενός λεξικού μιας τεχνητής μακεδονοσλαβικής γλώσσας, λέγοντας ότι πρόκειται για παρεξήγηση της λέξης «Μακεδονική» με τη «Μακεδονοσλαβική»: «*Όπως βλέπω, πρόκειται περί παρεξηγήσεως στη χρήσι του όρου «Μακεδονία» και «Μακεδονοσλάβοι»*. Και συνεχίζει με την άποψή του: «*Η «Μακεδονία» για μας είναι η σημερινή ελληνική Μακεδονία. Επειδή όμως «Μακεδονία» ήταν όλος ο χώρος που περιελάμβανε και τα σημερινά νότια μέρη της Γιουγκοσλαβίας (και της Βουλγαρίας) αυτά την ονομάζουν «Μακεδονία» την περιοχή εκείνη τη δική τους και κει Έλληνες δεν ζουν σήμερα. Στη Γιουγκοσλαβική μακεδονική περιοχή μιλούν πράγματι μια διαφορετική σλαβική διάλεκτο (όμοια με εκείνη που μιλούν οι δικοί μας πληθυσμοί στην ελληνική Μακεδονία όσοι μιλούν σλαβικά), τη σλαβική αυτή διάλεκτο την ονομάζουν μακεδονοσλαβική. Αυτής της διαλέκτου το λεξικό κάνουν. Δεν κάνουν το λεξικό των σλαβοφώνων της ελληνικής Μακεδονίας ούτε είναι οι συντάκτες του λεξικού προδότες από την ελληνική Μακεδονία. (Μπράβο τους που κάνουν έργα πολιτισμού. Η δική μας ελληνική Πολιτεία τι έργα παρόμοια κάνει;…*». Υποστηρίζει λοιπόν ότι δίκαια το ονομάζουν το λεξικό Μακεδονοσλαβικό, και ότι είναι φταίξιμο της ελληνικής κυβέρνησης που δεν μερίμνησε να δημιουργήσει πανεπιστημιακές έδρες σλαβικών γλωσσών, τούρκικης και αλβανικής γλώσσας που να δημιουργούν εξειδικευμένους ανθρώπους, ώστε η

[179] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 271
[180] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 275^{α}

χώρα να μην βρίσκεται προ εκπλήξεως όπως σε αυτή την περίπτωση: «*Το ζήτημα είναι ότι το επίσημο ελληνικό Κράτος ώφειλε να παρακολουθή όλα τα ζητήματα με αρμοδίους επιστήμονας. Το πρώτο και κυριώτερο είναι να γίνουν έδρες σλαβικών γλώσσών, τουρκικής και αλβανικής και στα δύο πανεπιστήμια, για να δημιουργηθούν άνθρωποι που θα ειδικευθούν και θα παρακολουθούν το τι γίνεται στις γειτονικές χώρες*».Τέλος, υποστηρίζει ότι οι όροι «μακεδονικός» και «μακεδονοσλαβικός» υπήρχαν πολλές δεκαετίες πριν και δεν δημιουργήθηκαν τότε: «*Το δυστύχημα είναι ότι χρησιμοποιούν τον όρο «μακεδονικός» και «μακεδονοσλαβικός». Αλλά οι όροι αυτοί υπάρχουν από πολλές δεκαετηρίδες, δεν δημιουργήθηκαν τώρα*», ενώ υποστηρίζει ότι θα προσπαθήσει να αποδείξει ότι υπάρχουν όντως Σλάβοι που μιλούν τη λεγόμενη μακεδονοσλαβική γλώσσα: «*Πάντως νομίζω ότι προσωπικώς θα είστε ήσυχος, όταν σας βεβαιώσω ότι υπάρχουν πράγματι σλάβοι μέσα στα σερβικά σύνορα (προ των τελευταίων πολέμων και μέσα στα βουλγαρικά σύνορα) που μειλούν σλαβική διάλεκτο που τη λένε μακεδονοσλαβική*».

Αυτή η επιστολή ήρθε σαν ατομοβόμβα στον Φίλιππο Δραγούμη, ο ποίος και έσπευσε να ανταπαντήσει στον Γεωργακά μέσω του Στάμου[181]. Προτού παρατεθεί η απάντηση του Δραγούμη όπου διαφαίνεται ακριβώς η άποψή του επί του θέματος, συνοψίζοντας για ακόμη μια φορά τις θέσεις του απέναντι στη σλαβική και βουλγαρική προπαγάνδα, πρέπει να σημειωθεί η σύμφωνη γνώμη του περί της ίδρυσης νέων πανεπιστημιακών εδρών, αλλά και η ομολογία του ότι φρόντισε να ιδρυθεί στη Θεσσαλονίκη, το Ίδρυμα Μελετών της Χερσονήσου του Αίμου ως παράρτημα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών για να καλύψει το κενό που ο Γεωργακάς προανάφερε: «*Μπορείτε ακόμη να του πείτε πως συμφωνώ τόσο πολύ μαζύ του πως έπρεπε να είχαν ιδρυθεί απ' αρχής της δημιουργίας του στο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης όλες οι έδρες των ξένων γλωσσών του Αίμου (αλβανικής, βουλγαρικής, σερβικής, κουτσοβλαχικής, τουρκικής και εβραιοϊσπανικής) όπως άλλωστε είχε προβλεφθή από τον τότε νομοθέτη, αλλά που δυστυχώς δεν πραγματοποιήθηκε ως τώρα, ώστε, όταν το φθινόπωρο 1952 έκαμα για μερικές εβδομάδες Υπουργός Εξωτερικών, εφρόντισα να ιδρυθεί ως παράρτημα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών στη Θεσσαλονίκη το Ίδρυμα Μελετών της Χερσονήσου του Αίμου ακριβώς για να καλυφθεί κάπως η έλλειψη, αλλά και γι' άλλους παραπλησίους εθνικούς σκοπούς. Δυστυχώς όμως τα οικονομικά μέσα παρέχονται με το σταγονόμετρο και ως τώρα μόνο ολίγα βιβλία τυπώθηκαν από το Ίδρυμα ταύτο*»[182].

Ακολουθεί η απάντηση του Δραγούμη:

«*Φίλε κ. Στάμε,*

[181] Ο Στάμος αποτέλεσε τον μεσολαβητή ανάμεσα στον Δραγούμη και τον Γεωργακά, καθώς ήταν φίλος με τους δύο άντρες οι οποίοι όμως δεν γνωρίζονταν προσωπικά μεταξύ τους.
[182] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 274

Από όσα σας γράφει ο φίλος σας καθηγητής κ. Γεωργακάς συμπεραίνω πως γίνονται κάποιες παρεξηγήσεις.

Πρώτα το δημοσίευμα των Nouvelle, Yougoslaves της 20. Ιουνίου είναι ολόκληρο ακριβώς, όπως το περίλαβα σε μετάφραση στο προς την «Καθημερινή» γράμμα μου του τέλους Ιουνίου, χωρίς καμιά παράλειψη. Το ψεύδος δεν έγκειται στ' ότι γίνεται η εργασία και πως αποδελτιώθηκαν 50.000 λέξεις, αλλά στ' ότι οι Νοτιοσλαύοι (Σέρβοι) προσπαθούν να αλλοιώσουν τη βουλγαρική γλώσσα της γεωγραφικά πλατύτερης Μακεδονίας και να τη μετατρέψουν σε εντελώς ξεχωριστή γλώσσα σλαυική, σιμότερη προς τη σερβική και την ονομάζουν μακεδονική, γιατί ο σκοπός τους είναι να δημιουργήσουν την εντύπωση πως υπάρχει τρίτη σλαυική εθνότητα στη χερσόνησο του Αίμου, εκτός από τη σερβική και τη βουλγαρική, ώστε να δικαιολογήσουν την αυτονόμηση ολόκληρης της Μακεδονίας, σερβικής, βουλγαρικής και ελληνικής, υπό σερβικό κομμουνιστικό καθεστώς. Του κομμουνισμού η σημαία τους είναι απαραίτητη γι' αυτόν τον σκοπό και γιατί σε περίσταση ευνοϊκή για την αυτονόμηση και συσσωμάτωση και των τριών Μακεδονιών, θα προσθέτονταν στην ασήμαντη βουλγαρόφωνη μειονότητα της ελληνικής Μακεδονίας και όλοι οι ελληνόφωνοι κομμουνιστές, πρόσφυγες, παλαιοελλαδίτες και εντόπιοι κάτοικοι της ελληνικής Μακεδονίας, και έτσι θα διαμελιζόταν οριστικώς η Ελλάδα, αφού εκτός από τη μακεδονία θάχανε αναγαστικά και τη θράκη,που θα προσαρτούνταν απ'ευθείας στη Βουλγαρία.

Η προσπάθεια άλλωστε δημιουργίας τεχνητά τρίτης γλώσσας ομολογείται από τους ίδιους συντάκτες του Λεξικού, αφού καυχούνται, πως την καθαρίζουν από κάθε ελληνική και άλλη επιρροή, που σημειωτέον είναι πάρα πολύ μεγάλη στη μακεδονική μορφή της βουλγαρικής γλώσσας.

Η δεύτερη παρεξήγηση έγκειται ακριβώς στ' ότι η κακώς λεγόμενη «μακεδονοσλαυική» διάλεκτος δεν είναι αόριστα «μακεδονοσλαυική» αλλά σαφέστατα και ισχυρότατα βουλγαρική και όχι σερβική, τόσο που καταντά να μην είναι καν διάλεκτος, αλλά απλώς η ίδια η βουλγαρική με μερικά διαλεκτικά στοιχεία, όπως τα κρητικά ως προς την κοινήν ελληνική. Οι Σέρβοι είχαν πριν από το 1912 ομόγλωσσους κυρίως μόνο προς τα βορινά από τα Σκόπια. Από κει και κάτω οι χωρικοί μιλούσαν βουλγαρικά κ' έλεγαν τον εαυτό τους εξαρχικούς βουλγάρους, εκτός από το Μοναστήρι προς τα νότια και ανατολικά, που ονόμαζαν τον εαυτό των πατριαρχικούς Γραικούς, αν και βουλγαρόφωνοι. Όλοι οι Κουτσόβλαχοι ομιλούσαν ελληνικά ακόμη και στο Βελιγράδι, όπου υπήρχαν και καθαυτό Έλληνες».

Τις απόψεις του Δραγούμη που αναφέρονται στην παραπάνω επιστολή, υιοθετεί και αναγνωρίζει σχεδόν έναν χρόνο αργότερα ο ανταποκριτής του Ρώϋτερ, Τζων Ηρλ, όπου μιλάει για αναμφισβήτητη προσπάθεια δημιουργίας νέας επίσημης γλώσσας: «*Ίσως να είνε αμφισβητίσημος η προσπάθεια δημιουργίας νέας επισήμου γλώσσης…*», επιβεβαιώνει τη

δημιουργία του «Μακεδονικού» Λεξικού: «*Γιουγκοσλάβοι φιλόλογοι προετοιμάζουν το πρώτον λεξικόν της νεαρωτέρας γραπτής γλώσσης της Ευρώπης, της μακεδονικής*», διαψεύδει την πολυετή ύπαρξη της «Μακεδονοσλαβικής» γλώσσας που υποστήριξε ο Γεωργακάς: «*Η μακεδονική γλώσσα ενεφανίσθη πράγματι εις γραπτά κείμενα μόνον μετά τον 2ον παγκόσμιον πόλεμον, όταν ο στρατάρχης Τίτο ίδρυσε τη λαϊκήν Δημοκρατίαν της Μακεδονίας, με πρωτεύουσαν τα Σκόπια, ως μίαν εκ των Δημοκρατιών της ομοσπόνδου Γιουγκοσλαβίας. Προ του πολέμου, η Μακεδονία ήτο γνωστή ως νότιος Σερβία και οι κάτοικοί της εδιδάσκοντο και ωμίλουν τη σερβικήν*», ενώ κάνει λόγο και για τη δημοσίευση δίτομης γραμματικής της «Μακεδονικής» γλώσσας για τα Πανεπιστήμια και μια απλούστερης για τα σχολεία από το Ινστιτούτο των Σκοπίων: «*Ήδη το Ινστιτούτον των Σκοπίων εδημοσίευσε μίαν δίτομον γραμματικήν της μακεδονικής γλώσσης διά τα Πανεπιστήμια, καθώς και μίαν απλουστέραν διά τα σχολεία…*», την ίδρυση Πανεπιστημίου στα Σκόπια: «*Εις τα Σκόπια ιδρύθη Πανεπιστήμιον…*», την ανέγερση θεάτρου: «*…ανηγέρθη θέατρον…*» και την έκδοση εφημερίδας (Νόβα Μακεντίτζα): «*… και εκδίδεται εφημερίς η «Νόβα Μακεντίνιτζα», όπου χρησιμοποιείται αποκλειστικώς η μακεδονική…*».

Ύστερα από την ολοκλήρωση της συζήτησης ανάμεσα στον Γεωργακά και τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με το Λεξικό, ο Παναγιώτης Στάμος δημοσίευσε ένα άρθρο[183] στη «*Καθημερινή*» (22.8.1956) με το οποίο ενημέρωνε τους Αθηναίους για το Μακεδονικό Λεξικό και υποστήριξε τη θέση του Δραγούμη που ήταν ενάντια στη σύσταση μιας αυθύπαρκτης «Μακεδονικής Γλώσσας» χρησιμοποιώντας τη χρήση των ερωτηματικών, δηλώνοντας αίσθημα απορίας και ίσως έκπληξης, όπως έκανε ο Δραγούμης παραπάνω: «*Εις το Παρίσι ως έγραψαν τα nouvelles Yougoslaves ευρίσκεται εις το περατούσθαι λεξικόν της καλουμένης «Μακεδονικής» (;) γλώσσης εκ 50.000 λέξεων, διά το οποίον από ετών εργάζονται Σέρβοι ειδικοί γλωσσολόγοι συλλέγοντες το υλικόν εκ της σερβικής Μακεδονίας. Τούτο εμάθομεν τυχαίως εκ δημοσιεύματος του κ. Φ. Δραγούμη αναγνώσαντος τα «Γιουγκοσλαβικά Νέα» και δεν είμεθα εις θέσιν να γνωρίζωμεν περι τίνος ακριβώς πρόκειται και έχωμεν γνώμην, ελλείψει ειδικών εις τη σλαβικήν γλώσσαν και φιλολογίαν. Περιττόν να τονισθή η σημασία δι' ημάς του ζητήματος της «Μακεδονικής» (;) γλώσσης υπό το οποίον πολλά δυνατόν να αποκρύπτωνται*». Στη συνέχεια εξύψωσε τον Φίλιππο Δραγούμη για την ίδρυση του Ιδρύματος μελετών της χερσονήσου του Αίμου στη Θεσσαλονίκη: «*Ο κ. Φ. Δραγούμης, ένας φωτισμένος και πεπειραμένος πολιτικός, ως υπουργός των Εξωτερικών συνετέλεσε να ιδρυθή εν Θεσσαλονίκη «Ίδρυμα μελετών της χερσονήσου του Αίμου», ούτινος προϊσταται πρόσωπον αγνοούν τας γλώσσας των κατοίκων του Αίμου! Αφού δεν διαθέτομεν γνώστας αυτών*», ενώ δεν παρέλειψε να τιμήσει και τον φίλο του, Δ. Γεωργακά, χαρακτηρίζοντας ως εθνικό θέμα που πρέπει να επιλυθεί, το ζήτημα των πανεπιστημιακών εδρών που θα διδάσκουν τις γλώσσες

[183] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 278[α]

των γειτόνων της Ελλάδας: «*Διά το σπουδαίον τούτο και αυτόχρημα εθνικόν θέμα ο διαπρεπής Έλλην καθηγητής της γλωσσολογίας εν τω Πανεπιστημίω της Grand Forks των Ηνωμ. Πολιτειών κ. Δ. Γεωργακάς έγραφε κατ' αυτάς εις ημάς τα εξής: «Είναι μεγάλη μωρία να έχωμε τέσσαρες γείτονες (Τούρκους, Βουλγάρους, Σέρβους, Αλβανούς) και να μην έχωμε πανεπιστημιακές έδρες που να διδάσκουν τις γλώσσες των, την ιστορία των, τον πολιτισμόν των, να μη έχωμε ειδικές βιβλιοθήκες για την κάθε μία χώρα στο Πανεπιστήμιο με καθηγητάς ειδήμονας που να παρακολουθούν τον τύπο τους, το τι γράφουν, το τι προπαγανδίζουν, αλλά και το τι πετυχαίνουν σε έργα, στην εκπαίδευσή τους, στην τέχνη, στο εμπόριο κλπ. Είμαστε γείτονες και έχομε μεσάνυχτα»*».

5.4.3. Η Σλαβομακεδονική (Βουλγαρική) Παιδαγωγική Ακαδημία

Ο φόβος των συντηρητικών περί αφομοιώσεως των Ελλήνων της Μακεδονίας από τους Βούλγαρους και τους Σλάβους, ενισχύθηκε από την ίδρυση και τη λειτουργία μιας σλαβομακεδονικής παιδαγωγικής ακαδημίας στο Άργος Ορεστικό της Καστοριάς. Πληροφορίες για αυτό το περιστατικό αντλούμε από την ειδική έκθεση[184] που στάλθηκε[185] στον Φίλιππο Δραγούμη από τον αναπληρωτή επιθεωρητή Καστοριάς, Γεώργιο Γιαννιώτη (18.11.1945). Την περίοδο εκείνη, ο Φίλιππος Δραγούμης σταμάτησε να διατελεί Υφυπουργός Εξωτερικών ύστερα από την παραίτηση της κυβέρνησης Παπανδρέου (3.1.1945[186]) και παρέμεινε απών από την πολιτική σκηνή της χώρας μέχρι τον Απρίλιο του 1946[187] όπου συνεργάστηκε με το Λαϊκό Κόμμα και την κυβέρνηση Πουλίτσα.

Σύμφωνα με τον επιθεωρητή, τον Οκτώβριο του 1944 έφθασε στην Καστοριά μια δωδεκαμελής επιτροπή διδασκάλων από τη Φλώρινα που ανήκαν στο ΕΑΜ και δεν ήταν Έλληνες, αλλά Βούλγαροι και ένας βλάχος: «*Κατά τον Οκτώβριον παρελθόντος έτους αφίχθη ενταύθα μία επιτροπή εκ διδ/λων εαμιτών εκ Φλωρίνης. Απεστάλη υπό του εαμικού επαρχιακού συμβουλίου Φλωρίνης... του οποίου ως ομολόγησαν οι ανωτέρω διδ/λοι, τα ένδεκα μέλη του ήσαν βουλγαρίζοντες και εις βλάχος ουδίς δε Έλλην*». Στόχο είχαν να συντονίσουν την Επαρχία της Φλώρινας και της Καστοριάς ώστε να ανοίξουν και να λειτουργήσουν τα σλαβομακεδονικά σχολεία: «*… ίνα συντονισθώσιν αι ενέργειαι των Επαρχιών Καστορίας και Φλωρίνης δια το άμεσον άνοιγμα και τον ορθόν τρόπον της λειτουργίας των υπό ίδρυσιν σλαυομακεδονικών σχολείων*». Εκτός αυτού, το επαρχιακό συμβούλιο της Φλώρινας ενέκρινε και τη λειτουργία ενός Φροντιστηρίου στη Δοβρουτσά της Βουλγαρίας, από το οποίο οι απόφοιτοι θα μπορούσαν να εργαστούν ως διδάσκαλοι στα εγχώρια (της Ελλάδας) νέα σλαβομακεδονικά σχολεία: «*ενεκρίθη παρά του επαρχιακού συμβουλίου Φλωρίνης να*

[184] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 45
[185] Η ειδική έκθεση συγγράφθηκε στις 30.4.1945 επί υπηρεσιακής κυβέρνησης Βούλγαρη, ενώ στον Φίλιππο Δραγούμη στάλθηκε ένα ακριβές αντίγραφο αυτής στις 18.11.1945 επί υπηρεσιακής κυβέρνησης Κανελλόπουλου.
[186] http://goo.gl/DuRS8V
[187] http://goo.gl/x2O0Hf

λειτουργήση φροντιστήριον εις τη δοβρουτσά της Βουλγαρίας ή εντός της Βουλγαροκρατουμένης τότε Σερβικής Μακεδονίας, οι απόφοιτοι του οποίου θα απεστέλλοντο αργότερον ενταύθα ως διδ/λοι των νέων σλαυομακεδονικών σχολείων».

Τον Φεβρουάριο του 1945 κατέφθασε στην Καστοριά ένας κομμουνιστής διδάσκαλος από τη Φλώρινα, ο οποίος θα αναλάμβανε να ηγηθεί την ίδρυση του σλαβομακεδονικού Φροντιστηρίου και τη μόρφωση των δασκάλων που θα εργάζονταν στα σλαβομακεδονικά σχολεία που είχαν ιδρυθεί στο Τειχιό, την Κονδορόπη και το Δενδροχώρι της εκπαιδευτικής περιφέρειας Νεστορίου: «*Προς τούτο απεστάλη ενταύθα εκ Φλωρίνης περί τας αρχάς παρελθόντος μηνός Φ/ρίου ε. ε. διδ/λος τις εκ Πύργων Εορδαίας, ονόματι Χατζητάσκος Αλέξανδρος (διωχθείς άλλοτε επί κομμουνισμώ εντόπιος, φιλοβουλγαρίζων και υπαίτιος της καταστροφής του χωρίου Μεσοβούνου Εορδαίας υπό των Γερμανών κατά το Φθινόπωρον του 1941), ίνα ηγηθή της ιδρύσεως εν τη πόλει Καστορίας σλαυομακεδονικού φροντιστηρίου προς μόρφωσιν ειδικών διδ/λων δια τα σλαυομακεδονικά σχολεία… τα λειτουργήσαντα επί τι χρονικόν διάστημα σλαυομακεδονικά σχολεία Τειχιού και Κονδορόπης και… Δενδροχωρίου της εκπαίδευτικής περιφερείας Νεστορίου…*». Ωστόσο, επειδή η επιτροπή μαζί με τον διδάσκαλο από τη φλώρινα, παρατήρησαν την κατάσταση που επικρατούσε στην Καστοριά, συνειδητοποίησαν ότι θα υπήρχε κοινωνική κατακραυγή αν ανοιγόταν ένα τέτοιο Φροντιστήριο στην πόλη: «*Οι τότε όμως ιθύνοντες κατεννόησαν ότι το τοιούτον θα ήτο αδύνατον να πραγματοποιηθή ενταύθα. Εις το άκουσμα μόνον ότι ελήφθη τοιαύτη απόφασις όλος ο λαός της πόλεως θα εξανίστατο*». Γι' αυτό και αποφάσισαν να ανοίξουν το φροντιστήριο στο Άργος Ορεστικό, του οποίου τα εγκαίνια έγιναν στις 18 Φεβρουαρίου 1945 και την επόμενη μέρα άρχισαν κιόλας τα μαθήματα: «*Δι' ο υπεδείχθη το Άργος Ορεστικόν ως καταλληλότερον δια την ίδρυσιν και λειτουργίαν τοιούτου φροντιστηρίου…. Εγένοντο τα εγκαίνια και την 18ην Φ/ρίου ε. ε. ημέραν Κυριακήν ανακοινούνται…. Από της επόμενης των εγκαινίων- 19 Φ/βρίου ε. ε. –ήρχισαν τα μαθήματα…*».

Αυτό που επισημαίνει ο Γιαννιώτης είναι ότι η τοποθεσία λειτουργίας του Φροντιστηρίου δεν έγινε ποτέ γνωστή, καθώς οι κομμουνιστές μαζί με τους εαμίτες θέλησαν να κρατήσουν μυστική την τοποθεσία τους, αφού φοβούνταν τις αντιδράσεις του κόσμου που ήταν αντίθετες προς την ίδρυση και λειτουργία ενός τέτοιου Φροντιστηρίου. Το ίδιο συνέβη και με το πρόγραμμα σπουδών του Φροντιστηρίου: «*Εις την τελετήν των εγκαινίων… έλαβον μέρος μόνον τα σημαίνοντα εκεί μέλη του ΕΑΜ και ΚΚΕ. Δεν κατέστη δυνατόν να εξακριβώσωμεν εις ποίον οίκημα εν Άργει Ορεστικώ εγένοντο τα εγκαίνια ταύτα, όπως και εις ποίον οίκημα ελειτούργησε το Φρον/ριον. Φαίνεται ότι επί του σημείου τούτου ετηρήθη άκρα μυστικότης… Ποία η διδαχθείσα ύλη κατά το 10ήμερον διάστημα της λειτουργίας του ανωτέρω Φροντ/ρίου δεν είμεθα εις θέσιν να γνωρίζομεν. Επαναλαμβανόμεν ότι κατεβλήθη υπό των*

χειρισθέντων το ζήτημα τούτο προσπάθεια όπως τηρηθή μυστικότης, λόγω, φαίνεται της σημειωθείσης δυσφορίας εκ μέρους του περισσοτέρου κοινού του Άργους».

Τα στοιχεία λοιπόν που μπόρεσε να περισυλλέξει ο επιθεωρητής σχετικά με τη λειτουργία αυτού του σλαβομακεδονικού φροντιστηρίου του Άργους Ορεστικού ήταν: α) ότι λειτούργησε για 10 μόνο μέρες, όχι σε ένα συγκεκριμένο οίκημα, αλλά από σπίτι σε σπίτι των κομμουνιστών και εαμιτών (ακόμη και στο ύπαιθρο γίνονταν μαθήματα): «*Από της επόμενης των εγκαινίων- 19 Φ/βρίου ε. ε. –ήρχισαν τα μαθήματα, διαρκέσαντα περί τας 10 μόνον ημέρας. Μόνιμος αίθουσα διδ/λίας δεν υπήρχε. Τα μαθήματα εγένοντο εις διαφόρους εκ περιτροπής οικίας ΄΄ημετέρων΄΄ ή εις το οίκημα όπου εστεγάζοντο τα γραφεία του ΕΑΜ και ΚΚΕ, ακόμη και εις το ύπαιθρον*»· β) τα μαθήματα τα παρακολούθησαν 10 νεαροί σλαβομακεδόνες, πρώην κομιτατζήδες, ηλικίας 18-25 ετών και προερχόμενοι από τα γύρω ξενόφωνα χωριά, που δεν είχαν μόρφωση πέραν αυτής που προσφέρει το δημοτικό σχολείο: «*…είναι βέβαιον ότι παρηκολούθησαν τα μαθήματα περί τους 10… φοιτηταί, εαροί εποντίται σλαυομεκαδόνες καταγόμενοι εκ των καθαρώς ξενοφώνων χωρίων της περιφερείας, ηλικίας από 18-25 ετών, εξ ων τινές τέως κομιτατζήδες, με μόρφωσιν ουχί ανωτέραν της του δημοτικού Ελληνικού σχολείου*»· και γ) τα ονόματα των τριών διδασκάλων που δίδαξαν στο Φροντιστήριο που ήταν σλαβομακεδόνες κομμουνιστές[188]: «*…μιας συναγωνιστρίας εφοχθείσης εκ Μοναστηρίου… Βουλγαρίας…. Εις νέος σλαυομακεδών εξ Άργους ονόματι Ιβανίδης Αλέκος με μόρφωσιν των πρώτων γυμνασιακών τάξεων του Γυμνασίου…. ο τέως διδ/λος Αντώνιος Σικαβίτσας – σλαυομακεδών κομμουνιστής- όστις, ως αναφέρομεν εις τη σχετικήν ημών έκθεσεν περί των λειτουργησάντων εις την περιπετειάν μας σλαυοφωνικών σχολείων, προϊστατο της συντάξεως και εκδόσεως εν Άργει Ορεστικώ του ΄΄σλαυομακεδονικού Αλφαβηταρίου΄΄*». Συνολικά λοιπόν, η Σλαβομακεδονική Παιδαγωγική Ακαδημία δεν λειτούργησε ποτέ ουσιαστικά επειδή αντέδρασε το ελληνικό στοιχείο της περιοχής και λόγω των Δεκεμβριανών, οι «σλαβομακεδόνες» άρχισαν να γίνονται πολύ πιο επιφυλακτικοί: «*Ούτως έχει το ζήτημα της ιδρύσεως και λειτουργίας εν Άργει Ορεστικώ του ΄΄Σλαυομακεδονικού Φροντ/ρίου΄΄. Σοβαρά εργασία δεν εγένετο, ώστε να γίνεται λόγος περί ανωτέρας παιδαγωγικής Βουλγαρικής Ακαδημίας διότι ευτυχώς αντέδρασε σοβαρώς το ενταύθα Ελληνικόν στοιχείον, επί πλέον δε, κατόπιν της διαμορφωθείσης εσωτερικής καταστάσεως εν Ελλάδι μετά την καταστολήν του κινήματος του παρελθόντος Δ/βρίου 1944, το ενταύθα σλαυομακεδονικόν στοιχείον ήρχισεν να τηρή επιφυλακτικότητα*».

5.4.4. Τα Σλαβομακεδονικά σχολεία

Πηγή άντλησης πληροφοριών για την ίδρυση και λειτουργία σλαβομακεδονικών σχολείων στην εκπαιδευτική περιφέρεια Καστοριάς, αποτελεί και σε αυτή την περίπτωση, η

[188] Βλ. Ανδρέου & Ηλιάδου – Τάχου (2008) σχετικά με τη δράση του ΚΚΕ αναφορικά με τους σλαβόφωνους.

έκθεση (26.4.1945)[189] του αναπληρωτή επιθεωρητή, Γεώργιου Γιαννιώτη, ο οποίος καταλογίζει στο ΕΑΜ, στο ΚΚΕ και στο ΣΝΟΦ (Slavjano Makedonski Narodno Osloboditelen Front, ή σε μετάφραση: Σλαβομακεδονικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο)[190], την ίδρυση τέτοιων σχολείων στα χωριά Τειχιό και Κονδορόπη, κοντά στη λίμνη Ορεστιάδα, τα οποία λειτούργησαν για έναν μήνα περίπου, χρησιμοποιώντας τα ελληνικά διδακτήρια ως χώρο εκπαίδευσης, τους απόφοιτους του Φροντιστηρίου ως διδάσκοντες και το βουλγαρικό αλφαβητάριο ως διδακτικό εγχειρίδιο, απαγορεύοντας τη διδασκαλία της Ελληνικής γλώσσας: «[…] *Το ΕΑΜ δια των πολιτικών του οργανώσεων και ιδία δια του ΚΚΕ, ως και δια της προσκειμένης και συνεργαζομένης μετ' αυτού γνωστής σλαυομακεδονικής οργανώσεως ΣΝΩΦ, είχεν υποσχεθή κατά την περίοδον ακόμη της κατοχής εις το ενταύθα σλαυομακεδονικόν στοιχείον τη χορήγησιν ιδιαιτέρων σλαυοφωνικών σχολείων εφ' όσον βέβαια με το σύνθημα της συναδελφώσεως Ελλήνων-Σλαυομακεδόνων θα επετρέπετο η χρησιμοποίησις της ιδιαιτέρας του ξενικής γλώσσης. Νυν μετά την απελευθέρωσιν και την επικράτησιν ενταύθα του ΕΑΜ, το οποίον περιέλαβε εις τους κόλπους του-τας στρατιωτικάς και πολιτικάς οργανώσεις- όχι μόνον σνωφίτας, αλλά καόμη και τέως... παραπλανηθέντες κομιτατζήδες, η ανώτερω υπόσχεσις έδει να πραγματοποιηθή και τεθή εις εφαρμογήν… […] Αποτέλεσμα της τοιαύτης επί του προκειμένου προεργασίας ήτο η επίτευξις τελευταίως του ανοίγματος και της ενάρξεως λειτουργίας σλαυομακεδονικών σχολείων εις δύο καθαρώς ξενόφωνα παρά τη λίμνην Ορεστιάδος χωρία της ημετέρας εκπαιδευτικής περιφερείας – Τειχιού και Κονδορόπης- από του πρώτου 10ημέρου του παρελθόντος μηνός Μαρτίου ε.ε. Τα σχολεία ταύτα ελειτούργησαν ακανονίστως μέχρι τέλους του ιδίου ή των αρχών του λήγοντος μηνός Απριλίου στεγασθέντα εις τα διδ/ρια των εκεί Ελληνικών σχολείων με διδ/λους τους νεαρούς αποφοίτους του προρρηθέντος φροντιστηρίου και χρησιμοποιήσαντα κυρίως τα υπό του βουλγαρικού κομιτάτου τεθέντα κατά το 1942 και 1943 εις κυκλοφορίαν εν τη περιοχή μας βουλγαρικά βιβλία, άτινα εξεδόθησαν εις Σόφιαν εν έτει 1942, ως και τα εν Αργεία Ορεστικώ εκδοθέντα ειδικά αλφαβητάρια. Εις τα σχολεία ταύτα απηγορεύθη η διδ/λία της Ελληνικής γλώσσης*».

Όμως λόγω της αντίδρασης του ελληνόφωνου λαού, της δράσης των επιθεωρητών και της άφιξης του εθνικού στρατού, τα σλαβομακεδονικά σχολεία έπαψαν να λειτουργούν και ξαναλειτούργησαν τα ελληνικά: «*…ημείς προσεπαθήσαμεν ν' αντιδράσωμεν. Απεστείλαμεν όπου και όπως ηδυνήθημεν Έλληνας διδ/λους, έστω και παρά τας διαταγάς των. Επείσαμεν όλους τους εκ των χωρίων τούτων καταγομένους και γνωρίζοντας την ξενικήν γλώσσαν διδ/λους μας να μη αναλάβωσιν εργασίαν εις τα υπό ίδρυσιν ξενικά σχολεία. Προσεπαθήσαμεν να πείσωμεν τους εκ των τότε ιθυνόντων χειριζομένους το ζήτημα τούτο…*

[189] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 44
[190] http://goo.gl/1MlvzC

Νυν μετά την αποκατάστασιν της εννόμου τάξεως και εις την ενταύθα ύπαιθρον λόγω της αφίξεως αρκετού Εθνικού Στρατού και του προσεχούς ανοίγματος όλων των εν τη περιφερεία ημών Ελληνικών σχολείων θα εκλείψη πας κίνδυνος επανιδρύσεως και λειτουργίας των τοιούτων σλαυομακεδονικών σχολείων». Το ίδιο βέβαια συνέβη και με τη σλαβομακεδονική Παιδαγωγική Ακαδημία, όπως αναλύθηκε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο.

5.5. Μέτρα για την αντιμετώπιση της κατάστασης των ξενοφώνων στην (Δυτική) Μακεδονία

Οι Νέες Χώρες που προσαρτήθηκαν μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους στην Ελλάδα, συνιστούσαν όχι μόνο επιπρόσθετα γεωγραφικά σύνορα, αλλά και έναν επιπρόσθετο εντόπιο πληθυσμό, ο οποίος αποτελούνταν από ελληνόφωνους και ξενόφωνους κατοίκους. Την περίοδο 1912-1919, δηλαδή από το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων και την προσάρτηση της Μακεδονίας στην Ελλάδα, μέχρι και το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, «*το κύριο χαρακτηριστικό των νομοθετικών ρυθμίσεων που ψηφίστηκαν ήταν η εδραίωση και η επέκταση του σχολικού δικτύου, μέσα από την εξεύρεση του διδακτικού προσωπικού και την αντιμετώπιση των προβλημάτων υλικοτεχνικής υποδομής*» (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 35). Στην περίοδο που ακολούθησε, έγιναν τροποποιήσεις που αφορούσαν εξειδικευμένα ζητήματα της εκπαίδευσης, όπως ο ρόλος του δασκάλου, η εξωσχολική του δράση του κλπ. Λόγω της ύπαρξης ξενοφώνων στο ελληνικό έδαφος, η Πολιτεία έπρεπε να λάβει τα ανάλογα μέτρα για να προετοιμάσει το υπηρεσιακό δυναμικό της, ώστε να μπορέσει να ανταπεξέλθει στις νέες κοινωνικές συνθήκες και ανάγκες της εποχής. Αυτό προϋπέθετε την αναθεώρηση της εκπαιδευτικής κατάστασης της χώρας, με διορισμούς εκπαιδευτικών στις Νέες Χώρες, την κατάλληλη μόρφωση-κατάρτιση των διοριζόμενων εκεί δασκάλων, την ανοικοδόμηση νέων σχολικών κτιρίων, την παροχή κινήτρων για μάθηση, την ανέγερση σχολείων και καταλυμάτων κλπ.

Η αυτοψία της κατάστασης έπρεπε να γίνει από ανθρώπους έμπειρους που κατάγονταν από εκεί, γνώριζαν τα προβλήματα και τις ανάγκες εκείνων των περιοχών, ενώ παράλληλα είχαν τον σεβασμό και την αποδοχή από τον εκεί πληθυσμό (όχι μόνο τον ελληνικό, αλλά και τον ξενόφωνο): «*Και εν πρώτοις, γενική είναι η ελπίς ότι την ηγεσίας του αγώνος θα αναλάβη ο κ. Στ. Γονατάς ή ο κ. Φ. Δραγούμης. Κατά τους Μακεδόνας δεν αρκεί να είναι ο μέλλων Γενικός Διοικητής προσωπικότης σημαντική ενός κόμματος. Πρέπει και απαραιτήτως να κατέχη ήδη άριστα τα ζητήματα της Β. Ελλάδος και ν' απολαύη ήδη εκεί μεγάλου κύρους, το οποίον να εμπνεύση από της πρώτης στιγμής θάρρος εις τους Έλληνας και*

σύγχυσιν εις τους άλλους. Ως τοιούτους αναγνωρίζουν εκεί μόνον τους ανωτέρω πολιτικούς άνδρας»[191].

Διαβάζοντας κανείς τα αρχεία του Δραγούμη, ιδίως τις επιστολές και τα τηλεγραφήματα που του έστελναν διάφορες ομάδες συμφερόντων, όπως οι ξενόφωνοι δάσκαλοι, οι Πρόεδροι ξενόφωνων συνοικισμών, οι επιθεωρητές, αλλά και απλοί πολίτες, κάτοικοι της Δυτικής Μακεδονίας, θα παρατηρήσει ένα είδος πελατειακών σχέσεων, κάτι που καταδεικνύει ότι ο Φίλιππος Δραγούμης αποτελούσε έναν τέτοιο άνθρωπο, έναν άνθρωπο που απολάμβανε τον σεβασμό και την αναγνώριση του κύρους του από τους εκεί κατοίκους. Ήταν ο διαμεσολαβητής ανάμεσα στους ξενόφωνους και τους ανθρώπους της εκπαίδευσης με την κυβερνητική εξουσία, ενώ ήταν παράλληλα ανοικτός στις απόψεις όλων. Τις αποφάσεις του τις έπαιρνε ύστερα από κρίση και εξέταση των όσων του έλεγαν και του ζητούσαν· εφόσον συγκέντρωνε επαρκή κατ' αυτόν στοιχεία, απευθυνόταν στα κατάλληλα άτομα κάθε φορά για να επιτύχει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Τέτοιες περιπτώσεις μεσολάβησης αφορούσαν την ίδρυση σχολείων στις ξενόφωνες περιοχές, τον διορισμό δασκάλων, τη μεσολάβησή του για την ανατροπή ή επιδίωξη κάποιων νόμων και διαταγμάτων που αφορούσαν τις ξενόφωνες περιοχές της Δυτικής Μακεδονίας κλπ. Βέβαια, ο Φίλιππος Δραγούμης όντας πολιτικό πρόσωπο της εποχής, δεν θα μπορούσε παρά να μην έχει και τους ''δικούς'' του ανθρώπους[192] στις διάφορες πόλεις της Δυτικής Μακεδονίας, οι οποίοι τον ενημέρωναν σχετικά με την κατάσταση εκεί και με τα ζητήματα που προκύπταν και αφορούσαν είτε τους ξενόφωνους είτε τους κομμουνιστές. Αυτό φαίνεται από μια επιστολή του Κ. Δ. Καραβίδα προς τον Φίλιππο Δραγούμη το 1925, όπου του λέει: «*Σύμφωνα με την επιθυμία σας σας στέλνω ένα μικρό υπόμνημα, ας το πούμε, για το ζήτημα των σλαυικών μειονοτήτων…*»[193], καθώς και από τα τρία επισυνημμένα υπομνήματά του (τα δύο συνταγμένα αποκλειστικά για τον Δραγούμη και το άλλο το είχε ήδη στείλει στη γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης, στο τμήμα Μειονοτήτων)[194].

5.5.1. Ο Φίλιππος Δραγούμης και τα μέτρα αντιμετώπισης των ξενοφώνων

Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, η κατάσταση της Ελλάδας σε όλους τους τομείς ανάπτυξης (οικονομία, υποδομές, εκπαίδευση, κοινωνική μέριμνα, υγεία) ήταν άθλια, λόγω των Βαλκανικών πολέμων και του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Η ανάγκη βελτίωσής της έγινε

---

[191] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 133

[192] Γ. Γεωργιάδης, Διδάσκαλος Έδεσσας (πολλές επιστολές και υπομνήματα ανάμεσα σε αυτούς τους άντρες), Γ. Γιαννιώτης, Επιθεωρητής Καστοριάς, Στ. Τριανταφυλλίδης, Δημοδιδάσκαλος Φλώρινας, Κ.Δ. Καραβίδας, Δοκιμιογράφος κλπ.

[193] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.1, Έγγραφο: 7

[194] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.1, Έγγραφο: 3 – *Το υπόμνημα προς τη γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης*, Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.1, Έγγραφο: 5 – *Υπόμνημα Α: Περί της λειτουργίας των σχολείων Σλαυικής μειονότητας εν Ελλάδι*, Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.1, Έγγραφο: 6/1 – *Υπόμνημα Β΄: Περί της μεθόδου της διαχειρήσεως του ζητήματος των σλαυικών μειονοτήτων εν Ελλάδι, ως και περί της ακριβούς σημασίας ην έχει η παρουσία των εποίκων εν Μακεδονία*

επιτακτικότερη ύστερα από την ανταλλαγή πληθυσμών με τη συνθήκη του Νεϊγύ[195] (27.11.1919) και με τη συνθήκη της Λωζάνης[196] (24.7.1923), όπου κατέφθασαν στην Ελλάδα κύματα ξενόφωνων πληθυσμών και προσφύγων.

Μέσα στις πολλές - βιοτικής σημασίας - ανάγκες, ήταν και η επιτακτική ανάγκη για μόρφωση, που το διάστημα εκείνο (με τη μορφή της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης), είχε στόχο τον γλωσσικό εξελληνισμό των ξενοφώνων με εργαλείο τη δημοτική γλώσσα, αλλά και την ομαλή αφομοίωση των προσφύγων (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 36). Η κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών περιλάμβανε την τύπωση βιβλίων, τη διανομή τους, την ανέγερση σχολικών κτιρίων και τον διορισμό δασκάλων στις περιοχές που υπήρχαν ελλείψεις.

Αναφορικά με την ανέγερση νέων σχολικών κτιρίων ή την επιδιόρθωση των παλαιότερων ώστε να γίνουν κατάλληλα και να φοιτήσουν εκεί μαθητές, οι ιθύνοντες των ξενόφωνων συνοικισμών και χωριών, έστελναν επιστολές, τηλεγραφήματα, εκθέσεις και υπομνήματα στους εκπροσώπους της κυβέρνησης, ζητώντας τους να μεριμνήσουν για συγκεκριμένες εκπαιδευτικές ανάγκες του τόπου τους. Ένας από τους οποίους ο ξενόφωνος λαός της Μακεδονίας απευθυνόταν και ήλπιζε να ικανοποιήσει τα αιτήματά τους ήταν ο Φίλιππος Δραγούμης. Καταγόμενος από την περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας, και πιο συγκεκριμένα από το Βογατσικό, ο Δραγούμης ένιωθε ιδιαίτερη ευθύνη να ακούσει τους συνανθρώπους του και να μεριμνήσει ώστε να εξυπηρετήσει τις ανάγκες των κατοίκων της περιοχής που αποτέλεσε εκλογική περιφέρεια του αδερφού του Ίωνα Δραγούμης και του γαμπρού του, Παύλου Μελλά.

Παρακάτω θα ακολουθήσει μια παράθεση των μέτρων που πρότεινε ο Φίλιππος Δραγούμης για τη βελτίωση της εκπαιδευτικής κατάστασης στη μακεδονία και δη στη δυτική. Τα μέτρα αυτά εκτείνονταν σε όλα τα μήκη και πλάτη της εκπαίδευσης, από τη σύσταση σχολείων και πλήρωση κενών θέσεων με εκπαιδευτικούς, μέχρι τη συγγραφή βιβλίων και την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών.

Ανάμεσα στα άλλα θέματα που έθιξε ο Φίλιππος Δραγούμης στην αγόρευσή του στη βουλή (7.12.1927)[197], έκανε λόγο και για την άθλια κατάσταση στη οποία ζούσαν οι δάσκαλοι στις Νέες Χώρες. Σύμφωνα με τα λεγόμενά του, οι δάσκαλοι δεν ήταν αρκετά μορφωμένοι και δεν αμείβονταν επαρκώς, ενώ ζούσαν σε τρώγλες στις οποίες κοιμούνταν και εργάζονταν. Οι συνθήκες διαβίωσης ήταν άθλιες και αυτό έπρεπε να αλλάξει: «*…δεν έχουν οι δάσκαλοι αρκετή μόρφωση και δεν αμείβονται όπως πρέπει. Δεν λαμβάνεται πρόνοια για την κατοικία του· και σχετικά μπορώ να πιστοποιήσω πως αυτοί οι άνθρωποι καταντούν*

[195] http://goo.gl/xqJh5J
[196] http://goo.gl/7kho2J
[197] Πρόκειται για το βιβλίο του Φίλιππου Δραγούμη: «ΕΚΛΟΓΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ», Β΄ ΣΕΙΡΑ 1925-1928, σελ. 25-31.

πραγματικοί μάρτυρες εις τ' απομακρυσμένα και φτωχά χωριά. Κατοικούνε κάποτε σε τρώγλες, σε μια κάμαρα, όπου διδάσκουν, τρώγουν και κοιμούνται» (Δραγούμης, 1928: 25). Ο δάσκαλος λοιπόν, για να μπορέσει να ανταπεξέλθει στον παιδαγωγικό του σκοπό και να συμβάλλει στη μόρφωση των παιδιών, θα έπρεπε να έχει ακμαίο ηθικό, να αισθάνεται δυνατός και να είναι υγιής. Γι' αυτό και έπρεπε να αλλάξει η κατάσταση προς το καλύτερο, εξασφαλίζοντας περισσότερους οικονομικούς πόρους στον εκπαιδευτικό κλάδο και να μην αναλώνεται το κυβερνητικό επιτελείο στα πρόσωπα που τον υπηρετούν. Βελτιώνοντας τις συνθήκες διαβίωσης των δασκάλων, άλλαζε προς το καλύτερο και το εκπαιδευτικό τους έργο και κατ' επέκταση το επίπεδο και η ποιότητα της μόρφωσης των νέων γενεών: «*Για να μπορέση όμως ο δάσκαλος να ανταποκριθή προς τον προορισμό του, δηλαδή να μεταδώση στα παιδιά το πνεύμα και τη φωτιά, που υποθέτομε πως υπάρχουν μέσα του, πρέπει προπαντός να έχη ακμαίον ηθικό·... Όταν μάλιστα καλλιτερέψουν οι όροι της καταστάσεως του δημοδιδασκαλικού κλάδου θα καλλιτερέψη και η ποιότης του, γιατί θα προθυμοποιούνται να μπαίνουνε σ' αυτόν οι καλλίτεροι. Επομένως, κατά τη γνώμη μου, η πραγματική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι ζήτημα μάλλον συστήματος και πόρων, παρά προσώπων*» (Δραγούμης, 1928: 25).

Συγκεκριμένα, ο Δραγούμης μίλησε για ενίσχυση της δημοτικής εκπαίδευσης μέσω της δωρεάν διανομής διδακτικών βιβλίων, της ίδρυσης κατάλληλων σχολικών κτιρίων όπου υπήρχε έλλειψη και της επάνδρωσης των εκπαιδευτικών θέσεων με κατάλληλο διδακτικό προσωπικό: «*Κατά τ' άλλα νομίζω πως ριζική μεταρρύθμιση θ' απαιτούσε να προνοήση ο κ. υπουργός για την ενίσχυση προπάντων της κατώτερης εκπαιδεύσεως, της δημοτικής. Η ενίσχυση αυτή θα μπορούσε να γίνη με πολλούς τρόπους, κυρίως όμως οικονομικά. Χωρίς αύξηση των οικονομικών πόρων δεν μπορεί να γίνη λόγος γι' ανόρθωση της παιδείας μας και προπάντων της δημοτικής. Π.χ. θα έπρεπε να προτείνη τη δωρεάν διανομή των διδακτικών βιβλίων της δημοτικής εκπαιδεύσεως, την ίδρυση παντού κατάλληλων σχολικών κτιρίων ή τουλάχιστο την αποπεράτωση όσων έχουν αρχίσει να χτίζωνται, αλλά έχουν μείνει αστέγαστα και καταστρέφονται. Να φροντίση επίσης για τη βελτίωση της θέσης και ποιότητος του διδακτικού προσωπικού*» (Δραγούμης, 1928: 25). Τη δωρεάν διανομή βιβλίων, τη διέταξε και εφάρμοσε το 1934, όταν διατελούσε Υπουργός Γενικού Διοικητή Μακεδονίας επί Τσαλδάρη, και ίσχυε για όλους τους μαθητές των δημοτικών σχολείων που βρίσκονταν σε ξενόφωνα χωριά[198]: «*Να διανέμονται δωρεάν εις τους μαθητάς των δημοτικών σχολείων των ξενοφώνων χωρίων πάν πάντα τα διδακτικά βιβλία*». Επιπλέον, ο Φίλιππος στήριζε την ίδρυση νηπιαγωγείων, οικοτροφείων[199], πρακτικών και γεωργικών σχολείων για την αμεσότερη και

[198] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 19

[199] Για τα οικοτροφεία βλ. Ανδρέου, Α. & Ηλιάδου – Τάχου, Σ. (2008). Τα Κληροδοτήματα στη Μακεδονία ως το 1930. Στο Γ. Ν. Λεοντσίνης (επιμ.), *Ελληνικός Ευεργετισμός και Κυθηραϊκά Κληροδοτήματα. Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο*, 21 – 25 Σεπτεμβρίου, Αθήνα, 71-87.

ταχύτερη διάδοση της ελληνικής γλώσσας στην ύπαιθρο της Μακεδονίας, όπου και βρίσκονταν οι συμπαγέστεροι πυρήνες των ξενόφωνων πληθυσμών, όπως έχει αναφερθεί σε άλλο σημείο νωρίτερα: «*Νηπιαγωγεία, οικοτροφεία, πρακτικά σχολεία, προ πάντων γεωργικά, μπορούν να συμπληρώσουν ταχύτατα τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας, που είχε αρχίσει επί τουρκοκρατίας να ακτινοβολή από τ' αστικά κέντρα , ανέκαθεν ελληνόφωνα, προς την ύπαιθρη χώρα της βορειότερης Μακεδονίας…*» (Δραγούμης, 1928: 35).

Ο Φίλιππος πίστευε πολύ στη δύναμη του βιβλίου και τις δυνατότητες που προσέφερε στην κυβέρνηση να εξελληνίσει και να αφομοιώσει τους ξενόφωνους πληθυσμούς της Μακεδονίας. Γι' αυτό και το 1934, μεταξύ άλλων, πρότεινε: «*α) Να προκηρυχθή διαγωνισμός παρά της Ακαδημίας προς βράβευσιν των καταλληλοτέρων διδακτικών βιβλίων (ιδίως αλφαβηταρίων, αναγνωστικών, πατριδογνωσίας, ιστορίας, γεωγραφίας κλπ) του δημοτικού σχολείου με περιεχόμενον χαρακτηριστικά μακεδονικόν, φρονηματιστικόν από εθνικής απόψεως*» και «*β) Να διανέμονται εις τα παιδιά βιβλία φρονιματιστικά (εξωσχολικά π.χ. ΄΄Ο δημιουργός του Ελληνισμού Μέγας Αλέξανδρος΄΄ Αμεινόηρ Παπαδόπουλου, ΄΄Παύλος Μελάς΄΄, ανωνύμου και άλλα παρόμοια)*» (Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 19). Μέσω λοιπόν νέων, φρονηματιστικών βιβλίων, οι ξενόφωνοι μαθητές θα ασπάζονταν τη νοοτροπία, το ήθος και την εθνική συνείδηση του Έλληνα, κάτι που θα οδηγούσε στην ομαλότερη αφομοίωσή τους. Αυτή του η πεποίθηση ενισχυόταν από το επερχόμενο εκ Γερμανίας κίνημα της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής, και την προοπτική του Νέου Σχολείου, βάσει του οποίου το ενδιαφέρον της εκπαιδευτικής διαδικασίας επικεντρωνόταν στις μεθόδους διδασκαλίας για μια νέα αγωγή, ελκυστική για το παιδί, όπου η μάθηση θα πραγματοποιούταν μέσω της δικής του δράσης και συμμετοχής (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 41). Πάνω στον παράγοντα ''ελκυστικότητα'', ο Δραγούμης έδωσε εντολή για άλλα δύο μέτρα: «*α) Να εκτυπωθούν καλαί εικόναι αγωνιστών του αγώνος της ανεξαρτησίας (1821) εν Μακεδονία (Εμμ. Παπάς κλπ) κ΄ περιστατικών του αγώνος (αυτοθυσία των γυναικών της Ναούσης, αι σφαγαί της Χαλκιδικής κ΄ Θεσσαλονίκης κλπ)*» και «*β) Να εκτυπωθούν καλαί εικόνες των Μακεδόνων αγωνιστών των πεσόντων κατά τον Μακεδονικόν αγώνα (Κώτα, Νταλέφη, Παπασταύρου, Παπακωνσταντίνου κλπ.)*». Με την επίδειξη εικόνων αυτοθυσίας, αγώνα και ηρωισμού, ο Φίλιππος Δραγούμης στόχευε στη διαμόρφωση συνειδήσεων και εθνικού φρονήματος υπέρ του ελληνισμού και της πατρίδας από την πλευρά των ξενόφωνων μαθητών, που δεν διακρίνονταν πια από τους ελληνόφωνους, αλλά αντιμετωπίζονταν ως ενιαία ομάδα προς μια κοινή κατεύθυνση στη μάθηση (*Σχολείο Εργασίας*, 1929-1930 στο Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 41). Άλλωστε η εικόνα, εκτός από τη γνωστή λαϊκή ρήση: «*Μια εικόνα είναι ίση με χίλιες λέξεις*», είναι και ένα πολύ ισχυρό εκπαιδευτικό εργαλείο από παιδαγωγικής άποψης, αφού μέσω αυτής επιτυγχάνεται η συγκεκριμενοποίηση των επικοινωνιακών περιστάσεων (κατασκευή νοήματος, αποκρυπτογράφηση, έκφραση,

διατύπωση υποθέσεων, διατύπωση προβλέψεων), και κατ' επέκταση προσεγγίζεται ολικά η γλώσσα (whole language approach) (Chaney, 1990)[200].

Ο Φίλιππος Δραγούμης έδινε μεγάλη σημασία στον κλάδο των εκπαιδευτικών, καθώς δεν τους θεωρούσε απλά όργανα του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας, αλλά σημαντικούς συντελεστές της. Χαρακτηριστική είναι η ομολογία του σε επιστολή του προς τον Π. Πύρζο[201], επιθεωρητή Σιδηροκάστρου, όπου σχετικά με τη συζήτηση με το γλωσσικό/εκπαιδευτικό ζήτημα, του λέει πως οι δημοδιδάσκαλοι πρέπει να είναι οι απόστολοι της μεταρρύθμισης, καθώς δεν γίνεται μόνο μέσω διαταγμάτων, νόμων ή αλλαγής βιβλίων να επιτύχει το κράτος τους στόχους του· πρέπει να γίνουν πραγματικοί φίλοι της παιδείας και του κυβερνητικού επιτελείου: «*Κατά την ιδέα μου το εκπαιδευτικό ζήτημα τέτοιον καταρτισμό περί δημοδιδασκάλων ώστε να μπορούν να είναι αυτοί απόστολοι της μεταρρυθμίσεως και ικανοί να την πραγματοποιήσουν απανταχού. Δεν είναι δυνατόν να επιτύχη η μεταρρύθμιση θα πρέπει μόνο με νόμους ή διατάγματα και την καθιέρωση άλλων διδακτικών βιβλίων. Στους δασκάλους πρέπει να στρέψωμεν πρώτα την προσοχή μας και να τους κάμουμε αληθινούς φίλους μας και της παιδείας*». Ακόμη, υποστήριζε ότι όλοι οι δημόσιοι υπάλληλοι που θα διορίζονταν στην παραμεθόριο ζώνη, ιδίως δε όπου υπήρχαν ξενόφωνοι πληθυσμοί, θα έπρεπε να λαμβάνουν μια ειδική εκπαίδευση για να μάθουν πώς να συμπεριφέρονται σε αυτούς και πώς να επιλύουν προβλήματα που θα αντιμετώπιζαν εκεί: «*Να γίνεται προκαταβολικώς ειδική εκπαίδευσις εις όλους τους μέλλοντας να τοποθετηθούν εις την παραμεθόριον ζώνην δημοσίους υπαλλήλους, ώστε να γνωρίσουν τα υφιστάμενα προβλήματα και να εμποτισθούν εξ αρχής από το ορθόν πνεύμα προς αντιμετώπισιν και βαθμιαίαν επίλυσιν αυτών, να διδάσκωνται δε ειδικώτερον τον τρόπον της συμπεριφοράς προς πάντας αδιακρίτως τους κατοίκους και μάλιστα τους ξενοφώνους εξ αυτών*»[202]. Ιδιαίτερη προσοχή δε, θα έπρεπε να δίνεται στην προκαταβολική εκπαίδευση των δημοδιδασκάλων, των χωροφυλάκων και άλλων υπαλλήλων που έρχονταν συχνά σε επαφή με τους κατοίκους: «*Να συνιστάται δε ειδική προσοχή εις τους δημοδιδασκάλους, τους εισπράκτορας του δημοσίου, τους χωροφύλακας και όσους άλλους υπαλλήλους του δημοσίου έρχονται εις συχνοτέραν και αμεσωτέραν επαφήν μετά των χωρικών*».

Ο Φίλιππος Δραγούμης σε απόρρητο Υπόμνημα που έστειλε στο Γενικό Επιτελείο Στρατού το 1948[203], μέσα σε όλα τα άλλα μέτρα για την αντιμετώπιση της σλαβική απειλής, εξέφρασε τα προτεινόμενα κατ' αυτόν μέτρα απέναντι στη λειτουργία σλαβόφωνων σχολείων. Πιο συγκεκριμέν είπε ότι, αν σε περίπτωση η Ελλάδα αναγκαστεί (από την

---

[200] Chaney, C. (1990). Evaluating the Whole Language Approach to Language Arts. Language. *Speech and Hearing Services in Schools, 22*, p. 244-249.
[201] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 214
[202] Εμπιστευτικό Σημείωμα (βλ. Φάκελο: 96, Υποφάκελο: 96.11, Έγγραφο: 187)
[203] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.6, Έγγραφο: 160 – *Περί των Παραμεθόριων Βουλγαρόφωνων Πληθυσμών*

Κοινωνία των Εθνών) να επιτρέψει την ελεύθερη διδασκαλία της βουλγαρικής, αλβανικής, βλάχικης κλπ γλώσσας ως μητρική αντί της ελληνικής σε ελληνικό έδαφος, θα πρέπει να μην γίνει σε ειδικά ξενόφωνα σχολεία , αλλά στα ήδη υπάρχοντα ελληνικά σχολεία, του κράτους, όπου η υπόλοιπη διδασκόμενη ύλη θα είναι στα ελληνικά. Οι διδάσκαλοί τους θα είναι υποχρεωτικά Έλληνες πολίτες και θα υπόκεινται στην εποπτία των Επιθεωρητών. Όσον αφορά τη διδασκόμενη ξένη γλώσσα, θα διδάσκεται όχι η σλαβική, όπως την αποκαλούσαν οι ‘’γείτονες’’, αλλά το βουλγαρικό τοπικό ιδίωμα, και αυτό χρησιμοποιώντας το κυριλλικό (βυζαντινό) αλφάβητο και όχι το λατινικό: «*Τελευτών εφιστώ και πάλιν επιμόνως την προσοχήν εις τα εξής σημεία· εις περίπτωσιν καθ' ην ηθέλομεν αναγκασθή να χορηγήσωμεν ελευθερίαν διδασκαλίας μη ελληνικής μητρικής γλώσσης (βουλγαρικής, αλβανικής, βλαχικής κλπ) να φροντίσωμεν πάση δυνάμει να μη γίνη αύτη δι' ειδικών ξενοφώνων σχολείων, (όπου η ελληνική γλώσσα θα διδάσκεται υποχρεωτικώς ως ξένη επίσημος γλώσσα του κράτους), αλλά προαιρετικώς εις τα υπάρχοντα ήδη κρατικά ελληνικά δημοτικά σχολεία, όπου η υπόλοιπος διδασκομένη ύλη θα διδάσκεται με όργανον διδασκαλίας την ελληνικήν· οι διδάσκαλοι δε της ξένης γλώσσης θα είναι υποχρεωτικώς Έλληνες πολίται, υποκείμενοι εις τους ελληνικούς νόμους και εις την εποπτείαν των Ελλήνων επιθεωρητών. Η δε διδαχθησόμενη σλαυική γλώσσα κατά προτίμησιν θα είναι το βουλγαρικόν τοπικό ιδίωμα γραφόμενον όχι δια λατινικών στοιχείων, αλλά δια κυριλλικών (δηλαδή βυζαντινών) δια των οποίων γράφονται και των λοιπών σλαυορθοδόξων λαών αι γλώσσαι*».

Το 1962, αρκετά χρόνια μετά την απομάκρυνσή του από την πολιτική σκηνή, ο Φίλιππος Δραγούμης έστειλε ένα εμπιστευτικό, απόρρητο σημείωμα[204], με τίτλο: «*Σημείωμα Εμπιστευτικόν Δια την Εσωτερικήν Αντιμετώπισιν της Σλαυοκομμουνιστικής Επιβουλής κατά της Βορείου Ελλάδος*» στον Πρωθυπουργό της Ελλάδας, Κωνσταντίνο Καραμανλή[205], και στον Υπουργό Εθνικής Αμύνης, Πρωτοπαππαδάκη[206], στο οποίο ανέφερε τα μέτρα που έπρεπε να λάβει η κυβέρνηση για την αντιμετώπιση των ξενοφώνων (που πλέον είχαν συνδεθεί με τον κομμουνισμό και είχε πάρει αρνητική χροιά ο όρος (Ηλιάδου – Τάχου, 2006: 42)). Οι τομείς που έθιγε περιλάμβαναν: τη θρησκεία, τη διοίκηση και την εκπαίδευση. Όσον αφορά την εκπαίδευση, ο Φίλιππος Δραγούμης πρότεινε τα εξής: 1) την πλήρωση όλων των κενών θέσεων της κατώτερης και της μέσης εκπαίδευσης: «*Πρωτίστως να πληρωθούν πάσαι αι τυχόν υπάρχουσαι κεναί έδραι της κατωτέρας εκπαιδεύσεως, αλλά και της μέσης…*», 2) τον εφοδιασμό των σχολικών κτιρίων με θρανία και άλλα εποπτικά μέσα που ήταν απαραίτητα για τη διδασκαλία: «*…να εφοδιάζωνται δια θρανίων και λοιπών επίπλων και εποπτικών οργάνων τα σχολεία…*», 3) την ανοικοδόμηση νέων σχολικών κτιρίων όπου υπήρχαν ελλείψεις, ή την επισκευή των υπαρχόντων που ήταν ακατάλληλα για να στεγάσουν

[204] Φάκελος: 96, Υποφάκελος: 96.11, Έγγραφο: 187
[205] Φάκελος: 96, Υποφάκελος: 96.11, Έγγραφο: 184
[206] Φάκελος: 96, Υποφάκελος: 96.11, Έγγραφο: 185

μαθητές: «*…να κτίζονται νέαι σχολικαί οικοδομαί, όπου ελλείπουν ή δεν είναι επαρκείς και κατάλληλοι, και να επισκευάζωνται αι παλαιαί…*», 4) την υποχρεωτική φοίτηση στην κατώτατη εκπαίδευση για αγόρια και κορίτσια: «*Να υποχρεώνωνται τα παιδιά, κορίτσια και αγώρια, να φοιτούν εις τα δημοτικά σχολεία…*», 5) την ίδρυση νηπιαγωγείων στις ξενόφωνες περιοχές, ιδίως, έτσι ώστε να αποκτούν από μικρή ηλικία το ελληνικό, ορθόδοξο πνεύμα και να μαθαίνουν την ελληνική γλώσσα ως μητρική τους: «*Να ιδρύωνται εις όλα τα χωρία, ιδίως εις τα ξενόφωνα, νηπιαγωγεία, όπου δεν υπάρχουν ήδη ή δεν επαρκούν δια τον υπάρχοντα αριθμόν των νηπίων, ώστε ταύτα να μαθάνουν την Ελληνικήν ως μητρικήν γλώσσαν και να διαποτίζωνται απ' αρχής με το κατάλληλον ορθόδοξον χριστιανικόν πνεύμα*», 6) την ίδρυση νυκτερινών σχολείων για τους αγράμματους γονείς και ιδίως για τις γυναίκες: «*Να ιδρυθούν δε νυκτερινά σχολεία δια τους αγραμμάτους εκ των γονέων, ιδίως δε δια τας γυναίκας*», 7) την ίδρυση οικοτροφείων για κορίτσια και πρακτικά γεωργικά σχολεία για αγόρια σε κάθε περιοχή που ζουν ξενόφωνοι, ιδίως δε στην παραμεθόριο: «*…όπου υπάρχουν ξενόφωνοι… να ιδρυθούν δε εις εκάστην περιφέρειαν ανά εν οικοτροφείον κοριτσιών, ως γεωργική οικοκυρική σχολή, ομοία προς τη λειτουργούσαν τόσον επιτυχώς εις τη φλώριναν, ίνα επιστρέφουν τα κορίτσια εις τας οικογενείας και τα χωρία των ως ορθόδοξοι Ελληνίδες μέλλουσαι μητέρες, αληθείς πυρήνες χριστιανισμού και ελληνισμού… Παρόμοια Πρακτικά Γεωργικά σχολεία δια αγώρια 14-17 ετών (απόφοιτα του δημοτικού) με αναλόγους γεωργικάς εκτάσεις θα έπρεπε να ιδρυθούν εις πάσας τας περιφερείας της παραμεθορίου*».

5.5.2. Η δράση του Φίλιππου Δραγούμη στη δυτική Μακεδονία

5.5.2.1. Εκπαιδευτική περιφέρεια Φλώρινας

Στο αρχείο Δραγούμη εντοπίζεται μεγάλος όγκος τηλεγραφημάτων και προσωπικών επιστολών προς τον ίδιο από φορείς κοινοτήτων της Φλώρινας, που του ζητούν να μεριμνήσει ώστε να εξασφαλιστούν πιστώσεις από το Υπουργείο Παιδείας για να ανεγερθούν νέα, κατάλληλα σχολικά κτίρια, αλλά και να αναπαλαιωθούν και να επιδιορθωθούν τα παλαιότερα. Παράδειγμα τέτοιας επιστολής είναι εκείνη, όπου ο πρόεδρος της κοινότητας Βαψωρίου, Γ. Φωτεινού, ζητάει από τον Δραγούμη να μεριμνήσει ώστε να χορηγηθεί το ποσό των 20.000 δραχμών ώστε να ολοκληρωθεί η αποπεράτωση του σχολικού κτιρίου:

«*Εν Βαψωρίω τη 21 Αυγούστου 1921.*

Αξιότιμον κ. Φίλιππον Δραγούμην Βουλευτήν Φλωρίνης, Αθήνας.

Η κοινότης μας μη έχουσα κατάλληλον σχολικόν κτίριον απεφάσισε την ανέγερσιν νέου τοιούτου. Ο κ. Νομάρχης ανέλαβεν να μας συνδράμη εις το έργον τούτο υποσχεθείς να ενεργήση παρά τω αρμοδίω υπουργείω όπως μας χορηγηθεί συνδρομή εκ τεσσαράκοντα χιλιάδων δραχμών. Υπεβλήθη η σχετική αίτησις προς το Σεβαστόν Υπουργείον το οποίον μας εχορήγησε μόνον πέντε χιλιάδας τας οποίας και ελάβομεν επί αποδείξει. Η κοινότης μας είχε

δραχμάς 45.000. Νομίζουσα ότι το ποσόν τούτο θα ήτο επαρκές τον Σεπτέμβριον του 1920 ανέλαβε την ανέγερσιν του κτιρίου.Επειδή όμως το ποσόν τούτου δεν είνε επαρκές δια την αποπεράτωσιν, δια τούτο λαμβάνομεν την τιμήν να παρακαλέσωμεν υμάς όπως ευαρεστούμενοι ενεργήσητε παρά τω Υπουργείω της Παιδείας όπως μας χορηγήση τουλάχιστον 20.000 δραχμάς καθότι άλλως το κτίριον θέλει μείνει ημιτελές.

Ευχαριστούντες υμάς εκ των προτέρων, Διατελούμεν, Μεθ' υπολήψεως, Γ. Φωτεινού»[207].

Η μεσολαβητική θέση του Φίλιππου Δραγούμη φαίνεται στην παρακάτω περίπτωση, όπου ο Πρόεδρος του Κοινοτικού Συμβουλίου της Κοινότητας Πρώτης της Φλώρινας και διευθυντής του σχολείου Πρώτης, Νάρκισσος Γεωργιάδης, έστειλε στις 2.2.1935 υπόμνημα στον τότε Υπουργό Παιδείας, Μακρόπουλο[208], ζητώντας του να χορηγηθεί πίστωση 300.000 δραχμών, ώστε να ανεγερθεί ένα νέο πεντατάξιο σχολείο. Η κοινότητα Πρώτης, δεν μπορούσε να καταβάλει ένα τέτοιο ποσό, καθώς αντιμετώπιζε μεγάλη οικονομική δυσπραγία λόγω της τότε οικονομικής κρίσης (1932)[209]. Με προσωπική εργασία των κατοίκων της Κοινότητας, βρέθηκε και προετοιμάστηκε ο χώρος της ανέγερσης του σχολείου. Το μόνο που έλειπε ήταν η πίστωση των χρημάτων που αναφέρθηκαν παραπάνω για να αρχίσει η ανοικοδόμηση:

«*Προς Τον Εξοχώτατον Κον Υπουργόν της Παιδείας*

Υπόμνημα Κοινοτικού Συμβουλίου Κοινότητος Πρώτης- Φλωρίνης

Εν Πρώτη τω 2 Φ/ρίου 1935,

Λαμβάνομεν την τιμήν να φέρωμεν εις γνώσιν υμών τα κάτωθι:

Το σχολείον της Κοινότητός μας κτισθέν επί Τουρκοκρατίας είναι τελείως ακατάλληλον τόσον από υγιεινής απόψεως, όσον και από απόψεως χώρου, διότι δεν επαρκή δια τους 200 μαθητάς ους αριθμεί σήμερον το σχολείον μας. Στεγάζονται ούτοι εις εν οίκημα το οποίον μόλις είναι αρκετόν να στεγάση μίαν πενταμελή οικογένειαν. Εξαιρετικώς δε επειδή το χωρίον μας κείται επί των Σερβικών συνόρων, καθίσταται επιτακτική η ανέγερσις νέου διδακτηρίου δια την αξιοπρεπή εμφάνισιν, εις τα όμματα των ξένων, της Κοινότητός μας ήτις εν σμικρογραφία αντικαθιστά αυτό τούτο το Κράτος. Ήδη κατόπιν ενεργειών μας κατωρθώθη η εξεύρεσις χώρου, εκπληρούντοι τους όρους της υγιεινής και ήρξατο ήδη η εξόρυξις των λίθων και η μεταφορά τούτων, δια προσωπικής εργασίας των κατοίκων εις τον τόπον της ανεγέρσεως. Μετά την εκσκαφήν των θεμελιών θα αρχίση αμέσως η ανοικοδόμησις. Πλην όμως οι κάτοικοι της

[207] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 213
[208] http://goo.gl/qu4bYT
[209] http://goo.gl/CxCwSV

Κοινότητος λόγω της υπαρχούσης οικονομικής κρίσεως, δεν είναι δυνατόν να συμπληρώσουν το έργον της αποπερατώσεως του ανεγερθησομένου, τύπου πενταταξίου, σχολείου, δια τούτο προσφεύγομεν εις υμάς και παρακαλούμεν όπως, εν τω μερίμνη σας, δια τη μόρφωσιν των τέκνων του λαού, μας χορηγήσητε πίστωσιν 300.000 δραχμών δια την αποπεράτωσιν του διδακτηρίου. Είναι γνωσταί αι θυσίαι τας οποίας υπέστησαν και αι υπηρεσίαι τας οποίας προσέφερον οι κάτοικοι της ημετέρας Κοινότητος κατά τον Μακεδονικόν Αγώνα. Ευελπιστούμεν ότι η παράκλησις ημών αύτη θέλει τύχει ευμενούς παρ' υμήν υποδοχής, καθόσον δια της ανεγέρσεως του σχολείου τούτου θα απαλλάξωμεν τη μέλλουσαν γενεάν του χωρίου μας, τους αυριανούς στρατιώται της πατρίδος μας, από τη βεβαίαν καταστροφήν εκ του ανθυγιεινού ος κήματος εις ο στεγάζονται σήμερον»[210].

Προτού όμως ληφθούν συγκεκριμένες αποφάσεις για το ζήτημα, ο Μακρόπουλος παραιτήθηκε και αντικαταστάθηκε από τον Δημήτριο Χατζίσκο. Πέρασαν δύο μήνες και η κοινότητα Πρώτης δεν έλαβε καμιά απάντηση. Τότε, ο Γεωργιάδης έστειλε προσωπική επιστολή στον Φίλιππο Δραγούμη, ο οποίος την εποχή εκείνη είχε σχηματίσει έναν σχεδιασμό ανεξάρτητων βουλευτών που είχε εκλεγεί ολόκληρος, ζητώντας του να μεσολαβήσει στο Υπουργείο Παιδείας για να εγκριθεί η προαναφερθείσα πίστωση:

«*Αξιότιμε κ. Φ. Δραγούμη, Αθήνας.*

Εκτελώ εντολή της Σχολικής Εφορείας Πρώτης σπεύδω να σας αποστείλω την παρούσαν και να σας παρακαλέσω δια τα εξής:

Δίμηνου σχεδόν παρήλθε αφ' ότου σας είχομεν ενοχλήσει όταν ευρίσκεσθο εις Φλώριναν δια το ζήτημα της ανεγέρσεως του διδακτηρίου μας και μέχρι σήμερον ουδεμιά ετύχομεν απαντήσεώς σας. Σας παρακαλούμεν θερμώς όπως ενεργήσητε παρά τω Υπουργείω Παιδείας και αποσταλή η δι' απαντήσεως ημών ζητηθείσα πίστωσις των 300.000 δρχ. δια την ανέγερσιν του Σχολείου. Το οικόπεδον εξευρέθη, αι πέτραι μετεφέρθησαν σχεδόν και ήδη αναμένομεν την έγκρισιν της σχετικής πιστώσεως ίνα αρχίση η ανέγερσις. Θα ήτο δυστύχημα δια τα παιδιά της Πρώτης να μείνουν ως το ερχόμενον έτος εις το ακατάλληλον οίκημα εις το οποίον και νυν στεγάζονται. Η Κοινότις θα σας θεωρεί ως μείζον ευεργέτην της εάν κατορθωθή η αποστολή των χρημάτων κ΄ η έναρξις της ανεγέρσεως κατά το τρέχον έτος. Τιμή μας θα το θεωρήσωμεν εάν η απεράντωσις του διδακτηρίου μας γίνη επί των ημερών της Λαϊκής Κυβερνήσεως. Αναγνωρίζομεν και ημείς τη δύσκολον οικονομικήν κατάστασιν εις την ευρίσκεται το Κράτος μας, εν τούτοις όμως νομίζομεν ότι η έγκρισις, ενός τόσου ασημάντου μεν δια το Κράτος ποσού, σημαντικού όμως και ευεργετικού δι' ημάς, δεν θα είναι δυνατόν να παίξη και τόσον σπουδαίον ρόλον επί της καθόλου οικονομικής καταστάσεως της χώρας μας.

[210] Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 37

Έχομεν την πεποίθησιν ότι θα ενεργήσητε οπουδεί δια την ταχείαν αποστολήν της σχετικής εγκρίσεως του ως άνω ποσού.

Μετά τιμής, Νάρκισσος Γεωργιάδης, Διευθυντής Σχολείου Πρώτης

Εν Πρώτη τη 2 Απριλίου 1935»[211].

Ο Φίλιππος Δραγούμης μόλις έλαβε την επιστολή απάντησε αμέσως, λέγοντας ότι θα καταβάλει κάθε προσπάθεια για να χορηγηθεί η πίστωση που ζητούσε η κοινότητα Πρώτης, γι' αυτό και επικοινώνησε όχι μόνο με το Υπουργείο Παιδείας, αλλά και με το Υπουργείο Οικονομικών (Γεώργιος Πεσματζόγλου):

«*Φίλε κ. Γεωργιάδη (5-4-1935),*

Έλαβα το γράμμα σας την 2 του μηνός. Εις απάντηση σας πληροφορώ ότι έχω ερωτήσει προ πολλού εις το Υπουργείον Παιδείας κ΄ συμπεριλήφθη εις τους σχετικούς πίνακας της αρμοδίας υπηρεσίας η ανέγερσις νέου διδακτηρίου εις την Πρώτην... Να είσθε όμως βέβαιος ότι θα καταβάλω κάθε προσπάθειαν δια την έγκρισιν της σχετικής πιστώσεως. Θα σας ειδοποιήσω μόλις έχω νεώτερα.

Με φιλικούς χαιρετισμούς, Φ.Δ.

&

Κύριε Πρόεδρε, Αθήναι, 24 Μαΐου 1935

Δια την πίστωσιν προς ανέγερσιν νέου διδακτηρίου εις την Κοινότητά σας, καθώς θα σας ειπεί προφορικώς ο κ. Φ. Δραγούμης, έχομεν φροντίσει και εις το Υπουργείον Παιδείας και εις το Υπουργείον Οικονομικών, ώστε ελπίζομεν να εγκριθή συντόμως.

Με πολλήν εκτίμησιν, Ο ιδιαίτ. Γραμ. κ. Φ. Δραγούμη»[212].

Παρ' όλες τις ενέργειες του Φίλιππου Δραγούμη, η έγκριση των 300.000 δραχμών δεν πραγματοποιήθηκε αρχικά καθώς ο Πρωθυπουργός Τσαλδάρης αποφάσισε: «… *ότι καθίσταται αδύνατος η χορήγησις συνδρομής δια την ανέγερσιν του περί ου πρόκειται δι/ρίου Πρώτης καθόσον η εγκριθείσα πίστωσις προορίζεται δια την αποπεράτωσιν των ημιτελών τοιούτων, δέον δε να ληφθή πρόνοια υπό των τοπικών παραγόντων δια την εξεύρεσιν πόρων προς εξασφάλισιν του μείζοντος μέρους του απαιτουμένου χρηματικού ποσού δια την ανέγερσιν του δ/ρίου ίνα καταστή δυνατόν να χορηγηθή ανάλογος συνδρομή δια την αποπεράτωσιν αυτού. Ο Υπουργός, Δ. Χατζίσκος*»[213]. Ωστόσο ο Δραγούμης, υποσχέθηκε στον Πρόεδρο ότι θα δινόταν ένα μέρος του ποσού, αντί του συνολικού, και κάποια άλλη στιγμή θα δίνονταν και

[211] Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 38, Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 41
[212] Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 39, Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 40
[213] Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 42

τα υπόλοιπα, αφού εκείνη την περίοδο χορηγούνταν πιστώσεις μόνο για ανέγερση ημιτελών κτιρίων:

«*Φίλε κ. Πρόεδρε,*

Δια το ζήτημα της πιστώσεως δια την ανέγερσιν του διδακτηρίου της κοινότητός σας σας πληροφορώ ότι δυστυχώς επί του παρόντος δεν θα χορηγηθούν πιστώσεις δια την ανέγερσιν νέων κτιρίων καθόσον κ΄ εγκριθείσα πίστωσις προορίζεται δια την αποπεράτωσιν των ημιτελών. Εις πρώτην ευκαιρίαν κατόπιν συστάσεώς μας θα δοθή μικρόν τι ποσόν απέναντι του ολικού ώστε όταν θα χορηγηθή νέα πίστωσις να σας δοθή και το υπόλοιπον καθόσον θα πρόκειται περί αποπερατώσεως ημιτελούς και όχι περί νέου κτιρίου»[214].

Το υπόλοιπο ποσό εγκρίθηκε κατά τη διάρκεια της κυβέρνησης Μεταξά, όπου ο Φίλιππος μεσολάβησε στο Υπουργείο Παιδείας και πέτυχε την έγκριση άλλων 150.000 δραχμών για την ολοκλήρωση της ανέγερσης του διδακτηρίου Πρώτης:

«*Αθήναι 27 Ιουνίου 1936*

Κύριε Πρόεδρε,

Σας πληροφορώ ευχαρίστως ότι κατόπιν συνεργασιών του κ. Δραγούμη με τους εκάστοτε Υπουργούς της Παιδείας της σημερινής υπηρεσιακής Κυβερνήσεως, κατά τας οποίας ανέπτυξε τας ανάγκας της επισκευής ή αποπερατώσεως των ημιτελών διδακτηρίων, της αναγέρσεως νέων και γενικά των αναγκών της Παιδείας εις τας παραμεθορίου πρωτίστως επαρχίας του Κράτους, εχορηγήθη παρά του Υπουργείου τούτου αρκετή πίστωσις δια τους σκοπούς αυτούς, εκ της οποίας κατόπιν μεσολαβήσεως του κ. Δραγούμη παρά τη αρμοδία υπηρεσία του Υπουργείου διετέθησαν 150.000 δρχ. δια την επισκευήν και αποπεράτωσιν του διδακτηρίου της Κοινότητός σας.

Με πολλήν εκτίμησιν, Ο ιδιαιτ. Γραμ. του κ. Φιλίππου Δραγούμη, Γεώργιος Γιαννούλης»[215].

Οι συνολικές πιστώσεις που χορηγήθηκαν στην εκπαιδευτική περιφέρεια της Φλώρινας το 1936 επί υπηρεσιακής κυβέρνησης Μεταξά, καταγράφονται στον πίνακα[216]με τίτλο: «*Αρωγαί προς επισκευήν ή αποπεράτωσιν ημιτελών διδακτηρίων παραμεθορίων συνοικισμών Μακεδονίας*», και είναι οι εξής:

«*<u>Εκπαιδευτική περιφέρεια Φλωρίνης.</u>*

1. *Λόφος* *20.000*

[214] Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 43
[215] Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 56
[216] Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 56α

2.	*Νεοχωράκι*	*60.000*
3.	*Σιταριά*	*50.000*
4.	*Μεσονήσι*	*40.000*
5.	*Κάτω Κλειναί*	*100.000*
6.	*Πρώτη*	*150.000*
7.	*Παρόρι*	*35.000*
8.	*Ανταρτικόν*	*150.000*
9.	*Καλλιθέα*	*15.000*
10.	*Πολυπλάτανος*	*15.000*
11.	*Λευκώνας*	*40.000*
12.	*Αγία Παρασκευή*	*25.000*
13.	*Δροσοπηγή*	*60.000*
14.	*Σκοπιά*	*150.000*
15.	*Πολυπόταμος*	*60.000*
16.	*Σφήκα*	*40.000*
17.	*Λακκιά*	*60.000*
		1.070.000».

Παρόμοια υπόθεση αποτέλεσε και το αίτημα του Εποπτικού Συμβουλίου Φλώρινας για την ίδρυση ενός Νηπιαγωγείου στο χωριό Βεγόρα της περιφέρειας του Αμύνταιου[217]. Ο Φίλιππος Δραγούμης και εδώ φρόντισε ώστε να πραγματοποιηθεί η ίδρυση του νηπιαγωγείου[218]:

«*Κύριε Σουλιώτη,*

Εις απάντησιν της επιστολής σας της 4 του μηνός προς τον κ. Φ. Δραγούμην σας πληροφορώ ότι έχομεν φροντίσει δια την ίδρυσιν νηπιαγωγείου εις Βεγόραν.

Με τιμήν, Ο ιδιαίτ. Γραμ. κ. Φ. Δραγούμη»[219].

Παρόμοιες κινήσεις έγιναν και για τον διορισμό εκπαιδευτικών και την πλήρωση κενών θέσεων με κατάλληλους δημοδιδασκάλους, καθηγητές κ.ά., όπως για παράδειγμα η περίπτωση της κοινότητας Νεβέσκα-Νυμφαίου, όπου ζητούσαν από τον Φίλιππο Δραγούμη (Αύγουστος, 1921) έναν κατάλληλο καθηγητή να διδάξει στο ημιγυμνάσιο που είχε ιδρυθεί

[217] Σχετικές επιστολές αποτελούν τα εξής: Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 64 & Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 65

[218] Υπάρχει σχετικό σημείωμα στο Υπουργείο Παιδείας που υπέβαλλε ο Φίλιππος Δραγούμης και περιλάμβανε την πρότασή του να ιδρυθούν σχολεία στο Νεστόριο, τη Δασερή και τη Βεγόρα: Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 58, αλλά και το σχετικό σημείωμα πραγματοποίησης της χορήγησης των παραπάνω πιστώσεων: Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 60

[219] Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 66

εκεί. Οι μαθητές θα διέκοπταν τη φοίτησή τους εκεί αν δεν διοριζόταν κάποιος, αφού δεν θα μπορούσαν να ανταπεξέλθουν οικονομικά οι οικογένειές τους για να φοιτήσουν αλλού: «*Οι υποφαινόμενοι πρόεδρος της Κοινότητος Νεβίσκης και πολίται εκείνης… παρακαλούμεν υμάς θερμώς εν τη ιδιότητη υμών ως βουλευτού του Νομού μας ον εναξίως αντιπροσωπεύετε, ίνα ενεργήσητε εγκαίρως παρά τους αρμοδίους όπως διορισθή ο κατάλληλος καθηγητής προς συμπλήρωσιν του Ημιγυμνασίου μας… Η μη συμπλήρωσις του Ημιγυμνασίου μας κ. Δραγούμη θα αποβή μεγάλη εθνική ζημιά δια την περιφέρειά μας διότι πλείστας μαθητάς ου μόνον της κωμοπόλεώς μας αλλά και των πέρας ξενοφώνων φοιτώντες εις το ενταύθα Ημιγυμνάσιον θα αναγκασθώσιν να διακόψωσιν τας περαιτέρω σπουδάς λόγω των βαρέων εξόδων εις α υποβάλλονται αλλαχού…*»[220]. Μπορεί να μην βρέθηκε αρχείο που να επιβεβαιώνει ή όχι τον διορισμό του καθηγητή, αλλά η πληροφορία που μπορεί να αντλήσει κανείς από αυτό, είναι ότι ο Δραγούμης ασχολούταν αρκετά με τους διορισμούς του διδακτικού προσωπικού στη δυτική Μακεδονία. Παρόμοιες περιπτώσεις αποτελούν οι προσωπικές επιστολές που βρίσκονται στο αρχείο Δραγούμη και έχουν να κάνουν με εκπαιδευτικά κενά σε σχολικές μονάδες[221].

5.5.2.2. Εκπαιδευτική περιφέρεια Καστοριάς

Η ανέγερση σχολικών κτιρίων ήταν επιτακτική ανάγκη σε όλη τη μακεδονία και δη στη δυτική. Μέσα από το αρχείο του Δραγούμη φαίνεται πως ιδιαίτερες ήταν οι ανάγκες στην εκπαιδευτική περιφέρεια της Φλώρινας και της Καστοριάς σε σχέση με τους υπόλοιπους νομούς της περιοχής.

Η διαμεσολαβητική δράση του Φίλιππου και σε αυτή την περιφέρεια είναι εμφανής, αφού σύμφωνα με αίτημα του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου Καστοριάς[222], ο Δραγούμης επικοινώνησε με το Υπουργείο Παιδείας για να υλοποιηθούν τα παρακάτω αιτήματα: «*Να ιδρυθή νηπιαγωγείον εν τω ξενοφώνω συνοικισμώ Σιστέβου, να προαχθή το κοινόν Μοκραίνης εις μεικτόν μονοτάξιον, ομοίως το μεικτόν μονοτάξιον Γιαννοβαίνης εις μικτόν διτάξιον, να προαχθή επίσης το μεικτόν διτάξιον Κωνομαλάτης εις μεικτόν τριτάξιον*». Κατόπιν ενέργειας του Δραγούμη, η ανακοίνωση της υλοποίησης των παραπάνω αιτημάτων έγινε στο Άρθρο 20 του 22ου ΦΕΚ/1921[223].

Μια άλλη περίπτωση κατά την οποία ο Δραγούμης μεσολάβησε στο Υπουργείο Παιδείας και πέτυχε την επιβολή της ισχύς του Νόμου υπέρ των κατοίκων της Δυτικής

---

[220] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 212 & Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 212α

[221] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 223, Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 242, Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 10, Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 11, Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 64, Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 65, Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 25, Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 27

[222] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 243

[223] Επιπλέον σχολεία την ίδια περίοδο φαίνονται ότι ιδρύονται και σε άλλες περιοχές της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Καστοριάς, όπως αναφέρονται στο ΒΔ/ ΦΕΚ 20/15.2.1922/81 «*Περί καταργήσεως, προαγωγής, υποβιβασμού και ιδρύσεως δημοτικών σχολείων*»

Μακεδονίας, αποτελεί εκείνη του προέδρου της Σχολικής Εφορείας Νεστορίου, που του ζήτησε να φροντίσει ώστε να ιδρυθεί ένα δεύτερο ξενόφωνο σχολείο στην περιοχή, καθώς οι μαθητές υπερβαίνουν το νομικά επιτρεπόμενο όριο φοίτησης σε ένα σχολείο και είναι αφόρητη η ισχύουσα λειτουργία του. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Ν.4397/ΦΕΚ 309/24.8.1929 «*Περί στοιχειώδους εκπαιδεύσεως*», στο κεφάλαιο Γ΄, άρθρο 4 και παράγραφο 4 που αναφέρεται στα δημοτικά σχολεία, λέει πως για την ύπαρξη ενός εξατάξιου δημοτικού σχολείου σε σλαβόφωνο συνοικισμό, όπως αυτό του Νεστορίου, είναι απαραίτητη η φοίτηση 200-250 μαθητών. Σε περίπτωση που υπάρχουν περισσότεροι μαθητές, με απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου, εκδίδεται Προεδρικό Διάταγμα για την επέκτασή του σε άλλα σχολεία, δηλαδή την ίδρυση νέων. Γι' αυτόν τον λόγο, ο Πρόεδρος του Λαϊκού Πολιτικού Συλλόγου Νεστορίου, Κ. Λέκος, λέει στον Δραγούμη: «… *μολονότι φοιτούν 450 περίπου μαθηταί. Κατά τον ισχύοντα Νόμον 4397 περί στοιχειώδους εκπαιδεύσεως εις σλαυοφώνους συνοικισμούς κ΄ εξατάξιον δημοτικόν σχολείον αντιστοιχεί εις 200-250 μαθηταί. Εάν συνεπώς οι μαθηταί υπερβαίνουν τους 250 εις ει προκειμένω συμβαίνει είναι απαραίτητος η ίδρυσις δεύτερου δημοτικού Σχολείου… παρακαλούμεν υμάς θερμότατα όστις ευεργήσητε .... παρά τη Επιθεωρήσει Καστοριάς, όσον παρά τω Υπουργείω… ως εκ του νόμου έχει υποχρέωση την ίδρυσιν και δεύτερον δημοτικού σχολείου…*»[224]. Ο Δραγούμης πέτυχε και εδώ την υλοποίηση του αιτήματος της κοινότητας Νεστορίου: «*Φίλε κ. Πρόεδρε, σήμερον συνεργάσθην με τον κ. Υπουργόν της Παιδείας δια το ζήτημα της ιδρύσεως πολυτάξιου σχολείου εις την Κοινότητά σας. Επίσης εφρόντισα ώστε το Υπουργείον Οικονομικών να εγκρίνη τη σχετικήν πίστωσιν. Με φιλικούς χαιρετισμούς, Φ.Δ.*»[225].

Οι συνολικές πιστώσεις που κατάφερε μέσω των ενεργειών του ο Δραγούμης να εγκριθούν στην εκπαιδευτική περιφέρεια Καστοριάς, κατά τη διάρκεια της υπηρεσιακής κυβέρνησης Μεταξά (1936) παρατίθενται παρακάτω:

«*Εκπαιδευτική περιφέρεια Καστοριάς*

1.	*Ανώτερον Παρθεναγωγείον Καστορίας*	*60.000*
2.	*Δενδροχώρι*	*150.000*
3.	*Επταχώρι*	*40.000*
4.	*Καλή Βρύση*	*30.000*
5.	*Καστανόφυτον*	*50.000*
6.	*Άνω Λεύκη*	*130.000*
7.	*Λιθιά*	*40.000*
8.	*Μεσοποταμιά*	*30.000*
9.	*Νεστόριον*	*170.000*

[224] Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 61
[225] Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 60, Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 59

10. Πεντάβρυσος	*140.000*
11. Σπήλαια	*30.000*
12. Τειχιό	*70.000*
13. Χιλιόδεναρον	*40.000*
14. Κρανοχώρι	*20.000*
15. Στενά	*10.000*
16. Πολυάνεμον	*20.000*
17. Άνω Κρανιώνα	*15.000*
18. Γάβρος	*20.000*
19. Τσάκωνι	*20.000*
20. Άνω Φτεριά	*20.000*
21. Α. και Κ. Περιβόλι	*5.000*
22. Οινόη	*250.000*
23. Χιονάτον	*700.000*
	1.430.000»[226].

Το Νεστόριο απ' ότι φαίνεται στο αρχείο του Φίλιππου Δραγούμη, απασχόλησε ιδιαίτερα το κράτος με τις ανάγκες του τόσο σε διδακτικό προσωπικό, όσο και σε εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις, ακόμη και μετά τον πόλεμο του 1940. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το σημείωμα (13.11.1945) του επιθεωρητή Καστοριάς προς τον Φίλιππο Δραγούμη, Γεώργιου Γιαννιώτη, που τον ενημερώνει για τα λεηλατημένα διδακτήρια από τους κομιτατζήδες και τους κατακτητές, τα οποία χρήζουν άμεσης επιδιόρθωσης: «*Άπαντα σχεδόν ελεηλατήθησαν υπό των διαφόρων κατακτητών και δη των κομιτατζήδων. Έχουσιν απόλυτον ανάγκην επισκευών*»[227]. Γι' αυτό και ζητάει από τον Δραγούμη να μεσολαβήσει για να χορηγηθούν 20.000.000 δραχμές, ώστε να επισκευαστούν τα κατεστραμμένα διδακτήρια και να εξοπλιστούν με τον απαραίτητο εκπαιδευτικό εξοπλισμό, όπως είναι τα θρανία, οι πίνακες κλπ: «*Απόλυτος ανάγκη να διατεθώσιν ακόμη 20 εκατομμύρια δραχ. δια τη μερικήν επισκευήν απάντων των διδ/ρίων και την εξοικονόμησιν προχείρων θρανίων, πινάκων τραπεζών και λοιπών απαραιτήτων εποπτικών μέσων διδ/λίας άτινα ελλείπουσι παντελώς ως καταστραφέντα, λεηλατηθέντα ή και διαρπαγέντα*». Ωστόσο δεν εντοπίστηκε κάποιο σχετικό έγγραφο που να επιβεβαιώνει ή όχι την πραγματοποίηση του παραπάνω αιτήματος. Αναφορικά δε με το διδακτικό προσωπικό, υπάρχουν πολλές επιστολές[228] προς τον Φίλιππο Δραγούμη που του ζητούν να ενεργήσει ώστε να καλυφθούν

[226] Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 56α
[227] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 23
[228] Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 61, Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 23

τα εκπαιδευτικά κενά στην περιφέρεια της Καστοριάς, χωρίς ωστόσο να υπάρχουν στοιχεία που να επιβεβαιώνουν ή όχι τη θετική έκβαση των αιτημάτων τους, π.χ.: «*Ανάγκη τοποθετηθώσιν αμέσως οι ελλείποντες δημ/λοι εις τας περιφερείας ταύτας*».

5.5.2.3. Η αναγνώριση του Διδασκαλείου του Μοναστηρίου

Το 1934, όταν ο Φίλιππος Δραγούμης διατελούσε ακόμη Υπουργός Γενικού Διοικητή Μακεδονίας, ο Ι. Αλβανός από το Διδασκαλείο Μοναστηρίου, επικοινώνησε μαζί του για να του ζητήσει να ενεργήσει ώστε το εν λόγω Διδασκαλείο να αναγνωριστεί ως ισότιμο με τα υπόλοιπα του Κράτους: «*Σας υποβάλλω εσωκλείστως σημείωμα κ' σας παρακαλώ όπως ευαρεστηθήτε να ενεργήσητε ώστε να αναγνωρισθή το Διδασκαλείον Μοναστηρίου ισότιμον προς τα του κράτους*»[229]. Άλλωστε, όπως ο ίδιος αναφέρει σε προσωπική επιστολή που έστειλε στον Φίλιππο, είχε υποσχεθεί ότι θα μεριμνούσε για το ζήτημα: «*Ότε κάποτε είχετε έλθη εις Άργος Ορεστικόν υπεβλήθη υμίν παράκλησις κ' υποσκέθητε, λαμβάνοντες σημείωσιν του αιτήματος, να συστήσετε εις τον κ. Σκοντερόπουλον να εισηγηθή εις το Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον ν' αναγνωρισθή το Διδασκαλείον Μοναστηρίου…*»[230]. Η αδικία, σύμφωνα με τον Αλβανό, ήταν ότι το Διδασκαλείο Μοναστηρίου είχε χαρακτηριστεί ως νέο διδασκαλείο: «*…το οποίον μέχρι σήμερον εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται νέο διδασκαλείον*»[231], ενώ κάτι τέτοιο δεν ίσχυε αφού λειτουργούσε ήδη από το 1876 (Ηλιάδου – Τάχου, 2003)[232]. Η σύγχυση είχε προκληθεί λόγω του ότι ήταν κοινοτικό σχολείο μέσης εκπαίδευσης και μπορούσε να αναπροσαρμοστεί σε διάφορους τύπους σχολείου ώστε να εξυπηρετήσει πολλές τοπικές ανάγκες ταυτόχρονα, με αποτέλεσμα να γίνεται δυσδιάκριτη η διαβάθμισή του σε στοιχειώδες σχολείο και σχολείο μέσης εκπαίδευσης (Ηλιάδου – Τάχου, 2003: 54). Επίσης, η ποιότητα μόρφωσης που παρείχε το συγκεκριμένο διδασκαλείο είχε αμφισβητηθεί στο παρελθόν, καθώς το 1896 σε εξετάσεις που υποβλήθηκαν οι απόφοιτοι του 6τάξιου πλέον Γυμνασίου, αποφάνθηκε ότι: «… *η εργασία που συντελείται εκεί είναι ελαττωματική και δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του Γυμνασίου*»[233]. Γενικότερα, το πρόγραμμα σπουδών και οι στόχοι του διδασκαλείου του Μοναστηρίου δεν είχε συγκεκριμενοποιηθεί, με αποτέλεσμα να φαίνεται προβληματικό στο ελληνικό κράτος, οπότε και δεν είχε προχωρήσει σε αναγνώρισή του ως ισότιμο μέχρι τότε.

Σημαντική είναι και η επιστολή που έστειλε ο Αλβανός στον ιδιαίτερο γραμματέα του Φίλιππου Δραγούμη τον Απρίλιο του 1934, όπου του λέει πως όταν ήταν Υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων ο Θ. Τουρκοβασίλης, έγινε φανερή η συμφωνία του να

---

[229] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 24
[230] Ό.π.
[231] Ό.π.
[232] Ηλιάδου – Τάχου, Σ. (2003). *Ο ελληνισμός του Μοναστηρίου Πελαγονίας. Κοινοτικός βίος και εκπαίδευση. Μέσα από τους φακέλους της Ιεράς Μητροπόλεως Πελαγονίας του Αρχείου της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας*. Θεσσαλονίκη: Ιστορία Ηρόδοτος.
[233] Ό.π. σ.58

μεριμνήσει ώστε να αναγνωριστεί το Διδασκαλείο: «*Ότε επί υπουργίας κ. Τουρκοβασίλη διά φίλων ητήσατο ο ενδιαφερόμενος την αναγνώρισην του Διδασκαλείου Μοναστηρίου ως ισοτίμου προς τα του Κράτους ο κ. Τουρκοβασίλης επέδειξεν ενδιαφέρον, διότι το ειρημένον ζήτημα το υπεστήριξε καταλλήλως κ΄ ο κ. Νομάρχης και άλλοι παράγοντες κ έχομεν πληροφορίας ότι θα ελύετο κατ' ευχήν*»[234]. Όταν όμως αποχώρησε από τη θέση του και αντικαταστάθηκε από τον Μακρόπουλο, τότε δημιουργήθηκαν πολλά κωλύματα και η αναγνώριση του διδασκαλείου σταμάτησε λόγω των ενδοιασμών που εξέφρασε ο Λέφας σχετικά με το ενδεχόμενο πρόκλησης διαμαρτυρίας της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας αφού οι πτυχιούχοι του Μοναστηρίου δεν ήταν τελειόφοιτοι Γυμνασίου: «*Επήλθεν η αποχώρηση του κ. Τουρκοβασίλη, όν ανεπλήρωσεν ο κ. Μακρόπουλος, όστις ωσαύτης ευμενώς εξέτασε τούτο, αλλά προσέκρουσε την τελευταίαν στιγμήν εις ενδοιασμούς του κ. Λέφα, όστις ισχυρίσθη ότι μία τοιαύτη πράξη του Υπουργείου θα προυκάλει τη διαμαρτυρίαν της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας κ΄ διότι οι πτυχιούχοι Μοναστηρίου δεν είνε τελειόφοιτοι Γυμνασίου*»[235]. Όμως ο Αλβανός, κατόρθωσε να πείσει την Ομοσπονδία, όχι μόνο να μην διαμαρτυρηθεί, αλλά και να συνηγορήσει υπέρ της αναγνώρισης: «*Όσον αφορά την ομοσπονδίαν κατώρθωσεν ο ενδιαφερόμενος όχι μόνον να μη διαμαρτυρηθή αύτη αλλά και να συνηγορήση υπέρ αυτώ δια του τελευταίου υπομνήματος της του υποβληθέντος προς τους κ. Πρωθυπουργούς, υπουργούς Παιδείας, Οικονομικών κ΄ Επιτροπής διαβαθμίσεως Πολιτικών υπαλλήλων*»[236]. Ακόμη, όσον αφορά τους τελειόφοιτους Γυμνασίου λέει πως δεν είναι επιχείρημα, αφού σύμφωνα με το ΒΔ/13.9.1914 στα διδασκαλεία γίνονται δεκτοί όσοι έχουν απολυτήριο της τρίτης τάξης 6/τάξιου Γυμνασίου: «*Όσον δ' αφορά το ότι ούτος δεν είνε τελειόφοιτοι Γυμνασίου δεν είνε επιχείρημα διότι οι Διδασκαλιστές δεν φέρουν απαραιτήτως κ΄ Γυμνασίου απολυτηρίου, δεδομένου ότι συμφώνως τω από 13 Σ/βρίου 1914 Β.Δ. εις τα διδασκαλεία δεκτοί προς φοίτησιν γίνονται οι έχοντες ενδικτικόν Γ΄ τάξεως 6/ξίου Γυμνασίου*»[237].

Ο Φίλιππος Δραγούμης, λόγω της στενής του σχέσης με τη δυτική Μακεδονία και ιδιαίτερα με τη φλώρινα – Καστοριά - όπου και ήταν η καταγωγή του, παραβλέποντας τις όποιες επιπλοκές του ζητήματος, μερίμνησε και επικοινώνησε με την Ιερά Μητρόπολη ώστε να βοηθήσει με τον τρόπο της να πραγματοποιηθεί το αίτημα του Αλβανού: «….*περί αναγνωρίσεως του Διδασκαλείου Μοναστηρίου ισοτίμου προς τα σήμερον λειτουργήντα διδασκαλεία του Κράτους και παρακαλώ θερμώς, όπως εάν συμφωνήτε, γίνουν αι δέουσαι ενέργειαι διά τη νομοθετικήν ρύθμισιν του ζητήματος*…»[238]. Ο λόγος που επικοινώνησε με την Εκκλησία, είναι γιατί τους αντιμετώπισε (τους Μοναστηριώτες) ως Έλληνες Χριστιανούς – που ούτως ή άλλως ήταν στην πλειοψηφία τους (Ηλιάδου – Τάχου, 2003: 127-128). Προτού

[234] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 27
[235] Ό. π.
[236] Ό. π.
[237] Ό. π.
[238] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 28

προβεί σε αυτή την ενέργεια είχε έρθει και σε επαφή με το Υπουργείο Παιδείας, που όμως δεν είχε λάβει κάποια θετική απάντηση επί του ζητήματος: «*Διά το ζήτημα τούτο είχα φροντίσει προ μηνός εις το υπ. Παιδείας. Δεν σου έγραψα τότε, διότι ακόμη δεν ελήφθη συγκεκριμμένη απόφασις*» [239]. Οι μήνες πέρασαν και παρ' όλες τις προσπάθειες των δύο αντρών, τόσο του Αλβανού όσο και του Δραγούμη, φαίνεται από μια επιστολή ενός δημοδιδασκάλου από το Άργος Ορεστικό, τον Π. Μαγγλιώτη, ότι το διδασκαλείο Μοναστηρίου δεν αναγνωρίστηκε ως ισότιμο με τα του Κράτους, αφού οι τελειόφοιτοι του διδασκαλείου δεν αναγνωρίστηκαν ως πτυχιούχοι δημοδιδάσκαλοι: «…*περιλαμβάνονται εν άρθρω 7 διάταξις εξομοτούσα τους τελειοφοίτους του διδασκαλείου Μοναστηρίου μη εστί πτυχιούχους δημοδιδασκαλους*»[240].

[239] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 30
[240] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 31

6. Πίνακες

Κατά τη διάρκεια της μελέτης του αρχείου του Δραγούμη, εντοπίστηκαν αρκετά έγγραφα με διάφορα στοιχεία που καταδεικνύουν την κατάσταση διάφορων εκπαιδευτικών περιφερειών της (Δυτικής) Μακεδονίας. Οι πίνακες αυτοί απεικονίζουν τα κενά σε εκπαιδευτικό προσωπικό, σε σχολικές μονάδες κατά τη διάρκεια διάφορων χρονικών περιόδων, ενώ υπάρχουν και καταστάσεις προϋπολογισμών, πιστώσεων και πληρώσεων των ελλείψεων που αναφέρονται στους προηγούμενους πίνακες. Ακόμη, υπάρχουν πίνακες καταγραφής του φρονήματος των κατοίκων της Δυτικής Μακεδονίας, αλλά και των σχολείων που λειτούρησαν από τη δεκαετία του 1930-1940. Αξίζει να παρατεθούν οι πίνακες, καθώς τα στοιχεία που εμπεριέχονται σε αυτά μπορούν να απεικονίσουν και με αριθμούς την εκπαιδευτική κατάσταση στην οποία βρισκόταν η περιοχή της Μακεδονίας εκείνα τα χρόνια, ενώ επιβάλλεται να διενεργηθούν περαιτέρω έρευνες και μελέτες βάσει αυτών, ώστε να εμπλουτιστεί με νέα στοιχεία γνώσης ο κλάδος της ιστορίας της εκπαίδευσης.

6.1. Εκπαιδευτική περιφέρεια Σερρών

Οι πίνακες που ακολουθούν περιλαμβάνουν τα σχολεία που δεν λειτουργούσαν στην εκπαιδευτική περιφέρεια Σερρών το 1932, την ανάγκη προαγωγής και ίδρυσης άλλων, καθώς και τις ελλείψεις σε εκπαιδευτικό προσωπικό. Τα συγκεκριμένα στοιχεία στάλθηκαν στο επιτελείο της Κυβέρνησης (μεταξύ των άλλων και στον Γενικό Διοικητή Μακεδονίας, που τότε διατελούσε ο Φίλιππος Δραγούμης) από την 6μελή Επιτροπή της Γενικής Συνέλευσης των Σχολείων των Σερρών, ώστε να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα.

6.1.1. Πίνακας κλειστών σχολείων και ελλείψεων διδακτικού προσωπικού της περιφέρειας Σερρών[241]

ΣΧΟΛΕΙΟ	ΤΟΠΟΣ	ΕΚΠ. ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ
ΙΑ΄ Δημοτικό (Δ.Λ.)[242]	Πόλη Σερρών	1 δημοδιδάσκαλος (Ε)[243]
ΙΒ΄ Δημοτικό (Δ.Λ.)	Πόλη Σερρών	1 δημοδιδάσκαλος (Ε)
Νέα Κιούκλια – Νηπιαγωγείο (Δ.Λ.)	Πόλη Σερρών	1 νηπιαγωγός (Ε)
Ομόνοια Ελπίς – Νηπιαγωγείο (Δ.Λ.)	Πόλη Σερρών	1 νηπιαγωγός (Ε)
Δ΄ & Ζ΄ Δημοτικά	Πόλη Σερρών	Έλλειψη

[241] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 11 & Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 11α
[242] Δ.Λ.: Συντομογραφία του ‘’Δεν Λειτούργησε’’.
[243] Ε: Συντομογραφία του ‘’Έλλειψη’’.

Λειτουργούν Συνεπτηγμένα, Έλλειψη κτιρίων		
Η΄ & Θ΄ Δημοτικά Λειτουργούν Συνεπτηγμένα, Έλλειψη κτιρίων	Πόλη Σερρών	Έλλειψη
Α΄ Δημοτική Σχολή	Πόλη Σερρών	1 δημοδιδάσκαλος (Ε)
Δ΄ Δημοτική Σχολή	Πόλη Σερρών	1 δημοδιδάσκαλος (Ε)
Ζ΄ Δημοτική Σχολή	Πόλη Σερρών	4 δημοδιδάσκαλοι (Ε)
Η΄ Δημοτική Σχολή	Πόλη Σερρών	3 δημοδιδάσκαλοι (Ε)
Πρότυπο Διτάξιο Δημοτικό	Πόλη Σερρών	3 δημοδιδάσκαλοι (Ε)
Γ΄ Δημοτικό	Πόλη Σερρών	1 δημοδιδάσκαλος (λόγω ορίου ηλικίας)
ΣΤ΄ Δημοτικό	Πόλη Σερρών	Έλλειψη (λόγω ορίου ηλικίας)
Μονοτάξιο Δημοτικό (Δ.Λ.)	Πεθέλιμος	-
Μονοτάξιο Δημοτικό (Δ.Λ.)	Θέρμοι (Λίτζα)	Έλλειψη (λόγω επιστράτευσης δημοδιδασκάλου)
Νηπιαγωγείο (Δ.Λ.)	Χιονοχώρι	Έλλειψη (λόγω θανάτου της νηπιαγωγού)
Πεντατάξιο Δημοτικό	Ν. Ζίχνη	1 δημοδιδάσκαλος (Ε)
Διτάξιο Δημοτικό	Αχινός	1 δημοδιδάσκαλος (Ε)
Τριτάξιο Δημοτικό	Νηδυνοχώρι	1 δημοδιδάσκαλος (Ε)
Τριτάξιο Δημοτικό	Κορμίστα	1 δημοδιδάσκαλος (Ε)
Τετρατάξιο Δημοτικό	Ν. Σούλι	2 δημοδιδάσκαλοι (Ε)
Τετρατάξιο Δημοτικό	Χρυσό	1 δημοδιδάσκαλος (Ε)
Πεντατάξιο Δημοτικό	Άγιο Πνεύμα	2 δημοδιδάσκαλοι (Ε)
Εξατάξιο Δημοτικό	Πόκας	2 δημοδιδάσκαλοι (Ε)

-	Τερπνή	Έλλειψη
-	Αγγίστο	Έλλειψη (λόγω μετεκπαίδευσης διδασκάλων σε τμήματα διδασκαλείων)
-	Στελινός	Έλλειψη (λόγω μετεκπαίδευσης διδασκάλων σε τμήματα διδασκαλείων)
-	Τσερεπλιόνη	Έλλειψη (λόγω μετεκπαίδευσης διδασκάλων σε τμήματα διδασκαλείων)
-	Χουμνικό	1 δημοδιδάσκαλος (Ε)
Επτατάξιο Δημοτικό	Ν. Ζίχνη	1 δημοδιδάσκαλος (Ε)
Νηπιαγωγείο	Ν. Ζίχνη	1 νηπιαγωγός (Ε)

Ο παρακάτω πίνακας περιλαμβάνει τις προτάσεις για προαγωγή και ίδρυση σχολείων στην εκπαιδευτική περιφέρεια Σερρών.

6.1.2. Πίνακας προταθέντων προς προαγωγή και ίδρυση σχολείων στην εκπαιδευτική περιφέρεια Σερρών[244]

ΣΧΟΛΕΊΑ	ΤΟΠΟΣ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΙΔΡΥΣΗ
Μονοτάξιο Δημοτικό	Αγριόνη	Διτάξιο Δημοτικό	-
Μονοτάξιο Δημοτικό	Κάτω Κορόμηλα	Διτάξιο Δημοτικό	-
Μονοτάξιο Δημοτικό	Νεοχώρι	Διτάξιο Δημοτικό	-
Μονοτάξιο Δημοτικό	Ν. Ζίχνη	Διτάξιο Δημοτικό	-
Μονοτάξιο Δημοτικό	Νιγρίτας	Διτάξιο Δημοτικό	-
Διτάξιο Δημοτικό	Άνω Χυμονκές	Τριτάξιο Δημοτικό	-
Τετρατάξιο Δημοτικό	Τερπνή	Πεντατάξιο Δημοτικό	-
-	Λάκκος	-	Τριτάξιο Δημοτικό

[244] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 11 & Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 11α

-	Νιγρίτα	-	Τριτάξιο Δημοτικό
-	Αμφίπολη	-	Τριτάξιο Δημοτικό
-	Ισραηλιτική Συνοικία	-	Νηπιαγωγείο

6.2. Εκπαιδευτική περιφέρεια Καστοριάς

Ο πίνακας που ακολουθεί στάλθηκε στον Φίλιππο Δραγούμη το 1945 από τον Επιθεωρητή των Δημοτικών Σχολείων της Καστοριάς, Γεώργιο Γιαννιώτη, και αφορά το σύνολο των δημοτικών σχολείων και των νηπιαγωγείων που δεν λειτουργούσαν στο Νεστόριο και την Καστοριά, αλλά και την κατάσταση των εκπαιδευτικών των προαναφερθέντων σχολείων εκείνη την εποχή[245].

ΣΧΟΛΕΙΟ/ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ	ΚΑΣΤΟΡΙΑ	ΝΕΣΤΟΡΙΟ
Δημοτικά Σχολεία που δεν λειτουργούσαν	18	31
Νηπιαγωγεία που δεν λειτουργούσαν	24	22
Οργανικές Θέσεις Δημοδιδασκάλων	155	114
Οργανικές Θέσεις Νηπιαγωγών	51	44
Οργανικά τοποθετημένοι Δημοδιδάσκαλοι	118	64
Οργανικά τοποθετημένοι Νηπιαγωγοί	33	33
Κενές οργανικές θέσεις Δημοδιδασκάλων	37	50
Κενές οργανικές θέσεις Νηπιαγωγών	18	11
Απόντες Δημοδιδάσκαλοι λόγω αναρρωτικών αδειών, επιστράτευσης κλπ.	37	27
Απόντες Δημοδιδάσκαλοι λόγω αναρρωτικών αδειών, επιστράτευσης κλπ.	15	14

[245] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 22

Συνολικά απόντες δημοδιδάσκαλοι των οποίων οι θέσεις πρέπει να συμπληρωθούν	71	78
Συνολικά απόντες νηπιαγωγοί των οποίων οι θέσεις πρέπει να συμπληρωθούν	26	25

6.3. Εκπαιδευτική περιφέρεια Φλώρινας

Συνεχίζοντας με την περιφέρεια της Φλώρινας, ο ίδιος επιθεωρητής, ο Γιαννιώτης, στέλνει στον Φίλιππο Δραγούμη πίνακα με τα κενά σε διδακτικό προσωπικό των σχολείων της Φλώρινας, τόσο των δημοτικών, όσο και των νηπιαγωγείων.

6.3.1. Δημοτικά[246]

α/α	Έδρα και όνομα σχολείου	Είδος σχολ.	Κενές θέσεις		Παρατηρήσεις
			Άντρες	Γυναίκες	
1	Αγκαθωτό	Μονοτάξιο	1	-	
2	Μοντέσνιτσα	Μονοτάξιο	1	-	
3	Πύλη	Μονοτάξιο	1	-	
4	Ζ΄ Φλώρινα	Μονοτάξιο	1	-	
5	Άνω Υδρούσα	Διτάξιο	-	1	
6	Ατραπός	Διτάξιο	1	1	
7	Βροντερό	Διτάξιο	-	1	
8	Καλλιθέα	Διτάξιο	1	1	
9	Παρόρι	Διτάξιο	-	2	
10	Πυξός	Διτάξιο	1	1	
11	Σφήκα	Διτάξιο	-	1	
12	Τριανταφυλλιά	Διτάξιο	-	1	
13	Τύρναβο	Διτάξιο	-	1	
14	Άνω Κλεινές	Τριτάξιο	-	1	
15	Κρατερό	Τριτάξιο	-	1	
16	Μεσονήσι	Τριτάξιο	-	1	
17	Τριπόταμος	Τριτάξιο	-	1	
18	Μικρολίμνη	Μονοτάξιο	1	-	
19	Πολυπλάτανος	Τετρατάξιο	-	2	

[246] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 23α & Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 24

20	Ψαρράδες	Τετρατάξιο	-	2	
21	Νίκη	Τετρατάξιο	2	-	
22	Άλωνα	Πεντατάξιο	-	2	
23	Κάτω Υδρούσα	Πεντατάξιο	-	2	
24	Κάτω Κλεινές	Πεντατάξιο	-	1	
25	Νέος Καύκασος	Πεντατάξιο	2	3	
26	Παπαγιάννη	Πεντατάξιο	-	1	
27	Άγιος Γερμανός	Εξατάξιο	-	3	
28	Αμμοχώρι	Εξατάξιο	-	1	
29	Ανταρτικό	Εξατάξιο	-	1	
30	Μπούφιο	Εξατάξιο	3	1	
31	Πολυπόταμος	Εξατάξιο	-	2	
32	Σκοπιά	Εξατάξιο	-	1	
33	Γ΄ Φλώρινα	Εξατάξιο	1	-	
34	Δ΄ Φλώρινα	Εξατάξιο	1	1	
Σύνολο			17	37	
			54		

6.3.2. Νηπιαγωγεία[247]

α/α	Έδρα και όνομα Νηπ/γείου	Είδος Νηπιαγωγείου	Κενές θέσεις		Παρατηρήσεις
			Άντρες	Γυναίκες	
1	Β΄ Μπούφιο	Μονοτάξιο	-	1	
2	Τριανταφυλλιά	Μονοτάξιο	-	1	
3	Δ΄ Φλώρινα	Μονοτάξιο	-	1	
4	Άγιος Γερμανός	Διτάξιο	-	1	
5	Α΄ Σκοπιά	Διτάξιο	-	1	
6	Α΄ Φλώρινα	Διτάξιο	-	1	
7	Ψαρράδες	Διτάξιο	-	2	
Σύνολο			-	8	
			8		

[247] Ό. π.

6.4. Ρουμάνικα σχολεία στη μακεδονία & την Ήπειρο

Ο παρακάτω στατιστικός πίνακας περιλαμβάνει δεδομένα που περιγράφουν την κατάσταση των ρουμάνικων σχολείων στην περιοχή της Μακεδονίας και της Ηπείρου το 1933, με την υπογραφή του Φίλιππου Δραγούμη ως Γενικός Διοικητής Μακεδονίας.

6.4.1. Πίνακας Ρουμάνικων σχολείων κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 1932-1933[248]

α/α	Σχολική Βαθμίδα	Όνομα Περιφέρειας	Όνομα Πόλης ή χωριού	Αριθμός Διδασκόντων	Αριθμός Μαθητών & Μαθητριών	Παρατηρήσεις
1	Ανώτερο Σχολείο	Θεσσαλονίκης	Θεσσαλονίκη	18	168	Μαθητές/Οικότροφοι Εμπορικής Σχολής[249]
2	Ανώτερο Σχολείο	Γρεβενών	Γρεβενά	13	124	Ημιγυμνάσιο (138 εγγεγραμμένοι, 124 φοιτούσαν)
3	Ανώτερο Σχολείο	Ιωαννίνων	Ιωάννινα	7	45	Από τους 45 μαθητές οι 9 φαίνεται ότι ανήκαν σε Δημοτική Σχολή
ΣΥΝΟΛΟ ΑΝΩΤΕΡΗΣ ΒΑΘΜΙΔΑΣ				38	337	-
4	Δημοτικό Σχολείο	Θεσσαλονίκης	Θεσσαλονίκη	4	26	-
5	Δημοτικό Σχολείο	Βέροιας	Βέροια	4	132	Αρρεναγωγείο
6	Δημοτικό Σχολείο	Βέροιας	Βέροια	5	127	Αρρεναγωγείο
7	Δημοτικό Σχολείο	Βέροιας	Δόλιανη (Κουμαριά)	1	29	-
8	Δημοτικό Σχολείο	Έδεσσας	Έδεσσα	2	44	-
9	Δημοτικό	Έδεσσας	Κέντροβο	1	36	-

[248] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 20. Περισσότερα για την κατάσταση των ρουμάνικων σχολείων στην Ελλάδα βλ. Ανδρέου, Ηλιάδου – Τάχου & Ταναμπάση (2011).

[249] Σημείωση από το πρωτότυπο: Από τους 168 μαθητές της Εμπορικής Σχολής στη θεσσαλονίκη, οι 124 είναι ελληνικής υπηκοότητας και οι υπόλοιποι 44 ξένης (15 Αλβανικής υπηκοότητας, 1 Αμερικάνικης, 1 Βουλγαρικής, 1 Ρουμάνικης και 26 Σερβικής).

	Σχολείο					
10	Δημοτικό Σχολείο	Κοζάνης	Γραμματίκοβο	2	64	-
11	Δημοτικό Σχολείο	Κοζάνης	Φετίτσα (Πολλά Νερά)	1	47	-
12	Δημοτικό Σχολείο	Κοζάνης	Πατιτσίνα (Πάτημα)	1	36	-
13	Δημοτικό Σχολείο	Σιντικής (Σιδηρόκαστρο)	Πορρόϊα	2	30	-
14	Δημοτικό Σχολείο	Φλώρινας	Παπαδιά	1	28	-
15	Δημοτικό Σχολείο	Φλώρινας	Πέβεσκα (Νυμφαίο)	2	25	-
16	Δημοτικό Σχολείο	Φλώρινας	Μπελκαμένη (Δροσοπηγή)	1	22	-
17	Δημοτικό Σχολείο	Καστοριάς	Κλεισούρα	1	11	-
18	Δημοτικό Σχολείο	Καστοριάς	Χρούπιστα (Άργος Ορεστικό)	2	19	-
19	Δημοτικό Σχολείο	Παιονίας/Ηγουμενίτσας	Κούπα	1	8	-
20	Δημοτικό Σχολείο	Παιονίας/Ηγουμενίτσας	Μεγ. Λειβάδια	1	8	Κατά τη διάρκεια του χειμώνα
21	Δημοτικό Σχολείο	Γρεβενών	Γρεβενά & Περιβόλι	4	56	Κατά τη διάρκεια του χειμώνα λειτουργεί στα Γρεβενά και το καλοκαίρι στο Περιβόλι
22	Δημοτικό Σχολείο	Γρεβενών	Γρεβενά & Αβδέλλα	-	-	-
23	Δημοτικό Σχολείο	Γρεβενών	Τούρια (Κρανιά)	3	50	-
24	Δημοτικό Σχολείο	Ιωαννίνων	Ιωάννινα	2	16	-

25	Δημοτικό Σχολείο	Ιωαννίνων	Δαμάσι - Αβδέλλα	1	13	Κατά τη διάρκεια του χειμώνα λειτουργεί στο Δαμάσι και το καλοκαίρι στην Αβδέλλα
26	Δημοτικό Σχολείο	Ιωαννίνων	Επρεάζα (Δίστρατο)	1	19	-
27	Δημοτικό Σχολείο	Ιωαννίνων	Μποτάσα (Βωβούσα)	2	51	-
28	Δημοτικό Σχολείο	Ιωαννίνων	Πρετσίρι	1	19	-
29	Δημοτικό Σχολείο	Λάρισσας & Γρεβενών	Βλαχογιάννη & Σαμαρίνα	1	4	Κατά τη διάρκεια του χειμώνα λειτουργεί στο Βλαχογιάννη και το καλοκαίρι στη σαμαρίνα
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΑΘΜΙΔΑΣ				47	920	-
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ				85	1257	Στα Σέλια, το Πελολείβαδο και τα Μεγ. Λειβάδια τα σχολεία λειτουργούν μόνο το καλοκαίρι με 400 μαθητές περίπου

6.4.2. Πίνακας με τα Ρουμάνικα σχολεία που λειτούργησαν στη μακεδονία και την Ήπειρο από το 1939-1945[250]

Πόλη ή χωριό	Αριθμός μαθητών					ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
	1939-40	1941-42	1942-43	1943-44	1944-45	

[250] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 47

<u>ΜΕΣΑ ΣΧΟΛΕΙΑ</u>						1.Το Σχολικό έτος 1940-1941 δεν λειτούργησαν όλα τα Σχολεία του Κράτους λόγω του πολέμου.
Θες/νίκη	232	-	-	-	-	
Γρεβενά	177	-	-	-	-	2. Κατά την Κατοχή λειτουργούσαν όλα τα αναφερθέντα Σχολεία. Τα περισσότερα στοιχεία λείπουν, καθώς δεν διασώθηκαν το έγγραφά τους.
Ιωάννινα	61	-	-	-	-	
<u>Δημ. Σχολεία</u>						3. Το προηγούμενο σχολικό έτος (1944), το Σχολείο των Γρεβενών λειτούργησε στη θες/νίκη. Τα σχολεία του Κέδρου και του Α. Γραμματικού στην Έδεσσα, λειτούργησαν λόγω της προσφυγής πολλών Ρουμανόφωνων προσφυγών σε αυτά, που προέρχονταν από τα χωριά και κατευθύνονταν σε άλλες πόλεις από τους Γερμανούς. Τα υπόλοιπα σχολεία δεν λειτούργησαν.

Θες/νίκη	35	136	147	72	156	
Βέρροια	217	398	518	509	269	4. Κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 1945, σύμφωνα με τα μέχρι τότε συγκεντρωθέντα στοιχεία, τα σχολεία που συνέχιζαν να λειτουργούν ήταν τα Θες/νίκης, Γρεβενών, (με 40 μαθητές), Βέροιας (με 120 μαθητές), Έδεσσας και κάποια των Ιωαννίνων. Καταβλήθηκε προσπάθεια να λειτουργήσουν και όλα τα σχολεία των Ιωαννίνων, Κουμαριάς, Νυμφαίου, Άργους Ορεστικού, Γραμματικού και Δροσοπηγής.
Κουμαριά	36	36	49	-	-	
Έδεσσα	64	-	-	75	47	5. Κανένα σχολείο της Μέσης Εκπαίδευσης δεν λειτούργησε.
Ξινό Νερό	39	-	-	-	-	
Κεδρών	47	45	45	-	28	6. Κανένα από τα Θερινά σχολεία δεν λειτούργησε το 1944.
Ανταρτικό	50	40	-	-	16	

Ποίημα	9	-	-	-	-	7. Κατά την περίοδο της Κατοχής λειτούργησαν ύστερα από πίεση των Αρχών της Κατοχής σχολεία, στο Σκρά και τον Αρχάγγελο (Καρατζόβα) με πάνω από 100 μαθητάς το κάθε ένα. Επειδή αυτά δεν λειτουργούσαν πριν τον πόλεμο, απαγορεύτηκε η λειτουργία τους και το 1945.
Κούπα	8	23	77	-	-	
Μ. Λειβαδιά	5	23	61	43	-	8. Κατά το σχολικό έτος 1939-1940 στις πόλεις και τα χωριά, στα οποία λειτουργούσαν Ρουμανικά Σχολεία με 470 μαθητές, συμπεριλαμβανομένου και των Μέσων Ρουμανικών σχολείων, στα Ελληνικά Δημοτικά σχολεία 35.638, ενώ στα Ρουμάνικα Δημοτικά φοιτούσαν 827, και στα θερινά Ελληνικά Δημοτικά φοιτούσαν 1538, έναντι 265 που φοιτούσαν στα θερινά Ρουμάνικα Δημοτικά σχολεία.
Α. Πορρόϊα	35	-	-	-	-	
Αργ. Ορεστικό	35	26	47	41	-	

Κλεισούρα	4	-	66	15	7	
Νυμφαίον	17	-	-	-	10	
Γρεβενά	50	-	-	-	20	
Κρανιά	46	172	-	-	-	
Περιβόλι	8	-	-	-	-	
Δάμασι	27	-	-	-	-	
Πραιτώρι	13	-	-	-	-	
Βλαχογιάννη	6	-	-	-	-	
Ιωάννινα	8	-	-	-	-	
Βωβούσα	22	-	-	-	-	
Δίστρατο	17	-	-	-	-	
ΘΕΡΙΝΑ						
Περιβόλι	48	-	-	-	-	
Αβδέλλα	60	-	-	-	-	
Σαμαρίνα	16	-	-	-	-	
Μ/ Λειβάδια	15	-	-	-	-	
Ξηρολείβαδο	80	-	-	-	-	
Κ. Βέρμιο	46	-	-	-	-	

6.5. Κατάσταση βουλγαρόφρονου και ρουμανόφρονου πληθυσμού της Βόρειας Ελλάδας

Πρόκειται για έναν απόρρητο πίνακα που συνέταξε ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης το 1946, ο Σπ. Θεοτόκης, που περιείχε δεδομένα που καταγράφηκαν από τους επιθεωρητές σχετικά με το φρόνημα των πληθυσμών της Βόρειας Ελλάδας. Ο υποπίνακας Α΄ χαρακτηρίζει τους Βουλγαρόφρονες ή Ρουμανόφρονες που κρίθηκαν ότι επιβαρύνονταν με βαριά στοιχεία (όπως η επιβούλευση του ελληνικού συμφέροντος), ενώ στον υποπίνακα Β΄, περιλαμβάνονταν όσοι κρίθηκαν ότι επιβαρύνονταν με ελαφρυά στοιχεία (όπως η συγγένεια με ρουμάνικες ή βουλγαρικές οικογένειες). Ο πίνακας αυτός βρέθηκε στο αρχείο του Δραγούμησε ένα έγγραφο που έκανε φανερούς τους εθνικούς κινδύνους που ελλόχευε η παρουσία τέτοιων ανθρώπων στη μακεδονία και ιδίως δε στη δυτική: «*Επί τη ευκαιρία ταύτη, θεωρούμεν αναγκαίον να τονίσωμεν υμίν…. Τους Εθνικούς κινδύνους, ους περικλείει η ύπαρξις μιας τοιαύτης συμπαγούς μάζης Βουλγαροφρόνων, ιδίως εις τας περιοχάς της Δυτικής Μακεδονίας…*»[251].

ΝΟΜΟΙ	ΒΟΥΛΓΑΡΟΦΡΟΝΕΣ Ενήλικοι και ανήλικοι άντρες & γυναίκες		ΡΟΥΜΑΝΟΦΡΟΝΕΣ Ενήλικοι και ανήλικοι άντρες & γυναίκες	
	ΠΙΝΑΚΕΣ		ΠΙΝΑΚΕΣ	
	ΠΙΝΑΚΑΣ Α΄.	ΠΙΝΑΚΑΣ Β΄.	ΠΙΝΑΚΑΣ Α΄.	ΠΙΝΑΚΑΣ Β΄.
ΚΟΖΑΝΗ	9.197	43	469	359
ΚΑΣΤΟΡΙΑ	11.830	-	156	-
ΦΛΩΡΙΝΑ	30.937	892	126	-
ΕΔΕΣΣΑ	12.233	-	-	-
ΒΕΡΟΙΑ	1.372	-	187	158
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	5.154	-	585	-
ΚΙΛΚΙΣ	235	-	-	-
ΣΕΡΡΕΣ	18.552	3.882	162	-
ΔΡΑΜΑ	9.276	549	-	-

[251] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 134

ΞΑΝΘΗ	776	-	-	-
ΚΟΜΟΤΙΝΗ	1.450	2.531	-	-
ΚΑΒΑΛΑ	413	83	-	-
ΕΒΡΟΣ	3.266	701	-	-
ΛΑΡΙΣΑ	-	-	150	-
ΤΡΙΚΑΛΑ	-	-	21	-
ΜΑΓΝΗΣΙΑ	-	-	143	-
ΙΩΑΝΝΙΝΑ	-	-	219	-
ΣΥΝΟΛΟ	104.698	8.681	2.223	517

6.6. Ελλείψεις, προαγωγές και ιδρύσεις σχολείων δημοτικής εκπαίδευσης στη μακεδονία

Οι πίνακες που θα ακολουθήσουν έχουν συνταχθεί το έτος 1933 από τον Υπουργό Γενικού Διοικητή Μακεδονίας, Φίλιππο Δραγούμη, και περιλαμβάνουν τις ελλείψεις σε σχολικές μονάδες και προσωπικό στις εκπαιδευτικές περιφέρειες της Μακεδονίας, καθώς επίσης και τις προαγωγές σχολείων, ενώ ο ίδιος έχει σημειώσει πάνω στο πρωτότυπο έγγραφο πόσα από αυτά θα αφορούν τους ξενόφωνους.

6.6.1. Πίνακας με τις προτάσεις ίδρυσης σχολείων για ξενόφωνους και μη[252]

α/α	Εκπαιδευτική Περιφέρεια	Προταθέντα προς ίδρυση σχολεία					
		Νηπιαγωγεία	Ξ.[253]	Μονοτάξια Δημοτικής	Ξ.	Πολυτάξια	Ξ.
1	Σερρών	1	-	2	-	-	-
2	Σιδηροκάστρου	-	-	6	4	1	1
3	Χαλκιδικής	2	2	2	-	-	-
4	Κιλκίς	1	-	5	-	-	-
5	Λαγκαδά	-	-	4	-	1	-
6	Πιερίας	3	3	5	2	-	-

[252] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 21
[253] Ξ.: Συντομογραφία για τους ‘’Ξενόφωνους’’.

7	Βέροιας	4	-	8	-	-	-
8	Θεσσαλονίκης	7	1	1	-	18	-
9	Γιαννιτσών	4	3	1	1	-	-
10	Έδεσσας	6	6	5	5	-	-
11	Καστοριάς	14	4	1	-	-	-
12	Φλώρινας	6	6	-	-	-	-
13	Βοϊου	-	-	-	-	-	-
14	Κοζάνης	4	-	5	1	-	-
15	Γρεβενών	2	2	2	2	-	-
ΣΥΝΟΛΙΚΑ		54	27	47	15	20	1

6.6.2. Πίνακας με τις προτάσεις προαγωγής σχολείων για ξενόφωνους και μη[254]

α/α	Εκπαιδευτική Περιφέρεια	Προταθέντα προς προαγωγή σχολεία	
		Σχολεία	Ξενόφωνα
1	Σερρών	-	-
2	Σιδηροκάστρου	32	26
3	Χαλκιδικής	4	-
4	Κιλκίς	4	-
5	Λαγκαδά	12	2
6	Πιερίας	-	-
7	Βέροιας	-	-
8	Θεσσαλονίκης	-	-
9	Γιαννιτσών	17	11
10	Έδεσσας	-	-

[254] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 21

11	Καστοριάς	12	-
12	Φλώρινας	-	-
13	Βοϊου	-	-
14	Κοζάνης	-	-
15	Γρεβενών	2	-
ΣΥΝΟΛΙΚΑ		83	39

6.6.3. Πίνακας με τις προτάσεις για διορισμό διδακτικού προσωπικού σε σχολεία για ξενόφωνους και μη[255]

α/α	Εκπαιδευτική Περιφέρεια	Προταθέντες για διορισμό					
		Νηπιαγωγεία	Ξ.	Μονοτάξια Δημοτικής	Ξ.	Πολυτάξια	Ξ.
1	Σερρών	2	-	4	2	17	-
2	Σιδηροκάστρου	3	3	-	-	10	10
3	Χαλκιδικής	3	3	2	-	3	-
4	Κιλκίς	-	-	4	-	3	-
5	Λαγκαδά	1	1	8	-	10	2
6	Πιερίας	-	-	-	-	-	-
7	Βέροιας	-	-	7	1	13	-
8	Θεσσαλονίκης	-	-	2	-	11	1
9	Γιαννιτσών	-	-	2	1	10	3
10	Έδεσσας	-	-	6	6	8	8
11	Καστοριάς	4	2	2	2	9	6
12	Φλώρινας	3	3	4	4	6	6

[255] Ό. π.

13	Βοϊου	-	-	9	2	1	-
14	Κοζάνης	-	-	2	-	9	4
15	Γρεβενών	-	-	7	-	7	-
ΣΥΝΟΛΙΚΑ		16	13	59	17	117	40

6.6.4. Πίνακας με τις κενές θέσεις σε σχολεία για ξενόφωνους και μη που δεν είχε μέχρι τότε προταθεί η πλήρωσή τους[256]

α/α	Εκπαιδευτική Περιφέρεια	Κενές θέσεις					
		Νηπιαγωγεία	Ξ.	Μονοτάξια Δημοτικής	Ξ.	Πολυτάξια	Ξ.
1	Σερρών	-	-	-	-	2	-
2	Σιδηροκάστρου	-	-	-	-	-	-
3	Χαλκιδικής	3	-	-	-	24	-
4	Κιλκίς	-	-	1	-	3	-
5	Λαγκαδά	-	-	1	-	-	-
6	Πιερίας	-	-	4	-	18	1
7	Βέροιας	-	-	-	-	-	-
8	Θεσσαλονίκης	-	-	-	-	-	-
9	Γιαννιτσών	-	-	4	-	11	3
10	Έδεσσας	-	-	-	-	2	2
11	Καστοριάς	-	-	-	-	2	1
12	Φλώρινας	-	-	18	18	19	19

[256] Ό. π.

13	Βοϊου	-	-	-	-	-	-
14	Κοζάνης	-	-	-	-	2	-
15	Γρεβενών	-	-	4	-	7	-
ΣΥΝΟΛΙΚΑ		3	-	32	18	90	26

6.7. Ελλείψεις διδακτικού προσωπικού Μέσης Εκπαίδευσης στη μακεδονία

Ο πίνακας που ακολουθεί είναι και αυτός του Φίλιππου Δραγούμη κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του ως Υπουργός Γενικού Διοικητή Μακεδονίας, το έτος 1933, και απεικονίζει τις ελλείψεις σε ειδικότητες που παρουσίαζαν τα σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης της Ε΄ Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Μακεδονίας εκείνη την εποχή[257].

ΣΧΟΛΕΙΑ	ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΕΣ
Δ΄ Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης	1 Φυσικός (Κ.Μ.Ε.)[258], 1 Τεχνικός[259] & 1 Μουσικός
Α΄ Γυμνάσιο Αρρένων Θεσσαλονίκης	1 Μαθηματικός (Κ.Μ.Ε.), 1 Μαθηματικός (Α.Μ.Ε.)[260], 1 Φυσικός (Κ.Μ.Ε.) & 1 Φιλόλογος (Κ.Μ.Ε.)
Β΄ Γυμνάσιο Αρρένων Θεσσαλονίκης	2 Φιλόλογοι (Κ.Μ.Ε.)
Γ΄ Γυμνάσιο Αρρένων Θεσσαλονίκης	1 Φιλόλογος (Κ.Μ.Ε.)
Β΄ Γυμνάσιο Θηλέων Θεσσαλονίκης	1 Φιλόλογος (Α.Μ.Ε.)
Πρακτικό Λύκειο Θεσσαλονίκης	1 Μουσικός
Ανώτατο Παρθεναγωγείο Θεσσαλονίκης	1 Φιλόλογος (Α.Μ.Ε.)
Γυμνάσιο Πολύγυρου	Γυμνασιάρχης, 1 Φιλόλογος (Α.Μ.Ε.), 1 Μαθηματικός (Κ.Μ.Ε.), 1 Μουσικός, 1 Τεχνικός & 1 Γυμναστής
Γυμνάσιο Λαγκαδά	2 Φιλόλογοι (Κ.Μ.Ε.), 1 Μουσικός, 1 Τεχνικός & 1 Γυμναστής

[257] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 22
[258] Κ.Μ.Ε.: Συντομογραφία για ‘’Κατώτερη Μέση Εκπαίδευση’’, δηλαδή τις 3 πρώτες τάξεις της Μέσης Εκπαίδευσης.
[259] Δηλαδή καθηγητής Εικαστικών Τεχνών.
[260] Α.Μ.Ε.: Συντομογραφία για ‘’Ανώτερη Μέση Εκπαίδευση’’, δηλαδή τις 3 τελευταίες τάξεις της Μέσης Εκπαίδευσης.

Γυμνάσιο Βέροιας	1 Μαθηματικός (Α.Μ.Ε.), 1 Φυσικός (Α.Μ.Ε.) & 1 Μουσικός
Γυμνάσιο Κιλκίς	1 Φιλόλογος (Κ.Μ.Ε.), 1 Φιλόλογος (Α.Μ.Ε.), 1 Τεχνικός, 1 Μουσικός & 1 Γυμναστής
Ανώτατο Παρθεναγωγείο Βέροιας	1 Φιλόλογος (Α.Μ.Ε.), 1 Φυσικός (Α.Μ.Ε.) & 1 Τεχνικός
Γυμνάσιο Νάουσας	1 Φιλόλογος (Α.Μ.Ε.) & 1 Μουσικός
Γυμνάσιο Πιερίας	1 Μαθηματικός (Α.Μ.Ε.), 1 Φυσικός (Α.Μ.Ε.) & 1 Τεχνικός
Ημιγυμνάσιο Αρναίας	1 Φιλόλογος (Α.Μ.Ε.)
Ημιγυμνάσιο Βάλτης	1 Μαθηματικός (Α.Μ.Ε.) ή Φυσικός

6.8. Συγκεντρωτικοί πίνακες προταθέντων προς ίδρυση σχολείων, προαγωγής σχολείων, διορισμό διδακτικού προσωπικού και κενών θέσεων στα σχολεία των Εκπαιδευτικών Περιφερειών της Γενικής Διοίκησης της Μακεδονίας

Οι παρακάτω πίνακες περιγράφουν κατά εκπαιδευτική περιφέρεια ποιες είναι οι προτάσεις για ίδρυση και προαγωγή σχολείων, όπως και για πλήρωση κενών θέσεων στα σχολεία. Τα δεδομένα αυτά εντοπίστηκαν σε έγγραφο του Φίλιππου Δραγούμη που είχε συντάξει ο ίδιος το 1933, όντας Γενικός Διοικητής Μακεδονίας.

6.8.1. Εκπαιδευτική Περιφέρεια Σερρών[261]

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ[262]
Ισραηλιτική Κοινότητα Σερρών	1 Νηπιαγωγείο	-	-	-
Λάκκου & Αμφίπολης	2 Μονοτάξια δημοτικά	-	-	-

[261] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 23/2
[262] Κενά και Ελλείψεις που θα παραμείνουν στις συγκεκριμένες περιπτώσεις ακόμη και ύστερα από τις ενέργειες του Φίλιππου Δραγούμη.

Νέα Ζίχνη & Χιονοχώρι	-	-	2 Νηπιαγωγών	-
Βαμβακούση, Καστρί, Πατρίκιος, Συία, Σκοπιά & Φυτόκιο	-	-	4 Δημοδιδάσκαλοι Μονοτάξιων	2
Δάφνη, Ισραηλιτική Κοινότητα Σερρών, Λεύκας, Μεσολακκιά & Τούμπα	-	-	3 Δημοδιδάσκαλοι Διτάξιων	3
Αηδονοχώρι (2), Κορμίση (1), Ε΄ Σερρών (2), Θ΄ Σερρών (1) & Σιτοχώρι (1)	-	-	4 Δημοδιδάσκαλοι Τριτάξιων	3
Τεράνη & Χρυσό	-	-	4 Δημοδιδάσκαλοι Τετρατάξιων	-
Άγιο Πνεύμα, Ν. Ζίχνη, Παπάς, Α΄ Ροδολείβος	-	-	6 Δημοδιδάσκαλοι Πεντατάξιων	-
Α΄ Σερρών (1), Β΄ Σερρών (1), ΣΤ΄ Σερρών (2), Ζ΄ Σερρών (1), Η΄ Σερρών (3) & Πρότυπο Σερρών (3)	-	-	-	11

6.8.2. Εκπαιδευτική περιφέρεια Σιδηροκάστρου[263]

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ
Νηπιαγωγεία	-	-	-	-

[263] Ό.π.

Σταθμός Βυρωνείας, Δίλοφο, Λιθότοπος, Άνω Χριστός, Σαρακατσαναίοι & Θεοδωρίτσι	6 Μονοτάξια δημοτικά	-	-	-
Ν. Πετρίτσι	1 Τριτάξιο δημοτικό	-	-	-
Άνω Βρον, Λειβαδοχώρι & Δασοχώρι	-	-	3 Νηπιαγωγοί	-
3 Πεντατάξια	-	3 Εξατάξια	-	-
4 Τριτάξια	-	4 Τετατάξια	-	-
13 Διτάξια	-	13 Τριτάξια	-	-
12 Μονοτάξια	-	12 Διτάξια	-	-

6.8.3. Εκπαιδευτική περιφέρεια Χαλκιδικής[264]

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ
Μαριανά & Μυριόφυρο	2 Νηπιαγωγεία	-	-	-
Γαλαρινός & Κερασιά	2 Μονοτάξια	-	-	-
Βατοπαίδι, Μ. Ζωγράφος & Μεταμόρφωση	-	-	3 Νηπιαγωγοί	-

[264] Ό.π.

Παζαράκι & Αγ. Παύλος	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι Μονοτάξιων	-
Ν. Μαρμαράς, Αγ. Διονύσιος & Σερατόνι	-	-	3 Δημοδιδάσκαλοι Διτάξιων	-
Αγ. Μάμας, Δουμπιά & Ν. Σκιώνη (3 Μονοτάξια)	-	3 Διτάξια	-	-
Νεοχώρι (1 Διτάξιο)	-	1 Τριτάξιο	-	-
-	-	-	-	24 Δημοδιδάσκαλοι & 3 Νηπιαγωγοί

6.8.4. Εκπαιδευτική περιφέρεια Κιλκίς[265]

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ
Ανατολή, Διβούνιο, Λιθωτό, Μ. Αποστολάρης & Πλαγιοχώρι	5 Μονοτάξια	-	-	-
Μάνδρες	1 Νηπιαγωγείο	-	-	-
Φύσκα, Ν. Γυναικόκαστρο, Πικρολίμνη & Επτάλοφος	-	-	4 Δημοδιδάσκαλοι μονοτάξιων	-
Μεγάλη Βρύση & Γαλλικό	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι διτάξιων	-

[265] Ό. π.

Ν. Σάντας	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος τριτάξιων	-
Μάνδρες, Μουριές & Τέρπυλλο (3 Μονοτάξια)	-	3 Διτάξια	-	-
Γ΄ Κιλκίς (1 Τετρατάξιο)	-	1 Πεντατάξιο	-	-
Ποντοκερασιά	-	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος Μονοτάξιου
Αγιονέρι, Ποντοκερασιά, Χέρσος & Βερλάντζη	-	-	-	3 Δημοδιδάσκαλοι Διτάξιου

6.8.5. Εκπαιδευτική περιφέρεια Λαγκαδά[266]

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ
Μόδι, Περιστερώνας, Αυγή & Ν. Σεβαστεία	4 Μονοτάξια	-	-	-
Σωχός	1 Τριτάξιο	-	-	-
Κριθιά, Γεράκαρος, Κρύα Νερά, Νικόπολη & Λαγκαδίκια (5 Μονοτάξια)	-	5 Διτάξια	-	-
Ξυλόπολη, Ν. Απολλωνία, Παραλία Σταυρού & Ασκός (4 Διτάξια)	-	4 Τριτάξια	-	-

[266] Ό. π.

Όσση (1 Τριτάξιο)	-	1 Εξατάξιο	-	-
Βερτίσκο (1 Τριτάξιο)	-	1 Τετρατάξιο	-	-
Β΄ Λαγκαδά (1 Τετρατάξιο)	-	1 Εξατάξιο	-	-
Βαμβακιές, Δάφνη, Κυδωνιές, Λαγκαδίκια, Λευκούδα, Λευκοχώρι, Μικρή Βόλβη & Παρθένιο	-	-	8 Δημοδιδάσκαλοι μονοτάξιων	-
Αρδαμέρι (1), Αρέθουσα (2), Παραλία Σταυρού (1) & Ίσωμα (1)	-	-	5 Δημοδιδάσκαλοι διτάξιων	-
Βερτίακος, Αδάμ & Λαϊκά	-	-	3 Δημοδιδάσκαλοι Τριτάξιων	-
Ν. Μαδυτός	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος τετρατάξιου	-
Σωχός	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος εξατάξιου	-
Ίσωμα	-	-	1 Νηπιαγωγός	-

6.8.6. Εκπαιδευτική περιφέρεια Πιερίας[267]

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ

[267] Ό. π.

Ράχη, Χράνη, Μικρή Μηλιά, Μηλιάδα & Λαγάνη	5 Μονοτάξια	-	-	-
Ν. Κολοκούρι, Άνω Άγ. Ιωάννης & Ν. Κεραμίδι	3 Νηπιαγωγεία	-	-	-
Βρωμερόσκαλα, Καλύβια, Μαρατινίτση, Καλύβια Σκοτινής & Ρυάκια	-	-	-	4 Δημοδιδάσκαλοι Μονοτάξιων
Άγ. Ιωάννης (1), Ελατοχώρι (2), Κουντουριώτισσα (1), Μακρύγιαλος (1), Νέες Χώρες (1) & Σφενδάμιος (1)	-	-	-	7 Δημοδιδάσκαλοι Διτάξιων
Β΄ Αιγίνιο (1), Κίτρο (2), Κορινός (1), Ν. Ελευθεροχώρι (1), Παληοέλληνας (1) & Ρητίνη (2)	-	-	-	8 Δημοδιδάσκαλοι Τριτάξιων
Μοσχοπόταμος	-	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι Τετρατάξιων
Γ΄ Κατερίνη	-	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος Εξατάξιων
Μονοτάξια	-	-	0	-

6.8.7. Εκπαιδευτική περιφέρεια Βέροιας[268]

[268] Ό. π.

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ
Νάουσα, Τουρκοχώρι, Κιρκάσια & Συνοικισμός Μπαρμπούτας Βέροιας	4 Νηπιαγωγεία	-	-	-
Ασώματα, Άμμος, Μετόχι, Πρόδρομος, Μ. Αποστολάρης, Χαράδρα, Μουστάλης & Κιρκάσια	8 Μονοτάξια	-	-	-
Διόκι, Αρκουδοχώρι, Κλειδί, Καμποχώρι, Αγ. Μαρίνα, Βρυσάκι & Ραψωμανίκι	-	-	7 Δημοδιδάσκαλοι Μονοτάξιων	-
Λουτρό & Πολυδένδρο	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι Διτάξιων	-
Ε΄ Νάουσα	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος Τριτάξιων	-
Δ΄ Νάουσα	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος Πεντατάξιων	-
Β΄ Βέροια, Γ΄ Βέροια, Α΄ Νάουσα (2), Β΄ Νάουσα (2) & Γ΄ Νάουσα (3)	-	-	9 Δημοδιδάσκαλοι Εξατάξιων	-
-	-	-	-	7 Δημοδιδάσκαλοι Μονοτάξιων & 13 Δημοδιδάσκαλοι Πολυτάξιων

6.8.8. *Εκπαιδευτική περιφέρεια Θεσσαλονίκης*[269]

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ
Ν. Ευκαρπία, Διαβατά, Ν. Μαγνησία, Γέφυρα, Ωραιόκαστρο, Άσυλο, Μ. Αλέξανδρος	7 Νηπιαγωγεία	-	-	-
Άσυλο του Παιδιού	1 Διτάξιο	-	-	-
Άνω Σχολάρι	1 Μονοτάξιο	-	-	-
Θεσσαλονίκη	1 Πεντατάξιο	-	-	-
Θεσσαλονίκη	17 Εξατάξια	-	-	-
-	-	21 Σχολεία	-	-
Τσαγκαράδες & Καρδιά Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Θεσσαλονίκης	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι Μονοτάξιων	-
Βαλμάδες	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι Διτάξιων	-
Ν. Μάλγαρα, Ν. Μαγνωσία, Θέρμη, Ν. Αγχίαλος & Σίνδος	-	-	5 Δημοδιδάσκαλοι Τριτάξιων	-
Άγιος Αθανάσιος & Ν. Μηχανιώνα	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι Τετρατάξιων	-

[269] Ό. π.

Γέφυρα & Ν. Μεσημβρία	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι Πεντατάξιων	-

6.8.9. Εκπαιδευτική περιφέρεια Γιαννιτσών[270]

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ
Ασβεστάριο, Παλαιό, Ν. Μυλότοπος & Ευρωπός	4 Νηπιαγωγεία	-	-	-
Άνω Κουφάλια	1 Μονοτάξιο	-	-	-
Γρίβας, Κατανερή, Γαλατάδες, Σκρα, Γοργώπη, Ειδομένη, Δροσερό, Ριζιά, Αμπέλια, Κούκα, Κρώμνη & Άνυδρο (12 Μονοτάξια)	-	12 Διτάξια	-	-
Ευρπός, Πέλλα, Άγ. Πέτρος & Κάρπη (4 Διτάξια)	-	4 Τριτάξια	-	-
Δ΄ Γιαννιτσά (1 Τριτάξιο)	-	1 Τετρατάξιο	-	-
Άγ. Γεώργιος & Κάτω Κουφάλια	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι μονοτάξιων	-
Ευρωπός, Κάρπη (2) & Ν. Καρυώτισσα	-	-	4 Δημοδιδάσκαλοι διτάξιων	-
Αράβυσος & Ν. Χαλκηδόνα	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι τριτάξιων	-

[270] Ό. π.

Αξιούπολη	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος πεντατάξιων	-
Α΄ & Β΄ Γουμενίτσα & Α΄ Γιαννιτσά	-	-	3 Δημοδιδάσκαλοι εξατάξιων	-
Καμποχώρι, Κ. Κουφάλια, Λιτοβόϊ & Πύλη	-	-	-	4 Δημοδιδάσκαλοι Μονοτάξιων
Ευρωπός (2), Κάρπη (2) & Ν. Καρυώτισσα	-	-	-	5 Δημοδιδάσκαλοι Διτάξιων
Αράβυσσος & Νέα Χαλκιδόνα	-	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι Τριτάξιων
Αξιούπολη	-	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος Πεντατάξιου
Γ΄ Γιαννιτσά, Δ΄ Γουμένισσας & Β΄ Γουμένισσας	-	-	-	3 Δημοδιδάσκαλοι Εξατάξιου

6.8.10. Εκπαιδευτική περιφέρεια Έδεσσας[271]

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ
Νεοχώρι, Μαργαρίτα, Μοναστηράκι, Άνω Κορυφή, Μαυροβούνι & Γερέφη	6 Νηπιαγωγεία	-	-	-
Πολλά Νερά, Λιθαριά, Δροσιά, Μεταμόρφωση & Προάστειο	5 Μονοτάξια	-	-	-

[271] Ό. π.

Επισκοπή, Μ. Ρεύμα, Ξανθογεία, Π΄ροδρομος, Ριζοχώρι & Γιαννοχώρι	-	-	6 Δημοδιδάσκαλοι Μονοτάξιων	-
Μεγαπλάτανος, Βορεινό, Κωνσταντία, Πολυκάρπη & Νωτία	-	-	5 Δημοδιδάσκαλοι Διτάξιων	-
Κ. Λουτράκι, Αρδέα, Άρνισσα	-	-	3 Δημοδιδάσκαλοι Τριτάξιων	-
Πιπεργιές	-	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος Ξενόδωνου Διτάξιου
Φούστανη	-	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος Ξενόφωνου Τριτάξιου

6.8.11. Εκπαιδευτική περιφέρεια Καστοριάς[272]

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ
Μονόκυλο, Μελάς, Καστανόφυτο, Καλοχώρι, Λακκώματα, Κορυφή, Διποταμιά, Άνω Κρανιώνα, Ζευγωστάλι, Οινόη, Άγ. Δημήτριος, Μελάνθι, Κρανοχώρι & Μελισσότοπος	14 Νηπιαγωγεία	-	-	-
Άγιος Ζαχαρίας	1 Μονοτάξιο	-	-	-

[272] Ό. π.

Άργος Ορεστικό, Γάβρος, Χιλιόδενδρο & Κορησσός	-	-	4 Νηπιαγωγοί	-
Μανιακά & Κιονάτο	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι μονοτάξιων	-
Βαψώρι (2), Ιεροπηγή (2), Λιθιά (1) & Χιλιόδενδρο (2)	-	-	7 Δημοδιδάσκαλοι διτάξιων	-
Μακροχώρι	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος τριτάξιων	-
Κλεισούρα	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος εξατάξιων	-
Δ΄ Καστοριά & Λιθιά	-	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι διτάξιου
Βατοχώρι, Καλή Βρύση, Ισραήλ, Καστοριά, Άνω Κρανιώνα, Άνω Λεύκη, Μελάς, Μονόπυλος, Πολυκάρπη & Σιδηροχώρι (9 Μονοτάξια)	-	9 Διτάξια	-	-
Μεσοποταμιά (1 Διτάξιο)	-	1 Τριτάξιο	-	-
Λέχοβο (1 Τετρατάξιο)	-	1 Εξατάξιο	-	-
Άργος Ορεστικό (1 Πεντατάξιο)	-	1 Εξατάξιο	-	-

6.8.12. Εκπαιδευτική περιφέρεια Φλώρινας[273]

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ
Λόφος, Παλαίστρα, Λεπτοκαρυά, Ανάργυροι, Τριπόταμος & Άγιος Βαρθολομαίος	6 Νηπιαγωγεία	-	-	-
Κάτω Κλεινές, Μεσοχώρι & Τύρνοβο	-	-	3 Νηπιαγωγοί	-
Καλλιθέα, Τύρνοβο, Αχλάδα & Ροδώνη	-	-	4 Δημοδιδάσκαλοι Μονοτάξιων	-
Αμμοχώρι & Κρατερό	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι Διτάξιων	-
Δροσοπηγή (2), Άγ. Γερμανός (1), Ανταρτικό (1)	-	-	4 Δημοδιδάσκαλοι Τριτάξιων	-
Αγ. Παρασκευή, Ανάργυροι, Άνω Καλλινίκη, Αχλάδα, Βροντερό, Ιτιά, Κλαδορράχη, Λαιμός, Μεσοχώρι, Νεοχωράκι, Νίκη, Παρώρι, Πέτρες, Πρώτη, Πυξός, Σιταριά, Σκοπός & Ψαράδες	-	-	18 Δημοδιδάσκαλοι Μονοτάξιων	-
Αετός, Άλωνας, Αρμενοχώρι, Κάτω Κλεινές & Κάλλη	-	-	5 Δημοδιδάσκαλοι Διτάξιων	-

[273] Σημείωση του Φίλιππου Δραγούμη: όλα τα σχολεία της περιφέρειας Φλώρινας ήταν ξενόφωνα – Ό. π.

Άγ. Γερμανός (1), Ανταρτικό (2), Δροσοπηγή (2), Μελίτη (1), Νυμφαίο (1), Πολυπόταμος (2) & Φλάμπουρο (1)	-	-	10 Δημοδιδάσκαλοι Τριτάξιων	-
Μπούφιο	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι Τετρατάξιων	-
Β΄ Φλώρινα	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι Εξατάξιων	-

6.8.13. Εκπαιδευτική περιφέρεια Βοϊου[274]

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ
-	0	-	-	-
Άγ. Σωτήρας, Βαλανιδιά, Μόλαση, Σαρακίνα, Πανάρετη, Μολόχα, Κολοκυθάκι, Στέρνα & Περιστέρα	-	-	9 Δημοδιδάσκαλοι Μονοτάξιων	-
Δρυοβούνι	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος Διτάξιων	1

6.8.14. Εκπαιδευτική περιφέρεια Κοζάνης[275]

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ

[274] Ό. π.
[275] Ό. π.

Βατερό, Καλαμιά, Σπάρτο & Πέτρανα	4 Νηπιαγωγεία	-	-	-
Α. Γραμματικό Νεράϊδας, Κ. Τεκελέρ, Κτενά & Άγ. Θεόδωροι	5 Μονοτάξια	-	-	-
Κ. Γραμματικό & Ροδιανή	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι Μονοτάξιων	-
Μοσχοχώρι & Μαυροπηγή	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι Διτάξιων	-
Μαυροδένδρι, Αναρράχη, Αμύγδαλα & Πέρδικα	-	-	4 Δημοδιδάσκαλοι Τριτάξιων	-
Πύργοι & Φιλώτας	-	-	2 Δημοδιδάσκαλοι Τετρατάξιων	-
Βελβένδο	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος Πεντατάξιων	-
Γ΄ Κοζάνη	-	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος Εξατάξιου
Μεσσιανή	-	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος Διτάξιου

6.8.15. Εκπαιδευτική περιφέρεια Γρεβενών[276]

ΠΕΡΙΟΧΗ/ΣΧΟΛΕΙΟ	ΙΔΡΥΣΗ	ΠΡΟΑΓΩΓΗ	ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΕΝΑ/ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ
Ελάφι & Κάστρο	1 Μονοτάξιο	-	-	-

[276] Ό. π.

Έλατο & Μελίσσια	2 Πολυτάξια Νηπιαγωγεία	-	-	-
Γεωργίτσα, Κυρακάλη, Παληοχώρι & Τρίκορφο	-	-	-	4 Δημοδιδάσκαλοι Μονοτάξιου
Ληθονιά, Ζιάκα, Μοναρήτιο, Πολυνέρι, Σπήλαιο & Τρίκωμο	-	-	-	6 Δημοδιδάσκαλοι Διτάξιου
Μέγαρο	-	-	-	1 Δημοδιδάσκαλος Τριτάξιου

6.9. Εγκεκριμένες πιστώσεις για αποπερατώσεις σχολικών κτιρίων

Οι πίνακες που θα ακολουθήσουν αναγράφουν τις πιστώσεις που εγκρίθηκαν το 1936 επί υπηρεσιακής κυβέρνησης Μεταξά, όταν ο Δραγούμης βρισκόταν ακόμη στην κυβέρνηση ως πρόεδρος του συνδέσμου ανεξάρτητων βουλευτών που είχε δημιουργήσει και είχε εκλεγεί ολόκληρος, πριν τη ρήξη του με την εξουσία, όταν η κυβέρνηση Μεταξά έγινε δικτατορική. Τα δεδομένα των πινάκων αφορούν τις εκπαιδευτικές περιφέρειες των παραμεθόριων συνοικισμών της Μακεδονίας, και συγκεκριμένα τα ποσά που κατατέθηκαν από την κυβέρνηση για την επισκευή ή την αποπεράτωση των ημιτελών διδακτηρίων.

6.9.1. Εκπαιδευτική περιφέρεια Φλώρινας[277]

α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΟΣΟ (δραχμές)
1	Λόφος	20.000
2	Νεοχωράκι	60.000
3	Σιταριά	50.000
4	Μεσονήσι	40.000
5	Κάτω Κλεινές	100.000
6	Πρώτη	150.000
7	Παρόρι	35.000
8	Ανταρτικό	150.000

[277] Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 56α

9	Καλλιθέα	15.000
10	Πολυπλάτανος	15.000
11	Λευκώνας	40.000
12	Αγία Παρασκευή	25.000
13	Δροσοπηγή	60.000
14	Σκοπιά	150.000
15	Πολυπόταμος	60.000
16	Σφήκα	40.000
17	Λακκιά	60.000
ΣΥΝΟΛΟ		1.070.000

6.9.2. Εκπαιδευτική περιφέρεια Καστοριάς[278]

α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΟΣΟ (δραχμές)
1	Ανώτερο Παρθεναγωγείο Καστοριάς	60.000
2	Δενδροχώρι	150.000
3	Επταχώρι	40.000
4	Καλή Βρύση	30.000
5	Καστανόφυτο	50.000
6	Άνω Λεύκη	130.000
7	Λιθιά	40.000
8	Μεσοποταμιά	30.000
9	Νεστόριο	170.000
10	Πεντάβρυσος	140.000
11	Σπήλαια	30.000
12	Τειχιό	70.000
13	Χιλιόδενδρο	40.000
14	Κρανοχώρι	20.000
15	Στενά	10.000
16	Πολυάνεμο	20.000
17	Άνω Κρανιώνα	15.000
18	Γάβρος	20.000
19	Τσάκωνι	20.000

[278] Ό. π.

20	Άνω Φτεριά	20.000
21	Α. & Κ. Περιβόλι	5.000
22	Οινόη	250.000
23	Χιονάτο	700.000
ΣΥΝΟΛΟ		1.430.000

6.9.3. Εκπαιδευτική περιφέρεια Γρεβενών[279]

α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΟΣΟ (δραχμές)
1	Κρανιά	125.000
2	Μέγαρο	50.000
3	Σύδενδρο	50.000
4	Καληράχη	40.000
5	Λιμιλιανός	80.000
6	Μεγ. Σειρήνι	20.000
7	Άγ. Κοσμάς	400.000
8	Κυπαρίσσι	30.000
9	Μεσόλακκος	30.000
ΣΥΝΟΛΟ		825.000

6.9.4. Εκπαιδευτική περιφέρεια Βοίου[280]

α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΟΣΟ (δραχμές)
1	Έξαρχος	10.000
2	Πεντάλοφος	50.000
3	Αηλιάς	20.000
4	Δάφνη	20.000
5	Κριμίνιο	20.000
6	Χρώμιο	20.000
7	Δίλοφο	20.000
ΣΥΝΟΛΟ		160.000

6.9.5. Εκπαιδευτική περιφέρεια Έδεσσας[281]

[279] Ό. π.
[280] Ό. π.

α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΟΣΟ (δραχμές)
1	Γυμνάσιο Έδεσσας	80.000
2	Υδραία	40.000
3	Περίκλεια	40.000
4	Τρία Έλατα	40.000
5	Μηλιά	80.000
6	Λιποχώρι	80.000
7	Κωνσταντία	70.000
8	Κάτω Κορυφή	100.000
9	Θηριόπετρα	20.000
10	Εξαπλάτανος	80.000
11	Αγάθη	40.000
12	Αρδέα	40.000
13	Λαγκουδιά	100.000
14	Άνω Λουτράκι	50.000
15	Αρχάγγελος	80.000
16	Νερόμυλος	10.000
ΣΥΝΟΛΟ		950.000

6.9.6. Εκπαιδευτική περιφέρεια Σιδηρόκαστρου[282]

α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΟΣΟ (δραχμές)
1	Μελεγκίτσιο	20.000
2	Λειβαδιά	30.000
3	Σιδηροχώρι	25.000
4	Κρασσοχώρι	20.000
5	Ροδόπολη	20.000
6	Νέο Πετρίτσιο	40.000
7	Καρυδοχώρι	80.000
8	Ανατολή	50.000
ΣΥΝΟΛΟ		285.000

6.9.7. Εκπαιδευτική περιφέρεια Κιλκίς[283]

[281] Ό. π.
[282] Ό. π.

α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΟΣΟ (δραχμές)
1	Ανατολή	40.000
2	Δροσάτο	60.000
3	Κιλκίς Γ΄	100.000
4	Ηλιόλουστο	10.000
5	Αγ. Κυριακή	10.000
6	Μεγ. Στέρνα	40.000
ΣΥΝΟΛΟ		260.000

6.9.8. *Εκπαιδευτική περιφέρεια Γιαννιτσών*[284]

α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΟΣΟ (δραχμές)
1	Αγριοσυκιά	40.000
2	Άθυρα	60.000
3	Γουμενίτσα Β΄	50.000
4	Καλή	60.000
5	Λιτοβόϊο	40.000
6	Παλ. Παλαιό	40.000
7	Σταυροδρόμι	40.000
8	Στίβα	30.000
9	Νέα Χαλκηδόνα	20.000
10	Α. Γιαννιτσά	40.000
11	Γρίβας	20.000
12	Κάρπη	20.000
13	Κούπα	40.000
14	Αξιούπολη	20.000
15	Ελαιούσα	15.000
16	Μάνδαλος	40.000
ΣΥΝΟΛΟ		575.000

6.9.9. *Εκπαιδευτική περιφέρεια Λαγκαδά*[285]

[283] Ό. π.
[284] Ό. π.
[285] Ό. π.

α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΟΣΟ (δραχμές)
1	Γεράκαρος	30.000
ΣΥΝΟΛΟ		30.000

6.9.10. Εκπαιδευτική περιφέρεια Σερρών[286]

α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΟΣΟ (δραχμές)
1	Ζερβοχώρι	30.000
2	Πατρίκι	30.000
3	Β΄ Σέρρες	35.000
ΣΥΝΟΛΟ		95.000

6.9.11. Εκπαιδευτική περιφέρεια Βέροιας[287]

α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΟΣΟ (δραχμές)
1	Χαράδρα	40.000
ΣΥΝΟΛΟ		40.000

6.9.12. Εκπαιδευτική περιφέρεια Χαλκιδικής[288]

α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΟΣΟ (δραχμές)
1	Άγιος Πρόδρομος	60.000
ΣΥΝΟΛΟ		60.000

Συνολικές Πιστώσεις για τις Εκπαιδευτικές Περιφέρειες της Μακεδονίας: 5.780.000 δραχμές.

6.10. Ξένα σχολεία στη βόρεια Ελλάδα πριν και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Πρόκειται για έναν πίνακα που δείχνει πόσα ξένα σχολεία υπήρχαν πριν και μετά τον πόλεμο στη βόρεια Μακεδονία[289].

ΠΡΙΝ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ	ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

[286] Ό. π.
[287] Ό. π.
[288] Ό. π.
[289] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 47

ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΑ	ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΑ
Θες/νίκη 3	Θες/νίκη 3
ΓΑΛΛΙΚΑ	ΓΑΛΛΙΚΑ
Θες/νίκη 6	Θες/νίκη 3
Καβάλλα 2	Καβάλλα 2
ΙΤΑΛΙΚΑ	ΙΤΑΛΙΚΑ
Θες/νίκη 3	-
Αλεξ/πολη 1	-
Πρέβεζα 1	-
ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ	ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ
Θες/νίκη 1	-
Παράστημα Ακαδημίας Μονάχου 5	-
(Θεσν/νίκη, Σέρρες, Καβάλλα, Δράμα, Ξάνθη)	
ΑΓΓΛΙΚΑ	ΑΓΓΛΙΚΑ
Ινστιτούτο Αγγλικών Σπουδών	Ινστιτούτο Αγγλικών Σπουδών

7. Συζήτηση

Παρακολουθώντας κανείς το ιστορικό, το κοινωνικό και το πολιτικο-οικονομικό συγκείμενο της εποχής που έδρασε ο Φίλιππος Δραγούμης, καθώς και τις ενέργειες και τα θέματα με τα οποία καταπιανόταν, θα διαπίστωνε δύο βασικά γεγονότα (όσον αφορά τον ίδιο τον Δραγούμη): α) την αντίφαση ανάμεσα στην ιδεολογία του Φίλιππου που αφορούσε τη γλώσσα (είτε αναφορικά με το γλωσσοεκπαιδευτικό ζήτημα, είτε με την αφομοίωση των ξενοφώνων) σε σχέση με τις πολιτικές του πεποιθήσεις και β) την παρέμβασή του στα εκπαιδευτικά θέματα, αν και δεν είχε ακολουθήσει παιδαγωγικές σπουδές. Σε αυτό το μέρος της εργασίας θα γίνει μια προσπάθεια προσέγγισης και ερμηνείας των δύο παραπάνω πυλώνων, που μπορούν να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για περαιτέρω συζήτηση, προβληματισμό και έρευνα.

Ο Φίλιππος Δραγούμης ήταν αντιβενιζελικός, κάτι που φαίνεται μέσα από όλες τις απόψεις που εξέφραζε κατά την πάροδο δεκαετιών σε πολιτικό επίπεδο. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι το 1917-1918 εκδιώχθηκε και εξορίστηκε ως αντιβενιζελικός (βλ. εισαγωγή και παράρτημα), αλλά και από τη στάση του απέναντι στους κομμουνιστές και τη σχέση του με τη θρησκεία. Θεωρούσε τους κομμουνιστές εχθρούς της Ελλάδας και κίνδυνο της Μακεδονίας, ενώ διατηρούσε πολύ καλές σχέσεις με την Εκκλησία· βασιζόταν στην επιρροή της πάνω στον ελληνικό και ξενόφωνο λαό, ενώ απευθυνόταν σε ανθρώπους του μέσα στους κύκλους της για να επιτύχει πολιτικές του επιδιώξεις (βλ. κεφ. για αναγνώριση διδασκαλείου Μοναστηρίου). Γενικότερα είχε τα χαρακτηριστικά ενός πολιτικού άντρα, προερχόμενου από την ανώτερη αστική τάξη – όπως και ήταν-, υπέρμαχος του συντηρητισμού και της ελληνικής παράδοσης. Αν και σε πολιτικό επίπεδο φαίνεται πως ισχύουν όλα τα παραπάνω, σε ιδεολογικό επίπεδο, και δη σε ό,τι αφορά το γλωσσοεκπαιδευτικό ζήτημα και το ζήτημα της αφομοίωσης/εξελλήνισης των ξενοφώνων, ο Φίλιππος Δραγούμης παρεκκλίνει στις απόψεις του και προσιδιάζει περισσότερο στον φιλελεύθερο χώρο.

Αναλυτικότερα, εμφανίζεται υπέρμαχος του δημοτικισμού και της εισαγωγής της δημοτικής γλώσσας στα δημοτικά σχολεία. Απορρίπτει βέβαια τη μέθοδο εισαγωγής της που εφάρμοσαν οι φιλελεύθεροι (μέσω της βίας, αφού ο Δραγούμης είχε ομολογήσει ότι ήταν αντίθετος στις ακραίες μορφές διακυβέρνησης, όπως ήταν η δικτατορία και ο κομμουνισμός). Υποστήριζε ότι οι φιλελεύθεροι χρησιμοποιούσαν εκβιαστικές μεθόδους για να επιτύχουν τις πολιτικές τους επιδιώξεις, αποτέλεσμα των οποίων ήταν και η αντίδραση του λαού ως προς το γλωσσικό ζήτημα. [290]

[290] «*Ήταν φυσική συνέπεια της εκβιαστικής των μεθόδου η σημερινή αντίδραση. Μα και εντελώς αμελέτητα και δογματικά θέλησαν να εφαρμόσουν τη μεταρρύθμιση… Εμπήκαν εις το Υπουργείο με τη*

Στη μέθοδο της εισαγωγής της δημοτικής, πρότεινε μια σταδιακή, βαθμιαία διαδικασία, όπου στις πρώτες τάξεις θα διδάσκονταν οι μαθητές μόνο στη δημοτική γλώσσα, ενώ στις ανώτερες θα εισαγόταν η καθαρεύουσα στην απλή της μορφή. Και αυτό γιατί όλα τα νομικά κείμενα του κράτους, τα επιστημονικά βιβλία κ.ο.κ., ήταν γραμμένα σε αυτή τη γλώσσα, οπότε έπρεπε να γνωρίζουν έστω τα βασικά ώστε να μπορούν να συνυπάρξουν στην υπάρχουσα κοινωνία. Βέβαια, τα κείμενα αυτά θα αντικαθίστανται στο μέλλον με τα αντίστοιχα στη δημοτική. Όμως μέχρι να συνέβαινε αυτό, θα έπρεπε όλοι να μπορούσαν να διαβάζουν ένα άρθρο σε μια εφημερίδα, για παράδειγμα, ή να γνωρίζουν τα δικαιώματά τους σύμφωνα με όσα προέβλεπε ο Νόμος κλπ.

Ο Φίλιππος Δραγούμης δεν σκεφτόταν τυχαία έτσι. Λόγω της διπλωματικής του φύσης και της οξυδέρκειάς του, ήξερε τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις μιας τέτοιας εκπαιδευτικής πολιτικής, που θα οφελούσε όχι μόνο τους γηγενείς Έλληνες, αλλά και τους ξενόφωνους. Ο σκοπός που θα επιτελούσε μια τέτοια πολιτική ήταν διπλός: αφενός θα κρατούσε τους Έλληνες ενωμένους απέναντι σε έναν επικείμενο εχθρό, καθώς ο γλωσσικός διχασμός θα έπαυε να υφίσταται σταδιακά και αφετέρου, οι ξενόφωνοι θα αφομοιώνονταν πιο εύκολα και χωρίς πολλές (ή και καθόλου) συγκρούσεις με την τοπική αυτοδιοίκηση και την Πολιτεία. Εξαιτίας του γεγονότος ότι ήταν δίπλα στους πολίτες της Δυτικής Μακεδονίας, ελληνόφωνους και ξενόφωνους, έβλεπε τι τους ευχαριστούσε και τι τους δυσαρεστούσε. Με αυτό τον τρόπο και έχοντας υπόψη του τις ανάγκες του λαού, έβρισκε λύσεις που θα τις ικανοποιούσαν τόσο σε τοπικό επίπεδο (για παράδειγμα η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας σε όλα τα ξενόφωνα σχολεία ανεξαρτήτως αν ίσχυε αυτό και στα σχολεία της Παλαιάς Ελλάδας), όσο και σε εθνικό (αναφορικά με το προαναφερθέν παράδειγμα, αφού θα αφομοιώνονταν οι ξενόφωνοι, θα εξασθενούσε ο κίνδυνος του Μακεδονικού ζητήματος, δηλαδή της απόσπασης της Μακεδονίας από τη βουλγαρία).

Σημείο εστίασης της δράσης του Δραγούμη δεν ήταν μόνο η ελληνική γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας, αλλά και ως μέσο διοχέτευσης πολιτικής. Δεν ήταν λίγες οι φορές που ο Φίλιππος Δραγούμης μονοπώλησε το ενδιαφέρον των εφημερίδων με τις απόψεις του περί «*Βουλγαριζόντων*», «*Σλαυοφώνων*» και «*Σλαυομακεδονισμού*». Είχε κάνει έκδηλη την ‘’εμμονική’’ του στάση, θα έλεγε κανείς, απέναντι στους όρους «*Βουλγαρόφωνοι*» και όχι «*Σλαυόφωνοι*», καθώς υποστήριζε πως η χρήση τέτοιων όρων έθετε σε κίνδυνο την ελληνική πολιτική διπλωματία σε θέματα όπως το «Μακεδονικό». Η παραμονή της Μακεδονίας στην

δύναμη των ξένων λογχών από το παράθυρο και θέλησαν δια μας να ανατρέψουν τα πάντα, για να δοξαστούν αυτοί και κανένας άλλος. Ήταν επόμενο να προκαλέσουν την αγανάκτηση και των δημοτικιστών ακόμη…». Τους χαρακτήριζε υποκριτές και πως κάποιοι από εκείνους είχαν χαρεί με τον θάνατο του αδελφού του Ίωνα Δραγούμη, ενώ τους θεωρούσε και συνυπεύθυνους: «*… παρά η υποκρισία μερικών βενιζελικών δημοτικιστών που είχαν χαρή για το φόνο του ή και την αναίδειαν άλλων επίσης δημοτικιστών που εξακολουθούν να υβρίζουν... είναι βέβαια εμμένως συνυπεύθυνοι για την πράξη αυτή…*», Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 214.

υπόλοιπη Ελλάδα έπρεπε πάση θυσία να μην πάψει να υφίσταται, καθώς ο εθνικός κίνδυνος της εδαφικής κυριαρχίας θα γινόταν ανυπέρβλητος και η Ελλάδα θα οδηγούταν ξανά σε μια καταστροφή όπως εκείνη του 1897, αλλά αυτή τη φορά με φόντο τα Βαλκάνια.

Το γλωσσοεκπαιδευτικό μεταρρυθμιστικό ζήτημα συνέπεσε χρονικά με το κοινωνικοπολιτικό ζήτημα της αφομοίωσης των ξενοφώνων της (Δυτικής) Μακεδονίας, αλλά και με το ιδεολόγημα του «*μακεδονισμού*». Σύμφωνα με τον Νικόλαο Μέρτζο, τον Πρόεδρο της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, ο «μακεδονισμός» είναι ένα «*κρατικό ολοκληρωτικό ιδεολόγημα που κατασκευάζει την εθνική υπόσταση και την ''ιστορική'' αποστολή τόσο του Κράτους όσο και του σλαβικού τμήματος του πολυεθνικού του πληθυσμού*»[291]. Αυτή την άποψη φαίνεται να πρεσβεύει και ο Φίλιππος Δραγούμης καθώς σε κάθε του δράση υπογράμμιζε την ανυπαρξία σλαβομακεδονικού λαού και γλώσσας, όπως έχει αναφερθεί αρκετές φορές παραπάνω. Επέμενε στην ύπαρξη και την παρουσία Βουλγάρων και βουλγαρόφωνων, αλλά όχι σλαβόφωνων.

Για τη διευκόλυνση της συζήτησης, θα παρατεθούν τα βασικά σημεία του ιδεολογήματος του «μακεδονισμού», όπως τα αναφέρει ο Μέρτζος, πάνω στα οποία θα σχολιάσουμε τις θέσεις του Δραγούμη που έχουν αναλυθεί στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας:

«*1ον. Η Μακεδονία προϋπήρχε ανέκαθεν ως διακριτή πολιτική ενότητα και κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913 εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κυρίαρχης της περιοχής από τον 14ο αιώνα, διαμέλισε την «Ενιαία» (πότε;) Μακεδονία μεταξύ των «κατακτητών της» Ελλήνων, Βουλγάρων και Σέρβων, ενώ αργότερα ένα μικρό τμήμα της περιήλθε στην Αλβανία.*

*2ον. Η σερβική Μακεδονία (*Vardarska Banovina *έως το 1941) απελευθερώθηκε το 1944 και αποτελεί έκτοτε το μητροπολιτικό κέντρο του «κατακερματισμένου, υπόδουλου ακόμη, μακεδονικού έθνους», για τα «απερίγραπτα εθνικά δικαιώματα» του οποίου μεριμνά το ανεξάρτητο πλέον Κράτος των Σκοπίων σύμφωνα και με ρητή, ανακληθείσα εξ ανάγκης το 1995, επιταγή του σημερινού Συντάγματός του.*

3ον. Η ελληνική Μακεδονία τελεί ακόμη υπό «την ξένη κατοχή» της Ελλάδας, η οποία «υπέβαλε σε γενοκτονία τον μακεδονικό Λαό». Γι' αυτό επονομάζεται σταθερά «Αιγαιακή Μακεδονία» και ουδέποτε ελληνική από το Κράτος των Σκοπίων, το οποίο επίσημα αναγνωρίζει ότι ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος 1944-1949 «ήταν εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας των Μακεδόνων για την απελευθέρωση της Αιγαιακής Μακεδονίας» και την ενσωμάτωσή της στην «ελεύθερη Μητέρα Πατρίδα», δηλαδή στο Κράτος των Σκοπίων. […]

[291] Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών – Καρίπειον Ίδρυμα Μελετών Μακεδονίας – Θράκης. (2007). *Μακεδονισμός – Ο ιμπεριαλισμός των Σκοπίων 1944 – 2006*. Αθήνα: Έφεσος, 11.

4ον. Οι αρχαίοι Μακεδόνες, όπως ο Μέγας Αλέξανδρος και ο πατέρας του Φίλιππος Β΄, «δεν ήσαν Έλληνες». Οι Έλληνες από το 1913 είναι οι «κατακτητές της Αιγαιακής Μακεδονίας», «καταπιέζουν τους αδελφούς Αιγαιάτες Μακεδόνες» και «σφετερίζονται» την Ιστορία, τον πολιτισμό και την ονομασία των αρχαίων Μακεδόνων, οι οποίοι «είναι πρόγονοι» του (σλαβικού) «μακεδονικού έθνους» των Σκοπίων»[292].

Ο Μέρτζος φαίνεται να έχει συνοψίσει όλα τα βασικά προβλήματα του «Μακεδονικού» ζητήματος μέσα σε 4 σημεία. Συνοπτικά αναφέρουμε ότι το κράτος των Σκοπίων προσπάθησε να προωθήσει την ιδέα ότι η «Μακεδονία» ήταν ένα ανεξάρτητο απομονωμένο κράτος, που υπήρχε από την αρχαιότητα και ότι οι Έλληνες ήταν αυτοί που κατάτμησαν, σφετερίστηκαν και καρπώθηκαν από εκείνο. Το ίδιο συνέβη και με τη γλώσσα και τον πολιτισμό του «κράτους της Μακεδονίας». Ο Φίλιππος Δραγούμης έβλεπε την ολοκληρωτική στάση των Σκοπιανών ηγετών και ανησυχούσε από την αρχή του προβλήματος, γι' αυτό και μέσα από την αρθρογραφία του προσπάθησε να ενεργοποιήσει την κοινή γνώμη και να ''οχυρώσει'' το ελληνικό φρόνημα. Τόσο τα άρθα του, όσο και οι προσωπικές του επιστολές προς ανθρώπους του πνεύματος ή προς ανθρώπους σε θέσεις ''κλειδιά'', μαρτυρούν ότι ο Δραγούμης ενεργούσε εναντίον της απόσπασης της Μακεδονίας από το ελληνικό κράτος, ενώ προσπαθούσε να κρατήσει τον ελληνικό λαό ενωμένο. Παραδείγματα έχουν ήδη αναφερθεί σε άλλα κεφάλαια της παρούσας εργασίας, όπως για παράδειγμα το άρθρο του στην «*Καθημερινή*» (2.5.1947)[293], με το οποίο υποστηρίζει την ελληνικότητα αρκετών ονομάτων Ελλήνων αγωνιστών και ηγετών, τα οποία διαστρεβλώθηκαν από τη βουλγαρική εφημερίδα «*Μακεδόνσκα Τριμπιούνα*», που εκδιδόταν στην Αμερική, καθώς ανέφερε ότι οι παραπάνω ήταν Βούλγαροι και όχι Έλληνες. Επίσης, τα σημεία που αναφέρει ο Μέρτζος ότι απαρτίζουν το ιδεολόγημα του «μακεδονισμού», έρχεται ο Δραγούμης να κατακεραυνώσει με ένα άρθρο του που δημοσιεύθηκε στην «*Ελληνική Φωνή*» (15.3.1947)[294], στην «*Ορεστιάς*» (14.3.1947)[295] και στην «*Νέα Αλήθεια*» (15.3.1947)[296], με το οποίο διαψεύδει τους Σκοπιανούς που μιλούν για προϋπάρχουσα παρουσία του «μακεδονικού» κράτους, τοποθετώντας την έναρξη της αξίωσης των Γιουγκοσλάβων περί αυτόνομης Μακεδονίας μετά την αποχώρηση των κατακτητών του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου από την Ελλάδα: «[…] *Αλλά από τότε, μετά την αποχώρηση των Γερμανοβουλγάρων από τη βορείαν Ελλάδα, εμφανίσθηκε η επιτήδεια Γιουγκοσλαυική αξίωση για την αυτόνομη Μακεδονία που θα περιλάμβανε και την ελληνική Μακεδονία, με τη δικαιολογίαν ότι κατοικείται από ιδιαίτερο εντελώς σλαυομακεδονικόν έθνος. Άρχισαν λοιπόν τότε ν' αποκαλούν την ελληνική Μακεδονίαν ΄΄Αιγαιακήν΄΄, για να μην την ονομάζουν _ όπως*

[292] Ό. π. σ. 11-12.
[293] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 147
[294] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 142
[295] Ό. π.
[296] Ό. π.

είναι ορθόν και δίκαιον _ Ελληνική…»[297]. Τέλος, όσον αφορά τις προσωπικές του επιστολές, παράδειγμα αποτελεί η συζήτησή του με τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Αμερικής Γεωργακά, που με έντονο ύφος και χωρίς περιθώρια διαλλακτικότητας, ο Δραγούμης επιχειρηματολογεί γλωσσικά, ιστορικά και πολιτικά στη λανθασμένη πεποίθηση των Βούλγαρων περί ύπαρξης «σλαβομακεδονικής» γλώσσας και «Μακεδονικού» κράτους[298].

Από όλα τα παραπάνω θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Φίλιππος Δραγούμης ήταν «αντι-μακεδονιστής», καθώς προάσπιζε ακριβώς τα αντίθετα από εκείνα που επιδίωκαν τα Σκόπια. Επίσης, χρησιμοποιούσε τη δημοτική γλώσσα, και το ρεύμα του δημοτικισμού γενικότερα, ως μέσο αντιμετώπισης του εθνικού προβλήματος της αφομοίωσης των ξενοφώνων της Μακεδονίας, σε αντίθεση με την Αθήνα, όπου έβλεπαν τη δημοτική ως μέσο όξυνσης του γλωσσικού προβλήματος. Δεδομένου ότι το γλωσσικό ζήτημα είχε λάβει διαστάσεις εθνικού διχασμού, οι υπέρμαχοι της δημοτικής ταυτίζονταν με τον εθνικό εχθρό, χωρίς να λαμβάνεται υπόψην το πρόβλημα της γλωσσικής και εθνικής αφομοίωσης των ξενοφώνων. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα από επιστολή του Πύρζα προς τον Δραγούμη το 1921, που πρότεινε την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας τουλάχιστον στις ξενόφωνες περιοχές, αφήνοντας να συνεχίζει να υφίσταται η καθαρεύουσα στα ελληνόφωνα μέρη: «… *οι ομόφρονες βουλευτές κι οι των ξενοφώνων περιφερειών, ας υποδείξουν στην Κυβέρνηση, οποιασδήποτε κι αν είνε, το μέγεθος της ζημιάς, που θα έχη από άποψη εθνική ο εξοστρακισμός των δημοτικιστικών βιβλίων από τα ξενόφωνα σχολεία του Κράτους και στα τελευταία ας φτάσουν ως το σημείο να τονίσουν, πως κάθε αντίθετη απόφαση είνε ενίσχυση αυτής της βουλγαρικής προπαγάνδας. Για τα Ελληνόφωνα μέρη στο κάτω κάτω της γραφής μπορεί να μείνη το ζήτημα, όπως έχη, μονολότι το γλωσσικό ζήτημα δε λύνεται με Νόμους και ψηφίσματα. Για τα ξενόφωνα όμως οφείλη να κάνη τη δέουσα αβαρία, γιατί το επιβάλλουν λόγοι εθνικοί*»[299].

Έχοντας θέσει κάποιους προβληματισμού πάνω στον πρώτο πυλώνα της συζήτησης της παρούσας εργασίας, δίνεται σε αυτό το σημείο η ευκαιρία να τεθούν περαιτέρω προβληματισμοί στον δεύτερο πυλώνα που αφορά την εμπλοκή του σε εκπαιδευτικά πράγματα, ακόμη και χωρίς να έχει δεχτεί παιδαγωγική μόρφωση. Ο Φίλιππος Δραγούμης είχε συλλάβει, επιχειρηματολογήσει και υποστηρίξει ιστορικά μια συγκεκριμένη θεωρία περί του τι είναι ο δημοτικισμός, ενώ ανέπτυξε το νέο εθνικό ιδανικό που θα πρέπει να διαπνέει τους Έλληνες του σύγχρονου κόσμου. Ακόμη ήταν υπεύθυνος και παρενέβαινε σε καταστάσεις και ανάγκες της εκπαίδευσης της Μακεδονίας, όπως ήταν η ίδρυση σχολείων, ο διορισμός εκπαιδευτικών, η παροχή επιδομάτων κλπ.

---

[297] Ό. π.
[298] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 274
[299] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 215

Κατ' αρχήν, για να μπορέσει κανείς να παρακολουθήσει τη δράση του Δραγούμη, θα πρέπει να έχει υπόψη του την πολιτική του διπλωματία και την επιχειρηματολογική του δεινότητα. Ο βασικός άξονας της δράσης του ήταν η πάσει θυσία παραμονή της Μακεδονίας στην Ελλάδα και ο εξελληνισμός του ξενόφωνου πληθυσμού, γλωσσικά και εθνικά. Ήθελε να έχει με το μέρος του την εκάστοτε πολιτική ηγεσία της χώρας (με εξαίρεση αυτές που διαπνέονταν από το πνεύμα του κομμουνισμού και της δικτατορίας), τους δασκάλους και την κοινή γνώμη, διατηρώντας παράλληλα άριστες σχέσεις με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Κοινωνία των Εθνών. Το τελευταίο επιβεβαιώνετα από πολλά απόρρητα και εμπιστευτικά υπομνήματα που είχε στείλει ο ίδιος σε μέλη της κυβέρνησης ή σε προσωπικές επιστολές του, όπου ανέφερε ότι οποιαδήποτε εφαρμογή μέτρων και μεταρρυθμίσεων θα έπρεπε να είναι μεθοδική και ήπια, χωρίς να προκαλέσει την παρέμβαση εξωτερικών παραγόντων, όπως για παράδειγμα: «*Πρέπει όμως παντί σθένει να μη δοθή διεθνώς η εντύπωσις, ότι χρησιμοποιούνται εκεί υπό του κράτους μέτρα ολοκληρωτικής μορφής και ΄΄γενοκτονίας΄΄*»[300].

Διαβάζοντας κανείς τον τρόπο με τον οποίο απαντούσε σε επιστολές φίλων και συνεργατών του, καταλαβαίνει κανείς ότι ο Φίλιππος Δραγούμης δεν βρισκόταν στο προσκήνιο των πολιτικών εξελίξεων. Είχε περισσότερο τον ρόλο του συμβούλου ή του διαμεσολαβητή ανάμεσα σε πρόσωπα και καταστάσεις, ώστε να επιτύχει πολιτικούς του στόχους. Δρούσε πολύ προσεκτικά, μεθοδικά και καιροφυλακτούσε για την κατάλληλη στιγμή δράσης του. Δεν έκανε απερίσκεπτες κινήσεις, ούτε λάμβανε αποφάσεις χωρίς κρίση, μόνο και μόνο γιατί κάποιος συνεργάτης του το πρότεινε. Παράδειγμα αποτελεί το περιστατικό που περιγράφεται σε επιστολές ανάμεσα στον επιθεωρητή Σιδηροκάστρου, Π. Πύρζο, που έστειλε το 1921 επιστολή στον Φίλιππο Δραγούμη (που ήταν τότε βουλευτής Φλώρινας και Καστοριάς, καθώς και πληρεξούσιος της Φλώρινας στη γ΄ Συντακτική Εθνοσυνέλευση ως Ανεξάρτητος Πολιτευόμενος) και του είπε να συντονίσει όλες τις ενέργειες και προσπάθειες των ομοϊδεατών βουλευτών σχετικά με το γλωσσικό ζήτημα και την αλλαγή της καθαρεύουσας με τη δημοτική στα δημοτικά σχολεία: «… *πρέπει να συντονισθή κάθε ενέργεια και προσπάθεια των ομοφρόνων βουλευτών στο γλωσσικό ζήτημα... με τα νέα αναγνωστικά, γραμμένα στην υπερκαθαρεύουσα, δε θα μπορέσωμε να αφομοιώσωμε γλωσσικά τον πληθυσμό αυτό*»[301]. Ο Δραγούμης του είπε τότε ότι δεν μπορούσε να κάνει κάτι, αφού δεν είχε τη δυνατότητα να επιβληθεί, λόγω του ότι στην επιτροπή του Συντάγματος τον έβλεπαν ως «μαλλιαρό» και όχι ως «γουναρικό» και επικρατούσαν στο Υπουργείο Παιδείας οι καθαρευουσιάνοι, οπότε οποιαδήποτε προσπάθειά του δεν θα επέφερε καρπούς: «…*ούτε μπορεί να γίνη καμμιά άλλη ενέργεια αποτελεσματική εκ μέρους μου τουλάχιστον, γιατί δεν έχω τη δύναμη να επιβληθώ… Στην επιτροπή του Συντάγματος όπου με υποβλέπουν ως μαλλιαρό*

[300] Φάκελος: 96, Υποφάκελος: 96.11, Έγγραφο: 187
[301] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 215

και μη γουναρικό... γιατί αυτή τη στιγμή στο Υπουργείο της Παιδείας κυριαρχούν οι πιο φανατικοί καθαρευουσιάνοι…»[302]. Όταν όμως η πολιτική σκηνή ήταν ευνοϊκότερη (1927 – μετά την ανατροπή του Παγκάλου) πρότεινε την εισαγωγή της δημοτικής στις κατώτερες τάξεις του δημοτικού (Δραγούμης, 1928: 20) και κάποια χρόνια αργότερα, ο Υπουργός Παιδείας Τουρκοβασίλης πέρασε με νόμο η γλώσσα των βιβλίων στις 4 πρώτες τάξεις του δημοτικού να είναι η δημοτική[303].

Οι σχέσεις του Φίλιππου Δραγούμη με την κεντρική κυβερνητική εξουσία ήταν ισχυρές και ο κόσμος της εποχής το γνώριζε αυτό. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που πρόεδροι κοινοτήτων, δημοδιδάσκαλοι και άλλοι εκπρόσωποι του λαού, του ζητούσαν να παρέμβει ώστε να προωθηθούν τα ζητήματά τους στους αντίστοιχους ανθρώπους και να ληφθούν οι κατάλληλες αποφάσεις για την επίλυσή τους. Παραδείγματα που αντλήθηκαν μέσα από τη μελέτη ενός μέρους του αρχείου του Δραγούμη, και αφορούν τη μεσολάβησή του για αιτήματα πολιτών, είναι τα ακόλουθα: α) το αίτημα του Συνδέσμου διδασκάλων Περιφέρειας Φλώρινας στον Υπουργό Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαίδευσης, Α. Ζαΐμη για την προαγωγή διδακτικού προσωπικού, την καταβολή μισθών και συντάξεων καθώς και επιδομάτων λόγω υπηρεσίας στις ξενόφωνες περιοχές: «… *ίνα δοθή πάσι τους εργαζομένους εν αυτή διδασκάλους επίδομα μέχρι του ημίσεος εκ του μισθού, παρακαλούντες υμάς... Τρεφόμενοι υπό της ελπίδος ότι θέλετε ενεργήσει δεόντως…*»[304], όπου και τα καταφέρνει: «*Κύριε Βουλευτά, μετ' ανακουφίσεως μεγάλης ανέγνωμεν τας υπέρ του διδασκαλικού κόσμου της περιφερείας ημών ενεργείας Υμών. Αι υπέρ του διδασκαλικού κλάδου της περιφερείας ημών ενέργειαι της Υμ. Εντιμότητος παρά τοις αρμοδίοις μεγίστην ευχαρίστησιν προυξένησεν αυτώ· διότι εν τω προσώπω Υμών βλέπει υποστηρικτήν του ένθερμον εις τας δικαίας του αξιώσεις…*»[305]· β) το αίτημα του εποπτικού συμβουλίου της εκπαιδευτικής περιφέρειας Φλώρινας (πάλι στον Υπουργό Ζαΐμη) για το επίδομα των εκπαιδευτικών, που δικαιούνταν ως λειτουργοί της εκπαίδευσης σε περιοχή με ξενόφωνους συνοικισμούς, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία: «…*όπως άπαντα τα δημοτικά σχολεία και νηπιαγωγεία της Εκπαιδευτικής περιφερείας Φλωρίνης καθωρισθώσιν ως τοιαύτα, ων οι διδάσκαλοι θα δικαιούνται εις την επί πλέον απόληψιν μέχρι του ημισεος του κανονικού μισθού λόγω του ότι άπαντα λειτουργούν εν ξενοφώνοις συνοικισμοίς*»[306]· γ) το αίτημα του πρόσφυγα δημοδιδάσκαλου Μπελκαμένης για την προαγωγή αυτού και άλλων συναδέλφων του στην επόμενη βαθμίδα, καθώς το κράτος δεν μερίμνησε να τους προάγει όπως δικαιούνταν, γι'

[302] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 214
[303] Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 3
[304] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 216, Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 216^{α} , Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 218, Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 219
[305] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 220, Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 221
[306] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 222, Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 225, Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 225^{α}. Παρόμοιες περιπτώσεις αποτελούν και τα τηλεγραφήματα του αντιπροέδρου Νεβίσκης (Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 229) και των προσωρινών διδασκάλων Φλώρινας: Λοβέρδου, Παπαδημητρίου, Χασόπουλου, Λουκά & Τζώρτζη (Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 235).

αυτό και παρακαλούν τον Δραγούμη να ενεργήσει: «*Έχω εις την υπηρεσίαν έτη όλα 22 διεβαθμίσθην εις Γ΄ τάξεως δημοδιδάσκαλος, κ' επί σειράν ετών ήδη εξακολουθούν να με κρατούν εις την ιδίαν τάξιν και παρά πάσαν προσδοκίαν εάν δεν ευαρεστηθήτε Υμείς απ' εκεί να ενεργήσητε τίποτε αφορών τη βελτίωσίν μας θα μαρανθώμεν ως θα σαπίσωμεν εις την αύτην τάξιν…. Λάβετε τον κόπον να φροντίσητε όπως ενεργούντες…*»[307], όπως και μερίμνησε, καθώς σύμφωνα με σημείωση του ίδιου του Δραγούμη πάνω στην επιστολή λέει: «*Υπεβλήθη νομοσχέδιο δι' ου προάγονται οι Γ΄ βάθμιοι εις Β΄ βαθμίους Β΄θμιοι εις Α΄θμίους*»· δ) το αίτημα της επιτροπής διδασκάλων Κλεισούρας, Λεχόβου κ.ά., για να μην ψηφίσει ο Δραγούμης και άλλοι ομοϊδεάτες του, το νομοσχέδιο που υποβίβαζε του δημοδιδασκάλους 1 βαθμίδα: «*… δημοδιδάσκαλοι Γ' τάξεως υποβιβαζόμεθα ήδη δια νέου νομοσχεδίου εις υποδιδασκάλους στοπ… Υψώσατε φωνήν διαμαρτυρίας και πάσει δυνάμει αναχετίσατε τέλειαν ξεφαργάλωμα και καταστροφήν λαϊκής εκπαιδεύσεως Μακεδονίας…*»[308], το οποίο όμως ψηφίστηκε με τον Νόμο 2145/Αρ.5/ΦΕΚ 69/20.3.1920, αλλά αργότερα άλλαξε υπέρ των αιτούντων με το Άρθρο 1 του Νόμου 2249 (ΦΕΚ 142/29.6.1920). Οι περισσότερες από τις παραπάνω περιπτώσεις εξυπηρετήθηκαν υπέρ των αιτούντων αμέσως, ενώ άλλες ύστερα από κάποιο χρονικό διάστημα, αναμένοντας την κατάλληλη πολιτικά στιγμή.

Σημαντική ήταν η στήριξη του Φίλιππου Δραγούμη υπέρ των συλλόγων που στήριζαν τον ελληνισμό, τις παραδόσεις και φρόντιζαν ''σαν κιβωτοί'', για την εξασφάλιση της διαιώνισης του ελληνικού στοιχείου, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στο εξωτερικό. Αυτό ήταν γνωστό εκείνη την εποχή, αφού πολλοί σύλλογοι που είτε ήταν νεοσύστατοι, είτε έκαναν κάποιες βελτιωτικές αλλαγές στη σύνθεσή τους, ενημέρωναν με επιστολή τον Δραγούμη και του ζητούσαν να συνδράμει και εκείνος όσο μπορούσε για να διευκολύνει το έργο τους. Για παράδειγμα, η ίδρυση του ''Συλλόγου Εδεσσαίων'' στη θεσσαλονίκη το 1950, έγινε γνωστή στον Δραγούμη κατόπιν επιστολής του προέδρου του Συλλόγου, Γ. Γιαννάκη, όπου του εξέθεσε τους σκοπούς της ίδρυσής του, που δεν ήταν άλλοι παρά:

«*1) Η συνεχής έρευνα προς πλουτισμόν και συμπλήρωσιν της ιστορίας της Εδέσσης, η οποία παρουσιάζει σοβαρά κενά, οφειλόμενα εις ατυχίας και εις τη μη συνέχισιν των ανασκαφών εις την πρώτην πρωτεύουσαν των Μακεδόνων Βασιλείων.- 2) Η συγκέντρωσις του υπάρχοντος λαογραφικού υλικού.- 3) Η ανασύστασις της ιστορικής βιβλιοθήκης της Εδέσσης και η δημιουργία Μουσείου των υπαρχόντων και μελλόντων να ανακαλυφθώσιν αρχαιολογικών ευρημάτων.- 4) Η μόρφωσις δαπάναις του Συλλόγου απόρων νέων της Εδέσσης επιδειξάντων ιδιοφυίαν και προσόντα προδικάζοντα πνευματικήν εξέλιξιν.- 5) Η προαγωγή γενικώς της*

[307] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 226
[308] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 240

πόλεως Εδέσσης από πάσης απόψεως κυριώτατα δε από πνευματικής και τουριστικής τοιαύτης και η ανάδειξις αυτής ως μιας των καλυτέρων πόλεων της Βορείου Ελλάδος.»[309].

Ο Δραγούμης συνεχάρη τον Πρόεδρο για την ίδρυση του συλλόγου και τον διαβεβαίωσε ότι θα έκανε ό,τι μπορούσε για να βοηθήσει στην επίτευξη των επιδιώξεών του: «*Σας συγχαίρω θερμώς δια την ιδίαν και την προσπάθειαν πραγματοποιήσεώς του επί δε βέβαιο, ότι δείξω συνδράμει ηθικώς ημάς εις την επίτευξιν του σκοπού του Σωματείου, όσον δύναμαι*»[310]. Τέτοιοι σύλλογοι συνέβαλλαν στην πολιτιστική και παραδοσιακή οχύρωση του ελληνικού πληθυσμού, συνδράμοντας στο έργο του Φίλιππου που δεν ήταν άλλο από την εθνική αφύπνηση και εγρήγορση του Ελληνικού λαού, ιδιαίτερα στη μακεδονία για την καταπολέμηση της βουλγαρικής προπαγάνδας που απώτερο στόχο είχε την απόσπασή της.

Ακόμη ένα σημαντικό παράδειγμα επιβράβευσης πολιτιστικής προσπάθειας από τον Φίλιππο Δραγούμη, ήταν η εγκατάσταση ραδιοφωνικού σταθμού στην περιοχή της Βορειοδυτικής Μακεδονίας στην πόλη της Καστοριάς (1955), για την οποία ενημερώθηκε από το βασιλικό εθνικό ίδρυμα. Ο σταθμός ζήτησε από τον Δραγούμη δίσκους με κλασική μουσική, συναυλίες, όπερες και μακεδονικά τραγούδια ώστε να εξαπλωθεί το ηθικοχριστιανικό, εθνικό και κοινωνικό πνεύμα σε όλη αυτή την περιφέρεια που ήταν απόκομμένη από τις εκπομπές της Θεσσαλονίκης και της Αθήνας και ήταν γεμάτη με ξενόφωνους πληθυσμούς:

«*Έχω την τιμήν να σας καταστήσω γνωστόν ότι το Βασιλικόν Εθνικόν Ίδρυμα, εγκατέστησεν εις την πόλιν της Καστοριάς Ραδιοφωνικόν Σταθμόν Βραχέων Κυμάτων μεγάλης εντάσεως, ακουόμενον και εις το εξωτερικόν. Η ίδρυσις του Ραδιοφωνικού Σταθμού εν τη περιοχή της Βορειοδυτικής Μακεδονίας συνεπλήρωσε μίαν επιτακτικήν Εθνικήν ανάγκην καθόσον ο Ραδιοφωνικός Σταθμός τόσον των Αθηνών όσον και της Θεσσαλονίκης δεν γίνονται ακουστοί. Αντιλαμβάνεσθε όθεν έτι ο Σταθμός ούτος εγκαταστημένος εις το ακρότατον σημείον της Πατρίδος μας αποτελεί φάρον Ηθικοχριστιανικόν, Εθνικόν και Κοινωνικόν πλην όμως δυστυχώς στερούμεθα και των απαραιτήτων πόρων. Παρακαλούμεν όθεν θερμώς όπως ευαρεστηθείτε και βοηθήσητε τον Σταθμόν μας δι' ενός αριθμού δίσκων κατά τρόπον ώστε να δυνάμεθα να καλύπτωμεν τας ώρας των εκπομπών. Σημειούμεν εις Υμάς ότι μας ελλείπουν δίσκοι κλασικής μουσικής, συναυλιών, από όπερες, από μακεδονικά τραγούδια και χορούς (χορούς Μακεδονικούς, δίσκους και **** ότι έχετε)*»[311].

Ο Δραγούμης χαιρέτησε την ίδρυση του σταθμού και τους διαβεβαίωσε ότι θα έκανε ό,τι μπορούσε για να τους βοηθήσει. Τους παρέπεμψε στον καθηγητή Γ. Μέγα, που ήταν ο διευθυντής του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας, καθώς ο ίδιος δεν είχε τέτοιους

[309] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.7, Έγγραφο: 193
[310] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.7, Έγγραφο: 195
[311] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 229

δίσκους: «… *δίσκους από μακεδονικά τραγούδια και χορούς δεν έχω εγώ, αλλά η Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία (εδρεύουσα εις την Ακαδημίαν Αθηνών), της οποίας προηδρεύον μέχρι προ τινος. Οι δίσκοι όμως ούτοι δεν έχουν καλλιτεχνικόν χαρακτήρα, αλλά καθαρώς επιστημονικόν και φαντάζομαι ότι δεν θα δύναται η Εταιρεία να τους διαθέση. Θα ομιλήσω όμως σχετικώς εις τον καθηγητήν κ. Γ. Μέγαν, όστις είναι διευθυντής του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας. Μόλις μου δοθή ευκαιρία, ευχαρίστως, θα σας αποστείλω ομιλίας μου περί των θεμάτων, τα οποία αναφέρετε εις την επιστολήν σας. Συγχαίροντες υμάς δια την προσπάθειαν και ευχόμενος καλήν επιτυχίαν διατελώ*»[312]. Φαίνεται λοιπόν, πως ακόμη και αν ο ίδιος δεν μπορούσε να βοηθήσει στο έργο των παραπάνω δράσεων, είχε τις γνωριμίες και τις κατάλληλες επαφές ώστε να συνδράμει αποκλειστικά σε όποιο κώλυμα παρουσιαζόταν. Αυτό καταλογίζει μια μορφή ‘’παντοδυναμίας’’, θα έλεγε κανείς, στο πρόσωπο του Φίλιππου, καθώς δεν υπήρχε τομέας δράσης και ενδιαφέροντός του που να μην είχε ισχυρούς φίλους να τον στηρίξουν.

Ένα άλλο παράδειγμα στήριξης και ενίσχυσης του ελληνισμού, στο εξωτερικό όμως αυτή τη φορά, ήταν η έκδοση του πρώτου τεύχους των «*Καστοριανών Νέων*» (1956), του Συλλόγου Καστοριέων «Η Ομόνοια», που ήταν ιδρυμένος στη νέα Υόρκη. Ο Φίλιππος Δραγούμης, έστειλε στον πρόεδρο του συλλόγου, Κ. Ρουσούλη, συγχαρητήρια επιστολή, με την οποία του υπενθύμιζε ότι δεν θα έπρεπε να παραμεληθεί η χριστιανοσύνη στον απόδημο ελληνισμό, ούτε να λησμονηθεί η ιστορική προέλευση των Καστοριέων. Ο σύλλογός τους θα έπρεπε να μείνει κοιτίδα του ελληνικού πολιτισμού που θα φροντίζει τους Έλληνες της Αμερικής και θα τους κρατούσε ζωντανή τη φλόγα της πατρίδας μέσα τους:

«*Με ιδιαίτερη ικανοποίηση χαιρετίζω την έκδοση του πρώτου τεύχους των ΄΄Καστοριανών Νέων΄΄ του Συλλόγου Καστοριέων ΄΄η Ομόνοια΄΄ της Νέας Υόρκης. Είμαι βέβαιος ότι υπό την εμπνευσμένη σας οδηγία το περιοδικό θ’ αποβεί ένας παραπάνω δεσμός των απόδημων Καστοριανών με την ποθητή γενέτειρά των πόλη και με την περιφέρεα της, καθώς και με το σύνολο της παλαιάς των Ελληνικής Πατρίδας. Οι θρησκευτικές, πολιτιστικές και εθνικές παραδόσεις, που οι μετανάστες έχουν πάρει μαζί των απ’ την Ελλάδα στον Νέον Κόσμο, δεν πρέπει να παραμερίζονται και να λησμονούνται. Αντίθετα πρέπει να φυλάγονται μ’ ευλάβεια και να καλλιεργούνται αδιάκοπα με συχνήν επαφή προς την αρχαία κοιτίδα μας και με αναδρομές στην ένδοξη τρισχιλιόχρονη ιστορία της, καθώς και με την αλληλεγγύη και την αδελφική συνεργασία των απόδημων αναμεταξύ των εκεί, στη νέα των πατρίδα. Άλλωστε και αυτής οι βασικές πολιτιστικές παραδόσεις και επιτεύξεις τροφοδοτούνται από τη χριστιανικήν πίστη και από τον κλασικόν ελληνορωμαϊκό πολιτισμό. Η αφοσίωση στο πνεύμα της Ελληνικής Ορθοδοξίας και στες παραδόσεις της Αρχαίας Ελλάδας και του Βυζαντίου, τες τόσο βαθιά ριζωμένες στην ψυχή των τέκνων της χαρακτηριστικά βυζαντινής Καστοριάς, κατά κανέναν*

[312] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 230

τρόπο δεν έρχεται σ' αντίθεση ή σε σύγκρουση με τη νεώτερη φιλελεύθερη δημοκρατικήν αντίληψη ζωής του μεγάλου Λαού των Ενωμένων Πολιτειών της Βόρειας Αμερικής ή του Καναδά, που τώρα πια πιστά του μέλη αποτελούν οι πλείονος εκεί Έλληνες απόδημοι. Η μέσα στην ελευθερία του ελληνικού χριστιανικού πνεύματος από κοινού μ' όλους τους αληθινά Ελεύθερους της Οικουμένης Λαούς αντιμετώπιση του ολοκληρωτικού υλιστικού κομμουνισμού εγγυάται τη μόνη δυνατή σωτηρία της Ανθρωποσύνης από τρομακτικό και πιθανώς αμετάκλητο ναυάγιο»[313].

Ο Δραγούμης γνώριζε πολύ καλά τις συνθήκες εξωτερικής πολιτικής που επικρατούσαν στον διεθνή χώρο, γι' αυτό και στήριζε οποιαδήποτε κίνηση ελληνισμού σε κάθε γωνιά του πλανήτη. Ήθελε οπαδούς, ομάδες ανθρώπων που θα στήριζαν το όραμά του, όποιοι και αν ήταν αυτοί, όπου και αν βρίσκονταν, ιδίως δε αν αυτοί ήταν Έλληνες. Τότε το εθνικό, χριστιανικό πνεύμα, εμποτισμένο με την αρχέγονη αίγλη του παρελθόντος, αποτελούσε καθήκον ιερό για αυτούς τους ανθρώπους, να στηρίξουν με οποιονδήποτε τρόπο την προσπάθειά του να καθιερώσει τον ελληνισμό στις συνειδήσεις όλων των λαών και να συμπορευτούν στον κοινό αγώνα κατά της βουλγαρικής προπαγάνδας και κάθε άλλης επιβουλής ενάντια στην Ελλάδα. Να επισημανθεί ότι ο Φίλιππος Δραγούμης είχε αποχωρήσει από την ενεργό πολιτική ήδη από το 1952 και απασχολούταν με ακαδημαϊκά ζητήματα, που στόχο είχαν την εθνική και μορφωτική ενδυνάμωση του ελληνικού έθνους, χωρίς να ξεχάσει το ζήτημα των ξενοφώνων της Δυτικής Μακεδονίας που τον είχε απασχολήσει όλα τα χρόνια της πολιτικής του σταδιοδρομίας.

Άλλες ακαδημαϊκές κινήσεις του προς την προαναφερθείσα κατεύθυνση, αποτελούν α) η κριτική προς το βιβλίο του Χριστίδη ''Le Camouflage Macedonien'', όπου έκανε πολλές παρατηρήσεις σχετικά με τον όρο «σλαβόφωνοι Έλληνες», τον διωγμό όλων των «βουλγαρόφωνων» Ελλήνων από τη Δυτική Μακεδονία, αλλά και διορθώσεις στους χάρτες της Μακεδονίας[314], β) η αποθέωση του βιβλίου του Χαρίτωνος Κοριζή, ανιψιός του πρωθυπουργού Αλέξανδρου Κοριζή, με τίτλο: «Μακεδονία γη Ελληνική», όπου την εξέφρασε με τόσο γραφυρό τρόπο σε άρθρα που δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα «*Σημαία Καλαμών*» (26.3.1950): «*…θα μπορούσε κανείς να πη ότι αποτελεί ένα εθνικό ντοκουμέντο με παγκόσμια σημασία... Η κάθε γραμμή του βιβλίου του κ. Κοριζή είναι αποτέλεσμα βαθειάς μελέτης όλων των σχετικών στοιχείων με βάσι την τόσο πλούσια αλλά και τόσο δυσεύρετη για το θέμα του Ελληνική και ξένη βιβλιογραφία, πράγμα που δείχνει την ευρυμάθεια του συγγραφέα και την επιμονή του στο να δώση κάτι το θετικό τέλειο και να εξυπηρετήση θετικώτερα το σκοπό που τον ώθησε στη δύσκολη εργασία του…*» και «*Ταχυδρόμος*» (29.3.1950): «*Μία επιμελημένη εκτύπωσις ενός κουραστικού άθλου που πραγματοποίησε ο*

[313] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 255
[314] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.7, Έγγραφο: 191

συγγραφέας για να παρουσιάση τη Μακεδονία και την ιστορία της στο φως της επιστημονικής αλήθειας… Το βιβλίο αυτό δεν είναι, όπως είπαμε ανάγνωσμα, αν και γραμμένο καλά και σε απλή γλώσσα, είναι ένα ΄΄εγχειρίδιο΄΄ που δίνει την ευχέρεια σ' όποιον το διαβάσει να δώση αποστομωτικές απαντήσεις στα σλαβικά ψεύδη και σχέδια που αποβλέπουν στη δημιουργία ΄΄Μακεδονικού ζητήματος΄΄… Να το μελετήσουμε και να το διαδόσουμε…»[315], γ) η κριτική πάνω στη μελέτη του Σωκράτη Λιάκου σχετικά με τους Ελληνόβλαχους του Πισοδερίου, όπου έκανε αρκετές επισημάνσεις και διορθώσεις, τις οποίες όμως απέκρουσε ο ίδιο ο Λιάκος σε ανταποδοτική επιστολή[316].

Ακόμη, συνεργαζόταν με άλλους ανθρώπους του πνεύματος, όχι μόνο Έλληνες[317], αλλά και διακεκριμένους καθηγητές του εξωτερικού, για την ορθότερη αξιολόγηση ιστορικών βιβλίων, που θα αποτελούσαν το ιστορικό οπλαστάσιο των Ελλήνων, την πολιτισμική και ιστορική παρακαταθήκη τους. Παράδειγμα αποτελούν οι επιστολές του Δραγούμη με την Πηνελόπη Φωτιάδου σχετικά με το βιβλίο του Καλλέρη ''Les anciens Macedoniens'', το οποίο της το έστειλε ώστε, όχι μόνο να το μελετήσει και να το κρίνει, αλλά και να το προωθήσει σε δύο ξένους ιστορικούς-αρχαιολόγους, τον Victor Martin και τον Paul Collant. Το αποτέλεσμα της κρίσης του βιβλίου ήταν θετικό: «*Εγώ το ευρίσκω από πάσης όψεως αξιολογώτατον*…»[318]. Επίσης έστελνε ως δώρο βιβλία σημαντικής ιστορικής σημασίας σε φίλους του, αλλά και σε άλλους ανθρώπους του πνεύματος, ώστε να θεμελιώσει την πολιτισμική και ιστορική κληρονομιά της Ελλάδας, προωθώντας το πνεύμα της διάδοσης αυτής της κληρονομιάς[319].

Βιβλιογραφία

Νομοθετικές Πηγές

Ν.1242/ΦΕΚ 75/7.4.1918 «*Περί διοικήσεως και εποπτείας της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως*»

[315] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.7, Έγγραφο: 194
[316] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.7, Έγγραφο: 196 & Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.7, Έγγραφο: 197
[317] Όπως η συνεργασία με τον Γιάννη Τόζη για την έκδοση των «Σερραϊκών Χρονικών» - Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 284 & Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 285
[318] Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 248, Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 252, Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 256, Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 257
[319] Παράδειγμα αποτελεί η αποστολή του βιβλίου ''Ο Εθνομάρτυρας Παύλος Μελάς'' στον φίλο του Παναγιώτη Στάμο: «*Έλαβον το περί του Εθνομάρτυρος Παύλου Μελά βιβλίον, το οποίον είχατε την καλοσύνην να μου στείλετε και ευχαριστώ θερμώς*» (Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 275), η αποστολή του βιβλίου ''Αρχαίοι Μακεδόνες'' στην Πηνελόπη Φωτιάδου: «*Σας ευχαριστώ θερμότατα δια το ωραίον βιβλίον, το οποίον είχατε τη μεγίστη καλοσύνην να μου στείλητε. Πολύ με συνεκίνησεν η φροντίς σας, να έχω και εγώ ένα αντίτυπον των «Αρχαίων Μακεδόνων»*» (Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 256), κλπ.

Ν.1332/ΦΕΚ 89/27.4.1918 «*Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεών τινων του νόμου 827 «περί διδακτικών βιβλίων»*»

Ν.Δ./18.9.1926/ΦΕΚ 315/2376-2378 «*Περί ανασυστάσεως και συγκροτήσεως του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και των Εποπτικών Συμβουλίων*»

Ν.3436/ΦΕΚ 307/23.12.1927/2387-2390 «*Περί ανασυνθέσεως του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και των Εποπτικών Συμβουλίων*»

Ν.ΓΣΑ/ΦΕΚ 60/4.4.1907/221-224 «*Περί διδακτικών βιβλίων*»

Ν.ΒΤΓ/ΦΕΚ 14/14.7.1895/50-52 «*Περί διδακτικών βιβλίων της τε δημοτικής και της μέσης εκπαιδεύσεως*»

Ν.827/ΦΕΚ 188/5.9.1917/656-659 «*Περί κυρώσεως του από 11 Ιουλίου 1917 αναγκαστικού Β.Δ. ‘’περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου 1917 Ν.Δ. της προσωρινής κυβερνήσεως’’*»

Ν.1332/ΦΕΚ 89/27.4/1918/570-572 «*Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεων τινων του νόμου 827 ‘’περί διδακτικών βιβλίων’’»*

Ν.2678/ΦΕΚ 147/19.8.1921/654-655 «*Περί εισαγωγής ως αναγνωστικών βιβλίων εις τα δημοτικά σχολεία των καταλληλοτέρων εκ των προ του 1917 εγκεκριμένων*»

ΒΔ/ ΦΕΚ 20/15.2.1922/81 «*Περί καταργήσεως, προαγωγής, υποβιβασμού και ιδρύσεως δημοτικών σχολείων*»

Ν.3180/ΦΕΚ 186/7.8.1924/1086-1088 «*Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου 1332 περί διδακτικών βιβλίων ως ούτος ετροποποιήθη δια μεταγενεστέρων νόμων*»

Ν.3438/ΦΕΚ 307/23.12.1927/2393-2394 «*Περί διδακτικών βιβλίων*»

Β.Δ./21.8.1914/ΦΕΚ 234/1283-1285 «*Περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών, κλπ*»

Ν.402/ΦΕΚ 348/25.11.1914/1877-1880 «*Περί κυρώσεως του από 19 Αυγούστου ε.ε. Β.Δ. «περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών»*»

Ν.577/ΦΕΚ 19/15.1.1915/135-136 «*Περί προσαυξήσεων του μισθού και συντάξεως των εν ταις νέαις χώραις λειτουργών της εκπαιδεύσεως κλπ.*»

Ν.1067/ΦΕΚ 268/21.11.1917/1150-1152 «*Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου 402 «περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών»*»

Ν.2145/ΦΕΚ 69/20.3.1920/723-729 «*Περί αποδοχών, αδειών και συντάξεως του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής εκπαιδεύσεως*»

Ν.2249/ΦΕΚ 142/29.6.1920/1274-1277 «*Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεών τινων των νόμων 2145 και 1242β΄ «περί δημοτικής εκπαιδεύσεως»*»

Ν.2755/ΦΕΚ 56/14.4.1922/241-242 «*Περί παροχής προσωρινού επιδόματος εις το διδακτικόν προσωπικόν μέσης και δημοτικής εκπαιδεύσεως*»

Ν.4397/ΦΕΚ 309/24.8.1929/2679-2684 «*Περί στοιχειώδους εκπαιδεύσεως*»

Αρχειακό Υλικό

Φάκελος: 2, Υποφάκελος: 2.4, Έγγραφο: 201 – *Δελτίο μελών της «Πολιτικής Αναγέννησης»*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 208 – *Τηλεγράφημα από τον Μουφτή Φλώρινας στους βουλευτές της Φλώρινας*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 210 – *Προσωπική επιστολή από δημοδιδάσκαλο στον Φίλιππο Δραγούμη*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 212 – *Προσωπική επιστολή από τον Πρόεδρο και τους πολίτες της Κοινότητας Νεβίσκης στον Φίλιππο Δραγούμη*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 212^{α} – *Προσωπικό σημείωμα Φίλιππου Δραγούμη*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 213 – *Προσωπική επιστολή προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με την ανέγερση σχολικών κτιρίων*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 214 – *Προσωπική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη προς τον Π. Πύρζα*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 215 - *Προσωπική επιστολή από τον Π. Πύρζα προς τον Φίλιππο Δραγούμη*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 216 – *Προσωπική επιστολή από τον Πρόεδρο του Συνδέσμου διδασκάλων της Περιφέρειας της Φλώρινας προς τον Φίλιππο Δραγούμη*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 216^{α} – *Υπόμνημα από τον Πρόεδρο του Συνδέσμου διδασκάλων της Περιφέρειας της Φλώρινας προς τον Α. Ζαΐμη*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 218 - *Προσωπική επιστολή από τον Πρόεδρο του Συνδέσμου διδασκάλων της Περιφέρειας της Φλώρινας προς τον Φίλιππο Δραγούμη*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 219 – *Τηλεγράφημα από τον Διδασκαλικό Σύνδεσμο της Φλώρινας στους βουλευτές της Φλώρινας*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 220 - *Προσωπική επιστολή από τον Πρόεδρο του Συνδέσμου διδασκάλων της Περιφέρειας της Φλώρινας προς τον Φίλιππο Δραγούμη*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 221 - *Προσωπική επιστολή από τον Πρόεδρο του Συνδέσμου διδασκάλων της Περιφέρειας της Φλώρινας προς τον Φίλιππο Δραγούμη*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 222 – *Πρακτικά του Εποπτικού Συμβουλίου της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Φλώρινας*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 223 – *Προσωπική επιστολή στον Φίλιππο Δραγούμη για διορισμό προσωπικού*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 225 - *Προσωπική επιστολή από τον Πρόεδρο του Συνδέσμου διδασκάλων της Περιφέρειας της Φλώρινας προς τον Φίλιππο Δραγούμη*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 225^{α} - *Προσωπική επιστολή από τον Πρόεδρο του Συνδέσμου διδασκάλων της Περιφέρειας της Φλώρινας προς τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαίδευσης*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 226 – *Προσωπική επιστολή από πρόσφυγα δημοδιδάσκαλο προς τον Φίλιππο Δραγούμη για προαγωγή*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 229 – *Τηλεγράφημα από τον Αντιπρόεδρο Νεβίσκης προς τον Φίλιππο Δραγούμη για το επίδομα των διδασκόντων στις ξενόφωνες περιοχές*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 235 – *Τηλεγράφημα από προσωρινούς διδασκάλους Φλώρινας προς τους βουλευτές της Φλώρινας για το επίδομα των διδασκόντων στις ξενόφωνες περιοχές*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 240 – *Τηλεγράφημα από Επιτροπή υποδιδασκάλων της Κλεισούρας στους βουλευτές της Φλώρινας*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 242 – *Επιστολή από τον Σύλλογο των Απανταχού Κλεισουριέων «Ο Άγιος Μάρκος» προς τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Παιδείας σχετικά με τον διορισμό εκπαιδευτικού προσωπικού*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 243 – *Πρακτικά από Εκπαιδευτικό Συμβούλιο Καστοριάς και Σημείωση Δραγούμη προς το Υπουργείο Παιδείας*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 245 – *Πρόγραμμα της διδακτικής ύλης του δημοτικού, όπως διαμορφώθηκε από το Άρθρο 3 του ΓΣΑ΄ νόμου «περί διδακτικών βιβλίων» και Προκήρυξη διαγωνισμού συγγραφής αναγνωστικών βιβλίων*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 247 – *Ν. ΓΣΑ΄ (3201)/ΦΕΚ 60/4.4.1907 «Περί διδακτικών βιβλίων»*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 248 – *Ν. 577/ΦΕΚ 19/15.1.1915 «Περί προσαυξήσεων του μισθού και συντάξεως των εν ταις νέαις χώραις λειτουργών της εκπαιδεύσεως κλπ.»*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 249 – *Ν. 402/ΦΕΚ 348/25.11.1914 «Περί κυρώσεως του από 19 Αυγούστου ε. ε. Β. Δ. «περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών»» και «Περί του προωσπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως τν νέων χωρών, κλπ.»*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 250 – *Τροπολογία του Ν. 2755/ΦΕΚ 56/14.04.1922 «Περί επιδόματος εις τους λειτουργούς της εκπαιδεύσεως»*

Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 251 – *Άρθρο με τίτλο: «Οι διδάσκαλοι & η Γλώσσα», Κυκλαδική, 29.5.1923/582*

Φάκελος 23, Υποφάκελος 23.1, Έγγραφο 3 – *Εισηγητική Έκθεση προς τη Βουλή και Σχέδιο Νόμου «περί διδακτικών βιβλίων» του Υπουργού Θρησκευμάτων και Παιδείας, Θ. Τουρκοβασίλη*

Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 10 – *Προσωπική επιστολή από τον Πρόεδρο της κοινότητας Λόγκος προς τον Φίλιππο Δραγούμη για διορισμού εκπαιδευτικού προσωπικού κ.ά.*

Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 11 – *Υπόμνημα από Επιτροπή διδασκάλων Σερρών προς το επιτελείο της Κυβέρνησης σχετικά με τον διορισμό εκπαιδευτικού προσωπικού*

Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 11^{α} – *Περιγραφική κατάσταση των κενών και ελλείψεων σε διδακτικό προσωπικό, αλλά και της κατάστασης της λειτουργίας των σχολείων στην Εκπαιδευτική Περιφέρεια Σερρών*

Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 19 – *Εντολή του Φίλιππου Δραγούμη στο Υπουργείο Παιδείας σχετικά με εκπαιδευτικά θέματα*

Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 20 – *Στατιστικός πίνακας αναφοράς του Φίλιππου Δραγούμη σχετικά με τα ρουμάνικα σχολεία της Μακεδονίας και της Ηπείρου προς το Υπουργείο Εξωτερικών*

Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 21 - *Στατιστικός πίνακας αναφοράς του Φίλιππου Δραγούμη σχετικά με τις ελλείψεις σχολείων δημοτικής εκπαίδευσης στη Μακεδονία προς το Υπουργείο Εξωτερικών*

Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 22 - *Περιγραφικός πίνακας αναφοράς του Φίλιππου Δραγούμη σχετικά με τις ελλείψεις σε εκπαιδευτικό προσωπικό των σχολείων της μέσης εκπαίδευσης στη Μακεδονία προς το Υπουργείο Εξωτερικών*

Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 23/2 – *Περιγραφικός πίνακας αναφοράς του Φίλιππου Δραγούμη σχετικά με τα προταθέντα προς ίδρυση σχολεία και τους προταθέντες προς διορισμό εκπαιδευτικούς στη Μακεδονία προς το Υπουργείο Εξωτερικών*

Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 24 – *Προσωπική επιστολή από τον Ι. Αλβανό προς τον Φίλιππο Δραγούμη για την αναγνώριση του Διδασκαλείου Μοναστηρίου ως ισότιμο με τα του κράτους*

Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 27 – *Προσωπική επιστολή από τον Ι. Αλβανό προς τον ιδιαίτερο γραμματέα του Φίλιππο Δραγούμη για την αναγνώριση του Διδασκαλείου Μοναστηρίου ως ισότιμο με τα του κράτους*

Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 28 – *Προσωπική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη προς την Ιερά Μητρόπολη για την αναγώριση του Διδασκαλείου Μοναστηρίου ως ισότιμο με τα του κράτους*

Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 30 – *Προσωπική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη προς τον Ι. Αλβανό για την αναγνώριση του Διδασκαλείου Μοναστηρίου ως ισότιμο με τα του κράτους*

Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.1, Έγγραφο: 31 – *Προσωπική επιστολή από τον δημοδιδάσκαλο Π. Μαγγλιώτη προς τον Φίλιππο Δραγούμη για την αναγνώριση του Διδασκαλείου Μοναστηρίου ως ισότιμο με τα του κράτους*

Φάκελος: 23, Υποφάκελος: 23.7, Έγγραφο: 223 – *Προσωπική επιστολή από τον Μητροπολίτη Φλώρινας Χρυσόστομο προς τον Πρόεδρο της Κυβέρνησης*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 37 – *Υπόμνημα από το Κοινοτικό Συμβούλιο Πρώτης της Φλώρινας προς τον Υπουργό Παιδείας σχετικά με την ανέγερση διδακτηρίου*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 38 – *Προσωπική επιστολή από τον διευθυντή του σχολείου Πρώτης της Φλώρινας προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με την έγκριση πίστωσης για την ανέγερση διδακτηρίου*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 39 – *Προσωπική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη προς τον διευθυντή του σχολείου Πρώτης της Φλώρινας σχετικά με την έγκριση πίστωσης για την ανέγερση διδακτηρίου*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 40 – *Επιστολή από τον γραμματέα του Φίλιππου Δραγούμη προς τον Πρόεδρο της Σχολικής Εφορείας Πρώτης σχετικά με την έγκριση πίστωσης για την ανέγερση διδακτηρίου*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 41 – *Προσωπική επιστολή από τον Πρόεδρο της Σχολικής Εφορείας Πρώτης προς το Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με την έγκριση πίστωσης για την ανέγερση διδακτηρίου*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 42 – *Επίσημη απόφαση του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων προς τον Πρόεδρο του Κοινοτικού Συμβουλίου Πρώτης σχετικά με την έγκριση πίστωσης για την ανέγερση διδακτηρίου*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 43 – *Προσωπική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη προς τον Πρόεδρο της Κοινότητας Πρώτης σχετικά με την έγκριση πίστωσης για την ανέγερση διδακτηρίου*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 56 – *Επιστολή του γραμματέα του Φίλιππου Δραγούμη στους προέδρους των κοινοτήτων των εκπαιδευτικών περιφερειών της Μακεδονίας σχετικά με την έγκριση πιστώσεων για την ανέγερση διδακτηρίων*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 56^{α} – *Στατιστικός πίνακας με τα εγκεκριμένα ποσά πίστωσης διδακτηρίων στις εκπαιδευτικές περιφέρειες της Μακεδονίας*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 58 – *Σημείωμα του Φίλιππου Δραγούμη προς το Υπουργείο Παιδείας για την ίδρυση σχολείων στον νομό της Φλώρινας*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 59 – *Προσωπική επιστολή του Φίλιππου Δραγούμη προς τους προέδρους των κοινοτήτων των εκπαιδευτικών περιφερειών της Μακεδονίας σχετικά με την έγκριση πιστώσεων για την ανέγερση διδακτηρίων*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 60 – *Σημείωμα του Υπουργείου Παιδείας για την ίδρυση νέων σχολείων στους νομούς της Φλώρινας, Αμυνταίου και της Καστοριάς*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 61 – *Προσωπική επιστολή του Προέδρου του Λαϊκού Πολιτικού Συλλόγου Νεστορίου προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με την ίδρυση δεύτερου ξενόφωνου σχολείου*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 64 – *Πρακτικά Εποπτικού Συμβουλίου Φλώρινας για την ίδρυση σχολείου και το διορισμό εκπαιδευτικού προσωπικού*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 65 – *Προσωπική επιστολή από τον Πρόεδρο της Βεγόρας προς τον Φίλιππο Δραγούμη για την ίδρυση σχολείου και τον διορισμό εκπαιδευτικού προσωπικού*

Φάκελος: 50, Υποφάκελος: 50.1, Έγγραφο: 66 – *Επιστολή από τον γραμματέα του Φίλιππου Δραγούμη προς τον Πρόεδρο της Βεγόρας σχετικά με την ίδρυση σχολείου και τον διορισμό εκπαιδευτικού προσωπικού*

Φάκελος: 96, Υποφάκελος: 96.11, Έγγραφο: 184 – *Προσωπική/Εμπιστευτική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη προς τον Πρόεδρο της Κυβέρνησης σχετικά με το ζήτημα των «σλαβοκομμουνιστών»*

Φάκελος: 96, Υποφάκελος: 96.11, Έγγραφο: 185 - *Προσωπική/Εμπιστευτική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη προς τον Υπουργό Εθνικής Αμύνης σχετικά με το ζήτημα των «σλαβοκομμουνιστών»*

Φάκελος: 96, Υποφάκελος: 96.11, Έγγραφο: 187 – *Απόρρητο/Εμπιστευτικό σημείωμα του Φίλιππου Δραγούμη σχετικά με τους τρόπους αντιμετώπισης των «σλαβοκομμουνιστών» της Βόρειας Ελλάδας*

Φάκελος: 96, Υποφάκελος: 96.11, Έγγραφο: 194 – *Ψήφισμα διαμαρτυρίας των κατοίκων της Άρνισσας του Νομού Πέλλας σχετικά με τον κίνδυνο των «Σλαβόφωνων», Ελληνικός Βορράς, 3.4.1962*

Φάκελος: 96, Υποφάκελος: 96.11, Έγγραφο: 205 – *Άκρως απόρρητο σημείωμα του Υπουργού Εξωτερικών Χειμμάριου σχετικά με τους ξενόφωνους της Δυτικής Μακεδονίας*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.1, Έγγραφο: 3 – *Υπόμνημα από τον Καραβίδα προς τη Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης σχετικά με τις μειονότητες στη Μακεδονία*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.1, Έγγραφο: 5 – *Υπόμνημα από τον Καραβίδα προς τη Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης σχετικά με τη λειτουργία των σχολείων των σλαβικών μειονοτήτων στην Ελλάδα*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.1, Έγγραφο: 6/1 - *Υπόμνημα από τον Καραβίδα προς τη γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης σχετικά με τη μέθοδο διαχείρισης του ζητήματος των σλαβικών μειονοτήτων στην Ελλάδα κ.ά.*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.1, Έγγραφο: 7 – *Προσωπική επιστολή από τον Καραβίδα στον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με τα υπομνήματα που έστειλε στο Υπουργείο Παιδείας*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.1, Έγγραφο: 14 – *Συνοπτική μελέτη του Π. Ηλιάδη σχετικά με τη συναισθηματική, γλωσσική, κλπ. κατάσταση των Σλαβόφωνων Μακεδόνων και των μέτρων που πρέπει να ληφθούν για τον ταχύτερο εξελληνισμό τους*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 22 – *Σημείωμα από επιθεωρητή του νομού Καστοριάς σχετικά με την κατάσταση των σχολείων και του εκπαιδευτικού προσωπικού της εν λόγω εκπαιδευτικής περιφέρειας*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 23 – *Σημείωμα από τον επιθεωρητή Καστοριάς Γ. Γιαννιώτη προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με το εκπαιδευτικό προσωπικό και τα διδακτήρια των εκπαιδευτικών περιφερειών Καστοριάς και Νεστορίου*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 23^{α} – *Στατιστικός πίνακας επιθεωρητή του νομού Φλώρινας σχετικά με τα κενά των θέσεων των δημοτικών σχολείων της εν λόγω εκπαιδευτικής περιφέρειας*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 24 - *Στατιστικός πίνακας επιθεωρητή του νομού Φλώρινας σχετικά με τα κενά των θέσεων των νηπιαγωγείων της εν λόγω εκπαιδευτικής περιφέρειας*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 25 – *Σημείωμα επιθεωρητή του νομού Φλώρινας σχετικά με θέματα που πρέπει να επιλυθούν στην εν λόγω εκπαιδευτική περιφέρεια*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 27 – *Προσωπική επιστολή από δημοδιδάσκαλο Φλώρινας προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με τον διορισμό εκπαιδευτικού προσωπικού*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 44 – *Έκθεση του αναπληρωτή Επιθεωρητή Καστοριάς Γ. Γιαννιώτη σχετικά με την ίδρυση και λειτουργία των*

σλαβομακεδονικών σχολείων στην εν λόγω εκπαιδευτική περιφέρεια κατά την περίοδο της εαμοκρατίας

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 45 – *Ειδική Έκθεση του αναπληρωτή Επιθεωρητή Καστοριάς Γ. Γιαννιώτη σχετικά με την ίδρυση και λειτουργία της Σλαβομακεδονικής (Βουλγαρικής) Παιδαγωγικής Ακαδημίας στο Άργος Ορεστικό*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 47 – *Στατιστικοί πίνακες από τον Φίλιππο Δραγούμη που δείχνουν τα ξένα σχολεία στη Βόρεια Ελλάδα πριν και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και τα βλαχικά (Ρουμάνικα) σχολεία της Μακεδονίας και της Ηπείρου*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.2, Έγγραφο: 48 – *Προσωπική επιστολή από τον επιθεωρητή Καστοριάς Γ. Γιαννιώτη προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με το Βουλγαρικό Αλφαβητάριο*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 133 – *Εμπιστευτικό σημείωμα του Χ. Χριστίδη σχετικά με την κατάσταση των μειονοτήτων στη Δυτική Μακεδονία*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 134 – *Απόρρητο/Επείγον έγγραφο του Υπουργού Θεοτόκη προς το Υπουργείο Εξωτερικών και τη Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων σχετικά με τους Βουλγαρόφρονες και Ρουμανόφρονες της Βόρειας Ελλάδας*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 142 – *Άρθρο με τίτλο: «Δια να μη εξαπατάται ο λαός από τας ολογίας, Βουλγαρόφωνοι Έλληνες και όχι Σλαυομακεδόνες», Ελληνική Φωνή, 15.3.1947, Ορεστιάς, 14.3.1947, Νέα Αλήθεια, 15.3.1947*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 147 – *Άρθρο με τίτλο: «Γράμματα προς τη σύνταξιν (Περί Βουλγαρικόν δημοσίευμα)», Καθημερινή, 3.5.1947/Άρθρο με τίτλο: «Περί το Βουλγαρικόν δημοσίευμα», Καθημερινή, 4.5.1947/Άρθρο με τίτλο: «Γράμματα προς την ''Εστίαν'', Περί της Καταγωγής των''», Εστίας, 5.5.1947*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 148 – *Άρθρο με τίτλο: «Οι Σλαυομακεδόνες», δεν αναφέρεται η εφημερίδα, 13.5.1947*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.5, Έγγραφο: 151 – *Άρθρο με τίτλο: «Οι Σλαβόγλωσσοι», Ορεστιάς, 25.5.1947/Άρθρο με τίτλο: «Εθνολογικαί Ακροβασίαι», Ορεστιάς, 25.5.1947*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.6, Έγγραφο: 159 – *Διορθωμένο σχέδιο εκθέσεως του Ταξίαρχου Φλώρινας Σπυρόπουλου σχετικά με τα προτεινόμενα μέτρα ασφαλείας στη βόρεια και Δυτική Μακεδονία*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.6, Έγγραφο: 160 – *Απόρρητο υπόμνημα του Φίλιππου Δραγούμη προς το Γενικό Επιτελείο Στρατού σχετικά με τους παραμεθόριους βουλγαρόφωνους πληθυσμούς*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.7, Έγγραφο: 191 – *Προσωπική επιστολή του Φίλιππου Δραγούμη προς τον Χριστίδη σχετικά με τις εντυπώσεις του για το βιβλίο του ''Le Camouflage macedonien''*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.7, Έγγραφο: 193 – *Προσωπική επιστολή από τον Πρόεδρο του Συλλόγου Εδεσσαίων Θεσσαλονίκης προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με τους σκοπούς της ίδρυσής του*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.7, Έγγραφο: 194 – *Άρθρο με τίτλο: «Μακεδονία γη Ελληνική, του κ. Χαρ. Κοριζή», Σημαία Καλαμών, 26.3.1950/Άρθρο με τίτλο: «Μακεδονία γη Ελληνική, του κ. Χαρ. Κοριζή, Ταχυδρόμος, 29.3.1950*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.7, Έγγραφο: 195 – *Προσωπική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη προς τον Πρόεδρο του Συλλόγου Εδεσσαίων σχετικά με την ίδρυσή του και τους σκοπούς του*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.7, Έγγραφο: 196 – *Προσωπική επιστολή του Σ. Λιάκου προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με τη μελέτη του για τους Ελληνοβλάχους και το Πισοδέρι*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.7, Έγγραφο: 197 – *Προσωπική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη προς τον Σ. Λιάκο σχετικά με τη μελέτη του για τους Ελληνόβλαχους και το Πισοδέρι*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 229 – *Προσωπική επιστολή από τον Διευθυντή του Ραδιοφωνικού Σταθμού του Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος Καστοριάς προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με την ίδρυση και τους σκοπούς του*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 230 - *Προσωπική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη προς τον Διευθυντή του Ραδιοφωνικού Σταθμού του Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος Καστοριάς σχετικά με την ίδρυση και τους σκοπούς του*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 248 – *Προσωπική επιστολή από την Πηνελόπη Φωτιάδου προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με το βιβλίο του Καλλέρη ''Les Anciens Macedoniens''*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 252 - *Προσωπική επιστολή από την Πηνελόπη Φωτιάδου προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με το βιβλίο του Καλλέρη ''Les Anciens Macedoniens''*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 255 – *Προσωπική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη προς τον Πρόεδρο του Συλλόγου Καστοριέων ''Η Ομόνοια'' της Νέας Υόρκης σχετικά με την ίδρυση και τους σκοπούς του*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 256 - *Προσωπική επιστολή από την Πηνελόπη Φωτιάδου προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με το βιβλίο του Καλλέρη ''Les Anciens Macedoniens''*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 257 - *Προσωπική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη προς την Πηνελόπη Φωτιάδου σχετικά με το βιβλίο του Καλλέρη ''Les Anciens Macedoniens''*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 258 – *Άρθρο με τίτλο: «Finis Graecias», Καθημερινή, 6.6.1956*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 262 – *Προσωπική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη στον Διευθυντή της Καθημερινής σχετικά με το Μακεδονικό Λεξικό «Λιττρέ»*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 268 – *Προσωπική/Εμπιστευτική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη στον απόστρατο αξιωματικό Δ. Σ. Αρχιμανδρίτη σχετικά με την πολιτική του πορεία*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 271 – *Προσωπική επιστολή από τον Π. Στάμο προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με το άρθρο του για το Λεξικό της «Μακεδονικής Γλώσσας»/ Προσωπική επιστολή από τον Δ. Ι. Γεωργακά προς τον Π. Στάμο σχετικά με το «Μακεδονικό» Λεξικό*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 274 – *Προσωπική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη προς τον Π. Στάμο σχετικά με το «Μακεδονικό Λεξικό»*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 275 – *Προσωπική επιστολή από τον Π. Στάμο προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με το «Μακεδονικό Λεξικό»*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 275^{α} – *Προσωπική επιστολή από τον Δ. Γεωργακά προς τον Π. Στάμο σχετικά με το «Μακεδονικό Λεξικό»*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 278^{α} – *Άρθρο με τίτλο: «Γράμματα προς (Πρόδηλος έλλειψις)», Καθημερινή, 22.8.1956*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 282^{α} – *Άρθρο με τίτλο: «Αι πραγματικαί διαθέσεις των Βορείων Γειτόνων μας», Τόλμη, 9.2.1957*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 283 – *Άρθρο με τίτλο: «Τι σημαίνουν όλα αυτά; Τα περί Μακεδονικής Εθνότητος (θα θυμώσει πάλιν ο κ. Παβίτσεβιτς!), Τόλμη, 16.2.1957*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 284 – *Προσωπική επιστολή από τον Γ. Α. Τόζη προς τον Φίλιππο Δραγούμη σχετικά με την έκδοση των ''Σερραϊκών Χρονικών''*

Φάκελος: 104, Υποφάκελος: 104.8, Έγγραφο: 285 - *Προσωπική επιστολή από τον Φίλιππο Δραγούμη προς τον Γ. Α. Τόζη σχετικά με την έκδοση των ''Σερραϊκών Χρονικών''*

Φάκελος 157, Υποφάκελος 157.1, Έγγραφο: 1 – *Άρθρο με τίτλο: «Ο Αγώνας του Δημοτικισμού», Νέα Ζωή (περιοδικό), τ.10, αρ.1-4, Αλεξάνδρεια Αιγύπτου, 1915*

Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 7 – *Επίσημα πρακτικά σχετικά με την άποψη του Φίλιππου Δραγούμη για το άρθρο 107*

Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 9 – *Επίσημα πρακτικά σχετικά με την άποψη του Φίλιππου Δραγούμη στη δημοτική εκπαίδευση και το γλωσσικό ζήτημα κ.ά.*

Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 39 – *Προσφώνηση του Φίλιππου Δραγούμη στους μαθητές των σχολείων της Θεσσαλονίκης κατά τη διάρκεια της έναρξης των Σχολικών Αγώνων*

Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 60 – *Άρθρο με τίτλο: «Το Νέον Εθνικό μας Ιδανικό», Ελληνικά Φύλλα (περιοδικό), τ. στ΄, Αύγουστος 1935*

Φάκελος: 157, Υποφάκελος: 157.1, Έγγραφο: 78/1 – *Πρακτικά από την κατάθεση του Φίλιππου Δραγούμη υπέρ του Ι. Θ. Κακριδή, Η δίκη των τόννων, σ. 162-165*

Ελληνική Βιβλιογραφία

Ανδρέου, Α. (2004). Οι Μουσουλμάνοι της Φλώρινας στο πεδίο σύγκρουσης Βενιζελικών και Αντιβενιζελικών. Η αντικατάσταση του Μουφτή Φλώρινας το 1920. *Πρακτικά Συνεδρίου, Ιστορία και Πολιτισμός*, 105-130, Φλώρινα.

Ανδρέου, Α. & Ηλιάδου – Τάχου, Σ. (2006). Ιδεολογία και Εκπαίδευση: Ο ρόλος της Μακεδονικής Εκπαιδευτικής Εταιρείας στη Δυτική Μακεδονία. Πρόσφυγες, ξενόφωνοι και εκπαιδευτική πολιτική του Ελληνικού Κράτους στη Μακεδονία (1922 – 1936). *ΚΣΤ΄ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας*.

Ανδρέου, Α. & Ηλιάδου – Τάχου, Σ. (2008). Τα Κληροδοτήματα στη Μακεδονία ως το 1930. Στο Γ. Ν. Λεοντσίνης (επιμ.), *Ελληνικός Ευεργετισμός και Κυθηραϊκά Κληροδοτήματα. Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο*, 21 – 25 Σεπτεμβρίου, Αθήνα, 71-87.

Ανδρέου, Α. & Ηλιάδου – Τάχου, Σ. (2008). Οι διαδικασίες πολιτισμικής αφομοίωσης και εθνικής ομογενοποίησης πληθυσμών στο χώρο της Δυτικής Μακεδονίας: ο ρόλος της εκπαίδευσης και της πολιτικής πρακτικής. *8ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Σημειωτικής Εταιρείας, Σημειωτική και ιδεολογίες: Σύνορα, περιφέρειες, διασπορά*. Φλώρινα: Σημειωτική Εταιρεία.

Ανδρέου, Α. & Ηλιάδου – Τάχου, Σ. (2008). Η πολιτική του ελληνικού κράτους και του ΚΚΕ απέναντι στους σλαβόφωνους και οι επιπτώσεις της στον αποκλεισμό των σλαβοφώνων από το ελληνικό ιστορικό αφήγημα (1912 – 1960). *Συνέδριο Τμήματος Εκπαίδευσης της Προσχολικής Ηλικίας*. Αλεξανδρούπολη: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Ανδρέου, Α., Ηλιάδου – Τάχου, Σ. & Ταναμπάση, Α. (2011). Τα ρουμάνικα σχολεία στη Μακεδονία (1939 – 1949). *Πρακτικά ΛΑ΄ Πανελλήνιου Ιστορικού Συνεδρίου της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας Θεσσαλονίκης*, σ. 253 – 273.

Ανδρέου, Α. & Ηλιάδου, Σ. (2012). Ζητήματα εκπαίδευσης στη Φλώρινα κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου. *Διεθνές Συνέδριο: Η Δυτική Μακεδονία. Από την ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος έως σήμερα*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Βεντούρα, Λ. (1992). Η νομοθεσία περί διδακτικών βιβλίων. Μία εστία συγκρούσεων Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού και αντιμεταρρυθμιστών (1907-1937). *Μνήμων 14*, σ. 91-114.

Γληνός, Δ. (1916). Η γλώσσα για τα σχολεία της Μακεδονίας. *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, τ. 5*, σ. 331-332.

Γούναρης, Β. (1993). «Εθνοτικές ομάδες και κομματικές παρατάξεις στη Μακεδονία των Βαλκανικών πολέμων», στο *Η Ελλάδα των Βαλκανικών πολέμων 1910-1914*. Αθήνα.

Γούναρης, Β. (1997). «Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας. Η πορεία ενσωμάτωσης στο ελληνικό εθνικό κράτος, 1870-1940», στο Κ. Τσιτσελίκης & Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*. Αθήνα: Κριτική, σ. 90-91.

Διβάνη, Λ. (1999). *Ελλάδα και Μειονότητες. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*. Αθήνα: Καστανιώτης, σ. 138-139.

Δραγούμης, Φ. (1928*). Εκλογή πολιτικών δημοσιευμάτων. Β΄ Σειρά, 1925-1928*. Αθήνα: Τπογραφείον ΄΄Εστία΄΄.

Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών – Καρίπειον Ίδρυμα Μελετών Μακεδονίας – Θράκης. (2007). *Μακεδονισμός – Ο ιμπεριαλισμός των Σκοπίων 1944 – 2006*. Αθήνα: Έφεσος.

Ηλιάδου – Τάχου, Σ. (2003). *Ο ελληνισμός του Μοναστηρίου Πελαγονίας. Κοινοτικός βίος και εκπαίδευση. Μέσα από τους φακέλους της Ιεράς Μητροπόλεως Πελαγονίας του Αρχείου της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας*. Θεσσαλονίκη: Ιστορία Ηρόδοτος.

Ηλιάδου – Τάχου, Σ. (2004). Γλωσσικά, Εθνικά και Παιδαγωγικά ζητήματα στην εκπαίδευση της Μακεδονίας (1912-1936). Το παράδειγμα του νομού Φλώρινας, στο *3ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, Πάτρα 1-3 Οκτωβρίου 2004.

Ηλιάδου – Τάχου, Σ. (2006). *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του μακεδονικού ζητήματος. Το παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονίας*. Αθήνα: Gutenberg.

Κωστόπουλος, Τ. (2000). *Η απαγορευμένη γλώσσα: κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην Ελληνική Μακεδονία*. Αθήνα: Μαύρη Λίστα, σ. 93.

Λέφας, Χ. (1942). *Ιστορία της εκπαιδεύσεως*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Μακρίδη, Κ.Γ. & Αλευρόπουλου, Ι. Π. (1927). *Αιτιολογική έκθεσις προς τη βουλήν του νόμου 3438 του Υπουργού επί της Παιδείας και των Θρησκευμάτων Θ. Νικολούδη, 17 Νοεμβρίου 1927* στο Σιφναίος, Κ. *Πανδέκται νέων νόμων και διαταγμάτων*, τ. Β΄, Αθήνα, Τύποις, σ. 1155-1158.

Μαυροσκούφης, Δ., Μπέτσας, Ι. (2011). Τι πρέπει να κάνωμε για να αφομοιώσουμε τους ξενόφωνους. Το γλωσσοεκπαιδευτικό πρόγραμμα του Εκπαιδευτικού Ομίλου για τη Γλωσσική Αφομοίωση των Ξενόγλωσσων (σε Αττική και Κορινθία), στο *6ο Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης με θέμα Ελληνική Γλώσσα και Εκπαίδευση*, Πάτρα 2011, σ. 285-298.

Μαυροσκούφης, Δ. (2013). Ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός πριν και μετά την ενσωμάτωση της Μακεδονίας στο ελληνικό κράτος. *Φιλόλογος, τχ. 153*, σ. 405.

Μιχαηλίδης, Ι. (1999). «Μειονοτικές ευαισθησίες και εκπαιδευτικά προβλήματα: Η περίπτωση του Abeccedar», στο Κ. Τσιτσελίκης (επιμ.), *Γλώσσες αλφάβητα και εθνική ιδεολογία στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια*. Αθήνα, σ. 120-121, 133-135 & 145-146.

Μουζέλης, Ν. (1978). *Νεοελληνική κοινωνία: Όψεις Υπανάπτυξης*. Αθήνα: Εξάντας.

Μπακή, Σ. (2014). *Η εκπαιδευτική πολιτική για τους ξενόφωνους πληθυσμούς στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού δημοτικισμού (1916 – 1926)*. Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, Τμήμα Νηπιαγωγών.

Μπράτης, Δ. (2009). Οι αιρετοί εκπρόσωποι των δασκάλων στα Κεντρικά Υπηρεσιακά Συμβούλια από το 1926 έως το 2009. Η πορεία ενός θεσμού και οι προσδοκίες ενός κλάδου. *Επιστημονικό Βήμα, τ. 11*, Φεβρουάριος 2009.

Νούτσος, Χ. (1990). *Ιστορία της εκπαίδευσης και ιδεολογία. Όψεις του μεσοπολέμου*. Αθήνα: Πολίτης.

Πύρζας, Π. (1919). Οι ξενόφωνοι της Μακεδονίας και η γλωσσική τους αφομοίωση. *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, τ. 7*, σ. 205-208.

Σβολόπουλος, Κ. (χ.χ.έ). *Το Βαλκανικόν Σύμφωνον και η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1928-1934*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».

Τερζής, Ν. (2002). *Η παιδαγωγική του Αλέξανδρου Π. Δελμούζου*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σ. 28-29.

Τούντα – Φεργάδη, Α. (1986). *Ελληνοβουλγαρικές μειονότητες. Το πρωτόκολλο Πολίτη – Καλφώφ 1924-1925*. Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ, σ. 3.

Τούντα-Φεργάδη, Α. (1994). *Μειονότητες στα Βαλκάνια. Βαλκανικές διασκέψεις 1930-1934*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, σ. 310-314.

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1915). Η γλώσσα μας στα σχολεία της Μακεδονίας. *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, τ. 5*, σ. 11-46.

Τσιούμης, Κ. (1998). Η νομοθετική πολιτική για την εκπαίδευση της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης, 1923-1940. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση, τ. 27*, σ. 144.

Φραγκουδάκη, Α. (1979). *Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου – Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Χάρης, Π. (1942). *Η δίκη των τόνων (Η πειθαρχική δίωξις του καθηγ. Ι. Θ. Κακριδή)*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της ‘’Εστίας’’, σ. 162-165.

Χατζημπέη, Π. (2011). *Οι πρωτεργάτριες του «Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού» στην Ελλάδα: συμμετοχή στο κίνημα, παιδαγωγικές απόψεις, εκπαιδευτική – παιδαγωγική δράση*. Μεταπτυχιακή εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Χρυσοχόου, Κ. (1948). *Η Κατοχή εν Μακεδονία. Οι Γερμανοί εν Μακεδονία, 1941-1944/5*. Θεσσαλονίκη: Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών.

Ξένη Βιβλιογραφία

Andreou, A. & Iliadou – Tachou, S. (2010). Social Inclusion or Assimilation? The case of slavophones' education. In: A. Sipitanou, N. Angeloska (eds). *12th International Conference on Inclusive education in the Balkan countries: Policy and practice*. Thessaloniki, Kyriakidis Bros, 757 – 765.

Chaney, C. (1990). Evaluating the Whole Language Approach to Language Arts. Language. *Speech and Hearing Services in Schools, 22*, p. 244-249.

Chartier, E. (1927). Propos d' Alain LXI. *Libres Propos, 9*(361).

Cohen, L., Manion, L. (1994). *Μεθοδολογία της εκπαιδευτικής έρευνας*/μετ. Χ. Μητσοπούλου – Μ. Φιλοπούλου. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 71.

Karakasidou, A. (1996). «Women of the family women of the Nation: National enculturation among Slavic Speakers in Northern-Eastern Greece», in *Women' Studies International Forum*, 19: 99-109.

Kazamias, G. & Featherstone, K. (2001). *Europeanization and the southern periphery*. London: Frank Cass.

Kenklies, K. (2012). Educational theory as topological rhetoric. The concepts of pedagogy of Johann Friedrich Herbart and Friedrich Schleiermacher. *Studies in Philosophy and Education, 31*(265–273).

Koulouri, Ch. (1989). *Dimensions ideologiques de l' historicite en Grece (1834-1914) – Les manuels scolaires d' histoire et de geographie*. These de doctorat, Universite de Paris I, Pantheon, Sorbonne, 106-159.

Michailidis, I. (1996). «Minority rights and educational problem in Greek interwar Macedonia. The case of the primer Abeccedar», in *Journal of Modern Greek Studies*, 142.

Psomiades, H.J. (1972). «The Diplomacy of Theodoros Pangalos», in *Balkan Studies*, 13: 6-9.

Εφημερίδες

Ελεύθερον Βήμα, 19.9.1925/1

Ελεύθερο Βήμα , 4.9.1925/4

Ελληνική, 20.5.1927

Ελληνική Φωνή, 15.3.1947

Δημοκρατία, 11.2.1926

Η Αυγή, 4.12.1954

Καθημερινή, 3.5.1947

Καθημερινή, 6.6.1956

Καθημερινή, 3.7.1956

Καθημερινή, 22.8.1956

Κυκλαδική, 29.5.1923

Μακεδονικά Νέα, 4.9.1925/4

Νέα Αλήθεια, 15.3.1947

Ορεστιάς, 14.3.1947

Ορεστιάς, 25.5.1947

Πρωία, 21.5.1927

Σημαία Καλαμών, 26.3.1950

Ταχυδρόμος, 29.3.1950

Τόλμη, 9.2.1957

Τόλμη, 16.2.1957

Περιοδικά

Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, περιοδική έκδοση Αθήνας. Αθήνα: 1911-1924.

Ελληνικά Φύλλα, περιοδική έκδοση Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη: 1935.

Νέα Ζωή, περιοδική έκδοση Αλεξάνδρειας. Αίγυπτος: 1915.

Σχολείο Εργασίας, περιοδική έκδοση Διδασκαλείου Φλώρινας. Φλώρινα: 1929-1930.

Ιστότοποι

http://goo.gl/vV1Rwp

http://goo.gl/CqQ91L

http://goo.gl/BI2UQw

http://goo.gl/6fpSnR

http://goo.gl/9a06Ik

http://goo.gl/606E88

http://goo.gl/egvssj

http://goo.gl/SgKksp

http://goo.gl/gQCzHl

http://goo.gl/AThPha

http://goo.gl/cbDIOC

http://goo.gl/5mbvxg

http://goo.gl/56WDjB

http://goo.gl/hRYMWX

http://goo.gl/qkyZ9l

http://goo.gl/DuRS8V

http://goo.gl/x2O0Hf

http://goo.gl/1MlvzC

http://goo.gl/xqJh5J

http://goo.gl/7kho2J

http://goo.gl/qu4bYT

http://goo.gl/CxCwSV

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Βιογραφικός Πίνακας του Φίλιππου Δραγούμη

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΣΤ. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ	**ΓΕΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ**	**ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ**
2 Ιανουαρίου γεννήθηκε ο Φίλιππος Δραγούμης, γιος του Στέφανου Δραγούμη και της Ελίζας Κοντογιαννάκη στην Αθήνα, με καταγωγή από το Βογατσικό της Δυτικής Μακεδονίας.	Σύσταση του Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου στην Αθήνα.	1890

	Ίδρυση Γεωργικής Εταιρείας – Γαλλορωσική Συμμαχία	1891
		1892
	Διώρυγα Κορίνθου – Ο Τρικούπης κηρύσσει στη Βουλή χρεωκοπία	1893
	Εορτασμός της Πρωτομαγιάς στην Αθήνα – Δίκη Dreyfusστη Γαλλία	1894
	Εκλογική αποτυχία Τρικούπη (Απρ.) – Πρώτα τηλέφωνα στην Ελλάδα – Rontgen: Ακτίνες Χ – Αδελφοί Lumiere– κινηματογράφος.	1895
	Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αθήνα – †Τρικούπης – Καθιέρωση των βραβείων Nobel – Marconi: Ασύρματος τηλέγραφος.	1896
	Επανάσταση στην Κρήτη – Ελληνικά σώματα στη Μακεδονία – Ελληνο-τουρκικός πόλεμος· Συνθήκη Κωνσταντινούπολης – Ross: βάκιλλος της ελονοσίας.	1897
	Αυτονομία της Κρήτης – Mariekαι PierreCurie: ανακάλυψη ραδίου.	1898
Παρακολούθησε μαθήματα του Ελληνικού Εκπαιδευτηρίου.	Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης – Κυβέρνηση Θεοτόκη – Πόλεμος των Boers.	1899
	Δοκιμαστική πτήση Zappelin – MaxPlanck: θεωρία των quanta.	1900
		1901

		1902
	Αδελφοί Wright: πρώτη πτήση – Μακεδονικός Αγώνας.	1903
	† ΠαύλοςΜελάς – «EntenteCordiale» (Αγγλία – Γαλλία).	1904
	Επανάσταση στη Ρωσία: Σύνταγμα – Einstein, πρώτη διατύπωση νόμου σχετικότητας.	1905
Σπούδασε Νομική στο Εθνικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.		1906
	Ίδρυση Σώματος Προσκόπων από τον Badem – Powell.	1907
	Η Κρήτη διακηρύσσει ένωση με την Ελλάδα (Βενιζέλος) – Επανάσταση των Νεοτούρκων.	1908
	Μεγάλη απεργία καπνεργατών στο Βόλο – Το κίνημα του Γουδί.	1909
	Πτώση μοναρχίας στην Πορτογαλία – Λαϊκό Κόμμα (Α. Παπαναστασίου) – Κυβέρνηση Βενιζέλου – Εργατική νομοθεσία – Σώμα Ελλήνων Προσκόπων: ίδρυση.	1910
Επιστρατεύτηκε ως Έφεδρος Υπολοχαγός στο πεζικό (Κλάση 1911).	Σύνταγμα: περιέχει πρώτη φορά άρθρο για τη γλώσσα – Ο Αμούνδσεν στον Νότιο Πόλο.	1911
	Οι Ιταλοί καταλαμβάνουν τη Ρόδο – Α΄ Βαλκανικός πόλεμος – Απελευθέρωση Θεσσαλονίκης – Νόμος ΔΚΘ΄ «Περί Εργασίας γυναικών και ανηλίκων».	1912
Εργάστηκε ως κρυπτογράφος στο Γενικό Στρατηγείο	Απελευθέρωση Ιωαννίνων και Σάμου – Δολοφονία Γεωργίου	1913

Ελασσόνας και ακολούθησε τον Διάδοχο Κωνσταντίνο στη θριαμβευτική είσοδό του στη Θεσσαλονίκη, στα Ιωάννινα και στην εκστρατεία του κατά των Βουλγάρων.	– Κωνσταντίνος – Β΄ Βαλκανικός πόλεμος – Προσάρτηση Κρήτης.	
Εργάστηκε στη Διπλωματική Υπηρεσία του Υπουργείου Εξωτερικών ύστερα από διαγωνισμό. 1916 (Απρίλιος – Οκτώβριος): Υποπρόξενος στο Γενικό Προξενείο Αλεξάνδρεια. 1917: Απολύθηκε για λόγους πολιτικούς.	Διώρυγα του Παναμά – Παγκόσμιος Πόλεμος – Εργατικές ασφαλίσεις στην Ελλάδα – Προσάρτηση Χίου και Μυτιλήνης.	1914
	Ανατροπή Βενιζέλου – Γούναρης – Σύμμαχοι στη Θεσσαλονίκη.	1915
	Μάχη του Verdun – Συμμαχικός αποκλεισμός – Κυβέρνηση Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη – Οι Σύμμαχοι καταλαμβάνουν την Αθήνα.	1916
	Η.Π.Α. στον Πόλεμο – Παραίτηση Κωνσταντίνου – Αλέξανδρος – Κυβέρνηση Βενιζέλου – Επανάσταση Μπολσεβίκων στη Ρωσία.	1917
1917-1918: Διώχθηκε και εξορίστηκε ως αντιβενιζελικός στην Κρήτη, τη Θήρα και την Αμοργό.	Ίδρυση ΓΕΣΕΕ – Πρώτο σοσιαλιστικό συνέδριο στην Ελλάδα – Συνθήκη Brest-Litovsk.	1918
	Τρίτη Διεθνής – Ελληνικός στρατός στη Σμύρνη – Συνθήκη Βερσαλλιών – Rutherford: διάσπαση του ατόμου.	1919
Δολοφονία Ίωνα Δραγούμη (αδελφός του Φίλιππου). Ο Φίλιππος Δραγούμης	Συνθήκη Σεβρών – 1 Νοεμβρίου: Ο Βενιζέλος χάνει τις εκλογές – Κυβέρνηση Δ.	1920

ξεκινάει την πολιτική του σταδιοδρομία. – 1/11/1920 Εκλέγεται βουλευτής Φλώρινας και Καστοριάς. Πληρεξούσιος της Φλώρινας στη Γ΄ Συντακτική Εθνοσυνέλευση ως Ανεξάρτητος Πολιτευόμενος.	Ράλλη – † Αλέξανδρος – Κωνσταντίνος – Ίδρυση Κοινωνίας των Εθνών – Η.Π.Α.: ποταπαγόρευση.	
	Ελληνική προέλαση ανακόπτεται από τον Κεμάλ – Ανεξαρτησία Αλβανίας.	1921
	Κυβέρνηση Mussoliniστην Ιταλία – Μικρασιατική καταστροφή – Παραίτηση Κωνσταντίνου – Γεώργιος Β΄ - Δίκη και εκτέλεση των Έξι.	1922
	Ίδρυση της Ε.Σ.Σ.Δ. – Ο Κεμάλ πρόεδρος στην Τουρκία – Συνθήκη Λωζάνης – Οι Ιταλοί καταλαμβάνουν την Κέρκυρα – Απομάκρυνση Γεωργίου Β΄ - Κυβέρνηση Βενιζέλου.	1923
	Ανακήρυξη Ελληνικής Δημοκρατίας (Αλέξ. Παπαναστασίου) – † Λένιν.	1924
	VonHindenburg: πρόεδρος της Γερμανίας – Hitler, «MeinKampf», τόμ. Α΄.	1925
Εκλέγεται βουλευτής Φλώρινας – Καστοριάς.	Διεθνής συνθήκη για την κατάργηση της δουλείας – Δικτατορία Πάγκαλου.	1926
	Γερμανία: Οικονομική κρίση – «Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας».	1927
	Κυβέρνηση Βενιζέλου – Ελληνοϊταλική συνθήκη φιλίας – Fleming: ανακάλυψη πενικιλίνης.	1928
	Εξορία του Τρότσικι – Η.Π.Α.:	1929

	Οικονομική κρίση.	
	Βαλκανικό Συνέδριο στην Αθήνα – Ελληνοτουρκική συνθήκη φιλίας.	1930
Παντρεύτηκε την Ελένη Βαλαωρίτη, κόρη του Ιωάννη Α. Βαλαωρίτη.		1931
Συνεργασία με το Λαϊκό Κόμμα. Εκλέγεται βουλευτής Φλώρινας – Καστοριάς. 1932-1934: Διετέλεσε Υπουργός Γενικός Διοικητής Μακεδονίας στην κυβέρνηση Π. Τσαλδάρη. 1935: Σχημάτισε συνδυασμό ανεξάρτητων βουλευτών που εκλέχθηκε ολόκληρος.	Κυβέρνηση Παναγή Τσαλδάρη – Συνδιάσκεψη Αφοπλισμού Γενεύης – Η.Π.Α.: ο Rooseveltπρόεδρος.	1932
	Κυβέρνηση Βενιζέλου (Ιαν.) – Κυβέρνηση Τσαλδάρη (Μάρ.) – Ο HitlerΚαγκελάριος στη Γερμανία.	1933
	Βαλκανικό Σύμφωνο – Ο HitlerFührerστη Γερμανία.	1934
	Φιλοβενιζελικό κίνημα – Δημοψήφισμα και επιστροφή Γεώργιου Β΄ - Ιταλική επίθεση στην Αιθιοπία.	1935
Ενάντιος στη Δικτατορία του Μεταξά. Ενάντιος στον κομμουνισμό.	Επανάσταση του Φράνκο και εμφύλιος πόλεμος στην Ισπανία – Δικτατορία Ιωάννη Μεταξά (4 Αυγούστου).	1936
	Παπική εκλογή εναντίον του κομμουνισμού – Βαλκανικό Συνέδριο στην Αθήνα.	1937
	Προσάρτηση Αυστρίας από τη Γερμανία – Ελληνοτουρκική συνθήκη φιλίας – Βαλκανικό σύμφωνο – Συνθήκη Μονάχου – † Κεμάλ Ατατούρκ.	1938
	Ο Φράνκο καταλαμβάνει τη Μαδρίτη – Ιταλική Εισβολή στην Αλβανία – Παγκόσμιος	1939

	Πόλεμος.	
	Ο Churchillπρωθυπουργός στην Αγγλία – Οι Γερμανοί στο Παρίσι – Τορπιλισμός της «Έλλης» - «Μάχη της Αγγλίας» - Επίθεση της Ιταλίας στην Ελλάδα.	1940
	Γερμανική επίθεση στην Ελλάδα – Κατοχή – Γερμανική εισβολή στη Ρωσία – Βομβαρδισμός του PearlHarboraπό τους Ιάπωνες – Οι Η.Π.Α. στον Πόλεμο.	1941
	Οι Γερμανοί φτάνουν στο Στάλινγκραντ – Μάχη του Ελ Αλαμέιν.	1942
	Πτώση του Mussolini.	1943
Μάιος 1944 – Ιανουάριος 1945: Υφυπουργός Εξωτερικών στην Κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου.	Συμμαχική απόβαση στη Νορμανδία – Απόπειρα δολοφονίας του Hitler– Απελευθέρωση της Ελλάδας – Κομμουνιστικό κίνημα (Δεκέμβριος).	1944
	Συνδιάσκεψη Γιάλτας – Συμφωνία της Βάρκιζας – Η.Π.Α.: Πρόεδρος Truman– Συνθηκολόγηση – Ατομική βόμβα στη Χιροσίμα.	1945
Συνεργασία με το Λαϊκό Κόμμα. Απρίλιος – Οκτώβριος 1946: Υφυπουργός Εξωτερικών στην κυβέρνηση Κ. Τσαλδάρη. Νοέμβριος 1946 – Ιανουάριος 1947: Υπουργός Στρατιωτικών στην κυβέρνηση Κ. Τσαλδάρη.	Δίκη της Νυρεμβέργης – Πρώτη Γεν. Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών – Εκλογές στην Ελλάδα· δημοψήφισμα· επιστροφή Γεώργιου Β΄· εμφύλιος πόλεμος.	1946
	Τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα	1947

	– «Δόγμα Τρούμαν» - Σχέδιο Μάρσαλ – † Γεώργιος Β΄ - Παύλος.	
	† Γκάντι – Αερογέφυρα Βερολίνου – Ηνωμένα Έθνη: Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.	1948
1946-1949: Εκλέγεται βουλευτής Θεσσαλονίκης.	Τέλος εμφυλίου πολέμου – Λαϊκή Δημοκρατία στην Κίνα – Ίδρυση ΝΑΤΟ.	1949
	Αμερικανική επέμβαση στην Κορέα.	1950
	Κυβέρνηση Παπάγου.	1951
Οκτώβριος – Νοέμβριος: Υπουργός Εξωτερικών στην κυβέρνηση Δ. Κιουσόπουλου. Ίδρυσε το Ίδρυμα Μελετών της Χερσονήσου του Αίμου ως παράρτημα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών στη Θεσσαλονίκη. Αποχωρεί από την ενεργό πολιτική.	Η Ελλάδα στον ΝΑΤΟ – Ο Eisenhowerπρόεδρος των Η.Π.Α. – Πρώτη δοκιμή βόμβας υδρογόνου – «Σύνταγμα της Ελλάδας».	1952
	† Στάλιν.	1953
	Το «Κυπριακό» - Ο Νάσερ πρόεδρος στην Αίγυπτο – Πτώση του Ντιέν Μπιέν Φου.	1954
	† Παπάγος – Κυβέρνηση Καραμανλή.	1955
	Η κρίση του Σουέζ – Επανάσταση στην Ουγγαρία.	1956
	Συνθήκη της Ρώμης («Κοινή Αγορά») – Εκτόξευση «Σπούτνικ» (Ε.Σ.Σ.Δ.).	1957
	Ο Χρουστσόφ στην Ε.Σ.Σ.Δ. – Ο DeGaulleπρόεδρος στη	1958

	Γαλλία.	
	Συνθήκες Ζυρίχης και Λονδίνου: Η Κύπρος ανεξάρτητη – Ο Φιντέλ Κάστρο στην Κούβα.	1959
	Η.Π.Α.: Ο J. F. Kennedyπρόεδρος.	1960
	Το «Τείχος του Βερολίνου» - Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα.	1961
	Η «κρίση της Κούβας.	1962
Ιούνιος – Σεπτέμβριος: Υπουργός Στρατιωτικών στην (υπηρεσιακή) κυβέρνηση Π. Πιπινέλη.	Δολοφονία του Kennedy – Δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη (Θεσσαλονίκη) – Κυβέρνηση Παπανδρέου.	1963
	† Παύλος – Κωνσταντίνος – Στρατεύματα του Ο.Η.Ε. στην Κύπρο – Πτώση του Χρουστσώφ – Κινεζική ατομική βόμβα.	1964
	Ο Παπανδρέου εξαναγκάζεται σε παραίτηση – Πολιτική κρίση – Αμερικανική επίθεση στο Βιετνάμ – †Churchill.	1965
	Η Γαλλία αποσύρεται από τον ΝΑΤΟ.	1966
	Κυβέρνηση Κανελλόπουλου – Προκήρυξη εκλογών – Επέμβαση του Στρατού (21 Απριλίου) – Βασιλικό αντικίνημα και αναχώρηση του Κωνστανίνου (Δεκ.) – Πόλεμος «των Έξι Ημερών» (Ισραήλ – Αίγυπτος).	1967
2 Ιανουαρίου: Πέθανε σε βαθιά γεράματα στην Αθήνα.		1980

Πρωτότυπη επιστολή του Φίλιππου Δραγούμη προς τον Π. Πύρζα σχετικά με το γλωσσοεκπαιδευτικό ζήτημα και τις απόψεις του για το ζήτημα και τους δασκάλους (1921)[320]
(βλ. επόμενη σελίδα)

[320] Φάκελος: 8, Υποφάκελος: 8.4, Έγγραφο: 214

Φίλε κ. Πύρλα,

Τό γράμμα σας τής 25 ~~τοῦ~~ Σεπτεμβρίου τό ἔλαβα πρό καιροῦ καί ἤτοι συμπτώσει τό ἀμέλησα νά σᾶς ἀπαντήσω ὡς τώρα, μά δικαιολογοῦμαι πως μου ἔτυχαν πολλές ἀσχολίες ~~κάθε εἴδους~~ πολυταίνες. ~~Ἐπί~~ ἀλλά ἡ ἤτμας γιά τό ὅποιο μοῦ γράφετε, τό γλωσσικό κ' ἐκπαιδευτικό, δέν ἀπασχολεῖ ~~ἀποκλειστικῶς~~ τώρα τήν προσοχή μας, γιατί οὔτε σύμβουλος ~~ἀλλά~~ ἐγείται δύο λείπει ~~πρωθυπουργός~~ οὔτε μπορεῖ νά γίνει κάμμιά ἄλλη ἐνέργεια ἀποτελεσματική ~~τρόπο~~ ~~παρά~~ ἐκτός μέρους τοῦ λαοῦ, γιατί δέν ἔχει τό δικαίωμα νά ἀποφασίσει σέ ~~κάθε θέμα~~ ἐτῶν ἐπιτροπή τό ζήτημα ὅπου μέ ἀποβλέπει νά μαλλιαρό καί μή γουαρκό.

κάτω τὴ γνώμη μου γιὰ τὸ γλωσσικό (ὅταν ὅμως ἐνοιαζόμουν τὸ ἐκπαιδευτικὸ δὲν ἤμουν ἀντικειμενικὸς πιά) καὶ τὴ βουλὴ ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ψηφιστεῖ ἡ ἐπαναφορὰ τῶν παλιῶν διδακτικῶν βιβλίων ἔλεγα τὴν ἀναβολὴ τῆς ψηφίσεως· μιὰ φυσικὰ ἔμμονα σκέψη μόνος· ἔχω δῶμε κάποιαν ἐλπίδα ὅτι ἡ κυβέρνηση γιὰ ν' ἀποφύγει ἐπεισόδια καὶ ἐνοχλήσεις θὰ θελήσει νὰ μὴν ἀλλάξει τὰ ἄρθρα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ νομοσχεδίου, ὥστε τουλάχιστο ν' ἀποφύγουμε χειροτέρευση καὶ τίλλα γλωσσοποίηση. Ὁπωσδήποτε δὲν πρέπει νὰ εἶμαστε ἥσυχοι πιὰ ἡ κυβέρνηση δὲν θὰ ὑποχωρήσει σὲ ἀκλουθιακὴ πίεση τῶν γλωσσομαθῶν· μὰ κοιτάζω πιὰ δὲν σημειώνω πιὰ τόσο, ὅσο ἄλλοτε, τὸν ὅλο τὸ γλωσσικὸ ζήτημα.

Μεταξὺ μάλιστα τῶν Ὑπουργῶν ὑπάρχουν καὶ μέρικοι, ὅπως κ. Γαλάρης, κάλλιστα μυημένοι γιὰ τὴ μεταρρύθμιση.
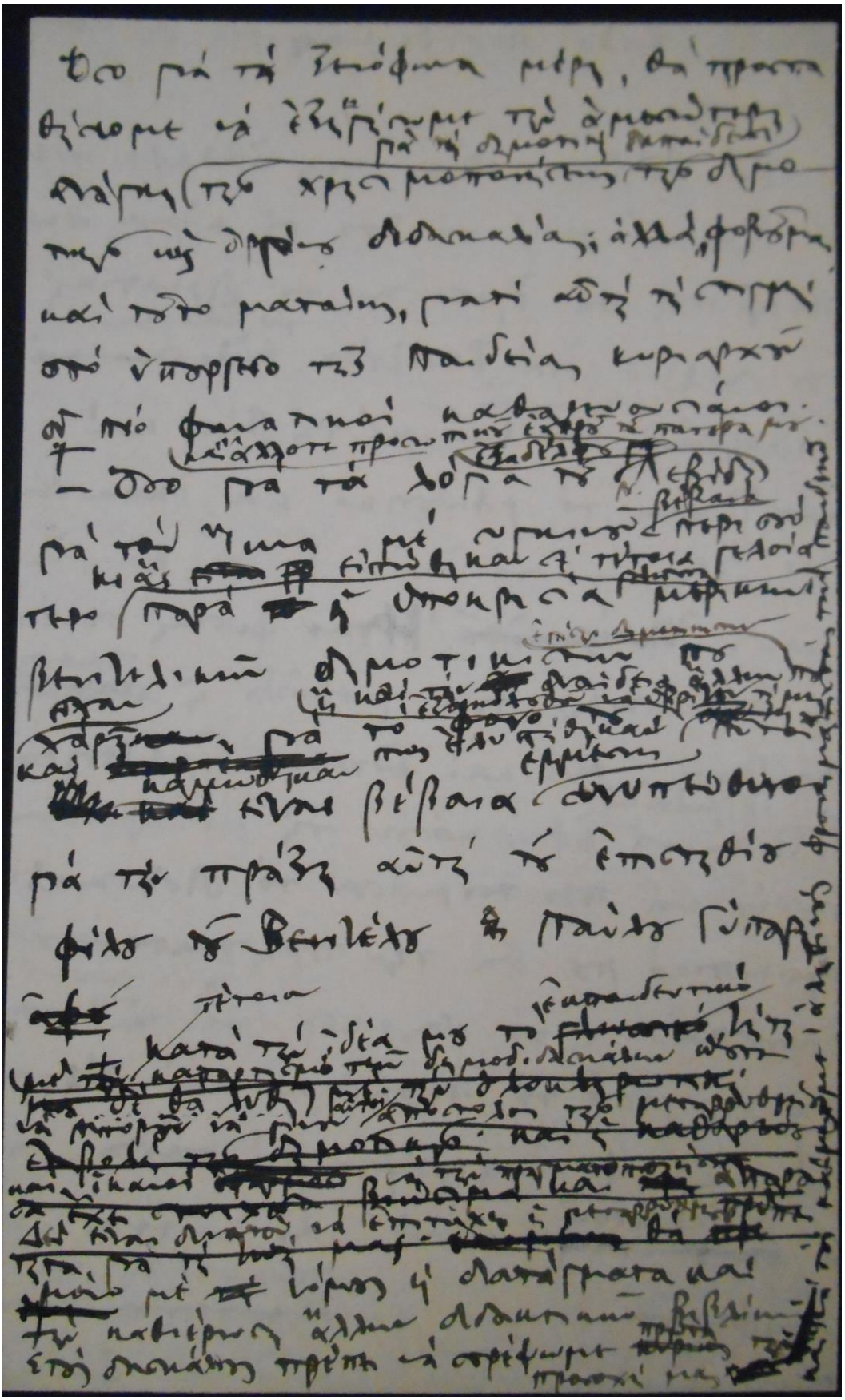
Τὸ βέβαιο εἶναι πως ἔβλαψε πολὺ τὸ ζήτημά μας τὸ ὅτι οἱ κύριοι ἀναμορφωτὲς τὸ ἔπιασαν τὴ δημοτικὴ τὸ ἔκαμαν σὰν ἐπιβλήθηκαν οἱ ἐπιβλήθηκαν στὸ λαὸ μὲ τὴ βία καὶ κατέβασαν τὸ γλωσσικὸ καὶ ἐκπαιδευτικὸ ζήτημα στὸ ἐπίπεδο τοῦ κομματισμοῦ. Ὅταν φυσικὰ συνέπεια τοῦ ἐκβιαστικοῦ τους μεθόδου ἡ δημοτικὴ ἀντίδραση. Μὰ καὶ ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴ δημοτικὴ θέλησαν νὰ ἐφαρμόσουν τὴ μεταρρύθμιση χωρὶς νὰ προετοιμάσουν τὸ ἀναγκαῖο προσωπικὸ ποὺ θὰ τὴν πραγματοποιοῦσε. Ἔμπασαν ἡ τὸ ὑπουργεῖο μὲ τὴ λόγχη (ἀπὸ τὸ παράθυρο) καὶ θέλησαν διὰ μιᾶς νὰ ἀνατρέψουν τὰ πάντα, γιὰ νὰ δοξαστοῦν αὐτοὶ καὶ κανένας ἄλλος ἔπρεπε νὰ προκαλέσουν τὴν ἀμφισβήτηση καὶ τὴν δημοτικιστικὴ ἀπόρριψη.